STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 02913

OYSGEVEHLTE SHRIFTEN

Judah Steinberg

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יהודה שטיינבערג.

אויסגעוועהלטע שריפטען

אין צוויי טהיילען

1. חסידישע מעשה'לעך
2. אין יענע צייטען

מיט אַ ביאָגראַפיע פון פערפאסער,
געשריבען פון ז. זעצער.

ליטעראַרישער פערלאג
256 איסט בראדוויי, נויארק.

יהודה שטיינבערג

א קריטיש ביאגראפיש ארטיקעל

טרויעריג איז דאס לעבען פונ'ם יודישען כלל, און טרויעריג איז אויך דאס לעבען פונ'ם יודישען פרט.

און וואס מעהר פאלקס-גייסט עס בעלעבט די נשמה פון פרט, וואס מעהר ער איז דורכגעדרונגען מיט דער פאלקס-נשמה, וואס מעהר זיין הארץ און מוח זויגען פון די יודישע נאציאנאלע, גייסטיגע אוצרות, אלץ מעהר איז אויך אפטמאל ענהליך זיין לעבענס-געשיכטע צו דער לעבענס-געשיכטע פון זיין אומגליקליך פאלק, פון וועלכען ער שטאמט, אלץ מעהר טראגיש און פיינליך איז אויך זיין קאמפף פאר זיין מאטעריעלער און גייסטיגער עקזיס-טענץ.

און איינער פון די בעסטע זיהן פונ'ם יודישען פאלק, דער גייסט, פון וועלכען האט שטענדיג זיין טיעף-פאעטישע פאנטאזיע געשעפט, די נשמה פון וועלכען האט שטענדיג געזויגען פון דער פאלקס-נשמה; איינער פון די בעסטע זיהן פון יודישען פאלק, וועלכער איז געוועזען א שטענדיגער בן-בית אין די שיינע לעגענ-דארישע אפארטאמענטען פון די יודישע גייסטיגע פאלקס-אוצרות — איז אויך געוויס יהודה שטיינבערג געוועזען, וועלכער איז אויך מיט זיין לעבענס-געשיכטע געוועזען א אמת'ער זיהן פון זיין פאלק.

קורץ איז געוועזען דאס לעבען פון יהודה שטיינבערג. ווען ער איז געשטארבען, איז ער נאך אפילו קיין גאנצע 44 יאהר ניט אלט געוועזען. פיעל צרות און יסורים האט ער אבער דאך אין דעם קורצען לעבען זיינעם דורכגעלעבט; פיעל שווערע און ביטערע מלחמות איז ער אויסגעשטאנען.

נוט אין גליקליך האָט יהודה שטיינבערג פֿערבראַכט נאָך אין זיינע קינדערשע יאָהרען.

ער איז געבוירען געוואָרען אין אַ קליין שטעטעל אין בעס-סאַראַביען, אין ליפּקאַני. שוין פֿון זיין געבוירען האָט די השגחה זי געזאָרגט וועגען דער ענטוויקלונג פֿונם פּאָעטישען טאַלענט, פֿונם קינפֿטיגען פּאָעט. גלייך מיט זיין געבוירען האָט זי שוין פֿאַר איהם אויך די ריכטונג, דעם כאַראַקטער פֿון זיין קינסטלע-רישען שאַפֿען אָנגעמערקט, און אַלע נויטיגע, גינסטיגסטע בע-דינגונגען, האָט זי צוזאַמענגענומען, כדי צו בעפֿעסטיגען און צו פֿערזיכערען די ענטוויקלונג פֿון דער ריכטונג.

איינע פֿון די שענסטע און אייגענאַרטיגסטע געגענדען אין רוסלאַנד איז בעסאַראַביען. עפּיס אַ מין לעגענדאַרע שענהייט ליעגט אין איהרע ערטערווייז בעהאַלטען. עס געפֿינט זיך נאָך דאָרטען פֿערגעסענע און פֿערוואָרפֿענע ווינקעלעך, אין וועלכע עס גייט צייטענווייז אַ בלאָז אויף דיר מיט „ששת ימי בראשית“. צייטענ-ווייז, פֿערגעסט דאָרטען אָן דער גאַנצער קולטורעלער מענשהייט, אָן דעם גאַנצען טומעל און רעש, וואָס זי האָט בעשאַפֿען. די וועלט איבערגעטראָגען מיט טויזענדער יאָהרען צוריק, ווען די מענשהייט האָט זיך נאָך אין קיין פֿעלקער נישט געהאַט צעוואַקסען, ווען זי האָט נאָך קיין באַהנען מיט מאַשינען, מיט פֿאַבריקען נישט געהאַט, נאָר פֿאַמיליען-פֿאַמיליענווייז פֿלעגען זיך ציהען די מענשען איבער די גלייכע און ברייטע פֿעלדער און טהאָלען מיט זייערע גרויסע סטאַדען. שעהן לאַנגע קאָנסטו דאָרטען אַבגעהן, באַרענדיג זיך אין גאַנצע גרויסע און ברייטע ימים פֿון שענע, צאַרטע און הויכגעוואַקסענע בלומען און גראָזען, וועלכע ציהען זיך אויסגעלייגט פֿאַר דיינע אויגען, אַזוי גלייך, אַזוי תנועודיג און מיט אַזאַ מעלאַנכאָלישער רוהיגקייט. און פֿון צייט צו צייט דרינ-גען אַריין אין דיינע אויערען און גלעטען אַזוי צאַרט, אַזוי וואַרים, ליריש, האַרציג-מעלאַנכאָלישע קולות פֿון אַ ניגון, וואָס זינגט ער-גען ניט ווייט אַ מאָלדאַוואַן, אַ פּאַסטוך.

און אַחוץ דער אַרומיגער, אויסערליכער סביבה, אין וועל-כער יהודה שטיינבערג האָט זיינע קינדערשע יאָהרען פֿערבראַכט, אַחוץ דער אויסערליכער סביבה, וועלכע האָט אין איהם שוין אין זיין קינדהייט זיין פֿאַנטאַזיע געוועקט און געפֿליגעלט, האָט אויך

די היימישע סביבה, און וועלכער ער האָט פֿערבראַכט זיינע קינדערשע יאָהרען, פֿיעל מיטגעבראַכט צו וועקען און ענטוויקלען דאָס געפֿיהל און פֿאַנטאַזיע פֿונ'ם קינד שטיינבערג.

זיין פֿאָטער איז געווען אַ פֿערברענטער סאַדיגורער חסיד, וועלכער האָט אויך זיין קינד ערצויגען אין חסידישען גייסט. שוין אין די קינדערשע יאָהרען נאָך, איז שוין יהודה שטיינבערג געווען אַבן-בית אין די חסידישע ספרים, אין מדרש און אין אגדה, אויף וועלכע זיין געפֿליגעלטע, פֿאַנטאַסטישע נשמה און זיין צאַרט ווייך האַרץ האָבען אַבגערוהט נאָך זייער שווערער אַרבייט אין די גרויסע ש״ס-ופּוסקים, וועלכע ער האָט געשטודירט אין חדר. שוין אין די קינדערשע יאָהרען האָט זיך געטובלט די צאַרטע און טיעף-פֿיהלענדע נשמה זיינע אינ'ם ים של שירה פֿון די חסידישע מעשות און לעגענדען, וועלכע ער האָט אַזוי נייגעריג געשלונגען אין זיך, הערענדיג זיי פֿון מויל פֿון די חסידים, צווישען וועלכע ער האָט פֿערבראַכט זיינע קינדערשע יאָהרען, און וועלכע ער האָט נאָכדעם אַזוי מייסטערהאַפֿט איבערגעגעבען אין אַזא קינסטלערישער און שענער פּאָעטישער פֿאָרם.

און גרויס און שטאַרק איז געווען דער איינדרוק, וואָס די קינדערשע יאָהרען האָבען איבערגעלאָזט אויף יהודה שטיינבערג. זיי האָבען אַרויסגעלעגט אַ שטעמפּעל אויך אויף זיינע שפּעטערדיגע יאָהרען. בעזונדערס האָט ער געפֿיהלט אַ שטאַרק טיעפֿע ליעבשאַפֿט צום געגענד, און וועלכען ער האָט זיינע קינדערשע יאָהרען פֿערבראַכט. ער איז געווען, ווי צוזאַמענגעבונדען מיט דער גאַנצער נאַטור דאָרטען. שוין אַ פּאָר יאָהר פֿאַר זיין טויט, — שרייבט וועגען איהם דער יונגער העברעאישער דיכטער יעקב פֿיכמאַן, וועלכער איז געווען שטיינבערג'ס נאָהענטסטער פֿריינד, — זייענדיג אין אָדעס, האָט ער מיר נאָך געשריבען אַ בריעף, פֿול מיט בענקשאַפֿט צום שענעם געגענד, און וועלכען ער איז געבוירען געוואָרען. מיט אונגעדולד האָט ער ערוואַרטעט דעם טאָג, אין וועלכען ער זאָל שוין צוריק אַהיים קומען. שפּאַצירענדיג מיט איהם אין די זומערדיגע נעכט אינטערען שטאָדט, פֿלעגט שטיינבערג פֿערוואַנדעלט ווערען ממש אין אַ קינד, אַזוי פֿול מיט לעבען-לוסט, מיט תמימות, מיט צאַרטקייט איז ער געוואָרען דאַמאָלסט. פֿון אַלעם האָט ער בעקומען התפּעלות, אַלץ האָט ער בעטראַכט, צו

שפּעטער נאָך האָט ער זיך צוגעקוקט. די בעציהונג זיינע צו די קינדערשע יאָהרען, איז בּיי איהם שטענדיג געוועזען, ווי צו אַ הייליג-טום, ווי צו אַ טייערען אוצר, מיט דער גרעסטער צאַרטקייט און ווייכקייט האָט ער גערעדט וועגען זיינע זכרונות פון די קינדערשע יאָהרען.

און ווירקליך, דאָס זיינען געווען די איינציגסטע ליכטיגע און פרעהליכע מינוטלעך אין דעם טרויעריגען טאָגעבוך פון זיין לעבען.

גיך זיינען פערשוואונדען געוואָרען די קינדערשע יאָהרען, גיך זיינען פערשוואונדען געוואָרען די פאַנטאַסטישע וועלטען, אין וועלכע שטיינבערג האָט געלעבט, און ער האָט זיך בעגעגענט פנים אל פנים מיט דער אַכזריותדיגער ווירקליכקייט. די עלטערען זיינע האָבען איהם פריה חתונה געמאַכט, און ערשט נאָך דער חתונה, זייענדיג שוין אַ מאַן און אַ טאַטע, איז איהם אויסגעקומען דורכצומאַכען זיין שטורם-און-דראַנג פעריאָד. ערשט דאַמאָלס איז פאָרגעקומען בּיי איהם זיין אינערליכע רעוואָלוציע, די רעוואָלוציע אין דער וועלט פון זיינע אידעען און געדאַנקען.

צופעליג האָט שטיינבערג, זייענדיג בּיי זיין שווער אין הימענ-יעץ, אָנגעהויבען לייענען השכלה-ספרים, און וועלכע ער איז אַליין מעהר און מעהר אַריינגעצויגען געוואָרען. פערשטעהט זיך, אַז עס איז איהם אויסגעקומען איבערלעבען אַ שווערע מלחמה, וואָס ער האָט בעדאַרפט פיהרען מיט דער פאַנאַטישער חסידישער סביבה, אין וועלכער ער האָט זיך געפינען, און וועלכע האָט איהם באַלד ערקלערט פאַר אַ אַפּיקורוס. דאָך איז ער געווען צופריעדען. ער איז געווען פול מיט האָפנונגען אָנצוהויבען לעבען אַ נייע לעבען, פול מיט אמת'ן אינטערעס און טעטיגקייט. קירצליך האָט זיך איהם איינגעגעבען, אָנהויבען איינריכטען זיין לעבען אויף זיין אייגע-נעם חשבון, לויט זיין אייגענעם בעגעהר. ער האָט זיך בעזעצט אין אַ דאָרף, וואו ער האָט אויפגעעפענט אַ קליין געוועלבעל. דאָס געוועלבעל האָט זיך אָבער מעהר, ווי דער קורצער פרייטאָג ניט געהאַלטען. משמעות, אַז ער איז געווען ניט איבעריג באַהאַוונט אין עניני המסחר. צוויי יאָהר נאָך דער חתונה האָט ער שוין גע-מוזט אינגאַנצען פערלאָזען רומעניען. מיט לעדיגע הענד האָט

ער זיך צוריקגעקעהרט צו זיין פאטער אין הויז. דאן האט זיך שוין פאר איהם אנגעהויבען גאר א שרעקליכע בטלה צייט. שטיינבערג, וועלכער איז נאך געווען זעהר יונג דאמאלס, וועלכער איז אויך געווען איבערגעגעבען זיינע נייע „אפיקורסישע" אנשויאונגען און אידעען מיט דער איבערגעגעבענהייט פון א גר צו זיין נייער אמונה, וואס ער נעהמט אן, האט מיט פאלשטענדיגער אפענהערציגקייט ארויסגעזאגט זיינע פרייע געדאנקען פאר דעם פאטער. דאס האט געבראכט צו א שרעקליכער, לאנגדויערענדער מחלוקת צווישען זיי, וועלכע האט זיך ענדליך געענדיגט דערמיט, וואס שטיינבערג האט געמוזט פערלאזען זיין פאטערס הויז. נאר זיין ווייב איז איבערגעבליבען ביים פאטער. ער האט געוואהנט אין א פרעמד הויז. דאן האט ער זיך גענומען פאר לערערי. דער כעס פון פאטער אויף איהם איז אבער געווען אזוי גרויס, אז ער איז פשוט ארומגעיאגט פון הויז צו הויז, וואו שטיינבערג האט לעקציאנען געהאט און שטראפען זיי, למאי זיי לערנען זיך ביי אזא אפיקורוס. עטליכע יאהר האט ער זיך אזוי אבגעמאטערט, ביז ער האט, ענדליך זיין געבורטס-שטאדט געמוזט פערלאזען. ער איז איבערגעפאהרען און אנאנדער שטעדטעל אין בעסראביע, אין יעדינצי. דאס איז געווען אין יאהר 1889. נישט קוקענדיג אבער אויף די רדיפות און מלחמות, וואס ער איז אויסגעשטאנען אין דעם אויבענדערמאהנטען פעריאד פון זיין לעבען, איז ער דאך אלץ מעהר און מעהר געוואקסען גייסטיג. פון טאג צו טאג זענען אלץ מעהר פערגרעסערט געווארען זיינע ידיעות אין די אלגעמיינע למודים. א דאנק זיינע זעלטענע פעהיגקייטען און זיין שארפען מח, האט ער אין א קורצע צייט א היבשע ידיעה אין מאטעמאטיק ערווארבען, די אויך עלעמענטארע ידיעות אין דער נאטור וויסענשאפט. בעזונדערס זענען שוין גרויס געווען די ידיעות זיינע אין דער העברעאישער שפראך און אין דער העברעאישער ליטעראטור, אזוי, אז ער האט שוין גע'שמ'ט איבער דער גאנצער סביבה, אלס גרויסער „מליצה-שרייבער". און דאן האט ער שוין אויך זיין ערשטען — אבער זעהר נישט געראטענעם — דעביוט אין דער ליטעראטור געמאכט. ער האט ארויסגעלאזט דאמאלס זיין „ניב-שפתים", א העברעאישער סינטאקסיס. אויף דעם ספר'ל האט שטיינבערג גרויסע האפנונגען ארויפגעלעגט. ער האט גערעכענט, אז

ער וועט גאר נתעשר ווערען פון איהם. און נתעשר ווערען האט
ער דוקא שטארק געוואלט דאמאלס. דאס מלמדות, מיט וועלכען
ער האט זיך דאן בעשעפטיגט איז איהם שוין אייך געווען נמאס
ומאוס, און האט איהם פערביטערט דאס לעבען. האט ער גערע-
כענט, אז אזוי ארום וועט ער אויסגעלעזט ווערען. נישט אבער
ער איז נאר נישט נתעשר געווארען פונ'ם „ניב-שפתים“, ער איז נאך
א דאנק איהם א גרעסערער קבצן געווארען. די עטליכע רובל, וואס
ער האט אינ'ם ספר אריינגעלעגט, האט ער שוין צוריק, פערשטעהט
זיך נישט געזעהען. דער „ניב-שפתים“ האט איהם אבער אינער-
ליך אויך רואינירט. אין א שרעקליכער געדריקטער שטימונג האט
ער זיך געפונען, צוזעהענדיג, ווי דער ספר זיינער ליעגט, ווי א
שטיין. גיך האט ער זיך אליין אויך איבערציינגט, אז דער ספר
זיינער איז טאקי נישט ווערט צו האבען א ערפאלג. ענדליך האט
ער פערברענט פאר גרויס פערצווייפלונג אלע איבערגעבליבענע
עקזעמפליארען. ער געהט אוועק ראשו ורובו נאכאמאל אין מלמדות,
געפלאגט פון דער שרעקליכער איבערציינגונג, אז אויף אייביג וועט
ער שוין מיט דעם מלמדות בלייבען פערבונדען, אז קיינמאל וועט
ער שוין צום העכערען גייסטיגען לעבען נים דערגרייכען. זינגט
אבער דער ואלטיגאל, נישט דערפאר, וואס ער וויל, נאר דער-
פאר, וואס ער קען. אין די פרייע מינוטען, האט זיך שטיינבערג
דאך נים געקאנט איינהאלטען, ער זאל נים מאכען נייע ליטעראַ-
רישע פראבען. זיי האבען אבער איהם אליין אויך אלץ נישט צו
פריעדען געשטעלט. שרייבט ער און ברענט, שרייבט ער און צע-
רייסט. און ווען איהם איז שוין עפיס יא געפעלען געווען, פלעגט
דאס אבער די רעדאקציעס נישט געפעלען ווערען. פון אלעס, וואס
ער האט געשיקט פלעגט קיינמאל גארנישט געדרוקט ווערען. מע
קאן זיך פארשטעלען, וואס פאר א גייסטיגע יסורים שטיינבערג האט
איבערגעלעבט אין יענעם פעריאד. דער יאוש זיינער איז גע-
וואקסען פון טאג צו טאג. ענדליך האט ער זיך כמעט מתיאש
געווען אינגאנצען. ער, ווי אויך זיינע חברים, האבען כמעט שוין
גאר אינגאנצען אויפגעהערט צו גלויבען אין זיינע ליטעראַרישע
פעהיגקייטען. נאר פונקט אינ'ם מאמענט פון גרעסטען יאוש, בע-
ווייזען זיך נאך א מאל די ליכטיגע האפנונגען אויף זיינע הימעלס-
האריזאנטען — העלע, פרעהליכע און פיעל-צוזאגענדע האפנונגען!

„תושיה“ דרוקט אב זיינע משלים „בעיר וביער“, וועלכע מאכען
ת„תושיה“ דרוקט אב זיינע משלים „בעיר וביער“, וועלכע מאכען א געהעלדיגען רושם אין דער העברעאישער ליטעראטור.

פון דאמאלס אן האט זיך אנגעהויבען א נייע עפאכע אין לעבען פונ'ם דיכטער. ווי א לעבעדיגער קוואל האט געפליסט פון דאמאלס אן דער שעפפערישער גייסט פון יהודה שטיינבערג. מעכטיגע שטראמען האבען יעדעס מאל פון איהם אויסגעבראכען. איבעררראשענדע, וואונדערבארע ליטעראַרישע טעטיגקייט האט ער פון דאמאלס אן אנגעהויבען צו בעווייזען. באלד נאך דעם „בעיר וביער“ האט ער ארויסגעלאזט זיינע „שיחות לילדים“, קליינע מעשה'לעך פאר קינדער, בנוגע צו וועלכע מיר ווייסען זיך ניט איף וואס פריהער צו פערחדושין: צי אויף דעם מערקווירדיגען, אריגינעלען, נייעם שענעם סגנון, מיט וועלכען זיי זענען געשריבען, אדער אויף דעם עכט-יודישען אינהאלט זייערען. אן עכט יודישער גייסט בעלעבט די דאזיגע קינדערשע מעשה'לעך, דעם מאטעריאל, פאר וועלכע ער האט געשעפט פון די אוצרות פון די יודישע לעגענדען און טראדיציע. עפיס א מין געבענשטער פאלקסטימליכער חן ליגט אויף זיי. אזוי עשריבען זענען זיי מיט אזא העברעאיש, מיט וועלכען מען האט נאך קיינמאל ביז איהם נישט געהאט געשריבען. מיט דער שענער און בעיחנ'עוודיגער בלומען-שפראך פון דער יודישער אגדה, אין א מערקווירדיג לעבעדיגען און רייכען סגנון, און אין „ מערקווירדיג שארפע אנציהענדע און הערצליכע טענער. און וואס ווייטער האט ער אלץ מעהר פערפאלקאמעט זיין סגנון, אזוי, אז זיין סטיל איז געווארען א מוסטער-סטיל אין דער העברעאישער בעלעטריסטיק, מיט וועלכען, כמעט, אלע יונגע העברעאישע קינסטלער האבען אנגעהויבען צו שרייבען. אין דאמאלס: זענען זיינע האפנונגען מקוים געווארען. אין מקוים זענען זיי געווארען גאר אין דער פולער מאס. דער לעבענס-שטערען זיינער האט פון דאמאלס אן אנגעהויבען צו לייכטען פון טאג צו טאג אלץ העלער און העלער. שטיינבערג האט גאר גיך ערווארבען פאר זיך א מזרח-שטאדט אין דער העברעאישער ליטעראטור. אין ערשטען „הדור“ איז שוין שטיינבערג געווען א שטענדיגער תושב. כמעט, אין יעדען נומער איז געווען א נאוועלע פון איהם. די דאזיגע נא-

העלדען זיינע האבען צוגעצויגען צו זיך די אויפמערקזאמקייט פון די לעזער מיט זייער אריגינעלען אינהאלט און מיט זייער ווארימען און שארפען טאן און מיט זייער קינסטלערישער קלארקייט און אויסגעהאלטענהייט. גלייכצייטיג האט ער אויך אין „השלוח“ געשריבען. נאכדעם זענען ארויסגעגאנגען זיינע חסידישע מעשהלעך און ערצעהלונגען אין פערלאג „תושיה“. אין א זעלטענע, וואונדערבארע, שעפערישע פרוכטבארקייט האט ער אין דעם פעריאד בעוויזען. ער האט דאמאלס געוואהנט אין א קליין שטעדטעל, וואו ער האט זיך בעשעפטיגט מיט לעקציאנען. די בעסטע צייט האט ער, אלזא, אוועקגעגעבען אויף מלמדות, אויך איז ער שוין געווען שטארק אונטערגעבראכען פיזיש, כמעט שטענדיג געקרענקט, דאך איז שווער געווען צו געפינען אין יענעם פעריאד פון זיין לעבען וועלכע עס איז צייטונג אדער זשורנאל אויף העברעאיש אדער אויף יודיש, וואו מיר זאלען זיך ניט בעגעגענען מיט שטיינבערג'ן. אפטמאל פלעגט אויך טרעפען אין יענער צייט, אז מיר פלעגען איהם בעגעגענען אין עטליכע ערטער מיט אמאל אין איין טאג. ער פלעגט דאמאלס זעהר אפט זיך אראבכאפען קיין ווארשא אויסגעבען די גרייטע „סחורה“ זיינע און אננעהמען נייע „בעשטעלונגען“. מערקווירדיג שען פלעגט זיין צוקוקען, ווי ער פלעגט זיך ארומטראגען שטענדיג מיט אנגעפאקטע קעשענעס. ווען מע פלעגט איהם בעגעגענען, געדענק איך, פלעגט ער זיין פול. ער האט געצויגען די „ליטעראטור“ זיינע פון די קעשענעס, ממש, ווי דער קונצענמאכער די סטענגעס פון מויל...

ארים איז דאס פאלק, ארים איז די יודישע ליטעראטור. נאר נאך מעהר ארימער זענען די יודישע שריפטשטעלער. דעם גרעסטען טייל קומט-אויס צו לעבען אין ארימקייט און דחקות. אפטמאל קומט זיי אויס צו לעבען ערגעץ אין א פערווארפען און א פערגעסען ווינקעל, פיהלענדיג זיך פרעמד און אבגעזונדערט פון יעדען, לעבען כסדר אין א פרעמדער סביבה, צווישען פרעמדע מענשען. און דעריבער פערנעהמט אזא וויכטיגען פלאץ אין זייער לעבען דער וואונש, די שטרעבונג, צו בעזעצען זיך אין א גרויסער יודישער שטאדט, וואו עס געפינט זיך א גרויסער ליטערארישער צענטער. זיי ווילען זיך האטש, ווייניגסטען, געפינען צווישען אנ-

געגנע, ווי ווילנע חאטש, וועניגסטענס, פיהלען ארום זיך א היימישע ליטעראַרישע סביבה.

און אט דער וואונש, אט דער בעגעהר, צו בעזעצען זיך אין א שטאָדט, וואו עס געפינט זיך גרויסע ליטעראַרישע קרייזען, האָט אויך אין לעבען פון יהודה שטיינבערג א ווינציג אָרט פאַר־נומען. ער האָט זיך געשטרעבט דערצו מיט אַלע פיברען פון זיין נשמה. ער האָט אָבער אָט דעם וואונש זיינעם נישט געקאָנט רעאַליזירען. וויפיעל מיה און כחות ער האָט אויף דעם נישט אוועקגעלעגט. ער האָט געמוזט זיין צוגעבונדען צו זיינע קליינע שטעדטלעך און מיט מלמדות זיך בעשעפטיגען, וועלכע האָט ביי איהם דעם דם התמצית אויסגעזויגען. ענדליך, ערשט צוויי יאָהר פאַר זיין טויט איז זיין וואונש ערפילט געוואָרען. ער איז געוואָרען א שטענדיגער קאָרעספּאָנדענט פון דער אמעריקאַנער „ווארהייט“. דאָס האָט איהם געגעבען די מעגליכקייט צו בעזעצען זיך אין אָדעס.

נישט מיט מזל איז אָבער פאַר איהם געווען זיין איבער־פאָהרען קיין אָדעס. זיין געזונד, וואָס איז שוין געווען פון לאַנג אינטערגעבראָכען, איז איבערפאָהרענדיג קיין אָדעס, נאָך מעהר אונטערגעבראָכען געוואָרען. אין א קורצע צייט אַרום איז ער שלאַף געוואָרען אויף א ראָד. מעגליך, אז ווען ער זאָל עס געווען באַלד פערהיטען, וואָלט ער זיך נאָך אפשר געקאָנט אויסהיילען. זייענ־דיג אָבער שוין צוגעוואָהנט צו שטענדיגע צרות און יסורים, זייענ־דיג אויך שטענדיג זעהר פערנומען מיט טרדות פרנסה, האָט ער עס פערלאָזט. ער האָט זיך אָנגעהויבען ווענדען צו דאָקטוירים ערשט דאַמאָלס, ווען עס איז שוין פון איהם, כמעט, נאָר הויט און ביינער געבליבען, ווען די שרעקליכע קרענק האָט דאָס גאַנצע לעבען פון זיין אָרגאַניזם אויסגעזויגען.

די אַלע גרויסע געלד־קרבנות און מיה, וואָס זיינע פריינד און חברים — בעזונדערס דער געניאַלער העברעאישער דיכטער ח. נ. ביאַליק און דער בעוואוסטער העברעאישער שריפטשטע־לער לעווינסקי — האָבען אוועקגעלעגט אויף צו פערלענגערען דאָס לעבען פון קראַנקען דיכטער, האָט נישט געהאָלפען — יהודה שטיינבערג איז געשטאָרבען*).

*) ז' אדר תרס"ח, אין דער פריה.

יהודה שטיינבערג איז געווען אַ אמת'ער זוהן פון זיין פאָלק אויך מיט זיינע מדות און מיט די גרונד-שטריכען פון זיין חאַראַקטער. ער איז געווען אַ מערקווירדיג קלוגער יוד. אָפטמאָל איז זיין רעדען, צווישען בעפעפערט מיט דעם אמת'ן יודישען חיך. ער האָט אויך אין זיך געהאַט פיעל פרעהליכען און לעבעדיגען הומאָר. איינער פון די עיקר גרונד-שטריכען פון זיין חאַראַקטער, איז אויך געווען דער פרעהליכער און האָפענדער אָפטימיזם, מיט וועלכען זיין גייסט איז געווען דורכגעדרונגען. שוין ליגענדיג אויפ'ן טויטען בעט, כמעט, האָט ער נישט אויפגעהערט צו האָפען, אַז ער וועט נאָך צוריק געזונד ווערען. נאָך מעהר מערקווירדיג איז דאָס, וואָס אין יענעם מאָמענט האָט ער נישט אויפגעהערט צו רעדען וועגען נייע פלענער, וועגען זיין ווייטערדיגע ליטעראַרישע אַרבייט און וועגען דעם נייעם לעבען, וואָס ער וועט אָנהויבען, אין וועלכען „אַלץ וועט זיין פון סיני“. און גערעדט האָט ער וועגען דעם אַלס נישט גלאַט אַזוי, איך צו שאַפען פאַר זיך אַ אילוזיע, אויף אַבצונאַרען זיך אַ ביסעל, כדי צו פערגעסען אין דער אַכזריות'דיגער ווירקליכקייט, נאָר מיט אַ אמת זיכערען טאָן, מיט אַ איבערצייגטען גלויבען. עס האָט אין איהם געלעבט דער אמת'ער יודישער אָפטימיזם, וועלכען ער האָט אַזוי מייסטערהאַפט געשילדערט אין זיין חסידישע ערצעהלונג „גדליהו“. גדליהו איז אַ עני מדוכא, וואָס שטאַרבט זיבען מאָל אין טאָג פאַר הונגער. ער אינאיינעם מיט זיין ווייב און קינדערלעך. דערצו האָט ער נאָך אַ מיחוש, פון וועלכען ער ליידט כל ימיו. דאָס ווייב איז אויך נישט קיין „שמשון הגבור“. און, פערשטעהט זיך, אַז ביי אַזוינע עלטערען זענען די קינדער אויך נישט קיין „גבורי ישראל“. און, ווירקליך, יעדעס קינד האָט זיך זיין קרענק: ווער עס איז שלאַף אויף די אויגען, ווער אויף די ציין און חער, וועלכען גאָט האָט נאָר געבענשט מיט „קאָלטענעס“. און עטליכע טעכטער אויף פידערען זיי אַלע אין איין טאָג אונטער דער חופה. פעהלט אויך נישט, און אויף שבת איז אויך קיינמאָל נישטאָ. דאָך איז ער כסדר מלא שמחה, כסדר געהט ער אַרום פערשכורט פון לעבענס-לוסטיגקייט. און טראַכט ושטענדיג וועגען די גבורות הבורא, וואָס ער האָט אַזאַ טייער לעבען בעשאַפען, און בעוואונדערט די הנהגת העולם, ווי אַזוי אַלץ איז אין איהר אויס'ן אָרט און אַזוי גוט איינ-

געאַרדענט. אמת, טאַקע, ער ליידט אָפּט הונגער, אמת טאַקע, ער איז שלאָף אויף אַלע איברים. דאָס אַלעס איז אָבער אַלץ קליינינ־קייטען געגען די פֿילע אַנדערע תענוגים און שמחות, וואָס זענען אַזוי פֿיל אין לעבען. וואָס קאָן נאָך זיין, למשל, אַ גרעסערער פֿערגעניגען, ווי לערנען גאָט'ס תורה, אָדער מקיים זיין זיינע מצוות, בעטראַכטען די הנהגת העולם, פֿערשטעהען, ווי אַזוי אַלץ איז געקייטעלט און געבונדען איינס מיט דעם צווייטען, ווי יעדער איינציגער לעבט פֿאַר אַלע, און אַלע לעבען פֿאַר יעדען איינציגען. היינט סתם, וואָס פֿאַר אַ געוואַלדיגע הנאה, וואָס פֿאַר אַ גרויסער פֿערגעניגען איז אַרומדרעהען זיך אַ לעבעדיגער אויף גאָט'ס ברייטער, גרויסער און שענער וועלט. כדאי צו ליידען אַט יענע קלייניגקע אונבעדייטענדע צרות און יסורים, וואָס ער ליידט. די הנאה, וואָס ער האָט פֿון לעבען, דעם פֿערגעניגען, וואָס ער געניעסט אַנדערש צרום, וועגען אַ סך, אַ סך איבער...

מערקווירדיג פֿערשיעדנפֿאַרביג און פֿיעלזייטיג איז דאָס שאַפֿען פֿון יהודה שטיינבערג. אויף פֿערשיעדענע געביטען האָט ער געאַרבייט אין דער ליטעראַטור. ער האָט געשריבען סקיצען, נאָוועלען און גרויסע ערצעהלונגען, ווי אויך ראָמאַנען און האַלב לירישע, האַלב פּובליציסטישע פֿעליעטאָנען. ער האָט אויך לעהר־ביכער צוזאַמענגעשטעלט. מיט זיין פֿיעלפֿאַרביגען קינסטלערישע פּינזעל און אויך מיט זיין פֿיעלזייטיגער ליטעראַרישער טעטיגקייט, האָט ער כמעט, זיין גלייכען נישט געהאַט אין דער העברעאישער ליטעראַטור. דערמיט, ערקלערט זיך דאָס, וואָ סשטיינבערג האָט אונז דאָך ניט געגעבען דאָס אַלעס, וואָס זיינע גרויסע שעפּפֿערישע כוחות האַלטען אונז געקאָנט געבען. ער איז צופֿיעל גע־הען צעוואָרפֿען, צופֿיעל צעשפּרייט איבער שבעה ימים, צופֿיעל נישט קאָנצענטרירט אין זיך, דריבער פֿעהלט אויך, אָפֿטמאָל אים אין זיינע שעפּפֿונגען די קינסטלערישע שלימות. עס ליעגט אויף זיי צייטענווייז, דער שטעמפּעל פֿון אייליגניש, פֿון האַפּעניש, פֿון נישט גענויער באַרבייטונג. צייטענווייז, לייענענדיג זיינע זאַכען, מאַכען זיי אויף דיר אַן איינדרוק, גלייך, ווי דער קינסטלער האָט די גאַנצע אויפֿמערקזאַמקייט, די גאַנצע שעפּפֿערישע ענערגיע זיינע אָנגעשטרענגט דערויף, אַז דאָס טעמא, דער סוזשעט, די פֿאַבעל זאָלען זיין ווערטפֿול און קינסטלעריש אינטערעסאַנט. אַלעס אַנ־

בעריגעס האט ער שוין געמאַכט בחפזון. די באַארבייטונג, די ניט צענטראַלע פונקטען פון דער קינסטלערישער שעפּפונג זענען שוין ביי איהם געוועזן, ווי נישט איבעריג וויכטיג. דאס איז געוועזן אַ מוזבאַרער רעזולטאַט פון דער איבענדערמאָנטער סבה, ווי אויך דערפון, וואס ער האט שטענדיג געאַרבייט מתוך דחקות און אָרימקייט.

דאָך אין אַלע געביטען פון זיין שאַפען בעמערקען מיר גרויסע קינסטלערישע און ליטעראַרישע פעהיגקייטען. אין יעדען מקצוע, וואס ער האט געאַרבייט, האט ער פערנומען איינעם פון די אָנגעזעהענסטע ערטער. ווען מיר נעהמען אַרום מיט אַ אַלגעמיינעם בליק דעם גאַנצען רייכטום, וואס שטיינבערג האט אַריינגעטראָגען אין דער העברעאישער ליטעראַטור, מאַכט עס אויף אונז אַ טיעפען און איבערראַשענדען איינדריק. שטיינבערג מאַכט אויף אונז דעם איינדריק נישט פון קיין קאָנצענטרירטען ריטמיש-אויסגעהאַלטענעם שעפּפערישען גייסט. ער מאַכט אויף אונז דעם איינדריק פון שטיקער פון אַ גרויסער ליכטיגער זון, וואס צעפאַלט און צעברעקעלט זיך, פון אַ גרויסען פליהענדען שטערן, וואס ווערט צושאָטען לויפענדיג, אין זילבערנעם, שטראַהלענדען שרויט. זיין שעפּפערישער גייסט האט געצויגען זיין יניקה פון פערשיעדענע קוואַלען און האט זיך אויך צעגאָסען אין פערשיעדענע טייכען און ימים.

יהודה שטיינבערג'ס שעפּפערישער גייסט איז געווען אַ נאַטירליכע און געזונדע קינסטלערישע קראַפט. יהודה שטיינבערג איז בעשענקט מיט דעם דמיון פון אַ אמת'ן משורר. דערצו נאָך איז זיין קינסטלערישע ענערגיע געווען אַזוי שטאַרק דורכגעשטראַהלט פון דער חריפות פון דער יודישער למדנות און פון דעם טיעפען מיסטישען געדאַנק פון דער קבלה. דעריבער געפינט איהר ביי איהם אַזוי פיעל שטראַהלענדע בריליאַנטען-אַפאָריזמען, וועלכע איבערראַשען מיט זייער טיעפקייט און שאַרפקייט און מיט זייער שענער און קורצער פאָרם. דעריבער האט זיך איהם אַזוי אָפט איינגעגעבען מיט איין שטריך, מיט איין מאָל איבערפיהרען מיט זיין קינסטלערישען פענזעל, גאַנצע פסיכאָלאָגישע ווינקלען אין דער מענשליכער נשמה, בעהויפּט: אין דער יודישער נשמה, צו מגלה זיין. אַ דאַנק אָבער, טאַקי, אַז דער חריפות, מיט וועלכער

עס איז געווען דורכגעדרונגען זיין קינסטלערישער טאלענט, פער־געסט ער אפטמאל אין „פשוטו של מקרא". אפטמאל בעמערקט זיך אין זיין שאפען עפּיס א מין פּשטלען זיך, עפּיס א מין פּסיכאָלאָגישע פּלפּול־גימנאסטיק. אפטמאל בעמערקסטו, אז דאס איז נישט קיין ריינע קונסט, נאר קונצען־קונסט. דער מאטעריאל אין זיינע נאָוועלען און סקיצען, בעהאנדלען שטענדיג אינטערעסאנטע טעמאטען, שטענדיג געפינט זיך אין זיי קינסטלערישער און פּסי־כאָלאָגישער מאטעריאל, עס טרעפט אבער, אז פּלוצלונג ברענגט ער אריין א זייטיגען שטריך, א פרעמדען עלעמענט, וועלכער איז כלל נישט פּסיכאָלאָגיש און קינסטלעריש צוזאמענגעבונדען מיט דעם הויפּט־עלעמענט פון דער שעפּפונג, און ווערט נאך ביי איהם דערצו דער שווערפּונקט פון דער נאָוועלע. אפטמאל וויל ער זיך נישט בענוגענען מיט א געוועהנליכען סוף פאר זיינע נאָוועלען און סקיצען, מיט א סוף, אין וועלכען עס זאל זיין א קינסטלערישער און פּסיכאָלאָגישער אמת. ער וויל נאך, אז דער סוף זאל זיין אינטערעסאנט און רידהרענד. איז ער מחדש א קינסטלעריש המצאה־לע, א פּסיכאָלאָגישען שארפען און פּשטלדיגען „מה מצינו", וועל־כע שוואכען נאר אב, פערשטעהט זיך, דעם איינדריק, נישט זיי פערשטארקען איהם.

ווייניגער, ווי אין אלעם בעווייזט זיך זיין אייגענארטיגער און טיעפער שעפערישער גייסט אין זיינע גרויסע ערצעהלונ־גען און ראמאנען, וועלכע האבען פאר זיך שטענדיג א געוויסע טענדענץ, א געוויסע אידעע, פאר וועלכע זיי דארפען דיענען אלס לבוש, אלס פארם. שטיינבערג סטארעט זיך שטארק צו זיין א רעאליסט אין זיינע ראמאנען און ערצעהלונגען. זייענדיג אבער נישט קיין רעאליסט, לויט זיין נאטור, זייענדיג אזוינער נאר בעל כרחו, חאפּט ער אפטמאל איבער די מאס, ער זאלצט שוין צופיעל איבער, ווי דער שטייגער איז פונים מענשען מדקדק צו זיין גאר שטארק אין די זאכען, אין וועלכער ער פיהלט זיך שוואך און וויל פארט שטארק אין די זאכען, וואס ער פיהלט זיך שוואך און וויל פארט זיך איינלעבען אין זיי. און דעריבער זעהען מיר איהם שילדערען אין זיי אפטמאל פערשיעדענע פרטים, וואס האבען כלל קיין שייכות ניט צום גוף הענין מיטן גרעסטען קינסטלערישען פעדאנטיזם. נאר אויב אין די פרטים, אויב אין דער שילדערונג בעווייזט ער זיך

פאר אונז, ווי אלס רעאליסט, איז אבער בנוגע צום אלגעמיינעם גייסט, וואס שוועבט איבער די גרויסע ערצעהלונגען זיינע, אין דער אידעע, וואס ער פיהרט דורך אין זיי, אין דער טענדענץ, וואס ליעגט אין זיי בעהאלטען, זעהען מיר פאר זיך דעם אמת'ן שטיינבערג, דעם אידעאליסט און ראמאנטיק. פון זיינע גרויסע ערצעהלונגען און ראמאנען איז איינער פון די בעסטע און וויכטיגסטע — „בימים ההם“.

ווייל מען אבער זעהען דעם אמת'ן טאלענט פון יהודה שטיינבערג, זאל מען זיך ווענדען צו זיינע חסידישע מעשה'לעך און ערצעהלונגען, אין וועלכע מיר זעהען זיין טאלענט אין זיין גאנצער קראפט און גלאנץ.

אונזער נאהענטע פערגאנגענהייט, דערהויפט דער חסידיזם, אויב זיי האבען געדיענט ווען עס איז אלס קונסטלערישער מאטעריאל פאר אונזערע בעלעטריסטען פונ'ם פריהערדיגען דור, איז דאס נאר געווען אויף אבשפעטען און אבלאכען פון זיי. ערשט אין די לעצטע 15 יאהר האט זיך אנגעהויבען אן אנדער ווענדונג אין דער הינזיכט. די נאציאנאלע און ציוניסטישע בעוועגונג האט אונז צוריק צו אונזער פערגאנגענהייט געקעהרט און אין די פאלאצען פון אונזערע פאלקסטימליכע גייסטיגע אוצרות אריינגעבראכט. מיט די בעוועגונג, וועלכע האט זיך אלץ מעהר פערגרעסערט אין די לעצטע 15 יאהר האט אונז בעשאפען פרץ'ן, בערדיטשעווסקי'ן, פייערבערג'ן, און איינינערמאסען אנכי'ן, ווי אויך צייטלינ'ען אין זיינע האלב-ליריש, האלב-וויסענשאפטליכע אבהאנדלונגען וועגען חסידיזם. מיט די אלע האבען אנגעהויבען צו בעזינגען די נאהענטע פערגאנגענהייט, גאנצע וועלטען פון שענהייט, פון געטליכער בענקשאפט פון טיעף-ליידענדען הארץ און עדעלען געפיהל און פון הימעלשער מוזיק, האבען זיי אינ'ם חסידיזם ענטדעקט.

אויף דער גרעסטער הויך אבער, אין דעם הינזיכט שטעהט יהודה שטיינבערג. זיינע חסידישע מעשה'לעך זענען מעהר ארומנעהמענדער, מעהר אינהאלטספולער.

איינינערמאסען שטעהען זיינע חסידישע מעשה'לעך און ערצעהלונגען, העכער אפילו פון פרצ'ס חסידישע מעשה'לעך און פאלקסטימליכע געשיכטען. נאטירליך, אז איך רעד ניט וועגען

דער פֿאָרם, אין וועלכע פּרצ'ס חסידישע מעשה'לעך און פֿאָלקסטימליכע געשיכטען זענען געשריבען. בנוגע צו דער פֿאָרם דערגרייכט פּרץ, ווייזט זיך דיר שטענדיג אויס, ווען די טיעפֿסט זיך איין אין זיינע פֿאָלקסטימליכע געשיכטען, די גרעסטע מדרגה, וועלכע עס עקזיסטירט נאָר אפילו פֿאַר דעם גרעסטען קינסטלערישען טאַלענט. ער דערגרייכט אין די, ווייזט זיך דיר דאַמאָלס אויס, די גרעסטע קינסטלערישע שלימות, וועלכע קאָן נאָר מעגליך זיין, די אמת'ע אַבסאָלוטע קינסטלערישע שלימות. דאַכט זיך, אז ווען די קינסט אַליין וואָלט אַט די פֿאָלקסטימליכע געשיכטען געשאַפֿען, וואָלט זי זי אויך אין קיין שענערער פֿאָרם נישט געקאָנט מלביש זיין. אין רעד וועגען דעם אינהאַלט, וועגען אינטימען חאַראַקטער, וועגען די גרונד-מאָטיוען, וועגען דעם פֿאָלקסטימליכען טאָן. פּרץ לעגט אַרויף דעם שטעמפּעל פֿון זיין גרויסען גייסט אויף די פֿאָלקסטימליכע געשיכטען. ער פֿ ע ר א י נ ע ג ט זיי. זיי ווערען מעהר זיינע, ווי דעם פֿאָלקס. אַפֿטמאָל דיענען זיי פֿאַר איהם נאָר אַלס ראַמען, אין וועלכע ער פּאַסט-איין זיינע אייגענע קינסטלערישע און פֿילאָזאָפֿיש-סימבאָלישע אידעען. ער מאָדערניזירט זיי אָפֿטמאָל, זיי ווערען ביי איהם, ווי איבערגעאַרבייט אין סימבאָלען פֿון אַלוועלטליכע מענשליכע געדאַנקען. דעריבער פֿערלירען זיי אָביסעל צייטענהייז, זייער פֿאָלקסטימליכקייט, זיי פֿערלירען זייער אינטימען, אינדיווידועלען חאַראַקטער, עס פֿליהט אַרויס דער פֿאָלקסטימליכער נאַציאָנאַלער לעבענס-גייסט פֿון זייער נשמה און טרעט אַב זיין אָרט דעם גרויסען גייסט פֿונ'ם דיכטער. אַט אין דעם זין, מיין איך, שטעהען יהודה שטיינבערג'ס חסידישע מעשה'לעך העכער פֿאַר די פֿאָלקסטימליכע געשיכטען פֿון פּרצ'ן. און זיי איז פֿאַרהאַן מעהר טעקסט, מעהר פֿאָלקסטימליכקייט, מעהר תמצית פֿון דער נשמה פֿונ'ם חסידיזם. בשעת שטיינבערג דערצעהלט א חסידישע מעשה, אָדער ער שילדערט די נאָהענטע פֿערגאַנגענהייט, הערט זיין אייגענער „איך" ווי פֿערשוואונדען. ער שטעהט עפּיס, ווי אינגאַנצען פֿון דערווייטענס, ער עקזיסטירט נאָר אויף אַזוי פֿיעל, אויף וויפֿיעל עס איז נויטיג, דאָס חסידישע מעשה'לע זאָל ריכטיג דערצעהלט ווערען.

א מערקווירדיגע צאַרטע ליעבע און רעליגיעזען עקסטאַז כמעט, האָט געפיהלט שטיינבערג צו אונזער נאַהענטער פערגאַנגענהייט, פון וועלכער עס זענען שוין נאָר תורבות ביי אונז געבליבען, און אויך זיי ווערען וועניגער פון טאָג צו טאָג. אַלץ, וואָס האָט אויף זיך געטראָגען איהר שטעמפעל, האָט ביי איהם געוועקט צו זיך צערטליכע און האַרציגע בעציהונג, און ער האָט געקוקט אויף דעם מיט אַזוינע ווייכע און גלעטענדע אויגען. וועלטען פון חן האָט ער אין יעדען ווינקעל פון דער אַלטער וועלט געזוכט און געפונען. שטיינבערג איז געווען אַ ציוניסט. מיט דער גאַנצער נשמה זיינער איז ער געווען איבערגעגעבען דעם גרויסען און מעכטיגען אידעאַל פון דער יודישער אויפלעבונג אין זיין היסטאָרישען לאַנד. דאָך וועדט מיט וואָס פאַר אַ ליכטיגע און שענע פאַרבען ער שילדערט אין זיין סקיצע „מיט וואָס“ דעם פאָטער, חאָטש ער איז אַ פאַנאַטישער געגנער פונם ציוניזם, וועהרענד דעם זוהן זיינעם, דעם ציוניסט, שילדערט ער אַזוי, אַז ער קומט אויס פשוט, אַ קאַריקאַטור, אין פערגלייך מיט דעם פאָטער. שילדערענדיג דעם קאַמפף, וואָס קומט פאָר צווישען דעם נייעם און דעם אַלטען דור, האָט שטיינבערג ניט געקאָנט נישט אָוועקגעבען די גאַנצע סימפּאַטיע זיינע אויף דער זייט פונם אַלטען דור, אַפילו דאַמאָלס, ווען איהם איז אויסגעקומען צו שטעהען אין די ערשטע רייהען פונם נייעם דור׳א. אפילו דאַן, ווען איהם איז אויסגעקומען צו זיין איינער פון זיינע אָנפיהרער...

גדליהו.

חאָטש גדליהו האָט געדאַט פּרנסה גאָר ברוחק פֿון מלמדות, חאָטש כל ימיו האָט ער געליטען פֿון אַ „מיחוש“ און זיין ווייב איז אַ חולנית געווען און דאָס קליינוואַרג האָט אויך שטענדיג אויף עפּעס געקרענקט: ווער אויף די צייהן, ווער אויף די אויגען, ווער אויף קאָלטאָנעס; חאָטש ווינטערצייט האָבען די אויסגע־בראָכענע פֿענסטער פֿון זיין נידעריג שטיבעלע נישט געקאָנט אויס־האַלטען די אכזריות׳דיגע מלחמה, וואָס דער שנעע און דער ווינד האָבען מיט זיי געפֿיהרט, און אָסיען־צייט פֿלעגט אויף איהם נישט קאָנען מגין זיין דער צעבראָכענער דאַך, אַז דער רעגען זאָל איהם אויפ׳ן קאָפּ נישט רינען ביי טאָג, זיצענדיג ביים טיש, און ביי נאַכט, ליעגענדיג אין בעט; חאָטש נישט אַלע טאָג האָט גדליהו מיט זיין פֿאַמיליע געקאָנט מקיים זיין די מצוה: „אָבענד זאָלט איהר עסען פֿלייש און אין דער פֿריה זאָלט איהר זיך מיט ברויט זאַט אָנעסען“ — פֿונדעסטוועגען, ווען דער מלאך־המות וואָלט צו איהם קומען און זאָגען: „הער נאָר אויס, פּלוני גדליהו בן פּלונית שרה! אמת, איך האָב נאָך אויף דיר קיין שליטה נישט, ווארום עס איז נאָך דיין צייט נישט געקומען; נאָר אויב דו ווילסט מיט׳ן גוטען ווילען, קאָן איך דיך אויסלייזען פֿון דיין ביטער לעבען! אַז לאָ, וועל איך ביי דיר גרינג און קושענדיג די נשמה אַרויסנעהמען!“ — ווען דער מלאך־המות וואָלט מיט איהם אַזוינע דבורים רעדען, וואָלט איהם גדליהו אין פּנים אָנ־שפּייען און וואָלט זיך אויף איהם שטאַרק געבעזערט: „דו פּוסטער יונגער אַיינער! אויב דו האָסט קיין שליטה נישט איבער מיר, מאַ מאַך זשע גיך פּליטה, ווען ניט, ווערסט דו באַלד פֿערברענט דורך דעם שם שמים, וואָס איך וועל דערמאָנען“!

אמת, ער ווייסט, אז „טוב מאד" — מיינט מען עס דעם טויט, אז עס איז פאראן אגן-עדן און, אז די וועלט איז מעהר נישט, ווי א פרוזדור צו יענער וועלט. יא אמת, אז „מאד" איז דער טויט, נאר צו וואס טויג אבער דער „מאד"? איז דען „טוב" אליין נישט גענוג?

א גרויסע טובה האט, נאך זיין מיינונג, השם יתברך געטהון מיט זיינע בראים, וואס ער האט זיי בעשענקט מיט לעבען; נאך מעהר ליעבשאפט האט ער, ברוך הוא, ארויסגעוויזען צו זיין פאלק ישראל, וואס ער האט זיי געגעבען תרי״ג מצוות געגעבען, כדי ער זאל זיי מזכה זיין מיט שכר טוב: גלייך, ווי מיר וואלטען די מצוות ניט מקיים זיין, גלייך, ווי מיר וואלטען קיין תפילין ניט לעגען און מיר וואלטען נישט דאוונען און מיר וואלטען שבת נישט אבגעהיט, ווען מען וואלט אונז נישט הייסען! איז דען פאראן א גרעסערער פערגעניגען אויף דער וועלט, ווי מצוות מקיים זיין: עסען מרור פסח, פאסטען יום כפור, תורה, תפילה וכדומה. מע זאגט, אז די רשעים זענען גרויסע בעלי־תאוה׳ניקעס, רחמנא ליצלן; ער קאן עס אבער בשום אופן נישט פערשטעהן, אויב זיי זענען באמת בעלי־תאוה׳ניקעס, ווי אזוי זשע קאנען זיי זיך איינהאלטען נישט מקים צו זיין דעם רבונו של עולם׳ס גוטע און טייערע מצוות, וואס דערפרעהען אזוי דאס הארץ און די בעשאפען אזא „הרחבת הדעת" פאר דעם מענשען? שוטים זענען זיי! אומגליקליכע שוטים! לא די, וואס זיי וועלען נישט האבען קיין חלק אויף יענער וועלט, זענען זיי פון עולם הזה אויך נישט נהנה, ווי זיי וואלטען געקאנט נהנה זיין...

ער אליין האט זיך נישט וואס צו בעקלאגען אויף זיין לעבען: אמת, עס טרעפט, אז ער לאזט א מאל ארויס א קרעכץ אהן א שום וויכטיגע סבה... באלד ווערט ער אבער מלא בושה, פאר זיך אליין און שרייט גאנץ היבשליך אן אויף זיך: שוטה, איינער! וואס קרעכצטו? צי טייכען אפרסמון-בוימעל געהען דיר אב? קיין כתר מלוכה" האסטו נישט??

און אז ער הויבט אן דאמאלס זיין לעבען בודק זיין, געפונט ער איין, אז ער האט, ווירקליך, פערדיענט אט דעם פארוואורף. ער בעיחשבנ׳עט זיין לעבען לויט די טעג פון דער וואך: זונטאג און

מאָנטאָג איז ער נאָך מקבל נחת פונים תענוג פונים פערגאַנגענעם שבת; פון דאָנערשטאָג אָן פיהלט ער שוין דעם תענוג פונים קומענדען שבת און ער איז זיך שוין מתפרנס פון אָט דעם נייעם מקור. בלייבט בסך הכל איבער צוויי וואָכעדיגע טעג, נאָר וואָס איז אַזוינס צוויי טעג, ווען זיי וואָלטען אפילו חס ושלום זיין אמת'ע הונגער־טעג?

אמת, עס זענען געווען צייטען אין זיינע יונגע יאָהרען, וואָס דער דאָנערשטאָג פלעגט איהם גורם זיין גרויס צער, פחד און דאגות, ווען ער פלעגט זיך דערמאָהנען אין דער פראַגע: „פון וואַנען וועל איך געהמען אויף שבת?" פלעגט ער פיהלען דאַמאָלס ממש „צערו של גיהנום". נאָך פון זונטאָג אָן פלעגט ער שוין ציטערען, טאָמער וועט ער אויף שבת נישט האָבען! און אָט דער פחד, „טאָמער וועט ער אויף שבת נישט האָבען" פלעגט איהם אָפטמאָל דעם גאַנצען געדאַנק צעמישען אפילו בשעת תפילה. איצט אָבער איז ער שוין עלטער און קלוגער געוואָרען. ער ווייסט, אז דאָס איז אַ אומזיסטיגער פחד, וואָס פאַסט פאַר נאַרישע קינדער... וואָרום אמת רעדענדיג זענען דאָך די מזונות פונים מענשען אָבגעמאָסטען און אָבגעוואָגען נאָך מיום הולדו; און נאָך מעהר, אפילו זיינע דאגות און יסורים זענען אויסגעצעהלט פון פריהער דורך קודשא בריך הוא; נאָר „פרנסה" איז עפּיס אַנדערש און „דאגת פרנסה" איז ווידער עפּיס אַנדערש. ער בעדאַרף געהן אַלע דאָנערשטאָג צו זיין בעל־הבית נעהמען „שכר בטלה", וואָרום אַזוי איז איהם אָנגעצייכענט געוואָרען פון אויבען... און אויב יענער גיעט נישט — איז זיך נישטאָ, וואָס מצער צו זיין אָדער אין כעס צו ווערען אויף איהם: אָט אַזוי דאָס סיבת כל הסיבות גוזר געווען, אז ער זאָל נישט געבען, אז איך זאָל געהן צו אַנאַנדערען, צום דריטען, צום פיערטען, און אויב זיי וועלען אויך נישט געבען — איז דאָס אַ סימן, אז מע בעדאַרף דאַגה'נען אַ ביסעל... און וגתו דאַרף זיך דעם פנים שוואַרצען און נאָך אַמאָל בעטען ביי חנה, דער מעהל־הענדלערען מעהל אויף באָרג... דאָס אַלעס, איז יסורים, דאגות... מיט שבת אָבער, האָבען אָט די אַלע יסורים קיין שייכות ניט... אויף שבת, אם ירצה השם, וועט זיין „לחם משנה", פלייש און וויין אויף קידוש און אַ שר טאָקי „דגים" אויך, אויב נאָר די

השגחה העליונה וועט היסען... אמת, עס איז נישטא, וואס צו לייקענען, די יסורים זענען נישט איבעריג בעליעבט... ובפרט אויס־הערען די טענות פון די בעלי־בתים, בשעת זיי האבען נישט קיין שכר־למוד צו צאהלען, אדער אויסהערען די טענות פון זיין זוגתו און איהרע קללות, ביז זי דערלעבט צו זעהען מעהל אין מיהלטער — נאר איז וואס? איז איבער אזא קלייניגקייט חערט שוין ידען אלעס פסול? וואס פאר א שוטה וויל עס דען נישט נעהמען אויף זיך א ביסעל יסורים, א ביסעל דאגות אויף א ווילע בשכר עונג שבת, ווייסט דו דאך, אז די דאגות זענען זיך גלאט אזוי דאגות, און אלעס וועט זיין, ווי עס געהער צו זיין?...

אפילו דער מיחוש זיינער און דאס שלאפקייט פון זיין חייב און קינדער שרעקען איהם שוין מעהר נישט; ער ווייסט, אז דאס אלעס איז נאר יסורים. פון יסורים טאר ער נישט אנט־לויפען, און עיקר אבער פון דער זאך, איז דאס לעבען אנגע־צייכענט פריהער פאר דעם מענשען.

און מיט גרויס געפיהל דאווענט ער דריי מאל אין טאג, און א מאל וויינט ער אויך ביי ברכת „רפאנו“ און בעט מיט גרויס כונה אויף פרנסה ביי ברכת „אב הרחמן“, חאטש ער ווייסט, אז מען האט איהם שוין אלסדינג אנגעצייכענט פון הימעל, און קיינער קאן נישט איבעראנדערשען דאס, וואס איז שוין נגזר גע־ווארען.... און איינמאל איז איהם געקומען צו דער האנד עפיס א ספר, וואס איז עוסק אין דעם ענין פון „ידיעה און בחירה“, האט ער זיך זעהר געוואונדערט אויף דעם עצם שאלה, וואס איז גאר קיין שאלה נישט, נאך זיין מיינונג: אמת, אז די ידיעה פונם בורא ברוך הוא נעהמט ארום אלע צייטען, קומט אויס, אז אלע מעשים, וואס בעדארפען געטהון ווערען, מוזען געטהון ווערען נאר אזוי, ווי ער, ברוך הוא ווייסט פון פריהער — פון דער אנדערער זייט ווידער, ווער ווייסט עס נישט, אז ביים מענ־שען אין הארץ איז פאראן א „יצר טוב און א יצר הרע“ און דער מענש טהוט גוטס און שלעכטס, לויט זיין אייגענער ווילען דיקטירט איהם פריי. אמת, אז דער ענין איז א ביסעל א „מדרש פליאה“, אין דעם אבער זענען דאך טאקי די גבורות און די נפלאות זיינע! איז דען בריאת שמים וארץ נישט קיין פלא? ידיעה אהן בחינה אדער בחינה אהן ידיעה — קאן דאך אויך

זיין בײַ אַ פּראָסטען בשר ודם!... גאָר פּראָסט וואָלט עס דאָך זיין, ווען אויך פאַר דעם בורא ברוך הוא וואָלט דאָס נאָר מעגליך געווען!...

עס טרעפט, אַז ער טראַכט זיך אײַן אין די דרכים פונ׳ם בורא, ווי אַזוי ער איז זיך נוהג מיט זײַנע בראוים, און דאָס האַרץ זײַנס ווערט איבערפילט מיט שמחה, פון פערוואונדערונג: איך בעדאַרף האָבען למשל, עטליכע גראָשען אויף אַרומשערען זיך לכבוד שבת... געה איך צו זוסיאַ דעם שוסטער און מאַך בײַ איהם שכר למוד. גיעט מיר זוסיאַ אַ האַלבען רובעל פונ׳ם געלד, וואָס ער האָט גענומען בײַ אַ פויער, וואָס איז געקומען אויסלײזען זײַנע שיך. דער פויער האָט גענומען דאָס געלד בײַ יעקעל דעם מיהלנער, וועלכען ער האָט די ווייץ פערקויפט. דער פויער האָט געזייהט, געאַקערט און געשניטען און געדראָשען ביז ער האָט די ווייץ אַרויסבעקומען. און ווען עמיצער פון אָט די אַלע וואָלט אפילו אויף אַ קלײנער ווײַלע געווען פערשפעטיגט, וואָלט איך, גדליהו, נישט געקאָנט אָבשערען זיך לכבוד שבת... נמצא, אַז די גאַנצע וועלט איז זיך מטריח פון מײַנעט וועגען...

און דאַמאָלסט פלעגט ער דערפיהלען אין זיך עפּיס אַ מין געהויבענקײט און אײגען-ווערדע, אַז ער פלעגט זיך אַזש פערשעמען פאַר זיך אַלײן, וואָס ער איז אַזאַ גרויסער יש; נאָך ווען ער האָט זיך אַ ביסעל אײַנגעטיעפט אין ענין און האָט אײַנגעפונען, אַז מיט יעדען איז די אײגענע געשיכטע, און אַז זוסיאַ דער שוסטער קאָן אויך זאָגען, אַז גדליהו דער מלמד איז בעשאַפען געוואָרען גאָר פון זײַן הנאה וועגען: ער זאָל לערנען מיט זײַן קינד תורה — פלעגט ער איבערפילט ווערען מיט גרויס התפעלות און פלעגט געבען אַ שבח צום השם יתברך, וואָס האָט בעשאַפען אַזאַ צאָהל עולמות, אַזוי קונציג, אַז יעדער פון די עולמות איז דער תכלית פון אַלע אַנדערע און אַלע אַנדערע בעדיענען יעדען אײנציגען...

עס טרעפט, אַז זוגתו הויבט איהם אָן מצער זײַן און לעבערען דעם מוח מיט איהרע גשמיות׳דיגע פאָדערונגען: יענטע אונזערע איז שוין אַ בוגרת געוואָרען!... די קינדער זענען נאַקעט און באָרוועס!... און נאָך אַזוינע זאַכען: זי פאַלט אויף איהם אָן מיט אַמאָל, אַזוי, אַז ער פערגעסט גאָר אָבגעבען זיך

חשבון הנפש, און דערמאָהנען זיך, אַז דאָס אַלעס איז פון די זאַכען, וואָס בעדאַרפען אַזוי זיין בגזירת ההשגחה, און עס איז קיין שום מעגליכקייטען נישטאָ איבערצומאַכען זיי, אויב זיי מאַכען זיך אַליין נישט איבער, און, אַז אויב אַזוי, איז דאָך נישטאָ, וואָס צו דאַגה׳נען וועגען זיי.

און דאַן דערפיהלט ער, ווירקליך, דעם צער פון שטוב. נישט אויף לאַנג אָבער. אויף דאגות און צער פיהלען, טראַגט איהם די צייט נישט. ער געפינט זיך שטענדיג אין׳ם מצב פון אַ מענש, וואָס וואַרט און האָפט: פון פסח ביז שבועות — דאָס זענען טעג, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען נאָר אויף צו מאַכען אַ הפסקה צווישען אַזוינע צוויי גרויסע ימים־טובים; און אין אמת׳ן, צי קאָנען דען אַזוינע צוויי ימים־טובים גיהן איינער נאָך דעם צווייטען אָהן אַ שום הפסקה?

פון שבועות ביז שבעה עשר בתמוז — אַן הפסקה. אַ יוד דאַרף אויסוואַרטען אַ ביסעל.

פון שבעה עשר בתמוז ביז תשעה באב — צייט פון אבלות לשם מצוה. אמת, פיעל צער איז פאַראַן אין דער מצוה, אין׳ם צער איז אָבער אויך עפּיס אַ מין תענוג פאַראַן... און באַלד נאָך לבנה מחדש זיין מוצאי תשעה באב, פיהלסט דו עפּיס אין זיך אַ נייע נשמה, עפּיס אַ מין השפעה פון הימעל... ממש גלייך ווי די שונאים האָבען דיר אַלאַנגע צייט בעלאַגערט, און דו האָסט זיי ענדליך פאַר דיינע קנעכט געמאַכט... און ענדיגסט דעם תענית און עסט מיט היבשען אַפּעטיט.

און פון דאַמאָלסט אָן וואַרט ער ווידער ביז ראש השנה. אמת, שוין פון ראש חדש אלול אָן און ווייטער הויבט זיך שוין אָן דער „אימת הדין"... אין אמת׳ן אָבער רעדענדיג, ווייסט ער אויף פריהער, אַז סוף כל סוף וועט דער אויבערשטער מוחל זיין די יודישע זינד... און אויב ער האָט מורא פאַר דעם יום־הדין, איז דאָס נאָר דערפאַר, וואָס אַ יוד דאַרף מורא האָבען, און דערפאַר, וואָס אַזוי הייסען די הייליגע ספרים. נאָכדעם הויבט זיך אָן אַ חודש, וואָס איז כולו שמחה, מעין עולם הבא. אַט יענע רשעים, — טראַכט ביי זיך גדל׳יהו שטענדיג, וואָס האָבען נאָר ליעב „מעשה־הפקר" צו פיהרען זיך כסדר — צי קאָנען זיי זיך דען נאָר פאַרשטעלען דעם פערגעניגען, וואָס ליעגט אין

די פרייע טעג, וואס איז צווישען יום-כפור און סוכות; טעג, וואס דער שטן קאן גארנישט שולט זיין אין זיי, און ווענען פריי פון „חשבון עונות... פריי פון אלעם, טעג, וואס ווענען נישט קיין יום-טוב, זיי ווענען אבער אויך קיין ימי חול נישט... אדער צו קאכען זיי זיך גאר פארשטעלען, דעם הרחבת הדעת, וואס דער מענש פיהלט ווצעגדיג אין דער קליינער סוכה, וואס בעדעקט און בעדאלט זיך אינגאנצען, און די ויצט שטאלץ, ברייטליך און בעדאלט דיך אינגאנצען, און די ויצט שטאלץ, ברייטליך דעם טעם, די הגאה, וואס דער חוש המשוש פיהלט, ווען די טאפסט ארום פארזיכטיגע דעם אתרוג פון אלע זייטען, אדער, ווען די נעהמסט אן דעם לולב מיט דער גאנצער האנד דיינער!

און פון סוכות ביז חנוכה — איז דען פיעל צו ווארטען?... און פון חנוכה בלייבט איהם איבער צו ווארטען נאר ביז פרשת שקלים. פון פרשת שקלים אן הויבט שוין מיט פסח אן צו „שמעקען.

און אט אזוי לויפען די יאהרען איינס נאך דעם צווייטען אזוי, אז דאס גאנצע לעבען ווערט ביי איהם עפיס, ווי איין לאנגער יום-טוב מיט עטליכע קליינע הפסקות אין מיטען.

נאר איין ביטערער טראפען שטערט איהם אין לעבען: דער-מאהנט ער זיך אן יום-המות, אזוי ווערט זיין גאנצע שמחה פער-שטערט, האטש פאר דעם גיהנום האט ער נישט קיין מורא, היות דער עונש דארט איז דאך נישט אויף צו נוקם זיין זיך אינים מענשען, נאר פון זיין טובה וועגען, די נשמה זאל אויסגעלייטערט ווערען; וואס פאר א שוטה קאן אלזא מורא האבען פאר א זאך, וואס איז פון זיין טובה וועגען?! היינט ווייסט ער אויך, אז אין גן עדן איז צוגעגרייט פיעל שכר פאר דעם רבונו של עולם'ס יודעלעך, און אז אלע תענוגים גשמיים ווענען מעהר נישט, ווי איין ניצוץ פון יענעם אייביגען תענוג, וואס איז אנגעגרייט פאר די נשמות אויף יענער וועלט; ער ווייסט אפילו, אז „טוב מאד" — מיינט מען עס דעם טויט — פונדעסטוועגען ווערט ער שטארק צעבראכען, דערמאהנענדיג זיך אן אט דעם „טויט", און עס דערוועקט זיך ביי איהם א הארבע שאלה, וואס פיקט איהם דעם מוח אזה ואויפהער: צו וואס טויג „מאד"? איז דען נישט גוט אהן מאד?! צו וואס האט גאט ברוך הוא, וואס איז א טוב ומטיב

בעשאפען דאס לעבען אוי קאוא אופן? וואס וואלט איהם דען הארען, ווען ער זאל שענקען דאס לעבען דעם מענשען במתנה גמורה, נישט אויף צוריקנעהמען?..

און ער ווייסט גאנץ גוט די אלע תירוצים, וואס מע קאן אויף דעם ענטפערען; נאך מעהר, ער ווייסט אויך, וויפיעל נארישקייט און קליינליכקייט עס איז אין דער פראגע פארהאן, און, אז עס קאן אנדערש ניט זיין; אויך ווייסט ער, אז עס איז א עון חמיר צו פרעגען קשיות אויף דעם רבונו של עולם און צו הקר'נען זיך וועגען די סודות זיינע — ער ווייסט דאס אלעס, און דערייבער ברענגט ער טאקי נישט פאר'ן מויל זיינע מחשבות און הרהורים — די שאלה בלייבט אבער אלץ אויף איהר ארט שטעהן, בעהאלטען טיעף, טיעף אין הארצען און לעכערט אלץ דעם מוח: טוב מאד"... צו וואס טויג אבער „מאד"? איז דען נישט גוט „טוב" אליין אהן „מאד"?

פון דער נאהענטער פערגאנגענהייט.

דער אלטער יעקב לוי און דער אברך אברהם חיים פון חאלפינע — זיינען ביידע געווען ר׳ אוריו סטרעליסקער׳ס חסידים; ביידע האבען קיין אנדער אינהאלט אין לעבען נישט געהאט, א׳יסער „תפלה במסירות נפש״.

די סטרעליסקער חסידים פלעגען זיך שטענדיג שטארק מצער זיין, וואס די אנשי כנסת הגדולה האבען מעהר, ווי דריי תפילות א טאג נישט מתקן געווען: יעדענפאלס וואלט דאך גוט זיין, ווען א יוד זאל א גאנצען טאג מתפלל זיין!

פונ׳ם גאנצען ביסעל חסידים, וואס ביי ר׳ אוריו׳ן איז איבערגעבליבען, האט דאס רוב אין חאלפינע געוואוינט. די זקנים פון שטאדט דערציילען, אז ווען די סטרעליסקער חסידים פלעגען מתפלל זיין שחרית, פלעגט מען הערען די קולות ווייטערע איבער דער גאנצער שטאדט; און אז די פויערען, וואס פלעגען קומען אין שטאדט אויף די יריד׳ען — פלעגען דורכגעהן פערביי דאס שטיבעל און דערהערען זייערע קולות, פלעגען זיי פערציטערט ווערען און אנטלויפען, קוים וואס די נשמה האט זיך אין זיי איינגעהאלטען.

און בעריל דער רופא, וואס איז געווען א גרויסער „אפיקורס״ און האט געהאט א „פאלאץ״ נישט ווייט פון שטיבעל — ווען ער פלעגט דערהערען זייער דאוונען, פלעגט איהם א גאנצע טאג די ברוסט וועה טהון און ענדליך האט ער געמוזט צוליעב דעם עוקר דירה זיין און פערקויפען דעם פאלאץ זיינעם „בחצי-חנם״.

און ווידער דערצעהלט מען, אז איין מאל איז א „מטרוניתא״ פערביי דעם שטיבעל געגאנגען און האט געהערט, ווי די סטרעליסקער חסדים זאגען „שמע ישראל״ און זעגען „מעריב באהב״

מיט א קול פון „שאגת ארי‟, און האט געזעהן, ווי איינינע פון די ווארפען זיך דורך דעם פענסטער — האט זי זיך דערשראָקען און איז אהיים געגאנגען און איז פערשלאפט געווארען. דאן איז דער מאן אידער שטארק אויפגעבראכט געווארען און האט זיך געלאזט געהן מיט זיינע קנעכט — דאס שטיבעל צענעהמען און די חסידים אין קעטען בינדען. נאר, ווי דער אלטער ר׳ יעקב לוי האט נאר זיינע לאנגע ברעהמען אויף דעם פריץ אויפגעהויבען, איז ער באלד דערציטערט געווארען און איז אנטלאפען, און אויף מארגען האט ער אידם א זאק קארטאפעל געשיקט.

און היות דער אלטער ר׳ יעקב לוי און דער אברך אברהם חיים זענען געוועזען ראוריים חסידים, פערשטעהט זיך שוין במילא, אז די זענען ר׳ מאירל פרעמישליאנערס, וועלכער איז געוועזען ר׳ אוריים בר פלוגתיה — מתנגדים געוועזען, און האבען געהאלטען פאר אנאיסור גדול אין זיין צורה צו קוקען און פאר א גרויסע מצוה צו דערהנזענען אידם.

און ר׳ מאירל איז צייטענוויז געוועזען א גרויסער קפדן: „מאיר וועט אייך נישט מוחל זיין, — פלעגט ער אמאל זאגען, מאיר וועט אייך מענש זיין! מאיר וועט אויף אייך וועלף אנשיקען! מאיר האט דונערען אויפן הימעל!‟

און א סך פון די סטרעליסקער חסידים האבען טאקי ווירקליך א שרעקליכען עונש בעקומען: אפרים־חיים׳ען בעל־טוח האבען די וועלף אין וואלד אויפגעפרעסען! ביי מאיר־שלמה „שחקן‟ זענען צוויי זיהן געשטארבען אין דעם אייגענעם טאג, וואס ער האט מחרף ומגדף געוועזען ר׳ מאירן — און די אידען.

יחזקאל „קפדן‟ איז דורך א דונער דערהרגעט געווארען, אין דעם אייגענעם טאג, וואס ער האט אנגעשריבען אויף די סידורען פון בית־המדרש: „מאיר עם הארץ‟; ר׳ יצחק בער דער עובד, איז נשתתק געווארען און איז געבליבען שטום עד יום מותו.

און ר׳ אוריים חסידים וויסען עס גאנץ גוט, נאר איז וואס? מורא האבען פאר אידם?! נישט ארויסזאגען דאס, וואס א סטרעליסקער חסיד בעדארף און איז מחויב צו זאגען? און וואו איז מסירת נפש?

און דער אלטער יעקב לוי און אברהם חיים דער אברך

זיצען בײדע אין שטיבעל. אפילו ווען עמיצער זאָל ניט געזעהן זיסען, אז ר' מאירל איז הײנט אין שטאָרט געקומען; אפילו, ווען ער וואָלט נישט זעהען דעם רעש, וואָס די פּױלע חסידים זיינע האָבען געמאַכט — פאָהרענדיג איהם אנטקעגען, אריינבּרענגען איהם אין שטאָדט אַרײן — אפילו דאַן, וואָלט ער דערקאַנט אויף די פּנים'ער פון די חסידים, וואָס זיצען אין שטיבעל: זיי רעדען ווייניג, קרעכצען אַלע װײלע; דאָס דאַווענען איז אויך הײנט עפּיס האַפּענדיג בּײ זיי, ממש, ווי אבלים זעהען זיי אויס.

און פון דאָרט... פון בית-המדרש, וואָס אַנטקעגען, הערען זיך פערשיעדענע קולות: „לאָזט מיר מקבל שלום זיין!" „מאַכט א וועג!" „אָט איז ער!"

יעקב לוי דרעהט זיך אַהין און אַהער, וועגט זיך און שטעלט זיך אויף, שטעלט זיך אויף און וועגט זיך ווידער; ער שפּאַרט זיך אין טיש אַן, געהמט א ספר אין האַנד און איז מעיין אין איהם מיט מסור הנפש; און נישט אויפהייבענדיג די אויגען צום חבר פרעגט ער גלייך, ווי ער וואָלט צו זיך אַליין רעדען:

— „האָסט איהם געזעהען?"

— איך האָב איהם געזעהען — ענטפערט יענער און קוקט צו דיערד: און תוך כדי ראיה האָב איך דעם פּסוק „שקץ תשקצנו" געזאָגט. עס דאַכט מיר, אז איינער פון זיינע „עובדים" האָט אין מיר א שטיין געוואָרפען.

ער האָט אַרויפגעלעגט די האַנד אויף דעם האַלז, ער האָט פאַרזיכטיג און מיט א ביסעל גאוה אַנגערירט די וואונד, וואָס ער האָט בעקומען פונ'ם שטיין.

— איך האָב איהם אויך געזעהען — ענטפערט יענער.

— און האָסט גאָר נישט געזאָגט?

— ניין! — איך האָב מורא פאַר דעם עם-הארץ'ס עונש.

אברהם חיים ווערט מלא כעס און נעהמט דורך דעם אַלטען מיט זיינע צוויי אויגען. קענטיג, אז ער וואָלט איהם וועלען ברבל פיז:

— „פאַר א עונש האָסטו מורא געהאַט?! העלף?! דונערען?! שמים ווערען? און מסירות נפש, וואו איז ערגעץ?"

און דער אַלטער לאַכט מיט א יאושדיגען געלעכטער:

— שוטה! קליינע נשמה! קליינער מוח — צו דען פאַר מין

לעבען האב איך מורא?! איך האב מורא פאר חלול-השם, איך זאל זיי נישט דינען פאר קיין ביישפיעל, איך וויל נישט, אז אַ דער עם-הארץ זאל דורך מיר דערהויבען ווערען ביי זיינע מקורבים.

אברהם-חיים איז פערשעמט געווארען און האט גארנישט געענטפערט. ער האט שוין אויך די וואונד זיינע מיט גאוה נישט געטאפט; אין זאך האט ער נאר אין אלע זיינע איברים געפיהלט, די קליין און נישטיג ער איז און פערגליך מיט אַט דעם אלטען — און אפטע קרעכצען האבען פון זיין הארץ ארויסגעבראכען.

כותל מערבי.

אליעזר-דוד איז בטבע א יוד, א בעל מרה שחורה, א ביסעל אויך א שטיק קפדן, נאָר דאָס קפדנות זײַנס חײַזט ער קײנמאָל נישט אַרויס מיט קײן ווערטער, נאָר — מיט אַ קוק פון די אויגען, מיט אַ בעוועגונג פון זײַנע שטערען-קנײטשען און צײַטענווײַז אויך מיט עפּיס אַ מין מאָדנע דרעה פון די ליפען. דער „שורש נשמה" זײַנער איז פון דער „בחינה" גבורה, דערויף זאָגט עדות אפילו די נאָז זײַנע, וואָס לאָזט זיך קרום אַראָב פון אונטען, גלײַך, ווי זי וואָלט קײן שום מגע ומשא נישט האָבען מיט קײנעם. און זײַנע גרויסע אויגען, וועלכע קוקען תמיד אין אַלע זײַטען, נאָר נישט אין דער זײַט, אין וועלכער דו קוקסט. אַלץ זעהען אליעזר-דודס גרויסע אויגען, נאָר דײַן פּנים, ווען דו רעדסט צו איהם, זעהען זײ נישט.

ער רעדט זעהר ווײניג מיט מענשען, גאָר זעלטען מישט ער זיך אַרײַן אין די רעד פון זײַנע חברים, און אפילו, ווען ער מישט זיך שוין אַרײַן, טהוט ער עס אויך עפּיס מיט א מין מאָדנע קפדנות: ער וואַרפט גלאַט ווערטער אין דער וועלט אַרײַן, הערט-אויף באַלד און ווערט אַנטשוויגען.

און אַט די ווערטער, וואָס ער וואַרפט על פּי רוב, וואָלטש די געהען בײַ איהם אַרויס פון מויל צוריסען און צובּיסען, ווען אַן אַנדערער וואָלט זײ זאָגען, וואָלט [illegible] איהם אַדאַי חושד זײַן אין אפּיקורסית; נאָר מיט אליעזר-דודין פלעגען די חסידים נישט שטאַרק מדקדק זײַן, גלײַך, ווי מען וואָלט איהם גאָר בעזונדערע פּריווילעגיעס געגעבען, צו רעדען זאַכען, וואָס רײַסען דעם אויער... א ביסעל דערפאַר, ווײַל ער איז דאָך סוף כל סוף מוחזק און בעוואוסט אַלס פרומער יוד און גרויסער „ירא חטא", און א ביסעל

אויך דערפאַר, וואָס די שטיקלעך דבורים זיינע פלעגען עפּיס ביי איהם אַרויסגעהן פון מויל אויף אַ משונה'דיגען אופן. דאָס איז עפּיס אויסגעקומען נישט מעשה־אפיקורס, נאָר, ווי עפּיס אַ מין פערביטערקייט, עפּיס אַ מין שטרדות־רעדען. איבערהויפּט זיינען די חסידים נישט מחמיר אויף אַזוי פיעל בנוגע צו טראַכטען און רעדען, ווען עס ווערט געטהון מיט אָפענהערציגקייט און ערנסט, און ברענגען נישט צו שלעכטע מעשים.

איינמאָל, ווען אליעזר־דוד איז געקומען שבת נאָך שלוש־סעודות אין קלויז, האָט ער געטראָפען עטליכע יונגע־לייט זיצען און זינגען עפּיס מיט גרויס הרחבה אַ פרעהליכען נגון. עליעזר־דוד פלעגט שרעקליך נישט קאָנען צוזעהען, ווי מענשען זענען זיך משמח און פריהלען זיך יום־טובדיג.

— משוגעים! האָט ער אויפגעהויבען די אויגען צום סופיט און אַ געשריי געטהון: וואָס איז דאָס פאַר אַ רעוואַען, ווי די אָקסען אויפ'ן בריי?

— וואָס איז עס? — ענטפערען די בעליידיגטע: עונג־שבת! שמחה של מצוה! וועלען מיר דען ניט האָבען קיין פיעל שכר דערפאַר!

— שכר? — לויפען ביי איהם די ווערטער פון מויל: אויפ'ן גן־עדן קוקט ער אַרויס! אויף יעדען טריט און שריט — איז אסור סקילה, שבות, עבירות ביודעים און בלא יודעים! דער גיהנום איז אונטער איהם אָפען און ער קוקט נאָך אַרויס אויף שכר! אויף אַ שטיק שור הבר! אויף שמן־אַפרסמון!

האָט זיך מישב געווען יענער יונגערמאַן און האָט צעפּויקט פאַר די אַלטע חסידים, אַז אליעזר־דוד האָט אָבגעשפּעט פון דברי חז"ל און אַז ער לייקענט אין שכר עולם הבא.

די אַלטע חסידים האָבען עס אויסגעהערט און האָבען נאָר אַ מאַך געטהון מיט די פּלייצעס: „אַ צעטראָגענע בריאה" און זענען זיך אָהנעקגעגאַנגען.

און ווידער האָט זיך געטראָפען אַ מעשה: אליעזר־דוד איז געקומען אין קלויז צו תפילת שחרית און האָט אָנגעהויבען שיטען מיט כּיעסען אין דער וועלט אַריין: נאָך אַ שרפה ערגיץ אין אַ גרויסער שטאָדט! אפילו קיין איין שטוב איז ניט איבערגעבלי־בען... עס האָבען געמוזט אַוודאי אויך לעבעדיגע מענשען פער־

ברענט ווערען.... אין אזיען בושעוועט די חליה... מע זאגט, אז זי דערנאָהענט זיך אהער... דעם תכסנ׳ס טאָלטער איז היינט געשטאָרבען... דאָס איז אודאי שוין אניאָנהויב...

דאָס איז שוין בײַ איהם געוועזען איינע פון זיינע תולאתין: האָטש ער פלעגט דאָך וועניג רעדען מיט מענשען, קיין ציימונגען פלעגט ער דאָך אודאי נישט לייענען, פונדעסטוועגען פלעגט ער וויסען פון יעדען אומגליקליכען צופאל, וואָס פלעגט טרעפען — נישט נאָר אין שטאָדט, נאָר אפילו אויף דער גאנצער וועלט, און עפּיס מיט א מין שמחה פלעגט ער פערשפרייטען ברבים די גוטע בשורות זיינע און צוגעבען צו זיי נאָך זיינע אייגענע השערות.

— אי — האָט איינער פון די וואָס האָבען איהם אויסגעהערט, אויף איהם געזאָגט: „א נביא זאָגט שטענדיג שלעכטע בשורות און" — אט אזוי האָט שוין לאנג שלמה המלך געזאָגט!

— פוסטער יונג! — האָט איהם מיט כעס אָבגעענטפערט אליעזר-דוד: און וואָס, ווען איך זאל דיר געוועזען אנזאָגען, אז „מלכת שבא", אז „משיח" געהט, וואָלט איך נישט געוועזען קיין נאר, נאָר א מיאוסער ליגנער!

— ער רעדט עס! על השם ועל משיחו — האָבען די צוהערער א מורמעל געטהון צווישען די ציינן, און האָבען געקוקט פערוואונדערט איינער אויף דעם צווייטען.

נאָר איין מאָל אין יאָהר: פון צווייטען האלבען טאָג פון ערב תשעה באב ביז אויף מאָרגען — רוהט עפּיס אויף איהם א רוח רצון און ער ווערט מקורב דאמאָלסט צו מענשען. די אויגען ווערען בײַ איהם דאמאָלס, ווי עפּיס ווייכער; דאָס הארץ מעהר אָפען פאר די רעד פון מענשען. צייטענווייז ווייזט זיך אויס, אז, ווען ער קוקט זיך איין אין דעם ברודיגען און צעקנייטשטען פנים פון די, וואָס זיצען אויף דער ערד, איבערפולט מיט פיין און צער — האָט ער שטאַרק הנאה דערפון... יעדענפאלס, איצט זעהען זיי אויס בײַ איהם אין די אויגען, ווי מענשען, מענשען מיט א בעששטימטער צורה. די פערלאטעטע מלבושים און די אלטע שמאַטעס, וואָס ער טהוט אָן אין דעם טאָג, ווי דער מנהג איז — קלייַדען איהם זעהר, ממש, ווי בגדי-יום-טוב... און, ווי מיט א סוד אט געדעקט די גאנצע אבלות זיינע אין דעם טאָג, גלייך, ווי נאָר

ער אַלײן פֿערשטעהט, אין וואָס דער טרויער בעשטעהט. אײנ־אײנעם מיט דעם, בעמערקט זיך אָבער אויך אין זײן אַבלות אַ מין פּראַקטיקײט, צו וועלכער נאָר גאונים זענען מסוגל, דורך וועלכער ער איז צו זיך משתּף אַלע אַנדערע יודען, וואָס טרויערען אין דעם טאָג. „זאָלען זײ אויך קרעכצען — ווי אַזוי זײ קרעכצען און אויף וואָס זײ קרעכצען — איז דאָך זײער זיפֿץ אויך אַ זיפֿץ; זײ זענען דאָך אויך מענשען, וואָס זענען בעשאַפֿען געוואָרען „בצלם אלהים"!

אַט די ווערטער קאָנסטו דאַמאָלס איבערלײענען בײ איהם אויפֿ'ן פּנים און אין זײנע אויגען, מיט וועלכע ער קוקט פֿון אויבען אַראָב.

אָבענד־צײט, ווען די פֿאַסטענדע קלײבען זיך צונויף אויפֿ'ן שוהל־הויף — און זיצען קאָמפּאַניעסווײז און שמועסען, כּדי צו מסיח־דעת זײן זיך פֿונ'ם תּענית — שטעהט ער מיט אַ האַלבען פּנים ווענדענדיג זיך צו זײ, און מיט דעם צווײטען האַלבען פּנים איבער זײ און הערט זיך אײן אין זײערע שמועסען:

— „אַ דאַנק השם יתבּרך — זאָגט אײנער פֿון דער קאָמפּאַניע, וואָס דער כּותל מערבי איז האָטש איבערגעבליבען.

דאָס איז אַ סימן און אַן ערבות, אַז עס וועט נאָך אַ דריטער בית המקדש געבויעט ווערען".

— לײדיגע בריאה! — שרײט אָן אליעזר־דוד אויף יענעם מיט דער עזה פֿון אַ גאון, ווען עס קומט איהם אויס צו פֿיהרען אַ וכּוח מיט אַ פּראָסטען מענשען: צי איז דען דער בית המקדש דער עיקר? אַ מזבּח, וואָס ווערט טמא, האָט נאָך אַ תּקנה, אַ כּהן גדול אָבער, וואָס ווערט אַ חלל האָט שוין קײן תּקנה נישט... און אָט קומט, וועל איך אײך מגלה זײן דעם סוד, פֿאַר וואָס דער כּותל מערבי האָט נאָך אַ קיום: עס איז ידוע, אַז ווען שלמה המלך האָט גענומען די בת פּרעה, האָט אָט די בת רשע בשום אופֿן נישט געוואָלט מסכּים זײן חתונה צו האָבען פֿאַר איהם, ביז מע וועט איהר נישט מתּיר מאַכען צו מוסיף זײן אַ שטײן צום בנין בית המקדש; און שלמה?... שלמה האָט איהר נישט גע־שטערט... אדרבּה, ער איז געווען מלא שמחה, וואָס די אומות העולם סטאַרען זיך אויף אַזאַ אופֿן אַרויסצוווײזען זײער כּבוד צו ב׳ יודען... און דערײבער, ווען עס איז אַרויסגעגאַנגען דער גזר

דיך, און כביכול דאַט בעדאַרפֿט אויסלאָזען זיין כעס אויף די שטיינער און העלצער, כדי צו מציל זיין די יודען, זיי זאָלען נישט אונטערגעהן, חס ושלום — האָט דאָס פֿייער נישט שולט געוועזען אין יענעם שטיין, וואָס בת פרעה האָט מוסיף געוועזען, וואָרום די האָט איהם אויסגעלעגט מיט כשוף, וואָס לייקענט אָב דעם כח פֿון דער שכינה, כידוע... און דערייבער האָט זיך עס אויף אונז אַזוי אויסגעגאָסען דער צאָרן, און דער גלות ציהט זיך — און ציהט זיך... וואָרום עס וואָלט געוועזען בעדאַרפֿט אינגאַנצען חרוב ווערען... פֿערשטעהסט? צוליעב טובת האומה, וואָלט אַלעס געוועזען בעדאַרפֿט חרוב ווערען, כדי עס זאָל אויך בת פרעה׳ס בנין חרוב געוואָרען... נאָר, בעונותינו הרבים איז זעהר גרוים דער כח פֿון כשוף, און אַט דעם כלל זאָלסט דו האָבען: כל זמן דו זעהסט אַט די חורבה פֿון כותל מערבי פֿאַר דיינע אויגען, זאָלסט דו וויסען, אַז די צייט איז נאָך נישט געקומען, און ביז אַלעס וועט דאָרט נישט איינגעזונקען ווערען, וועט די גאולה נישט קומען״. —

די גאַנצע קאָמפּאַניע האָבען זיך אַלע געפֿונען דאַמאָלס אין אַ נערוועזען צושטאַנד, און עס האָט זיך זיי זעהר געוואָלט קריגען מיט איהם און זאָגען איהם, אַז ער איז אַן „אפּיקורס מוחלט״, פֿאַר וועלכען עס איז גאָר קיין תקנה נישטאָ; נאָר זייענדיג זעהר אָבגעשוואַכט פֿון תענית, האָבען זיי קיין כח נישט געהאַט צו רעדען און זיי האָבען אָבגעשוויגען.

— אַ „צעטראָגענע בריאה״ — האָבען זיי נאָך אַמאָל געטהון וועגען איהם מיט די פּלייצעס און זענען זיך צעגאַנגען.

דער תם.

אַז איהר װעט הערען, װי אַלטע חסידים רעדען װעגען תם זאָלט איהר ניט פרעגען: „װער איז ער?“ זײ קאָנען נאָך אין כעס װערען אויף אײַך. די אַלטע חסידים זענען גרויסע קמצנים אויף װערטער: עס איז בעליבּט אויף זײ דאָס שװײַגען או״ם געפיהל, דעריבער זענען זײ זעהר מקצר אין רעדען.

דער תם — איז ר׳ איציק.

„און דער תם — אַזוי דערצעהלט מען — האָט ניט געפיהלט אין זיך, אַז ער איז אַ צדיק. מאמינים אַסך האָבען איהם געזאָגט, אַז ער איז אַ צדיק גדול. האָט ער אויסגעהערט און האָט זיך שטאַרק געחידוש׳ט. ער האָט אָבער ניט געפינען די דרײַסטקײט אין זיך קאָנען ניט גלויבען כנסת ישראל. „זענען דען בני יעקב חשוד חס ושלום אויף שקר? מסתמא האָב איך זכות אבות!“ — אַזוי פלעגט ער זיך אַלײן פערענטפערען דעם ענין.

דער תם איז זעהר געװען נזהר פון שקר, און דעריבער, װען מען פלעגט איהם געבען פדיונות, פלעגט ער זײ נעהמען בעל כרחו, מורא האָבענדיג פאַר „גניבת דעת“ און שקר. „אין אמת׳ן — אַזוי פלעגט ער שמועסען צו זיך — װיל איך דאָך דאָס געלד און איך דאַרף געלד... אויב איך װעל בײַ זײ ניט נעהמען, װעלען זײ זאָגען, אַז איך בין אַ „שונא בצע“, נמצא, אַז לײַטען װעלען דורך מיר פערפיהרט װערען!“

אײנמאָל — אַזוי דערצעהלט מען — האָט זיך געקלאָגט פאַר איהם די רביצען, אַז זי דאַרף „פרנסה“, דער משמש זײַנער האָט זיך אויך אויף דחקות בעקלאָגט... האָט געװאָלט דער תם בענשען די רעביצען און דעם משמש, אַז גאָט זאָל זײ מזמין זײַן

פרנסה בריוח, האט איהם אבער דער משמש אויפמערקזאם גע-מאכט, אז „אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים“, דער געבונדענער קאן זיך אליין נישט אויפבינדען, און דער צדיק קאן אויף זיך אליין און אויף זיינע בני בית נישט משפיע זיין.

„אויב אזוי וועל איך פאהרען צו וועלכען עס איז צדיק, ער זאל מיך בענשען, האט געענטפערט דער תם מיט תמימות.

די רעביצען אבער מיט דעם משמש האבען איינגעפונען, אז עס איז גלייכער, אז דער תם זאל בעסער פאהרען אין די שטעדט, וואו ער האט פיעל חסידים, ער וועט זיי מזכה זיין מיט ברכות, און פון די „פדיונות“ וועט ער ברענגען א ביסעל געלד אויף פרנסה.

„מהיכי-תיתי — האט מסכים געווען דער תם — פרנסה פאר זיך איז דאך א נויטיגע זאך, און זעהען זיך מיט דעם רבונו של עולם'ס יודעלעך איז אודאי און אודאי א גוטע און א וואוילע זאך“...

האט געדונגען דער משמש א עגלה אויף א גאנצע וואך, און זיי זענען אוועקגעפאהרען אין איינע פון די ווייטע שטעדט. דערויף האבען איינגעשטימט ביידע, אי דער תם אי דער משמש. יעדער האט זיך געהאט זיין טעם דערביי. דער תם האט זיך אזוי געטראכט: „די חסידים מיינע אין די נאהענטע שטעדט זעה איך דאך אפט, און די, וואס זענען אין די ווייטע ...דט זעה איך נישט אזוי אפט, דעריבער איז א יושר, אז איך זאל פאהרען צו זיי.

און דער משמש ווידער, האט זיך אזוי געטראכט: „ווי גוטער בוימעל לאזט זיך הערען ווייט, אזוי לאזט זיך הערען דער נאמען פון די צדיקים... אין די ווייטע ערטער איז גרעסער דער נאמען זיינער, ווי אין די נאהענטע שטעדט... הײנט דאט ער א ביסעלע מורא געהאט, טאמער וועט ער אין דער ערשטער שטאדט, אין וועלכער ער וועט אריינפאהרען, שוין בעקומען תיובה, איינ וואך און וועט בעלד אהיים פאהרען...“

און דער תם מיט דעם משמש און בעל-עגלה זענען גע-פאהרען און געפאהרען ביז זיי זענען געקומען „למחוז חפצם“; און אז עס איז שוין מעהר נישט איבערגעבליבען, ווי צוויי ווארסט ביז אריינצופאהרען אין שטאדט, האט דער משמש געטצה'ט אב-

שטעלען זיך און אויסרוהען זיך א ביסעל, און בסתר האט ער געשיקט דעם בעל-עגלה מודיע זיין אין שטאדט, אז דער צדיק „ר' איציק תם" פאהרט, און ווארט, אז מע זאל איהם געהן מקבל פנים זיין.

האט דער בעל-עגלה אבגעטהון זיין שליחות און האט זיך באלד צוריקגעקעהרט צו דער עגלה וויינער.

דער תם האט אנגעהויבען מורז זיין דעם בעל-עגלה, ער זאל פאהרען. ער האט מורא געהאט, ער זאל חלילה ניט פערשפעטיגען מנחה בצבור. דער משמש אבער האט זיך נישט געאיילט און האט געמאכט יעדעס מאל פערשיעדענע שהיות. אויפהויבענדיג אבער די אויגען צום בארג, האט ער דערזעהען, ווי עס לאזען זיך אראב פיעל וואגענס, האט ער פערשטאנען, אז דאס פאהרט מען שוין אנטקעגען זיי. ער האט זיך געזעצט אין וואגען און זיי זענען געפאהרען.

און דער תם האט אויפגעהויבען די אויגען און דערזעהען א סך וואגענס... און א שיירא אגאנצע דערנעהענט זיך „וואוהין פאהרען זיי דאס אלע?" האט געפרעגט דער תם פערחדוש'ט איינעם פון די פערבייגעהענדע.

„מקבל פנים זיין א צדיק", האט יענער געענטפערט.

„מקבל פנים זיין א צדיק?!... געפינט זיך דא א צדיק און איך האב גאר ניט געוואוסט? דרעה, אוים! הייסט ער דעם בעל-עגלה: — זאלען מיר אויך פאהרען, אפשר וועלען מיר זוכה זיין און מיר וועלען זיין פון די ערשטע!" דער בעל-עגלה קראצט זיך אין קאפ און קוקט צום משמש... דערווייל זענען אנגעפאהרען די וואגענס און איינינע פון די חסידים זענען אראבגעשפרונגען און האבען זיך אנגעהויבען דערנעהנטערען צום צדיק...

„ועה נאר, כשר'ע יודען! — טראכט זיך דער תם אין הארץ..." זיי קלאפען די פים... גרויס וועט זיין דער שכר ווייטער... אט וועל איך אויך אראבגעהן און געהן צופוס.

און ער געהט צווישען אלע.

און די חסידים לויפען — און ער אויך צווישען די לויפערס.

און די חסידים לויפען איהם נאך:

„װאהין לויפט דער רבי? װאהין לויפט דער רבי?"
„װאהין? מקבל פנים זיין דעם צדיק?"
— װאָסער צדיק?
— מסתמא װעט איהר מיר זאָגען.
אַזױ דערצעהלען די אלטע חסידים װעגען תם.

דער סאסובער צדיק.

עס איז ידוע, אז דער סאסובער צדיק האט ליעב געהאט יעדען אדם מישראל, סיי א צדיק, סיי א רשע, און פלעגט מלמד־זכות זיין אפילו אויף די רשעים, וואס זענען „פול מיט עבירות ווי א מילגראם", און פלעגט שטענדיג ממתיק זיין אויף זיי דעם דין; און נאך מעהר, ביי איהם אין די אויגען זענען גאר קיין רשעים נישט געווען; אלע זענען ביי איהם אין די אויגען צדיקים געווען; אפילו די הולטייעס, וואס זענען מפסיק אין מיטען דאווענען און רעדען לשון הרע און רכילות, פלעגט ער אויך לויבען און רוהמען: „רבונו של עולם, זעה נאר דיינע יודעלעך! אפילו ווען זיי זינדיגען געגען דיר, הערען זיי נישט אויף צו דאווענען און קריאת שמע צו לייענען! אויף די יודישע גנבים, וואס בע־גנב'נען הייזער פרייטאג־צו־נאכטס, פלעגט ער קרעכצען און זא־גען: „זעה דאס פסולת פון יודען! גוף און נשמה שטעלען זיי אין סכנה — און דאך פערגיסען זיי קיין בלוט נישט! זיי בענו־גענען זיך מיט דעם, וואס זיי נעהמען צו דאס, וואס זיי דארפען אויף שבת און אויף פרנסה".

און ווען ער פלעגט זעהען רשעים, אויף וועלכע ער האט שוין גאר קיין שום זכות נישט געקאנט געפינען — פלעגט ער קרעכצען און זאגען: „רבונו של עולם! דו האסט דאך בעשאפען די וועלט דיינע און די יודעלעך דיינע! דער גוף איז דיינער און די נשמה — איז דיינע... האסט בעשאפען א גיהנום מיט א גן עדן, א יצר טוב מיט א יצר הרע... און קיינער שטערט דאך דיר נישט... עס איז גלוי וידוע לפניך, אז נישט מיר זינדיגען, נאר דער יצר הרע, וואס דו האסט אין אונז בעשאפען!"

ביי איהם אין שטוב האט געוואוינט א שכנה. זי האט גע־

האט גרויס צער פון גדול בנים, רחמנא ליצלן: אלע אירע קינ־דער פלעגן שטארבען קליינערהייד; און איינמאל האט זי זיך באקלאגט פאר דער רביצין און האט גערעדט שטירדות געגען אויבערשטען; און די רביצין האט זיך געבעזערט אויף איהר: „א אשה כשרה בעדארף מצדיק זיין אויף זיך דעם דין; אודאי איז השם יתברך גערעכט, און מיר זענען גאר נישט ווערט די תמרים זיינע...“

און אז דער צדיק האט דאס דערהערט, איז ער אויף איהר אין כעס געווארען און האט אנגעהויבען צו שרייען: „דו זאגסט, אז השם יתברך איז גערעכט? עס איז דאך אבער א בפירוש'ער פסוק: „לא תעשון כן לה' אלהיכם;“ איהר זאלט נים זאגען, אז זיינע משפטים זענען גערעכטע; אדרבה, איך זאג, אז די אשה איז גערעכט; וואס פאר א טענות האט עס דער רבונו של עולם צו איהר? צי איז זי דען נישט מלה אירע קינדער? צי בענשט זי נישט קיין ליכט שבת? צי געהמט זי נישט קיין חלה?...“

און אין יענעם יאהר איז די אשה אויפגעריכט געווארען מיט א זרע של קימא, און האט זוכה געוועזן צו פיהרען איהם אונטער דער חופה, און דער צדיק איז געוועזן זיין אונטערפיהרער.

די מקורבים זיינע פלעגען דערצעהלען, אז שטענדיג פלעגט ער זיך מצער זיין און זאגען: „ווען שטארב איך שוין, וואלט איך דאס פייער פון גהינום אויסלעשען!“

איינמאל דעם ערשטען טאג ראש השנה איז געוועזן א גרוי־סער קטרוג אויף יודען פון אויבען: דער סאסובער שוחט איז א אלמן געבליבען אין יענעם יאהר, און צווישען אירע איינענע קינדער, האט איהם זיין ווייב איבערגעלאזט אויך א שוועסטער א יונגע, אין עלטער מעהר פון דרייצהען יאהר מיט א טאג, וועלכע איז אויסגעוואקסען געווארען ביי איהם אין שטוב... און דער שוחט, דער אלמן איז נכשל געווארען מיט איהר בדבר עבירה, רחמנא ליצלן... איז געקומען דער שטן און האט מקטרג געוועזן צוליעב איהם אויף כל ישראל. און דאן איז שיעור נישט נגזר געווארען אויף שונא ישראל, זיי זאלען אונטערגעהן חס ושלום.

און אלע שופרות, וואס אין סאסוב זענען קאליע געווארען און אלע בעלי־תוקע זענען געשטראפט געווארען מיט קרעץ אויף

די ליפּען און אויפֿ'ן צונג אין האָבען שופר בלאָזען נישט גע־קאָנט.

ווי דער סאָסובער צדיק האָט עס אָבער נאָר בעמערקט, האָט ער זיך באַלד אַרומגעוויקעלט אין טלית און האָט זיך אַוועקגע־שטעלט מתפּלל זײַן און האָט אַ עלית נשמה געמאַכט, און אַז ער איז געוואָרן גערופֿען, די מעשה מיט דעם שוחט האָט ער אָנגעהויבען צו טענה'ן: „רבונו של עולם, וואָס גערעט דאָ דען פֿון אַב, ר' י קידושין־פֿינגערעל און חופּה־ברכות דערויף, אַז די עבירה זאָל נאָך ווערען, אַדרבה, אַ גרויסע מצוה, שותפֿות צו מעשי בראשית?!“...

און דאַן זענען די טענות פֿונ'ם שטן פֿערשטאָפּט געוואָרען און דער „חוט השיקרא“, וואָס אויפֿ'ן „מזבח“ של מעלה“ איז אײַנגעגאַנצען חיים געוואָרען.

און אַלע בעלי־תוקע זענען באַלד אויסגעהײַלט געוואָרען, און אַלע שופרות זענען באַלד לויטער געוואָרען, און אַלע האָבען געוואוסט דאַמאָלס, אַז דאָס איז אַ גוטער סימן אויף אַ גוט יאָהר.

נאָר אין יענעם טאָג און אין יענער שעה האָט דער שטן געשוואָרען צו נוקם זײַן זיך אינ'ם סאָסובער צדיק.

און אויף דעם צווייטען טאָג פֿאַר תקיעת שופר איז דער צדיק געגאַנגען טובל'ען זיך אין מקוה; איז דער שטן געקומען און האָט איהם דעם וועג פֿערפּלאָנטערט און האָט איהם אין ביידע זייטען בערג מיט שנעע און אייז געוויזען... האָט דער צדיק פֿערגעסען וואוהין ער געהט, ער האָט אויך פֿערגעסען, אַז הײַנט איז דער צווייטער טאָג ראש השנה. עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אַז חודש שבט־אדר איז הײַנט, און ער געהט עס כשר'ן אַ מיהל אויף מאַהלען פּסחדיגע מעהל... און פּלוצלונג דערזעהט ער אַנטקעגען אַ פּאַלאַץ אַ גרויסען, האָט ער גערעכענט, אַז דאָס איז די מיהל און איז אַהין אַרײַנגעגאַנגען.

און ווי ער האָט נאָר די טהיר אויפֿגעעפֿענט און די שוועל איבערגעטראָטען — האָט זי זיך באַלד פֿערמאַכט אונטער איהם און ער האָט זי שוין מעהר נישט געקאָנט אויפֿעפֿענען.

און ער איז געבליבען שטעהן אין אַ גרויסער שענער זאַל, ממש אַ קיניגליכע זאַל; און אין מיטען זאַל שטעהט אַ גאָל־דענער טיש, און אויף אַ מראַמאָרנעם שטוהל זיצט אַ מטרוניתא

א שענע — גאר „חוץ מדרך הטבע"... און די לאכט און ווינקט צו איהם...

און אין קאמין, וואס אין ווינקעל פון זאל — ברענט פייער; און דאס פייער איז משפיע אנ'עדעל און לויטער ווארימקייט אינ'ם גאנצען חלל פון זאל; און דער צדיק פיהלט עפּיס א מין הנאה, וואָרום די קעלט האט איהם הורך און דורך דורכגענומען; און די מטרוניתא לאכט אלץ און לאכט און רעדט צו איהם יודיש...

און דער צדיק, ווי ער האט נאר דערהערט איהר רעדען יודיש, האט ער זיך וועדר משמח געווען, וואס יודישע טעכטער וועגען אזוי שען; און האט באלד מסכים געווען ביי זיך, אז מע בעדארף בעטען ביים רבונו של עולם, ער זאל בעשענקען אלע יודישע שעכטער מיט אזעלכע זאלען און פאלאצען, דאן וועלען זיי אויך געווים אלע שען זיין.

און די קוילען, וואס אין קאמין שעפטשען איהם ממש רעדענדיג: „זיי נים קיין שוטה! דאס איז וועהט און דאס הארץ גלוסט. און דאס לעבען איז געגעבען געווארען צו נהנה זיין דערפון."

דער צדיק תרושט זיך און שווייגט.

דאן איז צו איהם די יפהפיה צוגעגאנגען און האט זיך געפרובט אנצורירען אין זיין האנד מיט איהר מינדסטען פינגער.

דער צדיק קוקט אבער אויף איהר פער'תרושט און זאגט: „מאכטער!... מע טאר דאך נישט!"...

האט זי אנגעהויבען וויינען: „אויב דו וועסט מיר נישט לאזען אנרירען זיך אין דיין האנד, וועל איך שטארבען פאר דיינע אויגען".

„פקוח נפש איז א גרויסע זאך, האט דער צדיק ביי זיך א טראכט געגעבען: וואס זשע טהוט מען אבער, איך האב דאך מורא, איך זאל חלילה נישט נהנה זיין פונ'ם חטא!" האט ער געטראכט א ביסעל און האט אנ'עצה געפונען.

ער האט די הענד זיינע אויף די פייערדיגע קוילען געהאלטען, ביז דאס פלייש איז פול מיט וואונדען געווארען, און פאר ווערמאג האט מען זיך שוין נישט געקאנט אנרירען אין דעם; דאן האט ער איהר די האנד אויסגעשטרעקט: „ריהר זיך אן אין

איהר און שטאַרב ניִשט!" האָט ער געזאָגט צו איהר מיט גרוים רחמנות.

און אַז זי האָט זיך אָנגערוּהרט אין זײַן האַנד, האָט ער דערפיהלט, שטאַרקען וועהטאָג... ער האָט זיך אָבער געשטאַרקט און געליטען דעם וועהטאָג מיט גרויס שמחה, וואָס ער האָט מציל געווען אַ נפש מישראל.

און אַז זי האָט געזעהען, אַז מיט אָנריהרען זיך אַלײן וועט די איהם נישט בײַקומען — האָט זי אָנגעהויבען זינגען ליעבע־ליעדער... און דאָס קול איז אַזוי ווייך... אַזוי צאַרט... עס דרינגט אַרײַן אין אַלע איברים און דערוועקט דאָס האַרץ צו טראַכטען „הרהורים".

אַז דער צדיק האָט דערפיהלט, אַז דאָס קול דרינגט צו איהם אין האַרצען אַרײַן, האָט ער מורא געהאַט פאַר „הרהור עבירה"; האָט ער גענומען אַ נאָדעל פון טיש און האָט זי אָנגעברענט אין פײַער און האָט דורכגעשטאָכען די אויערען ביז ער איז טויב געוואָרען.

דאַן האָט די חצופה גאָר אַ שרעקליכע מיאוסע מעשה אָבגעטהון. זי האָט פון זיך די קליידער אַראָבגעוואָרפען און איז געבליבען שטעהן פאַר איהם ממש אַ נאַקעטע.

אַ משונה׳דיגע התפעלות האָט דער צדיק בײַ זיך אין האַרצען דערפיהלט, גלײַך, ווי אַ פײַער האָט זיך דאָרטען אָנגעצונדען... און ער האָט באַלד דערקאַנט, אַז דאָס פײַער איז „אש זרה"... עס ברענגט צו הרהורים רעים... וואָס זשע האָט ער געטהון? האָט ער זיך בלינד געמאַכט.

און אין דעם מינוּט איז אַ שרעקליכער שטורם־ווינד געוואָרען, און דונערען און בליצען זענען פון הימעל געפלויגען; און דער צדיק זעהט די בליצען און הערט די דונערען, חאָטש ער האָט זיך בלינד און טויב געמאַכט; אויך האָט ער באַלד דערקאַנט, אַז די בליצען און די דונערען זענען נישט פון הימעל, האָט ער זיך זעהר געחידושט און האָט אויפגעהויבען די אויגען זײַנע — נישטאָ קײן זאַל, נישטאָ קײן פּאַלאַץ, ער שטעהט פערזינעט ביז די קניען אין אַ טיעפע בלאָטע...

און דאַן האָט ער זיך דערמאָהנט, אַז הײַנט איז דער צווייטער טאָג ראש השנה, האָט ער באַלד פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַלץ

מעשׂהשטן, אַז דאָס אַלץ איז נאָר אַ נסיון געווען, האָט ער באַלד אָנגעהויבן טענה׳ן צום רבונו של עולם: „רבונו של עולם! אַלע בעדינען דיר און טהוען דיין ווילען! אפילו דער שטן איז ממלא זיין תוב באמונה... וואָס זשע דען נאָך ווילסט דו?... זאָל זיין אַ עת רצון פאַר דיר, און זאָל דער רחמנות דיינער גובר זיין דעם כעס דיינעם!"

און באַלד איז ריין געוואָרען דער הימעל, און דער צדיק איז געבליבען שטעהן פאַרן מרחץ, איז ער אַריינגעגאַנגען אַהין און האָט זיך אָבגעטובלט און איז געגאַנגען הערען די תקיעות...

אין יענעם יאָהר זענען אַרויסגעקומען אזוינע תקיעות, שברים ותרועות פונ׳ם שופר, וועלכע מע האָט קיינמאָל אזוינע נישט געהערט.

און אין יענעם מאָמענט האָט מען אויסגערופען אין הימעל: „ווער עס וויל אַמליץ יושר זיין אויף רשעים און פושעים, זאָל פריהער עומד בנסיון זיין, ווי דער סאָסובער צדיק, אַנדערש וועט זיין למוד-זכות נישט אָנגענומען ווערען!".

און די גדולי הדעת, וואָס ווייסען אַמאָל דאָס, וואָס עס טהוט זיך מאחורי הפרגוד, דערצעהלען בסוד, אַז אינ׳ם יום-הפטירה פונ׳ם צדיק, האָט ער געבעטען דעם מלאך, ער זאָל איהם דורכפיהרען דורך שבעה מדורי גהינום, און פון דאַמאָלסט אָן, איז דער גיהנום אַ סך קיהלער געוואָרען....

דער אַלטער און זיין אייניקעל.

עס איז ידוע, אַז די נשמה פונם צדיק ר' אהרן קאַרלינער, זכרונו לברכה, איז געווען אַ גלגול פון „שמאי הזקנ'ס“ נשמה, און דעריבער איז ער געווען אַזאַ שרעקליכער קפדן, מיט זיין קפדנות האָט ער דעם בורא געדינט.

און פיל מאָל פלעגט טרעפן, ער, זכרונו לברכה, זיצט און איז מעיין אין אַ קוויטעל, וואָס האָט איהם דערלאַנגט איינער פון זיינע חסידים. פּלוצלונג הויבט ער אויף זיינע לאַנגע ברעמען און שטעלט אָן די אויגען אויף דעם חסיד, און דאַן פלעגט פרחה נשמתו זיין פונם חסיד — ממש „דא לדא נקשן“, אַ צאָהן אָן אַ צאָהן האָט איהם געקלאַפּט.

און אַמאָל פלעגט ער פּשוט אויפהויבן די האַנד און אָבּ־שטעקן דעם בעל־הקוויטעל אַ גרויסע און הייליגע מתנת־יד; און פלעגט נאָך מוסיף זיין צו דער מתנה די געהעריגע גויאישע שענע ברכה, ממש, ווי עפּיס אַ מין שררה, כביכול.

דער געשלאָגענער אָבער פלעגט זיין דאַמאָלס גאַנץ פריידי־ליך ביי זיך און פיהלען זיך גליקליך; ער פלעגט געבען אַ גרויסען „תיקון“ פאַר דער זכיה, די חסידים אין קלויז, היות ער האָט געוואוסט, אַז די קללה איז נישט קיין קללה, נאָר — „צירופים“ פערשיעדענע. ער האָט געוואוסט, אַז מיט דער קללה איז דער רבי „ממתיק“ די דינים אויף אַזאַ שפּראַך, וואָס די מלאכי שמים פערשטעהען זיי נישט... ער נאַרט אָב אַזוי אַרום דעם שטן; די קלעפּ, האָט ער געוואוסט, זענען כדי אָבצוקומען פאַר די עונות, וואָס דער רבי האָט אין איהם אודאי דערזעהען, נאָך זיי וועט ער אַרויס זכאי בדין, און די בקשה זיינע וועט מקוים ווערען.

ויהי היום, איז געווען אַ גרויסער קטרוג, רחמנא ליצלן,

אויפ'ן הימעל און די שונאי ישראל האבען געמוזט אונטערגעהן, חלילה, און אט אין יענעם טאג, איז ווער עס איז נאר אריינגע־גאנגען צום רבין, איז ער ארויס פון איהם א געשלאגענער און א געשאלטענער.

דאס אלעס האט אבער נישט געהאלפען — די גזרה איז נישט בטל געווארען.

און אז דער צדיק האט געזעהען, אז עס האלט שטארק שלעכט, האט ער זיך אוועקגעשטעלט מתפלל זיין און ער האט געהאט „עלית נשמה" און האט מרעיש עולמות געווען.

דאן האט מען איהם פארגעלעגט, ער זאל זיך אויסקלייבען איינס פון די ביידע:

אדער ער זאל אפלעגען דעם קץ פון דער גאולה אויף א גאנצען יובל יאהרען, אדער עס וועט ארויס, חס ושלום א גזרה רעה אויף די יודישע יולדות פון דעם יאהר. —

און אז דער צדיק האט דאס דערהערט האט ער אויס־געשריען: „מיי־דאך א גאנצער טויזענד יודען קאנען פערלארען געהן איבער איין אות פון דער תורה — איז דאך על אחת כמה וכמה יולדות פון איין יאהר צוליעב א גאנצען יובל יאהרען פון עבודת ה׳ !... יולדות זענען א פרט, און די גאולה איז — טובת הכלל... זאל דער פרט פערלוירען געהן צוליעב דעם גאנצען כלל פון כנסת ישראל"!

און ער האט מסכים געווען.

אויף מארגען איז געקומען צום צדיק א חסיד פון זיינע מקורבים, וואס איז געווען כל ימיו א חשוך בנים, רחמנא ליצלן, און פיעל טרחא האט דער צדיק אוועקגעלעגט ביז ער האט איהם מזכה געווען מיט א זרע של קיימא. ער האט געבוירען א טאכטער און האט זי מגדל געווען און מכניס לחופה געווען. יעצט איז די טאכטער א מקשה לילד, און זי איז — מסוכן.

פערשטעהט זיך, אז דער צדיק האט זיך געהאלטען פעסט ביי זיין געדאנק און האט געענטפערט: די גזרה איז שוין נגזר געווארען, פערפאלען.

און דער פאטער וויינט און שרייט: „רבי, איך וועל אייך נישט אבלאזען"! האט דער צדיק אנגעשטעלט אויף איהם זיינע צוויי אויגען, איז אויף איהם א גרויסער פחד אנגעפאלען, און

ער איז אוועק אהיים און האט געשיקט די פלונית זיינע.

און די פלונית זיינע איז געווען א צעקנית א גרויסע, און א שרייערקע. האט זי אנגעהויבען שרייען און רעדען געגען איהם שטרדות: „רבי, צו וואס האט איהר מיר געגעבען א טאכטער, ווי באלד איהר האט געוואוסט, אז זי וועט נישט לעבען? איך האב אויף זרע של קימא געבעטען".

און ער, זכרונו לברכה, איז א ביסעלע הייכער געווארען און האט איינגעפונען, אז די טענה איז, ווירקליך א ריכטיגע, און האט איהר מבטיח געווען, אז די טאכטער וועט האבען דאס קינד; איהר אליין אבער קאן ער נישט מציל זיין.

און די טאכטער האט געהאט א בן-זכר, זי אבער, די יולדת, איז געווען מסוכן... לאהר יאוש...

האט אבער דער מזל פון דער אשה גורם געווען, אז אין יענעם טאג האט בעדארפט דער צדיק ר׳ אהרן פאהרען צו זיין איידעם האדמו״ר ר׳ אברהם יעקב, זכותו יגן עלינו, פון סאדיגורא.

איז ער אוועקגעפאהרען, און דער פאטער האט בעשלאסען ביי זיך, איהם נאכפאהרען, אפשר וועט ער זיך שעמען דארט פאר זיין איידעם און פאר זיינע איניקלעך און וועט זיך משתדל זיין צו מבטל מאכען די גזרה. — איז ער איהם נאכגעפאהרען.

ווער עס האט נאר איינמאל געזעהען דעם אברך ר׳ נחום-בער דעם אדמו״ר פון סאדיגורא׳ס איידעם — האט באלד בעמערקט, אז נאר אנאנדער דרך האט ער זיך אויסגעקליבען, און אז ער וועט זיין גאר א פרי חדש; און אזוי וואלט טאקי געווען, ווען עס זאל נישט געווען טרעפען יענע מעשה.

און תיכף, ווי דער פאטער איז געקומען קיין סאדיגורא און האט געהערט דארט די שבחים פונ׳ם אברך ר׳ נחום-בער, האט ער זיך מישב געווען און איז געגאנגען צו איהם און האט איהם דערצעהלט דעם גאנצען ענין.

און ווער עס האט שייכען, דעם אדמו״רס חזן ניט געהערט, דער האט קיין אמת׳ן חזן אויף זיין לעבען נישט געהערט. זיין נשמה איז געווען פונ׳ם „דור הבכיה", וואס אינ׳ם „היכל הנגינה". אט די אלע חזנים, וואס דו האסט געהערט — איז דער שטייגער ווייערער צו וויינען ביי „כבקרת רועה עדרו", ביי „קרוץ מחומר", „ומפני חטאינו", וכדומה שייכע אבער, פלעגט קאנען ברענגען

צו וויינען, אפילו, ווען ער פלעגט זינגען „עוזר דלים“... און איינמאל האט מען זיך געוועט און ער האט אנגעהויבען זינגען „איזהו מקומן“, און אז ער איז געקומען צו „שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת“, האט דער עולם אנגעהויבען שרייען, ווי אקסען ביי דער שחיטה.

און תיכף, ווי ר׳ נחום-בער האט דערהערט וועגען דער ילדות, האט ער גערופען שייקען און האט איהם געזאגט: שייקע! זינג מיר א ביסעל! זינג עפיס א טרויעריגען נגון!

און שייקע האט אנגעהויבען זינגען: „אודך כי עניתני“.

אויפ׳ן הייליגען מויל פון יונגען צדיק האט זיך אבער א שמייכעל בעוויזען און ער האט געזאגט:

א רבותא א ביסעל צו וויינען ביי „אודך כי עניתני“?! דארט וויינען דאך אלע!

און שייקע האט אנגעהויבען זינגען: „מעביר עונות עמו“.

דער צדיק אבער האט א מאך געטהון מיט דער הייליגער האנד: אלע חזנים זינגען „מעביר עונות עמו“!

און שייקע האט אנגעהויבען זינגען: „ותן בלבנו בינה“.

און דער צדיק האט געלאכט מיט׳ן פולען מויל: ער האט זיך עס אנגעכאפט א ביסעל אין בינה, בינה! ווייסט דו דען נישט אז „יוסיף דעת, יוסיף מכאוב“? זינג דארט, ווי אלע זינגען נישט... אט, למשל, „ר׳ ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות“!

און שייקע האט אנגעהויבען זינגען: „רבי ישמעאל אומר“— און פלוצלונג האבען זיך זיסע אנגענעהמע קולות ארויסגעבראכען פון זיין מויל, קולות, וואס קיין שום אויער פון קיין שום בשר ודם האט נאך נישט געהערט. שייקע אליין האט זיך נאכדעם געחדושט — וואו האבען זיך גענומען צו איהם יענע וואונדערליכע קולות. ער האט נאכדעם דערצעהלט אין קלויז צווישען יחידי סגולה, אז אין יענער רגע האט ער געפיהלט עפיס א מין „אתערותא דלעילא“... א גאנצע השפעה, גלייך, ווי מע וואלט איהם די קולות גלייך אין מויל אריינלעגען און זאגען: „אט אזוי זינג“! דאכט זיך, אז ווען ער זאל געוועהן וועלען אפילו פערמאכען דאס מויל און אנטשוויגען ווערען, וואלט ער עס נישט געקענט טהון.

און ער האט אלץ געזונגען און געזונגען און דער יונגער

צדיק האָט דעם קאָפּ אַרונטער געװאָרפֿען; און אַז שײַקע איז צוגעקומען צו „כלל ופרט“, האָבען זיך אָנגעהױבען אַרױסברע־כען נגונים, װאָס שײַקע האָט זיך געמאַטערט נאָכדעם, אַז ער זאָל זיך אָן זײ דערמאָהנען, און האָט בשום אופן נישט געקאָנט. און דער צדיק האָט יעדעס מאָל איבערגעחזר׳ט די װערטער און נאָכדעם איז שײַקע אַנשװיגען געװאָרען, און ער, זכרונו לברכה, האָט אַקרעכץ געטהון און געזאָגט:

— פֿיעל מענשען זאָגען: „כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, אי אתה יכול להחזירו“... אַלץ, װאָס איז געװען אין כלל און עס איז אַרױס פֿונ׳ם כלל — קאָנסט דו עס אין כלל נישט צוריקקעהרען... און איך זאָג: „אין בכלל אלה מה שבפרט“... נאָר דאָס, װאָס עס איז אין פּרט, איז אויך אין כלל... רבונו של עולם! העלף די פּרטים דײַנע װעט דער כלל במילא געהאָלפֿען װערען!...

און אין יענעם מאָמענט האָט די חולנית אױפֿגעהױבען פּלוצלונג דעם קאָפּ, נאָכדעם, װאָס מען האָט איהר שױן מיאש געװען — און האָט געבעטען אַביסעל װאַסער צום טרינקען.

און אױפֿ׳ן צװײטען טאָג איז זי שױן אױף די פֿיס געשטאַנען.

און אין יענעם מאָמענט איז די גאַנצע גזרה בטל געװאָרען.

אין דעם מאָמענט איז אָבער אױך נגזר געװאָרען אױף זײ בײדע — אױף ר׳ אהרן קאַרלינער און אױף דעם צדיק ר׳ נחום־בער, — אַז זײ זאָלען נישט מאריך ימים זײַן; דער — דערפֿאַר, װאָס ער איז שױן מעהר נישט ראוי פֿאַר זײַן דור, און דער — דערפֿאַר, װאָס דער דור זײַנער איז נאָך נישט ראוי צו איהם...

דער אַלטער אַבְרָהָם מֵאִיר.

און אויך אַ ווײַלע איז אברהם-מאיר דער אַלטער שטיל גע־בליבען אין מיטען רעדען מיט דעם אברך אלקנה, וועלכער איז געוועזען פון זײַנע תּלמידים און פלעגט פון איהם מקבל השפּעה זײַן אין די ענינים פון חסידות — און ער האָט שטילערהייד אָנגעהויבען זינגען עפּיס אַ שטיקעל פון אַ נגון, ווי ער פלעגט תּמיד טהון, ווען דער געדאַנק זײַנער פלעגט איבערפילט ווערען מיט מחשבות און רעיונות.

און אלקנה האָט זיך אויך שטאַרק אײַנגעטיעפט אין רעיונות וועגען דעם אַלעם, וואָס ער האָט ערשט געהערט פון זײַן רבּי׳ן, נאָר פּלוצלונג האָט ער, ווי פון שלאָף זיך אויפגעכאַפּט, און האָט אַ פרעג געטהון:

„און ער האָט אויך משמש געוועזען בײַם אַלטען אדמו״ר זכותו יגן עלינו?“

„ווער?“

„ווער? „חיים-איצי?“

„חיים-איצי?! אַודאי. ער איז בײַ איהם, זכותו יגן עלינו געוועזען כּל וכל! ער פלעגט איהם עסען דערלאַנגען אין דער פריה און אין אָבענד, פלעגט פון איהם די שיך אַראָבציהען און פלעגט איהם בעגלייטען, ווען ער פלעגט געהן... אַלעס, ווי בײַ איהם שליט״א. נאָר דאַמאָלס האָט ער נאָך אין זיך דאָס תּולאת, רחמנא ליצלן, נישט געהאַט.

אברהם-מאיר האָט אויפגעהערט רעדען און אַ קרעכץ געטהון, און אויף גיך האָט ער אַרויסגערעדט:

„און דאָס תּולאת האָט זיך איהם גענומען איבער אַ מעשה“...

„קאָנסט מיר די מעשה נישט דערצעהלען?“

„פאר וואס נישט?! שוטה! דאס הייסט נישט רעדען אויף אטויטען... די מעשה איז אפילו אביסעל גאר לכבודו; און תיץ לזה — איז א מצוה צו מפרסם זיין אזוינע זאכען!

און דער אלטער האט אויסגעריינעגט דעם לולקע-ציביק זיינעם, און האט אין עק מויל צו זיך אריינגעשטעקט, און דעם צווייטען צום אברך אויסגעשטרעקט. יענער האט א שענע פושקע פול מיט גוטען טאבאק פון טאש ארויסגענומען, און האט אנגעשטאפט דעם אלטענ'ס לולקע, האט אנגעצונדען א שטיקעל פאפיר און צוגע-טראגען פייער צו דער לולקע.

דער אלטער האט צוויי-דריי פיפקע געטהון פון ציביק און האט אנגעהויבען דערצעהלען:

„אז דער אלטער, זכותו יגן עלינו, איז נפטר געווארען און ער שליט"א, להבדיל בין חיים לחיים, איז נאך געווען דאמאלס זעהר יונג, ממש א קטן, כביכול, האט מען אבגעזאגט אלע משמשים, און נאר חיים-איצי איז איבערגעבליבען, ווארום ער איז ביי איהם יחיה איך א שטיקעל מלמד געווען.

„און אז ער, שליט"א האט זיך אויפ'ן שטוהל געזעצט, האבען זיינע מקורבים און חסידים אנגעהויבען פאהרען צו איהם — אלץ איז געווען, ווי בשעת דער אלטער זכותו יגן עלינו האט נאך גע-לעבט.

„זיי זענען אבער נישט געהאלפען געווארען, גלייך ווי מע וואלט ביי איהם צוגעהמען דעם מפתח פון ישועות ישראל.

„מקשה-לילד'ס זענען געשטארבען, רחמנא ליצלן... עקרות זענען נישט אויפגעריכט געווארען.... פריזיוויניקעס זענען אלע צו דיענסט צוגענומען געווארען... פיעל מוכסנים זענען פון די קרעטש-מעס זייערע ארויסגעטריבען געווארען, גלייך, ווי די וועלט וואלט זיך איבערקעהרען! סדרי בראשית האבען זיך געענדערט, און תהו ובהו איז געווארען פון אלעם...

„קיין מופת... קיין הבטחה... קיין מאמר נפלא!...

„און חיים-איצי האט זיך פון דעם ענין זעהר צום הארצען גענומען, ער איז אין תולשת הידיעה אריינגעפאלען, און איז שווער אין דער נעץ פונים יצר הרע נישט אריינגעחאפט געווארען. ער האט אנגעהויבען אין ספקות אריינצופאלען: אפשר?... טאמער?... מער ווייסט? און נאך אזוינע טענות, וואס דער „בתור" קאן טענה'ן,

װען ער װיל אַ פֿרומען יודען לידי נסיון, רחמנא ליצלן ברענגען.
„ער האָט אָבער נישט בעקומט זיין מסופּק: ער װייסט, אַז ער, שליט"א איז קדוש מרחם, אַז ער דינט השם יתברך פּונקט, װי זיינע עלטערען זכותם יגן עלינו, איז ער בייגעשטאַנען דעם נסיון און האָט אַרויסגעטריבען די הרהורים פֿון האַרץ, און האָט אָנגעהויבען זוכען די סיבה פֿון דער זאַך.
און יגעת מצאת.
ער האָט געזוכט און געפֿונען.
און עס איז איהם בעװאוסט געװאָרען, אַז ער, שליט"א איז אײנגאַנצען איבערגעגעבען צו די „עולמות העליונים", און װייסט פֿונים „עולם השפל" גאָר נישט.
און נאָך מעהר, אַז עמיצער אַ קשה-לב קלאָגט זיך פֿאַר איהם, איז ער „מצרף צירופים" פֿון די רעד, מאַכט פֿון זיי שמות קדושים, און בעשאַפֿט נייע עולמות.
דו דערצעהלסט איהם נייע גזירות אויף יודען, רחמנא ליצלן — צירופים; אַ מקשה לילד — צירופים; אָקסען, װאָס מען דאַרף זיי פֿערקױפֿען פֿאַר אַ האַלבען פּרייז — צירופים; קרעטשמעס... גראַלנעס... שלעכטע פּריצים — אַלץ צירופים, צירופים פֿון שמות קדושים!
„דו שרייבסט אין קװיטעל: „לרפאוה פֿון ציין-װעהטאָג" — און ער װייסט נישט, װאָס הייסט „װעהטאָג" און װאָס הייסט ציין.
„דו שרייבסט אין קװיטעל: „זוכה זיין צו פּרנסה" — און ער װייסט נישט, װאָס הייסט אוֹינס פּרנסה.
„דו שרייבסט: „די מזונות מיינע זאָלען מיר געגעבען װערען פֿון קודשא בריך הוא'ס הענד" — און ער הױבט אויף דיר זיינע קלאָרע לויטערע אויגען און פֿרעגט: איז דען פֿאַרהאַן אַ זאַך, װאָס איז ניט פֿון קודשא בריך הוא?!
בקיצור, ער װייסט גאָר נישט, װאָס איז אַזוינס „עולם הזה".
„און װאָס איז געװאָרען פֿון דעם?"
„װאָס איז געװאָרען פֿון דעם?! דער אור הגנוז האָט די עולמות העליונים בעלויכטען... קודשא בריך הוא האָט ניט געװיינט, כביכול, און נישט אין כעס געװאָרען די גאַנצע צייט... און די צייט איז ראוי געװען, אַז די גאולה זאָל אין איהר קומען"...

„און פאַר וואָס איז די נישט געקומען?" דער אַברך איז איפגעשטאַנען פון אָרט און מיט די אויגען ווײנע האָט ער דורכגענומען דעם רבין זײנעם.

„פאַר וואָס איז ער נישט געקומען? — האָט דער אַלטער געלאַכט מיט אַגעלעכטער פול מיט יאוש... ווײל די איז אַדם נישט אָפגעגאַנגען... ווײל אין די היכלע ספירות פעהלט נישט די גאולה... פערשטעהסט?... די גאולה פעהלט נישט!... וואָרום גלין איז דאָרט אויסגעלײזט... נאָר דער עולם השפל איז אין גלות... און די שכינה איז אין גלות!! דאָס איז דער סוד פון „עמו אָנכי בצרה".

„נאָר דער עולם השפל איז אין גלות, און פונ'ם עולם השפל האָט שליט"א גאָר נישט געוואוסט.

„און דאַמאָלס טרעפט זיך, אז יוחנן דער מקורב ווערט שלאָף, רחמנא ליצלן, אויף אַמסוכן שלאָפקײט, האָט ער געשיקט אַ קוויטעל צו איהם יחיה, און דאָס קוויטעל איז געווען אָנגעשריבען בדמעות ממש.

„און אַז ער, יחיה, האָט מעיין געווען אינ'ם קוויטעל, האָט ער איפגעהויבען זײנע הייליגע אויגען און געזאָגט: „איך חדיש מיר איף יוחנן. ער איז דאָך, דאַכט זיך, אַעובד ה' און אַירא שמים, און ווײסט איף וויפיעל מע בעדאַרף זײן איבערגעגעבען עבודת הבורא: בכל נפשך — אפילו ווען ער נעהמט צו בײ דיר די נשמה דײנע, כל ימיו דאַרף זיך אַמענש מצער זײן: ווען וועט צו מיר קומען אָט די מצוה, וועל איך זי מקיים זײן. איצט — ווען ער איז צו איהר געקומען — וואָס זשע וויל ער? איך זאָל געדי געגען דעם רצון פונ'ם „בורא עולם"??

„און חסידים פאָהרען און פאָהרען און שרײבען בקשות: „זוכה זײן צו פרנסה, נצול ווערען פון חרפת רעב, רחמנא ליצלן".

„אָבער ער, יחיה ווײסט נישט, וואָס הײסט אַזוינס פרנסה און וואָס הײסט אַזוינס הונגער.

„און חיים-איצי האָט זיך זעהר מצער געווען פונ'ם גאַנצען ענין. ער האָט געטענהט: רבונו של עולם! האָסט דו דען פון דײנעט וועגען בעשאַפען צדיקים איף דער וועלט??

און דאַן האָט ער בעשלאָסען בײ זיך אין געדאַנק צו טהון דעם מסוכנ'עם טריט.

— נישט קיין צירופים פֿעהלט דער וועלט! עס איז שוין פֿאַרהאַן גענוג קדושה אויף דער וועלט, אז דער רבונו של עולם פֿערמאָגט אַזוינע צדיקים, ווי ער, יחיה, אויף דער וועלט! די וועלט בעדאַרף האָבען פּרנסה!

— אויף דער וועלט איז פֿאַרהאַן אַ עול גלות!

— מע בעדאַרף די וועלט אין זײַן הייליג האַרץ אַרײַנבּרענגען! מע בעדאַרף טהון עפּיס אַזוינס, כּדי שליט״א זאָל וויסען, וואָס הייסט אַזוינס עול-גלות!

און ער האָט עס טאַקי געטהון.

„נאָך תּפילת שחרית, ווען עס איז געקומען די צײַט צו דערלאַנגען פֿאַר איהם יחיה דעם פֿריהשטאָג, האָט חיים-איצי פֿערשלאָסען די טיהר, און האָט אפילו קיין כּזית ברויט נישט אַרײַנגעטראָגען.

„און ער, יחיה, איז געווען פֿערטראָגען מיט זײַנע צירופים, מיט בעשאַפֿען נײַע עולמות, האָט ער געטהון אַ נחת רוח דער הייליגער שכינה און האָט גאָר נישט געפֿיהלט דעם הונגער.

„נאָר עוסק זײַענדיג אין די צירופים, האָט ער דערפֿיהלט, אַז עס פֿעהלען איהם הײַנט אַסך בּרכות אויף צו משלים זײַן דעם סכום פֿון מאה בּרכות, וואָס מען בעדאַרף מאַכען יעדען טאָג.

„פֿאַרנאַכט האָט ער דערפֿיהלט דעם הונגער, האָט ער גערופֿן חיים-איצין און האָט איהם געהייסען, אַז ער זאָל איהם דערלאַנגען עפּיס אויף טועם זײַן...

„און חיים-איצי האָט אָנגעהויבען וויינען, און אײַנשטעלענדיג דאָס לעבען האָט ער געשריען: רבי! איך וועל אײַך הײַנט גאָר נישט געבען אויף טועם צו זײַן! איהר מוזט וויסען, וואָס הייסט הונגער, וואָס הייסט פּרנסה.

„און היות ער האָט שוין אָנגעהויבען צו רעדען, האָט ער שוין אַלץ אַרויסגעזאָגט:

— די וועלט בעדאַרף נישט קיין צירופים!

— „די צדיקים זענען נית בעשאַפֿען געוואָרען פֿאַר די „עולמות העליונים".

— „די וועלט בעדאַרף האָבען פּרנסה! עס איז פֿאַרהאַן אויף דער וועלט אַ עול-גלות.

— „עס זענען פֿאַרהאַן הונגעריגע מענשען אויף דער וועלט.

— „רבי! האָט ער געשריִען: מע בעדאַרף וויסען, וואָס הייסט אוֹינס הונגער!

„און נאָך פיעל, פיעל האָט ער „מטית דברים" געווען געגען זיין הייליגקײט. —

— „און וואָס איז געווען דער סוף?"

„דער סוף?! אין יענעם יאָהר איז געווען אַ גרוים געראַטע־ניש אויף דער וועלט, און אַלע עקרות זענען אײפגעריכט געוואָרען. אפילו איין מקשה לילד איז נישט געווען; און די אַלע, וואָס זענען געווען מחוסר פרנסה — האָבען פרנסה געפונען.

„חיים־איצי אָבער, האָט אַ עונש בעקומען...

ער, שליט"א האָט זיינע אויגען אויף איהם אָנגעשטעלט און אין יענעם מאָמענט איז אין איהם דאָס תולעת, רחמנא ליצלן, צוריין, און האָט איהם נישט אָפגעלאָזט, ביז ער איז פון דער וועלט נישט נטרד געוואָרען".

דער אַלטער האָט אויפגעהערט צו דערצעהלען און האָט זיך אויף די באַלקען פון בית־מדרש פערקוקט; און דער אברך האָט אַ טיעפען קרעכץ פון הארצען אַרויסגעלאָזט און פאַר גרוים התפעלות האָט ער די הענד זיינע געריבען.

ודוי.

ער איז געווען אַן עני מדכא און אויסער מטפל מיט קינדער: יונגלעך און מיידלעך. די יונגלעך זענען סך־הכל נאָך קליינע, און ער באַדאַרף צאָלן פאַר זיי שכר־לימוד; און די טעכטער זענען שוין, כמעט, אַלע, א דאַנק השם יתברך, בגרות און ער באַדאַרף זיי קליידן אָנשטענדיג. דער עיקר אָבער איז, וואָס ער ווערט נכשל הרבה זיי אין דער עבירה פון „עגון בנות״. דער צד השוה פון זיי אַלע: אַלע זענען בשר ודם׳ס, האָבן מיילער און אין די מיילער האָבן זיי מיזהלעלעך, און באַדאַרפן עסן אַ טרוקן שטיקל ברויט כאָטש צוויי מאָל אין טאָג.

קיינמאָל האָט ער, חס ושלום קיין תרעומות אויף דעם רבונו של עולם. באַקומט ער נישט די הצטרכות זיינע פאַר דער פאַמיליע, נעהמט ער דאָס אָן אויף דעם חשבון פון „יסורים של אהבה״ — גאָט האָט איהם שטאַרק ליעב, שטראָפט ער עס איהם דעריבער. און אָט אַזוי דינט ער דעם בורא שמים אין דחקות און אין אָרימקייט.

זאָל עס איהם בײַשטעהן, אַז קיינמאָל האָבן איהם אָט די קליינגקייטען נישט אָבגעהאַלטען פון צו ממלא זיין זיינע חובות פאַר גאָט. קיינמאָל האָט ער נישט פאַרפעהלט אפילו קיין איין שעור פון ת״ק אָדער פון דער מסכתא, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען אין דער חברה ש״ס.

ער ווייסט אפילו דערפון גאָר נישט, אַז די וועלט רופט איהם אונטער די אויגען „תכשיט״, „עבד השם יתברך״, און „בעל מדות״.

און אַזוי ווידער ווייסט אויך די וועלט נישט, ווי ווייט גרויס

זײַן אָרימקײט איז, און אַז זײַן קלײן געװעלבעל, מיט װעלכען זײַן װײַב בעשעפטיגט זיך — שפּײַזט איהם לחלוטין נישט.

די װעלט קאָן עס נישט װיסען, װאָרום ער האָט אַ קרוב פון דער מוטערס צד — אַ גרױסער גביר און אַ נדיב-לב — װאָס אין כמוהו!

און דער נדיב-לב פלעגט טאַקי נישט אָפּקוקען זיך פון זײַן קרוב דעם תלמיד-חכם און ירא שמים און פלעגט איהם שיקען בסתר קצבה: צעהן גילדען אַ װאָך; װען עס איז אָבער פאָרגעקומען די גרױסע מחלוקת צװישען די ברידער שליט"א װעגען „מעות ארץ-ישראל" און װעגען דער פּרנסה פון דעם זצ"ל'ס אַלמנה — האָט יענער גביר אײנמאָל „מטיח דברים" געװען אין קלױז מיט גרױס חוצפה, צו װעלכער די גבירים זענען נאָר מסוגל, און האָט גערעדט װערטער, װאָס מע בעדאַרף קורע זײַן הערענדיג זײ.

דאַמאָלס האָט דער „תכשיט" בײַ זיך אַ נדר געטהון, אַז ער זאָל נישט נהנה זײַן קײנמאָל פון זײַן רײַכען קרוב.

רבקה זײַן װײַב, איז אַ אשה כשרה, אַ אשת תלמיד-חכם, װײסט זי, װי אַזױ הער ענין פון נדרים איז הארב. ער האָט איהר געגעבען אָנצוהערען, אַז זי טאָר נישט נהנה זײַן פון'ם „חוטא ומחטיא את הרבים", װאָרום ער האָט „נוצר הנאה" געװען פון איהם. — זי װײסט, אַז זי איז מחויב צו טהון דעם װילען פון איהר מאַן, בפרט נאָך אין אַזאַ װיכטיגען ענין.

און נישט נאָר אַ אשה כשרה איז רבקה, זי איז אױך אַ יפת-תואר.

דאָס האָט אָבער צום ענין קײן שײכות נישט.

אין אמת'ן אמת, האָט ער גאָר אפילו הנאה פון דעם, װאָס זי איז אַ שײנע, װאָרום על פי הגמרא, איז דאָס אײנע פון די זאַכען, װאָס זײ ברענגען דעם מענשען צו הרחבת הדעת; אַ מאָל אָבער מאַכט זיך, אַז ער לײַדט פיעל צער דערפון.

בעזונדער פלעגט ער פיעל צער האָבען דערפון צדיק מיט צעהן יאָהר, װען ער האָט נאָך געגעסען קעסט בײַ זײַן שװער דעם שענקער. פיעל פון די, װאָס פלעגען אַרײַנקומען טרינקען אין שענק, פלעגען שטאַרק מקפיד זײַן צו טרינקען דװקא פון איהר האַנד.

איהם פלעגט עס אפילו נישט װאַרען. והא ראיה: אַז די

שכורים פון די גויים פלעגען איהר שטיפענדיג אקנים טהון אין באק. פלעגט זי זיך פערקוקען; ווען עמיצער פון די יודען פלעגט עס טהון, פלעגט איהם זעהר וועה טהון דאס הארץ און פלעגט האבען דאמאלס גרוים צער. און אמאל פלעגט ער אויך „מטיח דברים" זיין אנטקעגען דעם רבונו של עולם און פלעגט טענה'ן:

„רבונו של עולם! האסט בעשאפען א פרוי פאר דיינע יודען, איז דאס טאקע א גוטע און א וואוילע זאך, אן עזר כנגדו! צו וואס אבער, האסטו איהר שענקייט געגעבען?! איז דען רעכט פאר דיר, אז מענשען זאלען נכשל ווערען אין עבירה דורך דיין א בעשע-ניש?!"

דאס איז אבער נישט צום ענין. דאס איז שוין אוועקגעגאנגען.

דער עיקר איז, אז זי איז א אשה הגונה וכשרה און ווייסט, אז איהר חוב איז צו טהון דעם ווילען פון איהר מאן.

אינאיינעם מיט דעם אבער, וואס רבקה איז געוועזען א אשה כשרה, איז זי אויך געוועזען א מוטער פון קינדער-שלאנגען. „עסען-עסען!" אפילו קיין איין טאג הונגער קאנען זיי נישט איבערטראגען.

און איינמאל האט איהר בעגעגענט איהר רייכען קרוב'ס פרוי, און האט אנגעהויבען צו רעדען איבער איהר און איינרעדען איהר, אז זי זאל נישט אבשטויסען די הילף, וואס זי לעגט איהר פאר.

רבקה האט זיך געהאלטען פעסט ביי איהר דיעה, זי האט נישט געוואלט נאכגעבען. דאמאלס האט איהר דעם רייכען קרוב'ס ווייב דערמאהנט איהרע „הונגעריגע קינדער".

האט זי שוין נישט געקאנט ביישטעהן דעם נסיון: זי האט בעשלאסען צו נעהמען די קצבה, אהן דעם מאנ'ס וויסען.

און כל ימיה האט זי זיך מצער געווען אויף דעם. „עס איז דאך א שרעקליכע זינד אבנארען דעם מאן!"

„דער הכרח אבער, דער הכרח!"

ער פלעגט קרעכצען אויף דעם שענקייט און זי — אויף דעם הכרח.

מאכט זיך דערוויל און זי ווערט שלאף, און ליגט-אב טעג און וואכען ביז עס איז געקומען איהר צייט צו אבשיידען זיך פון דער וועלט.

די זינד וואָס זי האָט געזינדיגט אין איהר געווען, ווי אַ שווערער משא אויפ'ן הארץ. עטליכע מינוט פאַר יציאת נשמה, האָט זי בעשלאָסען אויסצוזאָגען איהם דעם גאַנצען אמת און בעטען פון איהם, ער זאָל איהר מוחל זיין.

„ראובן... מיין זינד אַנטקעגען דיר... איז זעהר גרויס... איך בין זיך בעגאַנגען נישט, ווי אַ אשה כשרה... זיי מיר... מוחל... איך האָב זיך געלאָזט אָנרעדען...

— וואָס זאָגסטו?...

— ניט צוליעב מיר, „זיי" — האָט זי אויסגעטהון מיט די פינגער אויף די קינדער: זיי... נישט...

זי האָט אָבער נישט בעוויזען צו ענדיגען איהר ודוי — און איז אויסגעגאַנגען.

ראובן איז געשטאַנען צוטראָגען און האָט זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען.

אַ אומרוהיגע נאַכט.

בערקי און מאָטיל זענען צוויי בחורים, וואָס פערברענגען שטענדיג אין אדמו"רס קלויז. שוין דריי יאָהר זינט זיי האָבען דאָרט קונה שביתה געווען. דאָרט זיצען זיי תמיד, לערנען טאָג און נאַכט „נגלה" און „נסתר". דאָרט חאַפּען זיי אויך אַ דרעמעל בייַנאַכט אויף אַ ווייַלע, ווערום שלאָפענדיג אויף די האַרטע בית מדרש-בענק, איז נישט אַזוי שווער אויפצוואַכען בייַנאַכט פון שלאָף און נעהמען זיך צום לערנען תורה לשמה. דאָרט בעקומען זיי אויך צוויי מאָל אין טאָג עסען פון אדמו"רס קיך, וועלכע געפינט זיך אויפ'ן הויף, רעכטס פון קלויז.

אַחוץ דעם אַדמו"רס הויף, ווייסען זיי, אז עס איז נאָך אויך אַ מרחץ פאַראַן אין שטאָדט און אַ גאַס, וואָס פיהרט צום מרחץ.

און אין דער גאַס איז אויך געוועלבער און הייַזער פאַראַן, אין וועלכע מענשען וואָהנען. בערקי און מאָטיל האָבען אָבער קיין שום שייכות נישט צו אָט די געוועלבער און הייַזער, דעריבער הייסט עס פאַר זיי, גלייך, ווי זיי עקזיסטירען גאָר נישט.

בייַ מאָטיל'ן האָט זיך שוין אָנגעהויבען שיטען אַ בערדעל און בייַ בערקי'ן האָט זיך ערשט אָנגעהויבען ווייַזען האָר אויף דער אויבערשטער ליפּ. דער דרעהט שטענדיג די האָר פון באָרד און האָט גרויסע צרות, וואָס זיי זענען נאָך נישט גענוג לאַנג, ער זאָל זיי שוין קאָנען אויף דעם פינגער פערדרעהען, און יענער גרייזעלט זיך שטענדיג די פאות און איז זיך שטאַרק משמח, וויַפיל ער זאָל זיי נישט דרעהען און גרייזלען, בלייַבט נאָך אַלץ איבער אין זיי אַ שעור פאה".

און חאטש בערקע איז יונגער פון מאטיל'ען איף גאנצע צוויי יאהר, פונדעסטוועגען אין נסתר איז ער גרעסער פון דעם חבר.

מאטיל'ס כח איז גרויס נאר אין נגלה.

און דעריבער שטענדיג, ווען זיי לערנען עץ-חיים, האלט בערקע איין קוקען אויף מאטיע'ן. ער שטעלט אן אויף איהם זיינע צוויי גרויסע און פולע אויגען, גלייך, ווי ער וואלט וועלען אריינדרינגען אין הארץ פון חבר און געוואהר ווערען אויף ריכטיג צי ער האט משיג געווען דעם ענין, ווי געהעריג.

און דאס אייגענע איז אויך, ווען זיי לערנען נגלה, און בריה'ן זיך צו געפינען עפיס א מחלוקת צווישען רש"י און רבינו תם, חאטש אין פלוג ווייזט אויס, אז זיי רעדען ביידע איין זאך און זענען נישט מחולק — דאמאלס לויפען ארום מאטיל'ס אויגען און שטעלען זיך יעדעס מאל אב א לאנגע ווייל אויף בערקע'ן, גלייך, ווי ער וואלט וועלען ביי איהם דערגעהן, צי ער האט איהם אינגאנצען פערשטאנען.

זיי האבען אבגעגעסען זייער אבענד-ברויט, אבגעלערענט זייער גאנצען שעור און הויבען זיך שוין אן צו חאפען א דרעמעל. די הכנות מאכען זיי, זייענדיג וועדער אויסגעלעגט: איינעם פון זיי האט זיך היינט איינגעגעבען אבפרעגען דעם „פני יהושע" אינ'ם דין פון „שרפת בת כהן", וואס האט מונה געווען. און דער צווייטער האט היינט עפיס מחדש געווען גאר א נייעם בנוגע צו דער „ספירת-יסוד" און איהר שייכות צו יוסף הצדיק. דערביי איז איהם ערשט ערקלערט געווארען כמה ענינים בנוגע צום יסוד פון זווג צווישען קודשא בריך הוא און דער שכינה.

זיי האבען פאר זיך איינגערילטעט זייערע געלעגערס: זיי האבען צוגערוקט איין בענקעל צום צווייטען, אזוי, אז זייער צופיסען זאל נישט אויסקומען אנטקעגען „ארון", האבען אונטערגעלעגט צו קאפענס אלטע, פוילע טליתים און יעדער האט זיך געלעגט אויף זיין ארט.

בערקע דרעהט זיך, קעהרט זיך פון איין זייט אויף דער צווייטער און מאטיל הויבט שוין אן איינשלאפען.

— מאטיל! שלאפסט?

— ניין, וואס איז דען?

— איך פרעג אַזוי, פשוט... מאָטיל, ווי איז דיין מיינונג הענגען... למשל... „חטאת נעורים?"...

— אַנטקעגען וואָס איז עפּיס די שאלה?

— פשוט, איך פרעג דיין מיינונג: צי מע האָט אונז שוין מוחל געווען אונזערע „חטאת נעורים"?

— איך ווייס? איך רעכען, אַז מע האָט שוין מוחל געווען. לערנען מיר דאָך תורה לשמה! געפינען מיר זיך דאָך אונטער רעם אַדמו"רס דאַך!... היינט וויפיעל תקונים האָבען מיר שוין געמאַכט, אַז מיר זאָלען מתקן זיין, דאָס, וואָס מיר האָבען פוגם געווען מיט יענעם ענין.

— און איך — מיר ציטערט דאָס האַרץ ווער.

פאַר וואָס?

— פאַר וואָס?! איך האָב אַ סימן.

— וואָס פאַר אַ סימן?

— וואָס פאַר אַ סימן?! עס איז, למשל, אַ דבר ידוע, אַז אַ אָדם כשר קאָן קיין יצר־הרע נישט האָבען צו אַ צדיקס אַ פרוי... און איך...

יענער האָט איבערגעהויבען דעם קאָפּ און פון דער פינסטער האָט ער זיך איינגעקוקט אין חברס פנים.

— וואָס רעדסטו? „כלי שנשתמש בו קודש?!"

— חס ושלום! נישט צו איהר תחיה, נאָר... צו דער יונגסטער טאָכטער... צו דיבעלען.

— דאָס איז נאָך קיין ראיה נישט. אדרבה! פאַרקעהרט. איך האָב ליעב אַלסדינג, וואָס האָט אַ שייכות צום אַדמו"ר שליט"א, אַפילו די אַלטע פאַטי, וואָס קאַכט אונז מיטאָג, איז מיר אויך ליעב.

— יאָ, נאָר פונדעסטוועגען האָב איך מורא. איך בין זיך חושד, אַז איך האָב חס ושלום אַ פניה. דערביי און עס איז מעשה יצר־הרע, ודאי ראיה, אויף דער „אַדמו"רית שליט"א האָב איך ליעב צו קוקען דוקא, ווען זי פאַרשטעלט דאָס פנים מיט די הענד און בענטשט ליכט, אָדער דאַמאָלס, ווען זי לויפט איילענדיג זיך אין דער ווייבערשער שוהל, דאַמאָלסט איז זי ווירקליך, אַ וואונדערבאַר מענש, ממש, אַ חצי צדיק; דערקענסט אין איהר, אַז זי גייסט צו הערען די געדט און וואוהין זי געהט... אויף איהר אָבער...

אויף ריבעלען, האב איך ליעב צו קוקען דוקא גאר אין אנדערע מאמענטען... דאס איז שוין ביי מיר פון יענעם פריה־מארגאן אן, אין וועלכען איך בין איפגעשטאנען גאנץ פריה, ווי מיין מנהג איז שטענדיג, און בין פון קלויז ארויסגעגאנגען און די האט אין יענעם מאמענט איפגעעפענט דעם פענסטער פון איהר שלאף־צימער און האט ראשה ורובה אריבערגעבויגען.

מאטיל?

— איך הער.

— אט, למשל, ווייס איך, אז די אדמו״רית שליט״א איז א ביסעל א גרינגליכע, און אז די באקען איהרע זענען איינגעפאלענע און זי איז א צדקת גדולה, מעהר אבער נישט.

און בנוגע צו ריבעלען קאן איך דיר זאגען גענוי די סאם פון איהר נאז אפילו. איך ווייס נישט נאר די פארב פון איהרע אויגען, וואס איז עהנליך צו אמת׳ע תכלת, איך ווייס אויך אלע באוועגונגען פון איהרע אויגען, זייער ארומלויפען און חארפען זיך, די בתעהמען איהרע וואלט איך דערקאנט אפילו אהן איהר פנים.

ווען איך־יזאג „שיר השירים״ ערב שבת און קום צו „מציץ מן החרכים״, דערזעה איך באלד דאס שמאלע שפעלטעל, האם צווישען איהרע ליפען, ווען זי שמייכעלט.

נעכטען האב איך זיך מתעמק געווען אין די הלכות פון „דופן עקומה״, האב איך זיך דערמאהנט אין דער משופע׳קייט פון איהר ברוסט, פון הארץ ביז צום האלז.

איך לערען מיין שעור „המשמיע קול בשבת״, און עס ווייזט זיך מיר אויס, אז איך הער דאס קויל פון איהר גלעקטער, וואס פילט אן דעם גאנצען חלל פון הויף, הויב איך אויך אן לאכען, און פון געלעכטער געה איך אריבער צו געויין, איך רעכען, אז דאס געוויין נעהמט זיך מיר, חייל איך האב דאמאלס א „הרהור תשובה״.

בערקי׳ם קול ווערט דאמאלס צארט, חייך, און יעדעס מאל ווערט עס איבערגעריסען און עס שניידט דורך דאס פינסטערניש פון קלויז.

מאטיל האט זיך איפגעזעצט, האט אנגעשפארט די הענד אויף די קני׳ען, דעם קאפ אריינגעלעגט צווישען די הענד און

האט אויסגעקרעכצט מיט רחמנות און מיטלייד דעם חברס ווידוי.

און איך ווייס, ווי דער ענין איז שטארק הארב, אחוץ דעם, וואס די הרהורים פאר זיך זענען נאך ערגער פון דער עבירה, רחמנא ליצלן — בין איך דאך נאך א „מועל בקדשים", און פאר אזא זאך זענען דאך די אצילי בני ישראל" און נדב ואביהו געשטראפט געווארען אויף דעם בארג סיני. און איינמאל האט זיך מיר אויסגעוויזען אין חלום, אז איך נעהם ארום א ספר-תורה, וואס האט פונקט ריבעלעס צורה, און ווי איך האלט זי אט אזוי ארומגענומען, איז זי פון מיינע הענד ארויסגעפאלען און אלע שמות קדושים זענען פון איהר ארויסגעפלויגען.

דאס אלעס, ווייס איך אליין. איך קאן אבער נישט פערטרייבען די הרהורים פון דארץ, בפרט, ווען איך זעה זי בחוש. פערשטעהסט, ווען איך זעה זי מיט מיינע גשמיות'דיגע אויגען, דאמאלס פערגעס איך אלעס, דאמאלס זעה איך נאר איהר.

און אמאל זאגט מיר דער יצר-הרע, אז איך האב נישט, וואס צו מורא האבען פאר דינו של גהינום, ווארום דאס איז נישט קיין אשה פשוטה, פערשטעהסט, א אשה צו זינדיגען, און אז אלץ, וואס איך האב ליעב אין איהר, איז נאר דער הייליגער ניצוץ, דער געטליכער ניצוץ, וועלכער מוז אוודאי האבען א שייכות צו מיין שורש נשמה, און דעריבער ציהט עס מיר אזוי צו איהר. וואס רעכענסטו וועגען דעם?

— מאטיל!

— דאס איז א נסיון — ענטפערט איהם צורודערט זיין חבר — איך זאג דיר, אז עס איז א נסיון. דו דארפסט זיך שטארקען, ווי א לייב, בערקי, דו וועסט האבען פיעל שכר.

— יא — בעשליסט בערקי, פיהלענדיג זיך א ביסעל געשטארקט דורך דעם חברס רעד. מע בעדארף גובר זיין דעם יצר-הרע.

בערקי האט באלד גענומען זיך צו מלחמה האלטען מיט דעם יצר הרע, פערטריבען פון הארץ די הרהורים, פערטיעפט זיך אין עפיס א מהרמ"ס-שיף-קשיא און איז אזוי איינגעשלאפען עוסקזייענדיג אין דברי תורה.

נאר מאטיל דרעהט זיך פון איין זייט אויף דער צווייטער.

— בערקי? בערקי? דו שלאפסט בערקי?

— ניין, איך האב ערשט איינגעדרעמעלט. וואס איז דען?

— אזוי, פשוט; איך קאן נישט איינשלאפען, הרהורים רעים.

— פערטרייב זיי פון הארץ.

— זיי קומען אבער נישט פון דרויסען, זיי געהען ארויס פון הארץ.

— ע, א, איך טאָר נישט רעדען, איך האב שוין געזאגט „המפיל“.

נעפלאצט דאס געדולד.

מנחם-מענדיל „מקובל“ און יששכר-בער דער „חקרן“ זיצען געבליבען די לעצטע אין קלויז נאכ׳ן דאווגען. דער ערשטער האט נאך בעדארפט ענדיגען זיין „שעור“ און „חק“ און דער צווייטער האט אויסגעטהון רבינו תם׳ס תפילין, רעדענדיג בשעת מעשה וועגען וועלט-זאכען.

מנחם-מענדיל האט זיך פערטהון ראשו ורבו אין חק, וואס האט שטענדיג געדיענט פאר א סימן מובהק, אז באמת איז ער כלל נישט אזוי שטארק פערטיפט אין שעור, און ער קאן אויסהערען, וואס מע רעדט צו איהם; און יששכר-בער רעדט מיט הפסקות, אבגעהאקטע ווערטער. יעדעס מאל איז ער מפסיק און קוקט זיך גוט צו צו די „כריכות“ פון די רצועות אויף די תפילין, זיי זאלען גוט צודריקען דעם קשר און זאלען פונקטליך אויסזעהען, ווי „כנפי יונה“ — הערט אויף זיך מתעסק צו זיין מיט די „כריכות“ און קעהרט זיך ווידער צום אנגעהויבענעם שמועס.

„אלע זענען מודה, אז זיי זענען די „רשעים שבדור“; פיעל-פיעל גוטס ברענגען זיי אבער פאר דער וועלט! די חכמות זייערע איז א דבר גדול: זאג אליין: איז דען נישט בעסער צו פאהרען צום אדמו״ר שליט״א מיט זייער באהן איידער אויסגעריסען ווערען אין שמעידען שכורים עגלה גאנצע צוויי טעג מיט א נאכט נאך דערצו?

און אז דו פיהרסט דעם זוהן צום פריזיוו, וואלסטו דען געקאנט פינקטליך אויסרעכענען די רגע און וועלכער... זיי בעטראכטען איהם, און מודיע זיין איהם, שליט״א, ווען זיי וואלטען נישט געווען ממציא זיין דעם טעלעגראף!“

מנחם-מענדיל האט זיך א דרעה געטהון, ארויפגעלעגט די

האַנד איפּ׳ן שטערען און האָט נאָך מעהר אַראָבגעלאָזט די אויגען אין אָפענעם ספר. ער האָט אויסגעזעהען, ווי איינער, וואָס גערט איף אַ צובראָכענעם בריק, וועלכער טאַפּט מיט די הענד און זוכט עפּעס, אין וועלכען ער זאָל זיך קאָנען אָנשפּאַרען.

ישכר־בער האָט נישט ווילענדיג, אָנגערירט זיך נאָך אין נישט פערהיילטע וואונדען. פריהער מיט דריי יאָהר, ווען די באַהן איז נאָך הורך זיי נישט געגאַנגען — איז מנחם־מענדיל געפאָהרען צום רבי׳ן אין שמעיהו שכורס עגלה, האָט געטראָפען אַן־אומגליק און די פוהר האָט זיך איבערגעקעהרט און מנחם־מענדיל האָט זיך שיעור קיין האַנד נישט אויסגעבראָכען. אַ מיחוש איז איהם געבליבען אין יענער האַנד נאָך עד היום.

און פריהער מיט פיער טעג, ווען דער טעלעגראַף איז נאָך ביי זיי אין שטאָדט ניט געווען און ער האָט געפיהרט זיין זוהן צום פריזיוו, און האָטש, ער יחיה, האָט איהם שוין, ווי כמעט מבטיח געווען, האָט אָבער מצליח געווען מעשה שטן, און די לעצטע בקשה איז אָנגעקומען אין דער היילינער האַנד פון איהם יחיה מיט אַ טאָג שפּעטער, ווען עס איז שוין געווען לאחר המעשה.

„ווער ווייסט, וואָס זיי וועלען נאָך מחדש זיין? — פילאָזאָ־פירט יענער: אפשר טאַקי אין אמת׳ן, ווען אונזערע קינדער וועלען דאַרפען פאָהרען צום אַדמו״ר שליט״א, וועלען זיי שוין גאָר פליהען אין דער לופטען, ווי אָדלער!

מנחם־מענדיל האָט זיך שוין מעהר נישט געקאָנט איינהאַל־טען, האָט אַוועקגערוקט פון זיך דעם ספר און איז אויפגעשטאַנען פון אָרט.

„פוסטער יונג איינער! — האָט ער אויף איהם אָנגעהויבען צו שרייען: אַלץ, וואָס דו רעדסט איז שטותים — און מעהר גאָר נישט! דער עיקר איז די אמונה! אויב עס איז דאָ אמונה — איז אַלץ דאָ, און אויב עס איז קיין אמונה נישטאָ, איז גאָר נישטאָ. אמונה איז דער נצוץ פון קודשא בריך הוא, וואָס איז משפיע לעבען און אַלץ, וואָס געפינט זיך אויף דער וועלט, און דאָס איז דער סוד פון שותפות, וואָס דער מענש ווערט, כביכול, אַ שותף צום איבער־שטעלען אין „מעשה בראשית“. וואָרום יעדע זאַך, וואָס דו זעהסט, זעהסטו נאָר מיט דעם כח פון אמונה, און מיט דעם כח פון אמונה האָט עס אַ קיום. אויב דו גלויבסט אַליין נישט, אַז דו זעהסט פאַר

זיך דאָ עולם מלא, איז דאָך אַלץ בטל ומבוטל כעפרא דארעא. וואָרום אין אמת'ן, פון וואַנען ווייסטו טאַקע, אַז עס איז דאָ עפּיס במציאות? אפשר איז גאָר אַ נעכטיגער טאָג, אפשר איז דאָס גאָר אַ חלום? די אמונה איז אַלץ! די אמונה איז דער סוד הבריאה; און אָט, וואָס פאַר אַ סוד איך וועל דיר מגלה זיין, אַז אפילו דער שטן בר-מינן האַלט זיך אויך אויף אמונה; און אפילו די אפּיקורסים ימח שמם, האַלטען זיך אויך נאָר מיט דעם כח פון אמונה, אַלץ, זאָג איך דיר"...

ישכר-בער האָט אויסגעהערט דעם חברס רייד אַ ביסעלע פערוואונדערט. עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז דער חבר ענטפערט איהם עפּיס נישט צו דער זאַך, און אַז ער רעדט עפּיס מיט צופיעל קפדנות. ער האָט איהם נישט אָבגעענטפערט. ער האָט איהם אַ שאָקעל געטהון מיט דעם קאָפּ, אַ קרעכץ געטהון, צונויפגעלעגט דעם טלית, אַ קוש געטהון דעם פּרוכת און די מזוזה — און איז זיך אַרויסגעגאַנגען פון בית-מדרש.

פאליטיק.

ווען דער אלטער ירוחם פלעגט נאר דערהערען, ווי די חסידים אין קלויז הויבען אן עוסק צו זיין אין פאליטיק און רעדען וועגען די מלחמות, וועלכע שטעהען פאר, ווען ער פלעגט נאר דערזעהען ווי די יונגעלייטלעך הויבען אן אויסדרינגען מיט ראיות ברורות פון די „גאזעטען", אז עס מוז פארקומען א מלחמה — פלעגט ער באלד שטארק אריין אין דער הקפדה און אנהויבען ליארעמען: „שוטים! טפשים! ווי קאן איך גאר עולה על דעת זיין, אז דער מיניסטער איינער ווייסט היינט, אז מארגען וועט ער געהן מלחמה האלטען? און אז ער געהט שוין מלחמה האלטען, געהט ער עס דערפאר, וואס ער וויל, און ווייסט צוליעב וואס ער טהוט עס? אויב איהר רעכענט, אז אזוי איז דאס טאקי, זענט איהר במחילה, אמת'ע שוטים, און זענט ניט קלאר אין די דאזיגע ענינים, ממש איהר ווייסט ניט, וואס עס טהוט זיך מיט אייך... אט וועל איך אייך א משל געבען למה הדבר דומה, צו וואס איז דאס גלייך: אט האט איהר א בוים... א פראסטער בוים... האט דער בויםווארצלען, צווייגען, בלעטלעך, פרוכטען און דעם שומר פון די פרוכטען, וואס מען רופט שאלעכין... געפינען זיך מענשען שוטים, וואס זאגען, אז דער עיקר פון בוים זענען די צווייגען און בלעטלעך, היות דורך זיי ווערט ער דער שאטען פון בוים... און זיי שיצען ארום דיך... און איך זאג: אדרבה! דאס איז דאך טאקי א סימן, אז זיי זענען ניעט דער עיקר און זיי זענען בעשאפען געווארען נאר, כדי א שאטען צו בילדען... קלינגען זיך אנדערע און זאגען, אז דער עקר איז דער שורש פון בוים, היות ווען ניט דער שורש, וואלטען אויך די צווייגען און פרוכטען נישט געוועזען... שוטים אייניגע! זיי הערען זיך נישט איין מיט זייערע אויערען, וואס זיי רעדען ארויס מיט

וייער מויל: קומט דאך ארויס אפילו פון זייערע רעד אליין, אז דער שורש איז ניט דער עיקר, און ער איז נאר בעשאפען געווארען, כדי ער זאל צחייגען אין פרוכטען פון זיך ארויסגעבען; און נאך מעהר, אפילו די פרוכטען זענען נישט דער עיקר, און אפילו דער תוך זייערער איז נישט דער עיקר, היות זיי זענען בעשאפען געווארען, עס זאלען ארויסוואקסען פון זיי נייע בוימער. דער עיקר קאן זיין נאר דאס, וואס דינט נישט קיין אנדערע זאך, אחוץ זיך אליין. והדברים עתיקים... און דאס זעלבע איז אויך בנוגע צו דעם ענין, וועגען וועלכען מיר רעדען: זיי מיינען, אז דער עיקר פונם גאנצען ענין איז דאס, וואס זיי ווילען געהן מלחמה האלטען, אין אמת'ן אבער איז דער ענין נישט אזוי. און אלס ביישפיעל וועל איך אייך א מעשה דערצעהלען, וועט איהר שוין וויסען נא"דעם, פאר וואס געדט מען עס מלחמה האלטען...

און דאן פלעגט ער אויסרעניגען די לולקע זיינע, אנפיהלען מיט טאבאק און פערוויכערען ביים פייער פון „נר תמיד", וואס האט שטענדיג געברענט אין דער אלטער קלויז, און האט זיך צוריק אומגעקעהרט אויף זיין ארט; און די יונגלייטלעך האבען צונויפגערוקט אין האבען זיך געדיכטליך ארום איהם ארומגעזעצט. ירוחם האט זיך איינגעקוקט עפיס אין א פינטעלע אין וואנד און איז בעדעקט געווארען מיט גאנצע מחנות וואלקען פון רויך, און האט אנגעהויבען דערצעהלען:

„עס איז ידוע, אז ביים ריזשינער צדיק, זכרונו לברכה, איז געווען א דאקטאר, גארדאן האט מען איהם גערופען, וועלכער האט אויסגענומען מיט איהם, זכרונו לברכה, א תנאי, אז ער זאל איהם היילען רפואת הנפש, און ער וועט איהם זכרונו לברכה, היילען רפואת הגוף; ניט אלע וויסען אבער די מעשה, ווי אזוי זענען נתגלגלו הדברים געווארען און צוגעקומען דערצו.

„בימי ריזשינער צדיק איז געווען א מקורב — שמואל שותק. ער איז געווען א ירא ושלם, און האט נאך געגעסען קעסט ביים שווער; און דער שווער זיינער איז געווען פון די אפטער חסידים. האט ער געהארכט, ווי מען האט איינמאל חוזק געמאכט, רחמנא ליצלן ביים שווער אין שטוב פון ריזשינער צדיק; האט ער געוואלט דוקא אפענטפערען, עס איז אבער געווען שבת, און ער האט איך זיך געגומען, נישט רעדען דברי חול בשבת: און אין

לשון קודש איז ער ניט געווען קיין איבעריג גרויסער ידען, האט ער געהאלטן און געשוויגען.

„און דערייבער האט ער א עונש בעקומען און דער זוהן זיינער איז אוועקגענומען געווארען אין געפענקעניש צו איינעם א פוילישען גראף. און דער זוהן איז דארט אויסגעוואקסען און האט אן אלץ פערגעסען און איז יצא לתרבות רעה געווארען, רחמנא ליצלן, און איז געווארען יענעם גראפ'ס דאקטאר. פלעגט שמואל שותק אלע מאל וועדער דערקוטשען דעם צדיק און פלעגט איהם בעטען דערויף, און ער, זכרונו לברכה, פלעגט א קרעכץ געבען און מבטיח זיין איהם זרע של קימא.

נאך דעם שותקים פטירה אבער, פרייטאג צו נאכט, בשעת קידוש, האט ער ממש אנגענומען דעם צדיק ביי דער פאלע און האט איהם געזאגט: „איך וועל אייך נישט אבלאזען, רבי, ביז איהר וועט מיר נישט מבטיח זיין אייך געוויס, אז דער זוהן מיינער וועט חוזר בתשובה זיין“. אוי ער, זכרונו לברכה, האט מבטיח געווען.

און דאס איז אייך ידוע, אז ווען דער בעל-שם טוב פלעגט בעדארפען מציל זיין פערבלאנדזשעטע נפשות, רחמנא ליצלן, פלעגט ער נסיעות מאכען מיט דעם בעוואוסטען „אלעקסיי“; דער ריזשינער אבער, ווען ער האט בעדארפט אזא זאך טהון, פלעגט נישט פאהרען. ער איז אין שטוב געזעסען, און עס פלעגט נתגלגלו הדברים ווערען און מע פלעגט צו איהם קומען.

יענעם שבת האט ער, זכרונו לברכה, געזאגט תורה אויף דעם פסוק „על כן יאמר בספר מלחמות“ און האט סודות עמוקים מגלה געווען, וואס דער אויער קאן זיי גאר נישט אויסהערען.

„און פלוצלונג איז א רוח שטות אריין אט אין יענעם פוילישען גראף. און האט צונויפגענומען איינגאנצען זיין חיל, און איז געגאנגען מלחמה האלטען עפיס מיט אן אנדער גראף. און, אז ער איז דורך ריזשין דורכגעגאנגען האט ער זיך דארט געשטעלט אברוהען און איבערנעכטיגען דארט א לינת לילה.

און אין יענעם טאג האט ער, זכרונו לברכה, אנגעהויבען קלאגען זיך אויף בריאת-הגוף, און האט געזאגט, אז ער בעדארף האבען א שטענדיגען דאקטאר, וואס זאל שטענדיג ביי איהם זיין אין שטוב. און נאכדעם, האט ער דעם משמש זיינעם געשיקט, רופען דעם דאקטאר, וואס איז געקומען אהער מיט דעם גראף.

„און דער גראַף האָט געעצה'ט דעם דאָקטאָר זיינעם, אַז ער זאָל געהן מקבל תענית זיין צוועהענדיג די יסורים פון יודישען רבי'ן. דער דאָקטאָר אָבער האָט געזאָגט: „איך וויל ניט דעם פערגעניגען און איך וויל ניט דעם פנים זיינעם אָנקוקען!" און האָט ניט געוואָלט געהן.

און שבת איז געווען יענער טאָג. אָבענד, מוצאי-שבת-קודש, נאָכדעם, ווי ער האָט אָבגעמאַכט הבדלה, כמנהגו, האָט ער פּלוצלונג אַ פרעג געטהון זיינע מקורבים, צי זיי ווייסען איף וואָס איז ממונה דער מלאך „פּורה".

„די מקורבים האָבען זיך דערשראָקען און געקוקט איינער דעם צווייטען אין פּנים אַריין, און האָבען גאָר ניט געענטפערט.

„דאַן האָט ער אַליין זיין היילינ מויל געעפענט און געזאָגט: „פּורה" איז דער שר של שכחה... בשעת, דער מענש שלאָפט גיסט ער איהם איין טראָפּען אין מויל אַריין, און דאַן פערגעסט דער מענש, וואָס עס איז מיט איהם פאָרגעקומען אינ'ם משך פונ'ם טאָג, און אַז ער גיעסט איהם צוויי טראָפּען אַריין, פערגעסט ער צוויי טעג, און אַזוי ווייטער... וויפיעל טראָפּען ער גיעסט אַריין, אַזוי פיעל טעג פערגעסט דער מענש. האָט מען איהם שוין לאַנג געוואָלט אויפ'ן הימעל אַריינוואַרפען אין חרם... האָט מען אָבער איינגעפונען, אַז אַמאָל ברענגט ער ווידער פיעל גוטס פאַר דער וועלט... זאָג איך אייך, אַז די שכחה איז ווידער אַ מדה טובה צייטענווייז". —

„און וואָס רעכענט איהר? איף מאָרגען האָט זיך אויפגעחאַפּט יענער דאָקטאָר פון שלאָף אין פּאַלאַץ פון גראַף, און האָט אין אַלעם פערגעסען; און עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז ער שלאָפט ביי זיין פאָטער אין שטוב; און אַז ער האָט געזעהען, אַז ער האָט קיין יאַרמאַלקע ניט אויפ'ן קאָפּ, האָט ער זיך אָנגעהויבען מצער זיין, וואָס ער געהט בגלוי הראש און האָט געזוכט מיט דער האַנד אויפ'ן בעט, אפשר וועט ער די געפינען.

„און דערווייל איז אויך דער גראַף פון שלאָף אויפגעשטאַנען, און האָט געשיקט זיין קנעכט, ער זאָל רופען דעם דאָקטאָר; דער דאָקטאָר רירט זיך אָבער ניט פון אָרט, הויות ער האָט נאָך קיין נעגעל-וואַסער ניט אָבגעגאָסען. „וואַסער, וואַסער!" שרייט ער: „נ. אַ. וואַסער!"

„דער קנעכט פֿערשטעהט אָבער נישט קיין יודיש, קוקט ער איהם אָן.

„און אַז ער האָט דערצעהלט די מעשה דעם גראַף, האָט ער ביי זיך אַ טראַכט געטהון: דער דאָקטאָר האָט געמוזט אַוודאי משוגע ווערען — און האָט געהייסען איהם פֿון פּאַלאַץ ארויסטרייבען.

„און אַז דער דאָקטאָר איז געבליבען שטיהן אין דרויסען בגלוי הראש, האָט ער גענומען דעם עק פֿון זיין בגד און האָט מיט איהם דעם קאָפּ געוואָלט צודעקען, נאָר האַלטענדיג איהם, האָט ער בעמערקט „שעטנז" אין בגד, איז ער דערציטערט געוואָרען און האָט איהם צוריסען אויף זיך.

„און אַז די אנשי העיר פֿון די יודען האָבען דאָס דערזעהען, האָבען איהם געפֿרעגט, מה זה ועל מה זה? האָט ער אָנגעהויבען וויינען, און האָט געפֿרעגט: „וואו זענען טאַטע מאַמע מיינע?"

„און זיי האָבען איהם אַ היטעל און בגדים געגעבען, און האָבען איהם געזאָגט, אַז ער איז אין ריזשין.

„אַז ער האָט דערהערט דעם נאָמען „ריזשין" האָט ער אָנגעהויבען טאַנצען פֿאַר גרויס שמחה, און האָט זיך געבעטען רחמים ביי די מענשען, זיי זאָלען איהם אָנווייזען די וואוינונג פֿונם הייליגען צדיק.

„און באַלד האָבען זיי דערצעהלט שכנא דעם לאַנגען, דעם רבינ'ס גבאי, און ער האָט עס איהם, זכרונו לברכה מודיע געווען.

„ און ווען ער, זכרונו לברכה האָט די מעשה דערהערט, האָט זיך אַ שמייכעל אויף זיינע ליפּען באַוויזען, און האָט געהייסען, מע זאָל איהם אַריינלאָזען.

„און דער דאָקטאָר איז אַריינגעגאַנגען און האָט אָנגעהויבען וויינען: „רבי, איך ווייס נישט, וואָס מיט מיר האָט אַזוינס געטראָפֿען... איך האָב געלעכצט קריאת שמע אויפֿן בעט געלייענט, און ברכת „המפּיל" געזאָגט און בין איינגעשלאָפֿען, און ווען איך בין היינט אין דער פֿריה פֿון שלאָף אויפֿגעשטאַנען, זעה איך, אַז איך געפֿין זיך גאָר אין אַ פּאַלאַץ צווישען ערלים... איך ווייס נישט, וואו דער טאַטע איז, וואו די מאַמע איז... מע האָט אויך פֿון מיר די קליידער מיינע מיט דעם טלית-קטן מיט דער יאַרמאַלקע אַוועק-

געגנבהט, און מע האט מיר „שעטנז" איבערגעלאזט אויף זייער ווארט".

„און ער, זכרונו לברכה האט אידם א פרעג געטהון: און וואט די קליידער — וואו האסט דו גענומען?

„און דער דאקטאר האט געענטפערט: גוטע מענשען האבען אויף מיר רחמנות געהאט און האבען מיר די מלבושים געגעבען.

„און דאן האט ער, זכרונו לברכה, אידם ווידער געפרעגט: און וואס זשע ווייגסט דו? האסט דו דאך כשרע מלבושים! זיי האבען זיי דיר געגעבען במתנה גמורה, נישט אויף צוריק צו נעהמען!

„און דער דאקטאר האט געענטפערט: מלבושים האב איך, וואו זשע זענען אבער מיין טאטע און מיין מאמע?— און נאך א מאל האט ער אנגעהויבען וויינען און יאמערען.

„און דאן האט ער, זכרונו לברכה אידם געענטפערט: ווען איך וואלט דיר וויזען דיין פאטער, און ער איז יצא לתרבות רעה, און איז מחלל שבת, און טרינקט יין נסך, און די מוטער — פערשייט געהט מיט אייגענע האר — וואס וואלסט דו טהון דאמאלס?

„דאן האט ער נאך מעהר אנגעהויבען וויינען, און האט געזאגט: בעסער זאל איך קיין פאטער און מוטער נישט האבען, איידער איך זאל זיי אין אזא אופן זעהען.

„דאן האט ער, זכרונו לברכה, מיט זיין היילינגער האנד איבער זיין פנים א מאך געטהון, און באלד האט זיך צו אידם דער זכרון אומגעקעהרט און האט זיך אן אלעם, וואס מיט אידם איז פארגעקומען דערמאהנט. איז ער מיט דיין פנים צו דער ערד געפאלען און האט אנגעהויבען שרייען פון טיעפען הארצען: אוי, רבי! איך האב טריפות געגעסען! איך האב יין נסך געטרונקען! וויפיעל שבתים האב איך מחלל געווען!

„ער האט זיך דערמאהנט אין אלע עבירות, וואס ער האט געטהון אינים משך פון אלע יאהרען, און האט זיך מתודה געווען אויף זיי, און האט א גאנצען טאג געדיינט און געוויינט: און ער, זכרונו לברכה, האט גאר נישט געזאגט. ער איז נאר געשטאנען און געשוויגען, און פאר מנחה-צייט, האט ער, זכרונו לברכה א קרעכץ געטהון און האט אידם דערמאהנט אן דעם, אז שערי־

תשובה װעגען נים פֿערשלאָסען געװאָרען, און אז קיין שום זאך קאָן זיך קעגען תשובה־טהון נישט שטעלען.

„דער דאָקטאָר האָט נאָך אָבער אַלץ געהױנט און געענט־פֿערט: רבי, די נשמה מײַנע איז דאָך אײַנגעזונקען אין אזא טיפֿער בלאָטע פֿון עוֹנות און פשעים, אסברא, אז זי קאָן נאָך א „תקנה" האָבען?

„ איך װעל דיר דײַן נשמה רפואת הנפש הײלען, האָט ער, זכרונו לברכה, איהם מודיע געװען, און, הלואי, װאָלסט דו מיר אזוי קאָנען הײלען רפואת הגוף!

און פֿון דאַמאָלס איז יענער דאָקטאָר געבליבען בײַם רבין, און איז געװאָרען אַ בעל תשובה גמור, װאָס צדיקים, װעלכע װענען נישט פֿונ׳ם ריזשינער גזע קאָנען אין זײַן מחיצה נישט שטעהען.

„איצט װײסט איהר שוין, שוטים, פֿאַר װאָס עס קומען פֿאָר אַמאָל מלחמות אויף דער װעלט?" — מיט די װערטער פֿלעגט דער אַלטער ירוחם ענדיגען זײַן ערצעהלונג און אָנשטעלען זײַנע אויגען אויף זײַנע צוהערער.

און די צוהערער פֿלעגען קרעכצען און מודה זײַן בשתיקה אויף זײַנע רעד, און דער אברך יהושע־העשיל, דעם גבירים אײדעם, פֿלעגט זיך אַלאַנגע צײַט שעמען צו ברענגען די „גאַזעטען" אין קלויז און פֿלעגט זיך בכלל אָבהאַלטען פֿון צו שמועסען װעגען פּאָליטיק און נביאות צו זאָגען װעגען מלחמות, װי זײַן שטיגער פֿלעגט שטענדיג זײַן.

מיט וואס?

אליעזר דער שוחט איז שוין אן אלטער מאן, ער שטעהט שוין אין די זעכציגער יאהרען, די הרגשה זיינע איז נאך אבער זעהר שארף, און קיינער פון די חרדים שחרדים צווייפעלט נישט אין זיין „השחזה“; אדרבה, אלע ווילען קויפען פלייש דוקא פון זיין שחיטה.

נאכט־ביי־נאכט שטעהט ער אויף „בראש אשמורות“, גרינג, ווי איין אדלער און דרייסט, ווי א טיגער און שטארקט זיך, ווי א לייב, מאכט ריין די הענד און דעם „חומר זיינעם...“ און זעצט זיך צו תקון־חצות און קלאגט אויף גלות השכינה.

אין יענער נאכט האט ער זיך טועה געווען און איז אויפגעשטאנען אויף גאנצע צוויי שעה פריהער, ווי כנהוג; און האטש ביי זיין זוהן אין צימער, וואס איז אפען אין זיין צימער אריין, געפינט זיך א „וועקער“, מיט וועלכען ער וואלט זיך אויך געקאנט בענוצען; ער האט אבער נישט ליעב בענוצען זיך מיט די אלע נייע המצאות פונים היינטיגען דור הפלגה — אין „עניני שמים“.

און נאך מעהר, ווען ער פאהרט אפילו צום „תם“ — צום רבין, און ברויכט העלפט וועג צו פאהרען מיט דער באהן — איז איהם די גאנצע נסיעה על אפו ועל חמתו און כמו שכפאו שד; האטש ער ווייסט, אז בדיעבד און בשעת הדחק מעג מען נהנה זיין פון מעשי רשעים אויף דער וועלט, אין דעם איז דאך דער סוד: „רשע יכין וצדיק ילבש“, דאך יעדעס מאל, ווען ער פאהרט אט מיט דער ווילדער „מאשינעריע“, פיהלט ער עפים אין הארצען א מין געפיהל פון בושה... א געפיהל פון התבטלות...

און האָט מורא, אַז ער איז עובר אויף התקרבות, חס ושלום, צום „חלק הרע"...

על כל פנים, בעסער איז געװען, װען ער פלעגט פאָהרען מיט װאָלף דעם בעל-עגלה, װאָרום דאַמאָלס פלעגט ער פאָהרען פון אין דער פריה ביז דאַונגען צײט. נאָך דאַונגען האָבען זײ דאָס האַרץ איבערגעהאַפּט און װײטער געפאָהרען, און אַזוי האָבען זײ זיך איך מאָרגען און איבערמאָרגען נוהג געװען. אַפילו װען „איהם", יחיה האָט ער דאַמאָלס אַבעסערען טעם געפיהלט און איהם גאָר אַנדערש „משיב" געװען.

„און אויפ'ן אָרט פון זײערע זײגערס, װעלכע זענען „מרעיש עולמות", פלעגט שמאי דער מכריז אויפשטעהען פאַרטאָג, װען אַהין דעם איבערשטען, װאָס נאָר ער איז װאַך און איז מוריד דמעות, כביכול, שלאָפען נאָך אַלע און זענען פערחלומ'ט אין הבלי עולם הזה; און דאַן פלעגט ער, שמאי אַרומשפּאַנען מיט זײן שטעקען איבער די פוסטע גאַסען און פלעגט שרײען מיט א קול, װאָס איז געװען פול מיט געװײן און התעוררות:

„קומו קומו לעבודת הבורא, כי לכך נוצרתו!"

און דאָס קול הילכט און שנײדט דורך דאָס פינסטערניש, עס דרעהט זיך אַרום איבער דעם תל פון גאַס און דרינגט אַרײן אין די אויערען און אין האַרץ.

און װי קאָן דער, װאָס האָט נאָר האַרץ און אויערען אין העררט דעם גרויסען אויפרוף, ניט פון שלאָף אויפװאַכען און זיך נישט מתגבר זײן אויף דעם חומר עכור, װאָס אין איהם, און נישט פערלאָזען די זינדיגע בעט און נישט אויפשטעהן לעבודת הבורא!!

„יעצט אָבער, קרעכצט אליעזר דער שוחט אין געדאַנק, איז דער דור װעדר פערשײט, בעוונותינו הרבים! נײע קינדער און נײע מנהגים... װאָס פאַר אַגרויסער אונטערשיעד איז פאַראַן, למשל, צװישען ר' חיים-דוד עליו השלום און צװישען די קינדער זײנע! איף איהם פלעגט מען זאָגען, אַז אין זײן אײגענער שטוב האָט ער נישט געװאוסט, װאָס עס טהוט זיך, און אַז ער פלעגט שלאָפען גרינג און װעניג, װי אַפערד — און די קינדער זײנע? עס טרעפט, אַז זײ װאַכען איך אַגאַנצע נאַכט, זײ פערברענגען אָבער דאָן

געלט אין די טעאטערען און צירקען און אין קארטען-שפיעלען, רחמנא ליצלן!"

„צי וואס טוט מיר אבער זכען חטאים ביי אנדערע! מיין זוהן אליין דער סורר ומורה!"

ער דרעהט אוים דעם קאפ צו דער אפענער טהיר פון זיין זוהנ'ס צימער און קוקט אריין אהין...

„דאכט זיך, אז ער איז נאך נישט געקומען!"

ער שטעהט אויף און הויבט אן ארומשפאנען איבערן צימער מיט דער כונה צו געהן צו דער טהיר... און שטעקט געשווינד אריין זיין קאפ אין צימער...

„ניין, ער האט זיך נאך נישט צוריקגעקעהרט!" — ענדיגט ער מיט א קרעכץ.

„נא דיר א „בעל-דרשן!" שוין די דריטע נאכט דרשנ'ט ער וועגען ציון! אך און וועה איז צו ציון, אז דאס זענען די בעלי דרשנים אירע!"

ער האט גענומען א פולע האנד אש, ארויפגענומען פארזיכטיג די יארמאלקע פון קאפ, ער זאל נישט בלייבען גלוי הראש, ארויפגעלעגט אש אויפ'ן ארט פון די תפלין און שעפטשעט מיט די ליפען:

„לשום לאבלי ציון, לתת להם פאר תחת אפר".

און קרעכצט מיט גרויס כונה און ציהט אראב די שיך, און זעצט זיך אויף'דער'ערד נאהענט צו דער מזוזה.

„אשמנו, בגדנו, גזלנו"...

„איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר... אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני... אם לא אזכרכי!"...

„און אט די פערפיהרער און פערפיהרטע שרייען, אז זיי זענען עס די, וואס געדענקען ירושלים כסדר! מיט וואס? מיט חלול שבת?! מיט די טרפה'נע אכילות זייערע?!"

„אלהים באו גוים בנחלתך, טמאו את היכל קדשך".

„מזמור לאסף?! קינה לאסף — וואלט בעדארפט זיין" — לויפט איהם דורך דורכ'ן מוח די אלטע קשיה.

נאר יעדענפאלס איז בעסער, אז גויים זאלען זיצען אין אנזער נחלה איידער אט די „חצופים" זאלען קומען מטמא זיין

דאָס לאַנד: דערפאַר שטעדט טאַקע נישט „קינה לאסף!“ נאָר „מזמור לאסף“!

„און צו וואָס עס דערהרייכט דאָס עזות פון אַ דער חברה! עזות! ניין נאַרישקייט!! קיינער טהוט קיין עבירה, נישט נאָר סיידען עס געדעט און איהם פריהער אַרוח שטות אריין!“

„שוין יובלות מיט יאָהרען! דעם רבונו של עולמים גאַנצע צורי: טעג בעוויינען מיר די גרויסע שריפה, מיט וועלכער גאָט האָט אונז געשטראָפט, מיר וואַלגערען זיך און מיסט, מיר זענען מתפלל אויף ציון, אויף בנין ירושלים, אויף התורת עבודה, אויף גאולת השכינה — און זיי האָבען געגעסען טריפות די גאַנצע צייט, געטרונקען יין-נסך, מחלל-שבת געווען, מיט גויות געטאַנצט, טאָג און נאַכט אין די טעאַטערען און אין קאָרטען פערבראַכט — און יעצט ווילען זיי דעם בעסטען ביסען אויסחאַפּען! זיי ווילען משיח'ן ברענגען אָהן אונז!... עזות-פנים'ער!... שוטים!.. עבריינים!“

„זכור ה' מה היה לנו... עבדים משלו בנו... על הר ציון ששמם... שועלים הלכו בו“...

ער פיהלט ווי עפּיס וואַרגט איהם... ער פערמאַכט די אויגען און וויל וויינען... די ערשטע טרעהרען געהען שווער... ער וויינט — און פרעהט זיך, וואָס עס האָט זיך איהם איינגעגעבען צו מקיים זיין די מצוה פון וויינען אויף דעם חורבן... ער פאַלט אַריין אין עקסטאַז און זאָגט די קינות מיט אַ טרויעריגע בנעימות'קייט, און בעמיהט זיך, וואָס מעהר צו וויינען, און איז מכון אין הארץ, אַז דאָס געוויין איז איך אויף גלות השכינה, דער עיקר — אויף גלות השכינה.

„כי אם מאוס מאסתנו — קצפת עלינו מאד“... און די טרעהרען רינען — רינען.

„השיבנו“... ער האַלט שוין מעהר נישט אין די טרעהרען און וויינט שוין ביי דעם פסוק אויך.

„כה אמר ה' קול ברמה נשמע“...

און עס דאַכט זיך איהם, אַז ער הערט דאָס קול.. אַ וויין און אַ דרינגענד קול — וואָס דרינגט טיעף אין הארצען אַריין — רחל בעוויינט איהרע קינדער... אויף דעם וועג קיין אפרת... און דאָס קול שפּאַלט הימלען... און אַלע מקטרגים זענען שטום געבליבען און די מלאכים האָבען פון זייער זינגען מפסיק געווען

און געוויינט... די „עולמות העליונים“ און די „עולמות התחתונים“... אלץ וויינט... די מערת המכפלה ציטערט... דער שר של עשו בויגט די הויך ווייטע אין.

און דער „עתיק יומין“ וואלט אויף פון זיין שטוהל, ווארפט אידם אום, כביכול... עהערט זיך שטארק, וואס דעם בית-המקדש האט ער חרוב געמאכט... און דער שר של עשו פאלט... און צווי טרערען לאזט דער רבונו של עולם אראפ פון די אויגען...

ער קאן זיך נישט איינהאלטען, ער וואל נישט וויינען, אי-בערגעדאכט, איבערעריסען קומען ביי אידם די ווערטער פון טיל אראפ:

„על אלה אני בוכיה עיני יורדה מים...“
„הקבצו ושמעו בני י׳... כי בפשעכם שלחה אם...“
„אנא הלך דודך? תקיע עמו לשת...“
„שכינה מה אמרת? קלני מרא...“
„המדבר הייתי לישראל, אם ארץ מאפל...“
„ידעו ה׳ רשענו“.

„אוי לרשעתנו ולעוונותינו“ — וועה געשריען אויף אונזערע רשעות און אויף אונזערע זינד! — האט געכליפעט אליעזר דער שוחט און האט זיך פערהויסט פאר גרויס אויפרעגונג.

„אמרו לבת ציון — כה אמר אדוניך, תחת היותך עזובה יכלוך בניך“.

ער האט געוויינט, ווי אקאפריזנע קינד, וואס וויל בשום אופן נישט גלויבען און די הבטחות פון די עלטערען בת זיי וועלע-לען אידם נישט געבען בעין...

און אליעזר שוחט וויינט, וויינט, אווי, אז ער האט גאר נישט געהערט, ווי און דער מינוט איז זיין זוהן אריינגעגאנגען.

שמואל, אליעזר דעם שוחט׳ס זוהן איז א יונגערמאן פון א יאהר אכט און צוואנציג. ער איז אויפגעצויגען געווארען, געוועהנליך, אין א חסידישען גייסט און האט אין זיך קילט געוועזען אלע מדות פון חסידות — צווישען זיי -אויך די מדה לייכטזיניגקייט, וועלכע געפינט זיך גאר אין דער פולער מאס ביי די חסידישע קינדער. יונגערהייד האט ער געלערענט אויף „רב“, און האט שוין אויך סמיכה פון די גדולי הרבנים געהאט, האט ער אבער אנגעהויבען

קוקען אין די „ספרים חצונים“ און איז קאליע געווארען, און איז אריין צווישען די „האלבע משכלים“.

די השכלה זיינע, פערשטעהט זיך, האט אוועקגענומען ביי איהם יעדע מעגליכקייט צו געפינען א וועלכע עס איז קהלה, וועלכע זאל איהם פאר א רב צו זיך נעהמען; און דעריבער, ווען עס האט זיך אנגעהויבען די עמיגראציע קיין ארגענטינא, האט ער נאכגעזוכט א קאמפאניע עמיגראנטען, וואס זאל איהם מיטנעהמען מיט זיך פאר א רב און שוחט. דאמאלס איז ער געווען א בריענגדיגער ארגענטינער און די גאנצע ישועה פאר יודען האט ער געזעהען נאר אין ארגענטינא פאהרען. אין די וכותים זיינע, וואס ער האט געפיהרט דאמאלס מיט די חסידים, האט ער זיי בעוויזען מיט ראיות ברורות פון זוהר און פון „חזון דניאל“, אז נאר אזוי דארף עס זיין, און אז ארגענטינא איז אט יענע ארץ-ישראל, וואס די חכמים ד"ל זאגען, אז זי וועט זיך מתפשט זיין איבער אלע לענדער, און האט כסדר אין בוזים ארומגעטראגען בריעף פון גרויסע צדיקים, וועלכע זענען כלומרשט מסכים אויף דעם רעיון; נאר מיט דער איינענער לייכטזיניגקייט, מיט וועלכער ער האט בעקומען התפעלות דאמאלס, ווען ער האט געלייענט די ארטיקלען פון די שרייבער, וואס זענען געווען אנהענגער פון ארגענטינא, מיט דער אייגענער לייכטזיניגקייט האט ער יעצט בעקומען התפעלות פון דער ערשטער דרשה, וואס ער האט געהערט פון א ציוניסטישען מטיף, וואס איז געקומען אין שטאדט — און ער איז געווארען א פייערדיגער ציוניסט מיט אלע זיבען און זיבעציג תגין.

יעצט איז ער פון בית מדרש געקומען, וואו ער האט געהערט דעם מטיף ת"זק מאכען פון די איינגעעקשנטע חסידים, וואס סטארען זיך ארויסברענגען משיחן דוקא מיט זיצען אויף דער ערד, מיט אש און מיט קינות.

„ושבו בנים לגבולם... אין די קינדער וועלען זיך צוריקקעהרען אין זייער לאנד... און עס איז צוגעגרייט שכר פון זייערט וועגען... ווען? בעולתך! אז דו וועסט אליין אויך עפיס טהון!“ — קלינגען אין זיינע אויערען די רעד פון'ם מטיף: טהו, ישראליק, וואס גאט, דאן וועל איך דיר העלפען! און דיר איז די הילף דיינע: העלף זיך אליין, וועל איך דיר אויך העלפען!“

און ער שטעהט אויף, זעצט אויף דער טהיר פֿון זיין צימער און קוקט ברוגז אויף דעם גרייז-גרויען פֿאָטער, וואָס זיצט אויף דער ערד און וויינט.

ווען וועט שוין קומען א סוף צו אט דעם עקשנות?! — טראַכט שמואל ביי זיך אין הארצען. ער האָט אָבער נישט קיין דרייסט-קייט אַרויסצוזאָגען עס מיט'ן מויל, צוזעהענדיג די טרעהרען, וואָס רינען אויף די צעקנייטשטע באַקען פֿונ'ם אַלטען פֿאָטער: — מיט וואָס ווילט איהר עס, עקשנים, מנצח זיין דעם שונא? מיט טרעהרען? מיט אַש? מיט זיצען אויף דער ערד?

„מיט וואָס? מיט וואָס? — מורמעלט דער פֿאָטער גלייך, ווי ער וואָלט צו זיך אַליין רעדען: — מיט אכילת טריפות? מיט חלול שבת? מיט הולטייאישע דרשות? מיט עמי-הארצישע אסיפות?"

און די צוויי אונצופֿריעדענע פֿון צוויי באַזונדערע און ווייטע וועלטען האָבען זיך אָבגעשיידט איינער פֿון צווייטען: דער איז אויפֿגעשטאַנען צו געהן אין קלויז אריין און יענער האָט זיך אַנגעהויבען אויסטהון צו לעגען זיך שלאָפֿען.

דער האָט געפֿרעגט און דער האָט געפֿרעגט:

מיט וואָס? מיט וואָס? מיט זיצען אויף דער ערד?

מיט וואָס? מיט וואָס? מיט פוסטע און עמי-הארצישע אסיפות?

די מוז שווייגען

די נעהמט זיך כלל נישט איבער דער מיט, וואס די איז די איינציגע קענערקע און מלומדת צווישען אלע איהרע שכנות, און יעדען שבת „קלייבען זיי זיך צונויף צו איהר הערען פון איהר א „יודיש וואָרט"; אדרבה, עס טרעפט, אז זי איז זיי מקנא, וואס זיי זענען ניט געלערענט און וויסען פון גארנישט...

„וואס מעהר עס ווייסט דאס הארץ, אלץ גרעסער איז זיין שמערץ" — דאס האט שלמה המלך געשריבען נאר פון איהרעט וועגען.

און די שעמט זיך כלל נישט, ווען אליקום לץ — איינער פון איהר מאנ'ס אנשי שלומו, וועל'כער בעזוכט שטענדיג איהר שטוב — וויצעלט זיך איבער איהר און רופט איהר: „חצי-זכר"! אדרבה, די מאכט דאמאלס א פרעהליך פנים — און דאס איז אפשר דער איינציגער פאל, וואס די וויזט א מאנסביל א פרעהליך פנים — און טראכט זיך בשעת מעשה: „גוט וואָטש, וואס ער איז א מודה, במקצת!"

און די איז זיך אויך כלל נישט מצער, וואס דער מאן איהרער איז א גאמת'ער הדיוט קעגען איהר, און מעהר פון הדיוט'ישע חסידות פערמאגט ער אין זיך גאר נישט. אדרבה, עס איז איהר שוועהר אפילו פארצושטעלען זיך, אז זי זאל זיך קאנען געפינען אונטער איין דאך מיט א מאנסביל, וואס איז מעהר בר-מעלה און וויסענד פאר איהר.

פון שלמה המלך האלט זי גאר א „עולם ומלואה", און עס דאכט זיך איהר, אז זי נעהמט דורך די גאנצע סיפּקות פונ'ם ענין; זי קאן איהם אבער בשום אופן נישט מוחל זיין דעם פסוק „ואשה בכל אלה לא מצאתי", און זאגט ביי זיך אין געדאנק אזוי

איהר השערת, אז דעם פסוק האט ער געמוזט זאגען נאכדעם. ווען ער האט גענומען „בת פרעה".

זי איז נעווען א רעליגיעזע, און האט ליעב שטארק די חכמי ישראל, נאר א ביסעל פערדרוס האט זי אויף זיי אין הארץ דערפאר, וואס זיי האבען געזאגט: „אשה — מעשה ידיה לבעלה", א אשה, וואס זי פערדיענט, געהער צום מאן.

אלץ, וואס זי קאן אליין טהון פאר זיך — מהוס זי: זי מאכט קידוש פרייטאג צו-נאכטס, וואשט זיך צום עסען, דאווענט דריי מאל א טאג — ווי א נ'אמת'ער מאנסביל.

נאר דאך, ווען עס קומט די נעכט פון פסח, גרייט זי צו אלץ, אפילו די קערה איז זי מסדר — און איבערלאזען דעם סדר — ריכט "ער" אב.

יעדען שבת נאכ'ן עסען פערהערט זי די קינדער דאס, וואס זיי האבען געלערענט א גאנצע וואך; די „פיער קשיות" אבער, פרעגען זיי דעם פאטער!

פיעל פערגעניגען פיהלט זי, ווען ער פרעגט א מאל בנוגע צום חשבון פון „ד' שלמים", צי ער האט נאך צייט צו מקדש זיין די לבנה, ווארום ער איז נישט קיין גרויסער בקי אין די ענינים; אייך גרויסען צער פיהלט זי אבער, ווען נאך דעם ריכטיגען חשבון, פרעגט זי איהם אב די מצות, און ער געהט טאנצען אנטקעגען דער לבנה, און קעהרט זיך אום א היים און ווינשט איהר א „גוטען חודש" — און די איינציגע ארבייט איהרע איז נאר צו ענטפערען „אמן".

עס מאכט זיך א מאל ערב שבת, ווען זי איז פערנומען מיט קאכען און באקען, דערמאהנט זי זיך פלוצלונג אן דער נישטיגער צאהל מצוות, וואס זענען פאר דער פרוי אבגעגרענעצט געווארען און פון וואס פאר א ארט זיי זענען, דאן ווערט זי שטארק אין כעס, און פון כעס לענט זי זיך אין בעט אריין און מאכט זיך שלאף, און הייסט איהם, ער זאל היינט חלה נעהמען אויף איהר ארט; און זי קוקט אויף איהם פון דערווייטענס, ווי ער פארעט זיך דארט מיט דעם טייג און לאכט — שטילערהייד.

בכלל געוועלטיגט זי איבער איהם, און מאכט איהם שטענדיג א ברוגז פנים, הגם זי קאן איהם, אז ער איז א כשר'ער יוד, נאר א גטהערציגער, און נאך מעהר — א גוטער מאן, וואס האט

ליעב און האלט בכבוד זיין ווייב, ווי אַ־אמת׳ער תלמיד חכם, און שלעפט זיך אירהר נאָך אין אַלסדינג, ווי אַ־אמת׳ער עם הארץ; און עס טרעפט, אַז זי ווערט מלא רחמים אויף איהם, אַז זי דער־מאהנט זיך, וואָס פאַר אַ יסורים און צער ער ליידט פון אירהר אויס. ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געהערט, אַז עס זאָל עפּעס אַ ווארעם, וויי זיך ווארט אַרויס פון אירהר מויל. ער האָט נאָך קיינ־מאָל אין אירהע אויגען ניט בעמערקט אַפילו קיין איין קוק, פון יענע קוקען, וואָס פירהען זיך צווישען מאַן און ווייב — אין די עת־רצון מאָמענטען. ער איז ביי אירהר תמיד אין דער מדרגה פון אַ „פערזינדיגטען". אויב זי האָט נישט קיין שום זאַך, אַ דאַנק וועלכען זי זאָל קאָנען שרייען אויף איהם, שווייגט זי שוין גאָר איינגעצעצען און פערגעסט לחלוטין אָן איהם, גלייך ווי ער וואָלט גאָר אין שטוב נישט זיין; שווער און ביטער מוז זיין דאָס לעבען זיינס — אַזוי טראַכט זי ביי זיך אין יענע מאָמענטען.

נאָר באַלד איז זי זיך מתנצל פאַר זיך אַליין, אַז אַנדערש קאָן זי „בכלל" מיט קיין מאַנסבילען נישט רעדען; אפילו מיט די זיהן אירהע בעגעהט זי זיך ערגער, ווי מיט אירהע טעכטער. פאַר די טעכטער איז זי אַ גוטע מוטער, פערשוויגט זיי שטענדיג און איז זיי מוחל אַלעס; מיט די זיהן אָבער איז זי מדקדק כחוט השערה, און שרייט אויף די טעכטער, ווען זיי בעדיענען אַ מאָל זייערע ברידער און דערלאַנגען זיי, וואָס זיי בעדאַרפען.

„געגוג פאַר אייך צו זיין פריצים", זאָגט זי דאַמאָלס צו די זיהן, „אַז אירהר וועט גרעסער ווערען, וועט אירהר זיך נעהמען ווייבער, זיי זאָלען דיענסטען ביי אייך זיין".

אין צדקה, און הכנסת אורחים־זאַכען איז זי אַ ביסעל איינ־געהאַלטען, האָטש אין אמת׳ען איז זי גאָר נישט אַזאַ שלעכטע; זי האָט זיך אָבער אירהר טעם דערביי, וואָס צייטענוויז זאָגט זי איהם אויך פאַר די שכנות אירהע אַרויס: איך בעדאַרף נישט און וויל נישט פערגרעסערען דעם שכר „זייערען" אין גן־עדן; געגוג פאַר זיי דאָס, וואָס זיי האָבען!

מיט גרויס מיה ערלויבט זי איהם אַ מאָל פערבעטען די אנשי שלומו זיינע אויף „שלש סעודות", אָדער אויף „מלוה מלכה"; און דאַן איז זי זיך נוהג צוגרייטען בראָנפען גאָר אין דער פולער מאָס, און האָט גרויס פערגעניגען צו קוקען, ווי זיי ווערען מגושם

און פראַסט אָנ׳שכור׳ענדיג זיך.

קיינמאָל האָט זיך איהם אָבער נישט איינגעגעבען, אַז זי זאָל איהם ערלויבען פערבעטען זיי אויף „חנוכה״, חאָטש איינער פון די חנוכה־טעג האָט באמת געקאָנט הייסען זיינער: זיין טאַטענס יאָהרצייט קומט־אויס „זאת חנוכה״.

בכלל איז זי עפּעס אַ גאַנץ חנוכה תמיד ברוגז, אַפילו די שכנות איהרע, וואָס קומען רעדען מיט איהר וועגען שבת פוּנים יום־טוב — קאָן זי נישט סובל זיין!

זי ענטפערט זיי אויף אַלע זייערע פראַגען מיט אָבגעהאַקטע ווערטער און מיט כעס:

— אודאי זענען דאָרט געווען נסים, מע ווייסט אָבער נאָך נישט אין וועמענס זכות! אין די מענערס זכות — אודאי נישט!

— אודאי אין די ווייבערס זכות, שטימט איין מיט איהר כיינטע איינע פון איהרע מיטשפּ־עכענדע: אָט איז דאָך יהודית...

און דאָ פּלאַצט שוין איהר געדולד:

— יהודית, יהודית, און וועמען דער נאַר האָט זיך עס אָנגעטשעפּעט!

די שכנות הערען און קרעכצען דורך ארצידיג, גלייך, ווי זיי וואָלטען מצדיק אויף זיך עפּעס אַ דין קשה; נאָר זי קאָן שוין נישט ענטשווייגען ווערען, ווי באַלד זי האָט נאָר דאָס מויל געעפענט: און נאָך מעהר, זיי לויבען און הויבען זי און בעריהמען זיך מיט איהר און ווילען נאָך סעודות פון איהר כבוד וועגען! גלייך, ווי אַלעס איז כשר וישר! אַלעס איז כדאי — אַבי זיי זאָל נאָר אַ טיץ פון דעם אַרויסקומען!

און דבורה? און מרים? און חולדה? איז דען אויף אַזאַ דרך האָבען זיי די יודען געהאָלפען? — און אָט די שאלה ברענגט איהר ווידער צו אַנדערע שאלות:

„היתכן, אַז אָט די אַלע ווייסע פרויען האָבען אין זייער גאַנצען לעבען נישט אָנגעשריבען דברי חכמה און מוסר, פּונקט, ווי שלמה המלך, למשל!?״.

און זי איז נוטה צו גלויבען דאַמאָלס, אַז אַ גרויסער חלק פון דער חכמה, וואָס די פריהערדיגע דורות האָבען איבערגעלאָזט פאַר די שפּעטערדיגע — דער חלק פון די נשים חכמניות — פעהלט יעצט, וואָרום מען האָט איהם אַרויסגעוואָרפען.

און די וואָלט ווער העלען אויסזאָגן, אַז די ספקות אייערע פֿאַר אייערע שכנות, פֿאַר אַז די נאַרישע ווייבער — נאָר זי ווייסט אָבער, אַז דאָס איז אַ חטא נורא, אַ מין חטא פֿון „מסית ומדיח", און בית דין פֿלעגט הרגענען פֿאַר אַזאַ חטא, ווען די יודען האָבן אין זייער לאַנד געוואוינט. זי האָט מורא פֿאַרן גיהנום. אפֿילו דאָס גיהנום און גן עדן האָבן די פֿאַר זיך אויסגעטראַכט און פֿון אידם אַ רשות היחיד פֿאַר זיך געמאַכט!

ווי גרויס דער כעס וואָלט אין איר נישט זיין — מוז זי שווייגען.

צווייטער טחיול
אין יענע צייטען

I

ווען ס'איז געקומען די צײַט פֿאַר שמואל שמש, אַוועקצושיקן זײַן זון אויף „סלוזשבע“, איז ער אַליין אַרויס אין גאַס, האָט געקויפֿט עטליכע „העמדלעך“, אַ רײַזע-זאַק און נאָך פֿאַרשיידענע קלייניקייטן, וועלכע זענען נויטיק פֿאַר אַ סאָלדאַט, און האָט ניט פֿאַרגעסן דערבײַ אויך דעם עיקר: ער האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן און געקויפֿט אַ „מאָנאָפּאָלקע“. קומענדיק צוריק אין שטוב, האָט ער, אין דער געגענוואַרט פֿון די שכנים, צווישן וועלכע איך האָב אויף געהאַט די זכיה מיך צו געפֿינען, געטרונקען „לחיים“ און אָנגעגאָסן אַ צווייט גלעזל פֿאַר זײַן ווײַב רבֿקה.

— טרינק, מחותנ'טע! — האָט ער זיך לוסטיק געמאַכט און געזאָגט.

אין אַנאַנדער צײַט וואָלט אים רבֿקה די דאָזיקע באַליידיקונג ניט מוחל געווען. און איצט אויך האָט זי פֿאַרקרימט אויף אים די נאָז, ווי זי וואָלט אים וועלן פֿרעגן: „אַ סך מאָל האָסטו מיך שוין געזען טרינקענדיק?“ נאָר דאָס מאָל, בײַם געזעגענען זיך מיטן זון, איז זי ניט אויסגעלייגט געווען, זיך צו קריגן, און שווײַגנדיק האָט זי זיך אָפּגעזאָגט פֿון טרינקען.

— אידענע! — האָט שמואל אויף איר אַ געשריי געטאָן. — ס'זאָגט דאָך דיר: טרינק!

רבֿקה אָבער האָט זיך גאַנץ ווייניק דערשראָקן פֿאַר זײַנע געשרייען: אין דער אמתן איז ער דאָך אַ גוטער „מאַן“; און דאָס, וואָס ער טוט אַמאָל אַ געשריי, איז נאָר דערפֿאַר, ווײַל ער איז אַזוי אײַנגעוווינט פֿון די צײַטן, ווען ער האָט „געדינט“: צו שרײַען אויף קלענערע פֿון זיך און צו כאַפּן אַ „פּאָרציע“ פֿון גרעסערע שרײַערס פֿון אים.

— אַזוי זענען זיי שוין, אַט די אַלע שרײַערס: — ערקלערט

אַפּט רבקה אירע שכנות, — זיי לאָזען אוים זייער גאַנצען כעס אין די געשרייען, און דערנאָך — האַטש נעהם און רייט אויף זיי!

און דעם בראָנפען האָט זי נאָך אלץ נישט געוואָלט טרינקען. ראַן האָט שמואל הייכער געמאַכט זיין שטימע און זיך געווענדעט צו איהר:

— וואָס דאַגה'סטו אַזוי? אידענע! ער געדט דאָך נישט, חס ושלום, צום שמד!

ווי רבקה האָט געהערט דעם וואָרט „שמד", האָט זי אָנגע־הויבען וויינען. נישט ווילענדיג האָט ער דאָ אָנגערירט איינעם פון איהרע וואונדען: מ'מורמעלט אין שטאָדט, אַז אין איהר משפּחה איז פאַרהאַן א „פּגימה".

— אַז דו וויינסט, — האָט שמואל אויסגעלאָזען זיין גאַנ־צען כעס — ביזטו דאָך פּשוט א נאַר! לאַנגע האָר און קורצע שכל. וויינט, קניכעט, און פרעג: וואָס?

ער האָט זיך געווענדעט צו אונז און אָנגעהויבען פאַרלעגען זיינע טענות:

— קוקט נאָר אָן דער „קלאָגמוטער"?! פינף מאָל אין איהר לעבען האָט זי מיר פערשריען די וועלט מיט איהר „טראָגען" און „האָבען"; און ביי יעדעס מאָל האָט זי געבוירען א פוסטען פענכער: א מעדעל. פון זעקסטען מאָל אָן האָט זי זוכה געווען און אָנגעהויבען „האָבען" זיהן, ווי ס'דאַרף צו זיין. דריי זיהן האָט זי מיר געבוירען צו די עלטערע יאָהרען. איצט דאַרף זי מאַכען „שהחינו", וואָס זי האָט זוכה געווען אויפצוהאָדעווען א זוהן א סאָלדאַט — וויינט זי גאָר! דערווייל, דאַכט זיך, געדט דיין זוהן אַליין דיענען, און איך אין מיינע צייטען — האָ־האָ! מיך האָט מען געהאַפּט, ווען איך בין נאָך פון דער ערד נישט אויסגעוואַקסען!

דער אַלטער האָט געענדיגט זיין רעכנונג מיט דער „מאָנאָפּאָל־קע" און נאָכדעם, ווי ער האָט זיך געזעגענט מיט דעם וויינענדיגען ווייב און מיט זיינע גוטע שכנים, איז ער אַרויף מיט זיין זוהן אויפ'ן וואָגען, וואָס איז געשטאַנען גרייט פאַר'ן טהיר, זיי אוועק־צופיהרען אין דער שטאָדט ת., וואו עס איז געזעסען די מיליטערישע קאָמיסיע.

מיר איז א בעזונדער זכות בייגעשטאַנען, וואָס איך בין אויך

געפאָהרען מיט דעם זעלבען פוהר און אין דער זעלביגער שטאָדט, און האָב גערעדט דעם פערגניגען אויסצוהערען פון אָנהויב ביז'ן סוף די ביאָגראַפיע פון דעם אַלטען שמואל שמש.

די צייט איז געוועזען אַ רעגענדיגע; דער וועג איז געוועזען בלאָטיג און די פערד האָבען זיך קוים געשלעפּט; דער בעל־עגלה האָט זיך אַלע מאָל „צוגעשטעלט" און ביי יעדען שטיקעל בערגעל אונז מרמז געוועזען, מיר זאָלען זיך מטריח זיין אַראָבקריכען פון וואָגען און נאָכגעהן פון הינטען צו־פוס. די נאַסקייט האָט אָנגעהויבען אַריינדרינגען אין לייב, און אַ שוידער האָט דורכגעטרייסעלט דעם קערפּער. דאָס ביסעל וואַרעמקייט, וואָס מיר האָבען מיטגענומען מיט זיך פון שטוב, איז אויסגעצויגען געוואָרען און צוזאַמען מיט איהר איז פערשוואונדען געוואָרען אויך די לעבעדיגקייט פון דעם פריהליכען אַלטען, וועלכער האָט אָנגעהויבען אָנקוקען דעם זוהן, וואָס איז געזעסען איהם אַנטקעגען, אָנקוקען אָפּט, פון אונטען אַרויף. „דער מאַן דער חכם", וואָס אין שטוב האָט ער געוואָלט קלוג מאַכען אויך זיין ווייב און העלפען איהר בענשען „שהחינו" אויף דעם, וואָס זי האָט זוכה געווען צו געבען אַ זוהן פאַר אַ סאָלדאַט — האָט נישט אויסגעהאַלטען דעם נסיון: איהם האָט שוין אַרומגענומען אַ שטאַרקע בענקעניש, און שווער איז איהם געוועזען צו טראַכטען וועגען מאָרגענדיגען טאָג, ווען ער וועט דאַרפען זיך שיידען מיט זיין זוהן. ער איז געזעסען איינגעבויגען און האָט געשוויגען. ס'האָט אויסגעזעהן, אַז ער האָט מפקיר געווען זיין קאָפּ און זיין האַרץ און זיי איבערגעגעבען אינגאַנצען אין'ם רשות פון דער מאַסע געדאַנקען און מחשבות, וואָס האָבען זיך דאָרט איבער געוואַלט אַריינגעריסען.

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט איהם אַנטקעגען, אום צו קענען שמועסען מיט איהם.

— איהר געדענקט נאָך אַלץ, וואָס ס'איז פאָרגעקומען מיט אייך פון דאַמאָלס אָן? — וויל איך איהם אַריינציהען אין אַ שמועס.

ער האָט זיך, ווי ס'האָט אויסגעזעהן, דערפרעהט מיט מיין שאלה. אין יענער שווערער מינוט האָט דער אַלטער געדאַרפט האָבען אימיצען, פאַר וועמען אויסצוגיעסען זיין האַרץ; ער האָט געדאַרפט צוריק איבערגעהן אין געדאַנק די אַלע עטאַפּען, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט אין זיין לעבען, און צוקומען ביז דעם פעריאָד,

צו װעלכען ער פֿירט איצט זײַן װײַן.

ער האָט אַרױסגענומען פֿון קעשענע זײַן קלײנע לולקע, װאָס איז איהם געװען בעזונדער טײַער: ער האָט זי אַ מתנה געקריגען פֿון זײַן אָפֿיציער און זי דיענט איהם, װי ער דערצעהלט, פֿון דאַמאָלס אָן ביז הײַנט. ער האָט אָנגעשטאָפּט אין איהר טאַבאַק, אָנגעצונדען אױף איהר אַ שװעבעלע און איז אײַנגעהילט געװאָרען אין רױך.

II

װי פֿרעגסט מיך, צי איך געדענק נאָך אַלץ — האָט ער אָנגעהױבען רעדען צו מיר פֿון הױך אַרױס — בײַ מיר איז דאָס אַלץ נאָך אַזױ קלאָר, ריכטיג װי װען דאָס װאָלט נעכטען פֿאָרגעקומען. איך האָב נישט געזען, װיפֿיעל איך בין דאַמאָלס אַלט געװען. איך געדענק נאָר דאָס, אַז שלמה, מײַן עלטערער ברודער, איז אין יענער צײַט בר־מצוה געװאָרען. צװישען מיר און שלמהן איז געװען בײַ אונז נאָך אַ ברודער, — דוד'ל האָט ער געהײסען — װעלכער האָט זיך מקדים געװען און איז געשטאָרבען. בין איך, הײסט עס, דאַמאָלס אַלט געװען אַ יאָהר עלף. האָבען די מאַמע'ס אָנגעהױבען צו זאָרגען און געזאָגט: אַ „חאַפּער" דאַרף אָנקומען אין שטאָדט; און אַנדערע האָבען געזאָגט: ער איז שױן געקומען. אין חדר האָבען יונגלעך דערצעהלט, אַז דער „חאַפּער" איז אַזא מין בעשעפֿעניש, װאָס חאַפּט קינדער, מאַכט זײ פֿאַר סאָלדאַטען און גיט זײ אַװעק דעם קיסר אָנשטאָט די גרױסע יודען, װעלכע װילען נישט און קאָנען נישט זײַן קײן סאָלדאַטען. און פֿערשיעדען זענען געװען די יונגלעך אין זײערע מײנונגען: אײנער האָט געזאָגט, אַז דער „חאַפּער" איז אַ שד, פֿון יענע, װעלכע זענען בעשאַפֿען געװאָרען פֿרײַטאָג פֿאַר נאַכט; אַן אַנדערער — אַז ער איז פּשוט אַ גױ און נאָך אײנער — אַז ער איז אַ משומד; און נאָך זענען געװען אַזעלכע, װעלכע האָבען נאָר געזאָגט, אַז דאָס איז אַ יוד אַ רשע, און נישט נאָר אַ יוד אַלײן נאָר אַפֿילו אױך אַ בן־תורה, אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע מיט אַ ברײטען גאַרטיל און אַ גרױסען „טלית־קטן" אױף זיך, און דעריבער האָט איבער איהם די קללה פֿון די צדיקים קײן שליטה נישט. און דערצעהלט האָבען די, אַז ער טײלט יודישע קינדער נים און צעשקעקס. און פֿ

נאָר די נעקאָמעס עפּעס פון איהם, קאָנסטו דיך שוין נישט ריהרען פון אָרט אזוי לאַנג, ביז ער לעגט נישט אַרויף אויף דיר די האַנד און „האַפּט״ דיך נישט.

פון אַ שמועס צווישען דעם טאַטען מיט דער מאַמע'ן, וואָס איך האָב איינמאָל אונטערגעהאַפּט, בין איך געוואָהר געוואָרען, אַז איך דאַרף מיך נישט אַזוי שטאַרק שרעקען פאַר'ן „האַפּער״. דאָס איז געוועזען דעם שבת-צו-נאַכטס, וואָס איז אויסגעפאַלען אין די „שלשים״ נאָך דעם טוידט פון דוד'לען, דעם ברודער, וואָס איז עלטער געוועזען פון מיר מיט אַ יאָהר. די מאַמע האָט גאָרנישט געקאָנט צו זיך קומען פאַר צער: דאָס איז געוועזען איהר „שענער עפּעלע״. דריי ברידער האָב איך געהאַט. דער בכור — שמחה, עליו-השלום — איז שוין געוועזען דאַמאָלס אַ „בעווייבטער״, אַ יונגער שוחט אין שטאָדט מיט „סמיכות״ אויף רבנות. גרעסער פון איהם אין לערנען איז געוועזען שלמה, עליו השלום, האָטש ער איז נאָך אַ יונגעל געוועזען. אָט דער דוד'ל אָבער, ווען ער וואָלט נישט שטאַרבען, וואָלט זיי ביידען איבערגעאַנגען. אַזוי איז שוין דער שטייגער פונ'ם מלאך המות: ער קלייבט זיך אויס דאָס בעסטע.

איך בין געוועזען... וואָס זאָל איך דאָ לייקענען? — אַ פּראָסטע כלי! מיין נשמה איז נישט געוועזען אַזוי שטאַרק מסוגל צו'ם לערנען; און די מאַמע האָט געהאַט פּרעטענזיעס צו גאָט און פלעגט שטענדיג וויינען. זיי זענען אַלע גרויסע בריה'ס אין וויינען. איך האָב שוין איינגעזעהן: די פיש זענען בעשאַפען געוואָרען פון בלאָטע, און די ווייבער — פון טרערען; דער טאַטע פלעגט שרייען אויף איהר, די פלעגט איהם אָבער נישט הערען. מיט איהר דוד'לען האָט די הימלען איינגעריסען: „וועד האָט עס געגעבען דעם מלאך המות אַ שליטה איבער איהם?״

און אין יענעם שבת-צו-נאַכטס, נאָכדעם ווי דער טאַטע האָט איינגעטונקט דעם פייער פון דער הבדלה-ליכט אין די שירים פונ'ם כוס, האָט ער זיך געווענדעט צו דער מאַמע'ן און געזאָגט:

— ווערסטו שוין: אַ מענש, אַ ילוד אשה, בלייבט דעם גאַנצען לעבען אַ נאַר! זינדיגט פאַר גאָט-ברוך-הוא און וויים נישט צו דאַנקען איהם פאַר דאָס שלעכטס, וואָס האָט אין זיך אין דער אמת'ן אַ טייל פון זיין גוטסקייט; געבענשט איז זיין ליעבער נאָמען!

האָט די מאַמע נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער רעדט און האָט אויסגעשטעלט אויף איהם אַ פּאָר פאַרוואונדערטע אויגען.

— דער „האַפער" איז געקומען אין שטאָדט — האָט דער טאַטע מודיע געווען.

דער „האַפער"?! — האָט זיך די מאַמע אַ צאַפּעל געטהון.

— ער האַפּט אָבער נאָר פון די „פירטערלעך" אָן.

„פירטעלעך", „פינפטעלעך" און אַזוי ווייטער פלעגט מען רופען די פאַמיליעס, וואָס האָבען געהאַט צו פיער זיהן, צו פינף, און אַזוי כסדר.

— אונזער שטוב איז איצט אַ „דריטעל"! דו הערסט, יודענע? אונז זענען איבערגעבליבען דריי זיהן! מיר זענען שוין פּטור פון געבען אַ סאָלדאַט. איצט זעהסטו שוין, יודענע, די חסדים פון גאָט־ברוך־הוא? דו האָסט נאָך טענות צו איהם?!

אַזוי איז אין דער אמת'ן געווען דער מנהג דאַמאָלס: יעדער יודישע קהלה האָט געדאַרפט געבען דער מלוכה אַ בעשטימטע צאָהל סאָלדאַטען. די דאָזיגע צאָהל פלעגט צוזאַמענגענומען ווערען פון די משפּחות, וועלכע פלעגען צוזאַמענגעהמען דעם טייל סאָלדאַטען פון זייערע געזינדלעך; נאָר נישט יעדעס געזינדעל איז מחויב געווען צו געבען אַ סאָלדאַט. די געזינדלעך, וואָס האָבען געהאַט אַ סך זיהן, די „פינפטעלעך" למשל, האָבען געפּטר'ט די „פירטעלעך", די „פירטלעך" האָבען געפּטר'ט די דריטלעך און אַזוי ווייטער.

די מאַמע האָט געקוקט אויף אונז, ווי אַ נשרף, וואָס קוקט אויף די אָבגעראַטעוועטע באַלקענס, און שטילע טרערען האָבען זיך געגאָסען פון איהרע אויגען. דאָס זענען אָבער געווען די לעצטע טרערען אויף דודי'ל'ס קבר. דער טאַטע האָט זיך נישט געבייזערט אויף איהר פאַר די דאָזיגע טרערען. מיר האָבען אַלע געפיהלט, אַז דודי'ל איז געווען אַ צדיק תמים: ער איז געשטאָרבען, אום אויסצולעזען זיינע ברידער פון דעם האַפער'ס הענד. מיר האָט זיך דאַמאָלס געדאַכט, אַז דודי'לס נשמה שוועבט אַרום אין צימער, הערט אַלץ, וויים, אַז מיר פרעהען זיך מיט זיין טוידט — און איך האָב זיך געשעמט.

אויף צומאָרגענ'ס בין איך געגאַנגען אין חדר מיט אַ געפיהל פון גרויסקייט. איך האָב זיך בערימט פאַר מיינע חברים, אַז

איך בין אַ „דריטעלע". די „פערטעלעך" האָבן מיר מקנא געווען; די פינפטעלעך האָבן מקנא געווען די „פערטעלעך" און מיר אַלע האָבן מקנא געווען: די צווייטלעך און די איינציגע. קליינע יונג-לעך, קינדער, וואָס זענען נאָך פון דר'ערד נישט אויסגעוואַקסן, האָבן שוין געוואוסט דערפון, אַז ברידער פון איין טאַטן קאָנען זיין אַ אומגליק און אַ פּלאָג איינער פאַר'ן אַנדערן.

דאָס איז געווען אין אָנהויב זומער. די מלמדים האָבן אויף אונז גוזר געווען, אַז מיר זאָלן זיצן ספּערשפּאַרט אין חדר און זיך נישט אַרומדרעהען צופיל אין גאַס ביי אַזאַ געפערדליכער צייט. דאָס איז אָבער געווען אַ גזרה, וואָס אַזעלכע קינדער ווי מיר, האָבן נישט געקאָנט באַשטעהן געגען איהר אין אַזעלכע שענע זומער-טעג.

דערווייל איז אָנגעקומען אין שטאָדט דער „האָפער" און האָט געוואָרפן אַנ'אויג אויף אַברהמיל הורוויץ — דעם יונגען איידימעל פונ'ם גביר ר' יאָסיל, עליו השלום. דאָס איז געווען אַ זיידענער יונגער מאַן, אַ בריליאַנט, וואָס איז אַנטלאָפן פון פוילען און איז געקומען צו אונז אין שטעדטיל, וואו ער איז געזעסן און געלערנט תורה אין קלויז. אַ סך געלד האָט דער גביר ר' יאָסיל, עליו השלום, אויסגעגעבן ביז ער האָט זוכה געווען איהם צו קריגען פאַר אַנ'איידים.

איז געקומען דער „האָפער" פון יענעם שטעדטיל אין פוילען צו נעהמען אַברהמ'לען אויף דעם רעכנונג פון דער דאָרטיגער פאַ-מיליע הורוויץ. ווי אָבער ער האָט געפּרובט אויף איהם אַ האַנד אַרויפלעגען, האָט זיך די גאַנצע שטאָדט אַ הויב געטהון. דער רב אַליין האָט געשיקט רופן דעם „האָפער" און האָט איהם צו-געזאָגט, צו געבן איהם „מיט גוטען" אַנ'אַנדער סאָלדאַט אויף אַברהמ'לם אָרט. האָט מען אָנגעהויבן זוכן אַ געזינדעל מיט דעם פאַמיליען-נאָמען הורוויץ, און ט'האָט געפונען דעם טאַטן. ביז דאַמאָלס האָב איך גאָרנישט געוואוסט, אַז דער טאַטע האָט אַ פאַמיל-יען-נאָמען. די זאַך איז דערווייל געבליבן ביי זיי אַ באַהאַלטענער סוד. געגען דעם איינפאַל פון אַ מאַמען איז אָבער קיין שום סוד נישט פאַרהאַן. זי האָט דערשמעקט די מעשה, און נעהמענדיג מיך — איך ווייס נישט, פאַרוואָס עפּעס גראַד מיך — איז זי אַריינגעפאַ-לען צום רב אין שטוב און האָט איהם מכבד געווען מיט אַ פייער-דיגער דרשה:

— אַזוי איז דאָס דער יושר, רבי? צוליעב דעם האָב איך דאָס מײַן קינד געבוירען און אויפגעהאָדעוועט, אום עס זאָל איצט זײַן אַ כּפּרה פאַר וועלכען ס'איז אַבּרהמ'לען?

האָט דער רבֿ געזיפצט, געקוקט אויף דר'ערד און איהר ערקלערט, אַז אָט דער אַבּרהמ'יל איז נישט קיין אַבי־ווער, אַז ער איז אַ תּכשיט, אַ למדן מופלג, אַ ירא־שמים, אַ צוקינפטיגער גדול־בישראל; אַז עס איז נישט קיין יושר מפקיר צו זײַן אַזאַ תּכשיט, אין דער צײַט, ווען אַנאַנדערער קאָן פערטרעטען זײַן פּלאַץ; און דערצו האָט ער נאָך צוגעגעבען נאָך אַ טענה: אַבּרהמ'יל איז שוין אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ טאַטע פון אַ קינד אין וויעג.

„היינט וואו איז דער יושר?" — פרעגט ער איהר. די האָט אָבער געטענה'ט, אַז מ'וויים נאָך נישט, צי איהרע קינדער וועלען נישט זײַן קיין תּכשיטים, ווען זיי וועלען אויפוואַקסען; און נאָך האָט זי געטענה'ט, אַז זי שיידט אויך אָב חלה, צינדט אויך אָן ליכט שבת און איז אויך אַזוי אָבגעהיט אין אַלע מצוות, ווי אַבּרהמ'ילס מאַמע, און נאָך טענות, און נאָך אַ געוויין אָהן טענות, אַזוי לאַנג — ביז דער רבֿ איז ווייכער געוואָרען. ער האָט נישט געקאָנט בײַשטעהן געגען אַ יודענע.

זי האָט גענומען מיך מיט מײַן ברודער שלמהן, האָט אונז בעהאַלטען אויפ'ן בוידעם, און אָנגעזאָגט, מיר זאָלען נישט וואַגען אַראָבצוגעהן אין דרויסען.

דער אַלטער האָט איבערגעריסען זײַן ערצעהלונג מיט אַ לײַכטען זיפץ; דערנאָך האָט ער צוגעגעבען און געזאָגט:

— אַ סך בין איך אַליין שולדיג געווען: איך בין געווען ווילד און האָב נישט געפאָלגט דער מאַמען. אין דעם געסיל, וואו מיר האָבען געוואוינט, אין אונזער שכונה, האָט געוואוינט אַ יוד אַ שענקער — בענדעט האָט מען איהם גערופען. בײַ איהם אין קעלער האָבען זיך גוטע ווײַנען געפונען, און דעריבער פלעגען צו איהם קומען „שררות" און „פּריצים". ער איז געווען אַ שטיקעל חשוב בײַ זיי, און געווען איז דיר דאָס, אַז האָטש ער האָט געוואוינט אין אַ הינטער־געסיל, פלעגען זיך די דאָזיגע בעלי־גאוות נישט שעמען אַרײַנצוקומען צו איהם.

און דער בענדעט האָט אַ בת־יחידה געהאַט; מ'האָט אויף איהר, אַז זי איז געווען אַ גרויסע יפת־תּואר און אַ געלערנטע,

איך האב איהר נישט געקענט, און אין מיינע צייטען האט מען וועגען איהר דערצעהלט נישט קיין שענע מעשים. מסתמא האט איהר דער טאטע ליעב געהאט. ס'איז דען פערהאן א טאטע וואס האט נישט ליעב זיינע קינדער? און דערצו נאך אזא טאכטער, וואס איז אלעמען געפעלען געווארען. און אין איין שענעם טאג — איך געדענק דאס נישט, נאר מ'דערצעהלט אזוי — איז זי אויפגעשטאנען און אנטלאפען פון טאטען און זיך גע'שמד'ט, נישט פאר אונז געדאכט.

אין א סך יאהרען ארום, ווען דער טאטע איהרער איז געשטארבען, איז זי געקומען אין אונזער שטעדטיל אבנעהמען איהר ירושה. דאס איז געווען אין דעם זעלביגען טאג, ווען מיר זענען געלעגען בעהאלטען אויפ'ן בוידעם.

אין שטעדטיל איז א איבערקעהרעניש געווארען: פון אלע גאסען איז מען געלאפען אין אונזער שכונה אנקוקען דער משומדת, וואס איז געקומען ירשה'נען דעם יודישען טאטען. דער טומעל איז צוגעקומען אויך צו אונז, אין אונזער בעהעלטעניש. מיר האט דאמאלס אנגעשפארט א ווילדע תאוה ארויסצוגעהן און א קוק צו טהון אויף איהר. שילטען איהר, שפייען איהר אין פנים האט זיך מיר געוואלט. איך האב פערגעסען אינגאנצען אן דער סכנה, וואס מיר איז פארגעשטאנען, און מיר האט זיך געדאכט, אז איך קליין יודעלע, טראג אויף זיך די ערבות פאר דער מרשעת.

איך האב מיר נישט געקאנט איינהאלטען און בין אראבגעגאנגען; און ווען איך בין שוין געווען אין גאס איז אויף מיר אנגעפאלען דער פחד פאר'ן „האפער". אויף יעדען פרעמדען מענשען, וואס איך האב געטראפען, האב איך אלץ געמיינט, — אז ער איז עס דער „האפער". איך האב מיך איינגעצויגען אינגאנצען, האב זיך געדרעהט אין די זייטען און נישט געוואוסט, וואו זיך צו בעהאלטען.

פלוצלונג האט מיך בעגעגענט א מענש. זיין לאנגע בארד און די געקרייזעלטע פאות האבען מיר עדות געזאגט אויף איהם, אז ער איז א ערהרליכער יוד. איך האב אנגעהויבען קוקען אויף איהם מיט א רחמנות'דיגען פנים.

— וואס איז דיר, יונגעלע? — האט ער מיר געפרעגט מיט ■ווייכער שטימע.

מיר האָט פאַרקוועטשט דאָס האַרץ און וויינענדיג האָב איך אַרויסגערעדט: „איך האָב מורא פאַר׳ן „האַפּער״!

— וועמענ׳ס ביזטו? — האָט ער מיר ווידער געפרעגט.

איך האָב אים געזאָגט.

— קום מיט מיר וועל איך דיך באַהאַלטען, קינד, האָב נישט קיין מורא. איך בין דאָך דיין פעטער. דו קאָנסט מיך דען נישט?

ער האָט מיך געהאַלטען פאַר׳ן האַנד און איך בין נאָכגעגאַנגען נאָך אים.

איך האָב געזעהן, אַז די יונגלעך פון גאַס קוקען מיר נאָך צוטומעלטע, דערשראָקענע... דער מאַמע׳ס שכנות, וועלכע האָבען אונז באַגעגענט, האָבען פאַרבראָכען די הענד און זיך פונאַנדערגעוויינט...

— וואָס וויינען די? — האָב איך מיך געוואונדערט.

דער יוד האָט זיך איינגעבויגען צו מיר און געזאָגט:

— דו ווילסט צוקערקעס? דער פעטער האָט אַ סך! דיר טהוען אפשר וועה די פיס, קום וועט דיך דער פעטער נעהמען אויף די הענד!

ווי נאָר איך האָב געהערט „צוקערקעס״ האָב איך שוין דערפיהלט, אַז דאָס איז דער „האַפּער״ און געוואָלט אַנטלויפען; דער פעטער אָבער האָט מיך שוין פעסט געהאַלטען פאַר׳ן האַנד. איך האָב אָנגעהויבען שרייען; ס׳איז געווען נישט ווייט פון אונזער שטוב. און די איינוואוינער פון דעם געסיל זענען זיך צוזאַמענגעלאָפען: ווער — מיט אַ געוואַלד, ווער — מיט אַ שטעקען און ווער — מיט געשרייען. צווישען די געשרייען האָב איך דערקענט דער מאַמע׳ס קול און בין אַ לעבעדיגער געוואָרען. דער קול פון אַ מאַמען האָט אַ מאָדנע ווירקונג אויף די קינדער: ווען אפילו אַ שווערד ליעגט דיר אויפ׳ן האַלז — ווי דו דערהערסט איהר קול, ווערסטו פול מיט האָפנונג און מוט.

די האָט זיך דורכגעשפאַרט דורך אַלעמען און איז אַנגעפאַלען אויפ׳ן „האַפּער״, ווי אַ חיה-רעה: האָט איהם געשלאָגען, גערביסען, געקניפּט, געריסען,—ער האָט מיך אָבער פעסט געהאַלטען נישט אָבגעלאָזען. וואָס׳רע הערט האָט עס דאָס שלאָגען פון אַ יודענע? ווי גאַרנישט! עס זענען צו איהר צוגעשטאַנען די שכנות;

איינע, צוויי, דריי, און האָבן איהר געהאָלפן אַרויסנעהמען מיך פון זיינע הענד. וואָס זענען אָבער דריי חייבער אַנטקעגען איין שטאַרקען מאַנספּערזאָן? דריי מאָל גאָרנישט.

דאָס איז געווען אַרום מיטאָגצייט. איז געפאַלען אויף אַ שכל איינע פון אונזערע שכנות, וועלכע האָט אפילו נישט איבריג ליעב געהאַט נישט מיך און נישט דעם מאַמען: זיי פלעגען זיך שטענדיג אַרומקריעגען; און דעריבער אפשר איז זי טאַקע מעהר פעהיג געווען, צו פאַלען אויף אַ עצה אין אַזאַ שווערער מינוט, ווייל איהר האַרץ איז נישט געווען אַזוי שטאַרק דערשראָקען. זי איז אַריינגעגאַנגען אין שטוב, האָט מיט איין האַנד אַראָבגענומען פון פייער דעם טאָפּ אָבגעשיילטע אַרבעס, וואָס איז געשטאַנען גרייט צום מיטאָג, און אין דער אַנדערער האַנד האָט זי גענומען אַ טאָפּ מיט קאָכעדיגע וואַסער. דאַן האָט זי זיך שטילערהייד צוגע-גנב'עט צום „האָפּער", האָט אַ שאָט געטהון די ברענענדיגע אַרבעס אויף דער האַנד, מיט וועלכער ער האָט מיך געהאַלטען, און באַלד נאָכדעם האָט זי אַרויפגעגאָסען אויף זיי דעם טאָפּ קאָכעדיגען וואַסער. אַ ווילדער געשריי האָט זיך אַרויסגעריסען פונ'ם האָפּער'ס האַלז, — און איך בין פריי געוואָרען! — —

ס'איז אויסגעגאַנגען דער טאַבאַק אין ליזלקע, — און דער אַלטער האָט אויפגעהערט רעדען. אַזוי איז שוין די נאַטור פון שמואל שמש: ער קאָן נישט דערצעהלען אַנדערש, ווי פון רויך אַרויס, אַזוי אַז ער זאָל נישט זעהן זיינע הערער'ס, און זיינע הערער'ס — איהם. אין אַזאַ פאַל איז איהם גרינגער זיך צו זעהן אַלס קינד אין דער יוגענד און צו שעפּען פון דאָרט ערינערונגען.

דערווייל האָבען די פערד אויפגעהערט צו געהן און אונז דערמאָהנט, אַז דאָ ציהט זיך פאַר אונז אַ לאַנגער, הויכער באַרג און אַז ס'איז געקומען די צייט, מיר זאָלען זיך אַביסעל דורכ-שפּאַצירען אין בלאָטע. מיר האָבען געמוזט מבטל זיין אונזער ווילען פאַר דעם ווילען פון די בעלי חיים, און מיר זענען אַראָב-געגאַנגען פון וואָגען.

III

מיר זענען געגאַנגען ביין זייט פון וואָגען צו-פוס. דער אַלטער האָט שוין געמאַכט זיין ליזלקע, איז ווידער איינגעהילט גע-

טראָגען אין רויך און האָט זיך אומגעקעהרט צו זיין ערצעהלונג.

— איך ווייס נישט, וואָס ס׳איז געשעהען מיט מיר אין יענער מינוט. ווער ס׳האָט מיך „געהאַפּט“; וואו אהין מ׳האָט מיך געפיהרט? מיר דאַכט זיך, אַז איך בין די גאַנצע צייט געווען אַזוי ווי פערזונקען אין אַ טיעפער התפּעלות, און ווען איך האָב מיך אויפגעהאַפּט, האָב איך זיך געפונען אויף אַ לאָנקע ביים וואַלד, צווישען אַ סטאַדע שעפּסען. נעבען מיר איז געשטאַנען מיין ברודער שלמה, וואָס איך האָב איהם קוים דערקענט, ווייל ער איז געווען אָנגעטהון, ווי אַ קליין שגצ׳ל: אַ ווייסע העמדעל מיט פאַלדען אויף לייווענטענע הויזען און אַרומגעוויקעלט מיט אַ רויטען גאַרטעל. איך קוק אָן מיין ברודער, און מיין ברודער — מיך; מסתּמא האָט ער מיך אויך נישט אַזוי לייכט דערקענט, ווייל איך בין אויך אַזוי געווען אָנגעטהון. נעבען אונז איז געשטאַנען אַ יונגעל און האָט געלאַכט צו אונז מיט אַ שמייכעלדיגען פּנים, ווי אַ מכניס־אורח. דאָס איז געווען אַ קליין פאַסטוכעל, וואָס אַ גאַנצען ווינטער האָט ער געדיענט אין דער יודישער שכונה אויף אַיינצוהייצען די הייזענס שבת, און דעריבער האָט ער געפּלאַפּעלט אַביסעל יודיש; און זומער האָט ער געפּאַשעט די סטאַדעס שעפּסען פון דעם אַרומיגען דאָרף.

די מאַמע איז געשטאַנען איבער אונז און האָט אונז געקושט מיט טרערען אין די אויגען. זי האָט אונז איבערגעלאָזען ברויט און זאַלץ, און געשריען אויף אונז: למען השם, איהר זאָלט נישט רעדען קיין יודיש, כּדי מען זאָל אייך נישט דערקענען; דאָ זאָלט איהר זיך בעהאַלטען ביז דער „האַפּער“ וועט אוועק פון שטאָדט. איהר הערט?“

איהר איז גרינג געווען אָנצוזאָגען: „רעדט נישט קיין יודיש!“ מיר האָבען דען געקאָנט רעדען אויף אַן אַנדער שפּראַך?

איך האָב פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַ מין בעהעלטעניש, אונטערן אָפענעם הימעל!... איך בין אַנטלאָפען פון די הייזער, פון די בוידעמער און די קעלערס, זיך צו בעהאַלטען אין דעם גרויסען דרויסען, צווישען דעם הימעל און דער ערד: איך בין אַנטלאָפען פון דער פערבאָרגענער פינסטערניש, זיך צו בעהאַלטען אין דער אָפענער ליכטיגקייט. און אין דער אמת׳ן, האָב איך דען מורא געהאַט פאַר דער ליכטיגקייט? פאַר דער זון מיט דער לבנה

פאר די שעפסען פון סטאדע? איך בין אנטלאפען פון מענשען, פאר מענשען.

די מאמע האט זיך געזעגענט מיט אונז און האט אונז איבערגעלאזען אונטער דער אויפזיכט פון דעם קליינעם פאסטוכעל. און דער פאסטוך איז א וואויל שגצ'ל געוועזען. ער האט אונז עהרליך געהיט, און ביי יעדעס מאל, ווען ער האט געזעהן א פרעמדען מענשען צוגעהענדיג צו אונז, האט ער זיך מקדים געווען און אויסגעשריען:

— די יונגלעך זענען נישט קיין יודען; אויף מיין קארט — זיי הויבען גארנישט אן צו זיין יודען.

און דער פרעמדער מענש, וואס איז צוגעקומען נעהנטער צו אונז, איז נישט געווען דער האפער, ווי מיר האבען געמיינט; דאס איז געווען א קצב, וואס איז געקומען קויפען שעפסען צום שחט'ן.

ס'איז געווארען פינסטער. שווער איז אונז געווען צו נעכטיגען דאס ערשטע מאל אונטערן פרייען הימעל, וואו ס'איז קיין מזוזה נישטא. איך האב אריינגעשטעקט די האנד אונטער די שעטנז-קליידער, וואס איך האב געטראגען, און האב אנגעטאפט די ציצית. מיר האט זיך געדאכט, אז זיי בעהאלטען זיך אויך: זיי האבען מיר געציטערט אין די הענד.

א פינסטערער הימעל איז געלעגען אויסגעשפרייט איבער אונזערע קעפ. די שטערענ'ס זענען ביי מיר אין די אויגען פערוואנדעלט געווארען אין פערשידענע אותיות און רמזים, וואס איך האב נישט פערשטאנען זייער פירוש; נאר געפיהלט האב איך, אז זיי האבען אין זיך עפים שלעכטס, ביטערס. א ברומען און א זשומען הערט זיך מיר אין די אויערען, און איך ווייס נישט, פון וואנען דאס קומט... פונקען זעה איך. אין אנהויב האב איך געמיינט, אז דאס זענען נאר די שטערענ'ס, וואס שפיגלען זיך אב אין דעם נאהנטען טייך; דערנאך אבער האב איך זיך איינגערעדט, אז דא זענען נישטא נישט קיין שטערנ'ס און נישט קיין טייך: דער גלאנץ פון טייך איז גאר דאס שמייכעל פון ליעגענדיגען ריעז, און די דאזיגע פונקען זענען די וואונקען פון זיינע אויגען. איך קוק אויף דער סטאדע און מיר דאכט זיך אויס, אז נישט קיין שעפסען שטעהען דארט, נאר עפעס מאדנע בעשעפענישן. זיי געהען און פערפלאג-

טערען זיך, געהען און דרעהען זיך, נעהמען זיך צוזאַמען און צושניידען זיך... מיר שטעלט זיך פאָר, אַז די אַלע זעגען ריזען, וועלכע זענען פערשאָלטען געוואָרען אויסצוזעהן בײַטאָג, ווי שפּעכען און בײַנאַכט ווידער צו ווערען ריזען. און איך ווייס, אַז הינטער מיר איז אַ וואַלד; און וואָס געפינסטו ניט אין וואַלד? איז דען פערהאַן עפּעס אַזאַ רוח-הטומאה, וואָס זאָל ניט זײַן אין וואַלד?

— זזזו — הער איך פּלוצלונג אַ זשומערײַ.

איך האָב אָנגעהויבען ווײנען.

— פאַרוואָס דו ניט שלאָפסט? — פרעגט מיך דער קלײנער פאַסטוך אויף זײַן גוישען יודיש.

— איך האָב מורא — ענטפער איך איהם.

— פאַר וועמען?

— פאַר... פאַר'ן וואַלד.

— הײַ! דו מעהר ניט אָב מורא — טרײסט מיך דער פאַסטוך — נטע הינד דאָ אין סטאַדע.

דער שנאַ אַ פּײַף געטהון מיט די ליפען, און די גאַנצע סטאַדע איז אַ פערציטערטע געוואָרען, ווי ווען די ערד וואָלט זיך שפּאַלטען און אַרויסלאָזען מהנות הינד פון גיהנם. זי האָבען פערטויבט די אויערען מיט זייער בילען, און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז זײ האַלטען מלחמה מיט די רוחות פון וואַלד און פערטרײַבען זײ פון דאַנען.

דאָס בילען פון די הינד האָט אַביסעל קלענער געמאַכט מײַן פּחד. ווענינסטענס בין איך האָטש ניצל געוואָרען פון דער שרעקליכער שטילקײט, וואָס האָט דאָרטען געהערשט. די קולות פון די הינד האָבען בעלעבט דער נאַכט און געמאַכט רעדען איבער מיר דער שטילקײט. איך אַלײן פאַר זיך, איז מיר גאַנץ אַנגענעהם געוועזען דאָס בילען פון די הינד, ווײל איך האָב פאַר הינד בכלל קײן מורא ניט געהאַט. אדרבה, איך אַלײן האָב געהאָדעוועט אַ הונד בעהאַלטענערהייד, דער טאַטע זאָל ניט וויסען; אָבער מײַן ברודער שלמה! שטעל דיך פאָר: אַ יודישער יונגעל, וואָס האָט מורא פאַר הינד אימת-מות, דאַרף זיך זוכען אַ שוץ אין — דער בילערײַ פון הינד!

אַזוי זענען מיר אָבגעזעסען עטליכע טאָג בעהאַלטען אונטער'ן אָפענעם הימעל און אײנגעוויקעלט אין שעטנז. סוף כל סוף אָבער איז

געקומען פאר מיין מאמען די צייט, זי זאל פערשטעהן דאס, וואס זי האט נישט געוואלט פערשטעהן, ווען דער רב האט געהייסען מיך אבגעבען פאר א זעלנער אנשטאט אברהמ'לי דעם תכשיט: מ'האט געטומען מיין עלטסטען ברודער, שמחה, עליו השלום; דער דאזיגער ברודער מיינער, אויסער דעם, וואס ער איז געווען א בעליעבטער שוהט אין שטאדט און א למדן מופלג — האט געהאט נאך דעם בעזונדער זכות, וואס ער איז שוין געווען א מאן פון א ווייב און א טאטע פון פיער קינדער. און דאמאלס, ווייזט אויס, האט שוין די מאמע פערשטאנען, ווי ס'האט פערשטאנען דער רב און זיין צייט, אז ס'איז נישט קיין יושר, מיין ברודער זאל אבגעגעבען ווערען פאר א זעלנער, און איך דער מזיק, דער פראסטער יונג, וואס שפיעלט זיך מיט הינד, זאל בלייבען אין שטוב.

אין עטליכע טעג ארום איז זי געקומען און האט אונז גענומען אין שטוב צוריק.

דאס איבריגע האבען שוין אנדערע געטהון.

דער אלטער האט איבערגעריסען זיין ערצעהלונג. ער האט זיך פערמאטערט קריכענדיג אויס'ן בארג און האט שווער געאטעמט. ווען ער איז צוגעקומען צו'ם שפיץ בארג, האט ער זיך אומגעקעהרט מיט'ן פנים צו דער ניעדער און אויפגעשטעלט זיך איינגאנצען.

— דאס איז א סגולה בדוקה, — האט ער מיר געגעבען א עצה טובה — ווען דיר ווערט שווער צו קריכען ארויף, קעהר דיך אום מיט'ן פנים און טהו אקוק איין מאל אראב, וועסטו ווידער קריגען דיינע כחות.

IV.

דאס פוהר איז אונז געבליבען שטעהן פון הינטען און מיר זענען געשטאנען און האבען געווארט, זי זאל צוקומען צו אונז. איך האב דערווייל אראבגעקוקט אין דער ניעדער און האב געזעהן, אז דארט איז א ים פון ליים מיט בלאטע. די פוהערן, וואס זענען אונז נאכגעפאהרען פון הינטען, זינקען אין דעם ים און פון דערווייטענס האט זיך מיר געדאכט, אז זיי שטעהען אויף איין ארט. די אונטערגעהענדע זון צושטרייט אויף זיי א סך צובראכענע פונקען, וואס בעלייכטען זייער זינקען און גיעבען א שענעם גלאנץ דעם שמוץ פון דער בלאטע אנטקעגען הימעל. מיר אבער, שטעהענ-

דיִג אויפֿן שפּיִץ בּאַרג, שיִקט די זון פֿונקען, ליִכטיִגע, גלאַנציִגע, וואָס זאָגען צו נאָך אַ לאַנגע שטיִק טאָג.

דער אַלטער האָט אָבגעצויגען דעם אָטהעם און האָט ווייטער דערצעהלט אָבגעהאַקטערהייד:

— מ׳האָט מיִך איִן תּפֿיסה געבּראַכט. איִך בּיִן דאָרטען ניִשט אַליין געוועזען: קיִנדער, אַ סך יונגע יונגלעך זענען דאָרט געוועזען; אַנדערע האָבען געוויינט, אַנדערע האָבען זיִך אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערען פֿערוואונדערט. מ׳האָט אונז דערצעהלט, אַז מאָרגען וועט מען אונז אַרויסנעהמען און אָוועקפֿיִהרען ערגעץ.

און נאָך האָט מען אונז דערצעהלט, אַז דער רבּ האָט געוואָלט אַריינגעהן צו אונז נאָר מ׳האָט איִהם ניִשט געלאָזען.

אַ עהרליִכער, פֿרומער ייד איִז געווען דער דאָזיִגער רבּ, עליו השלום. אַ איש תּם. ווען ער מוז זאָגען אַ ליִגען, וועט געגען איִהם ניִשט בּיישטעהן קיין ליִגנער און קיין מערדער. וואָס האָט ער געטהון? ער האָט זיִך אָנגעטהון ווי אַ גוי, איִז אַרויסגעגאַנגען איִן גאַס און איִז געגאַנגען זיִך וואַרפֿענדיִג, פֿאַלענדיִג פֿון די פֿיס, ווי אַ שכּור׳ער. האָבען איִהם אָנגעטראָפֿען די נאַכט-שומרים, פֿערהאַלטען איִהם און געפֿרעגט:

— ווער בּיִזטו?

האָט דער רבּ געענטפֿערט:

— אַ גנבֿ בּיִן איִך.

האָבען גענומען די שומרים און איִהם אַריינגעוואָרפֿען איִן תּפֿיסה.

די גאַנצע נאַכט איִז דער רבּ געשטאַנען און געוויינט און האָט גערעדט צו אונז איִן דער פֿיִנסטער.

ער האָט אונז דערצעהלט, אַז ווען יעקבֿ׳ס זיִהן האָבען פֿערקויפֿט זייער בּרודער, יוסף הצדיק, האָבען זיי עס ניִשט געטהון מיִט זייער גוטען וויִלען, נאָר פֿון היִמעל האָט מען זיי געבּראַכט דערצו, כּדי יוסף זאָל קומען איִן מצרים און לעהרנען די מצרים, אַז ס׳איִז פֿערהאַן אַ גאָט אויף דער וועלט און אַ יודיִש פֿאָלק.

ער האָט אונז אויסגעפּרוּבט, צי מיִר קאָנען אויסוועניִג זאָגען „מודה אני״ און „שמע ישראל״, און האָט אונז מודיע געוועזען, אַז מ׳וועט אונז אָוועקפֿיִהרען איִן אַ ווייטען-ווייטען אָרט, און מיִר וועלען דאָרטען אָבזיין אַ סך יאָהרען, און ווען מיִר וועלען דערוואַקסען ווערען וועלען מיִר זיין סאָלדאַטען.

ער האט אונז אנגעזאגט, מיר זאלען נישט עסען קיין נבלות וטרפות, מיר זאלען נישט פערגעסען גאט'ס נאמען און דעם פאלק פון אונזערע עלטערן, אפילו ווען מ'וועט אונז צוליעב דעם אנטהון די שרעקליכסטע יסורים.

ער האט אונז דערצעהלט מעשיות פון די „עשרה הרוגי מלכות”, וועלכע האבען זיך מוסר נפש געוועזן אויף קדוש השם; פון דער מאמע'ן מיט איהרע זיבען זיהן, וועלכע זענען גע־הרג'עט געווארען דערפאר, וואס זיי האבען נישט געוואלט זיך בוקען צו דער עבודה־זרה, און נאך אזעלכע מעשיות. און ער־קלערט האט ער אונז, אז די דאזיגע אלע קדושים זיצען אין גן עדן צוזאמען מיט גאט־ברוך־הוא און שעפען נחת פון דער לויטערער שכינה!

אין יענער נאכט האב איך שרעקליך מקנא געווען די דאזיגע צדיקים און געטראכט זיך אין הארצען: הלואי זאל מען מיך אויך צווינגען צו דיענען די עבודה־זרה און איך וועל ביי־שטעהן דעם נסיון וועל איך דאך נאך מיין טוידט אויך אזוי פיעל פערגניגען האבען פון דער היילינגער שכינה!

און דער רב האט אונז אלץ דערצעהלט און דערצעהלט פערשידענע מעשיות, און אנגעזאגט פערשיעדענע זאכען, און געלויבט אונז אין הימעל אריין אזוי לאנג, ביז איך האב אנגעהויבען מיינען, אז איך בין אין דער אמת'ן עפעס א „פנחס בן אלעזר”, א מיוחס ביים רבונו־של־עולם, וועלכער האט מיך אויסגעקליבען פון אלע מיינע חברים אוועקצושטעלען ביי א נסיון.

ס'איז געווארען טאג און דער שומר פון תפיסה איז אריינגע־קומען. דאן האט זיך דער רב געווענדעט צו אונז און געזאגט:

— היילינגע יודישע קינדערלעך! מיר וועלען זיך איצט צו־שיידען. מיך וועט מען שלאגען „מלקות” און פערוועצען אין תפיסה, דערפאר, וואס איך בין אריינגעגאנגען צו אייך אהן רשות; און איהר וועט אוועק אין גלות און אויסשטעהן שווערע נסיונות, איך ווייס נישט, צי איך וועל נאך זוכה זיין צו דערלעבען ביז איהר וועט צוריקקומען; דארט אבער, אויפ'ן עולם האמת, וועלען מיר זיך געווים בעגעגנען! קינדערלעך מיינע! הלואי זאל איך מיך נישט דארפען שעמען מיט אייך פאר דער פמליא של מעלה!

די ווערטער זענען אונז טיעף אריין אין הארצען — און אזוי האבען מיר זיך צושיידט.

ס׳האָט אונז אָנגעהויבן אַרויסוועצן אויף פּוהרן. אַ סך פון די איינגעשעקשנ׳טע קינדער, וועלכע האָבן געפּרובט זיך אַנט־קעגן שטעלן און אַנטלויפן, האָט מען אַרויסגעלעגט אויפ׳ן האַגען געבונדערנערהייד.

מיר האָבן אַלע געשריגן. איך האָב נישט געהערט נישט מיין קול און נישט דעם קול פון מיינע חברים. אונזערע אַלע קולות זענען פערשלונגען געוואָרן אין איין שרעקליכן געשריי, אין איין שרעקליכן יאָמער.

מענער און ווייבער זענען אונז נאָכגעגאַנגען. דאָס זענען גע־ווען טאַטעס מיט מאַמעס. מסתמא האָבן זיי אויך געוויינט, נאָר מיר האָבן זייער קול נישט געהערט. די שטאָדט, דאָס פעלד, דער הימעל און די ערד האָבן אונז נאָכגעוויינט און נאָכגעקלאָגט.

איך האָב געזעהן מיינע עלטערן — און מיין האַרץ איז פול געוואָרן מיט אַ מין שנאה צו זיי, ווייל איך האָב געפיהלט דעם „בייט״, וואָס זיי האָבן מיט מיר געמאַכט. מיין מאַמע איז צווישען די אַנדערע מאַמעס צוגעגאַנגען נעהנטער צו׳ם וואַגען, האָט מיך אָנגעקוקט און, ווי ס׳הייזט אוים, האָט זי פערשטאַנען, וואָס איך טראַכט וועגען איהר.

זי איז אומגעפאַלען אויף דר׳ערד און האָט געחלשט.

איהר חלש׳ן האָט געבראַכט דערצו, אַז אונזער פוהר האָט זיך דערווייטערט פון דער לויה. אַלע האָבן זיך אָבגעשטעלט נעבען דער מאַמען, איהר אָבצומינטערן, און מיין האַרץ איז פול גע־ווען מיט כעס, רחמנות און ציטערניש צוזאַמען.

און אַט אַזוי, זייענדיג פול מיט כעס, רחמנות און ציטערניש, בין איך אַוועק פון מיינע עלטערן.

מיר האָבן געוויינט און געוויינט אַזוי לאַנג ביז מיר זענען מיעד געוואָרען און שטום געבליבען.

אין וועג האָבן זיך דערטראָגען צו אונז פון הינטען נייע יאָמער־געשרייען, ענהליך צו די געוויינען פון קינדער. מיר האָבן משער געווען, אַז דאָס איז נאָך אַ וואָגען מיט געחאַפּטע קינדער פון אַנאַנדער שטאָדט, און האָבן פונ׳ם ניי אָנגעהויבן וויינען.

באַלד אָבער האָבן מיר איינגעזעהן אונזער טעות: דאָס איז גאָר געווען אַ וואָגען מיט שעפּסען, וואָס זענען געקויפט און געפיהרט געוואָרען צו דער שחיטה.

יענעם גאנצען טאג האבען מיר, פערשטעהט זיך, נישט אנגעהויבען עסען, האטש די מאמעס האבען אונז פערזארגט און צוגעבראכט עסען צו'ם וואגען.

מיר האבען געחיינט און די זון איז דערווייל אונטערגעגאנגען — ס'איז געווארען נאכט. די איינגעיעקשנ'טע קינדער, וועלכע זענען ארויסגעלעגט געווארען אויס'ן וואגען געבונדענערהייד — האט דער „פיהרער" אויסגעבונדען. ער איז שוין איצט זיכער געווען, אז די וועלען נישט אנטלויפען.

מיר זענען אנדרעמעלט געווארען, נאר אלע מאל האט זיך אנאנדערער פון אונזער עולם אויפגעהאפט מיט א פערשטיקטען געוויין — פריהער ווייך און שטיל און דערנאך מיט קולי־קולות. נאך איידער דער האט געענדיגט, האט שוין אנגעהויבען דער אנדערער, דער דריטער, דער פיערטער און ווידער האבען זיך אונזערע קולות צוזאמענגעגאסען אין איין שרעקליכען יאמער. מיר האבען אויף דער נאכט אליין א שרעק אנגעווארפען. אפילו דער „פיהרער" האט נישט געקאנט בײשטעהן געגען אונזערע געוויינערייען און ער האט זיך געווארפען אויף אונז מיט געשרייען און מיט'ן קאנטשיק. דאס דאזיגע געוויין איז געווען טאקע, ווי אין פסוק שטעהט געשריבען: „בכה תבכה בלילה! (וויינען וועסטו טהון וויינען בײנאכט).

ווען ס'איז טאג געווארען זענען מיר אלע וואכענדיג געווען. אלע זענען מיר געזעסען און האבען אבגעווארט דעם פריהמארגען: מיר האבען געגלויבט, אז ער וועט אונז אויסלייזען, אז מלאכים פון הימעל וועלען אראבנידערען, אזוי ווי זיי האבען אראבגענידערט צו יעקב אבינו, און וועלען זיך פאר אונז אין די אויגען נוקם זיין אן אונזער „פיהרער" און אונז בעפרייען פון זיינע הענד. ווי די זון אבער איז ארויס האט זי אנגעבראכט אויף אונז דעם הונגער; און פון יענער מינוט אן האט יעדער איינציגער פון אונז אנגעהויבען צו זיפצען פאר זיך. אונזער געוויין האט זיך שוין איצט נישט צוזאמענגעגאסען און האט זיך שוין נישט געהערט אפילו, ווי דאס קראקען פון קראהען און ווי דאס בילען פון הינד, — דאס איז די קראפט פון הונגער. און ווען דער „פיהרער" האט אונז אויסגעטיילט אונזערע פארציעס, האבען מיר געגעסען מיט אפעטיט און זענען זאט געווארען; און דאן האבען מיר שוין אנגעהויבען

פיהלען אויף די ענגשאפט, וואס מיר מאכען זיך אן איינער דעם אנדערן זיצענדיג צוזאמענגעפרעסט אין וואגען. איך האב אנגעהויבען זיך קלאגען אויף מיין שכן, וואס איז געזעסען מיר אויף די פיס; יענער ווידער האט זיך געקלאגט אויף מיר דערפאר, וואס איך שטויס איהם מיט'ן אקסעל, און אלע האבען מיר זיך געווענדעט מיט אונזערע בליקען צו'ם „פיהרער". דאס איז געווען א שטומע בקשה צו איהם: „ראטעווע מיך פון מיין ברודער!"

אין יענעם קלאגענדיגען טאג איז מיר בעשערט געווען צו לאכען: איך האב מיך אומגעקוקט אויף הינטען, ערשט איך זעה מיין הונט „בילער" לויפט נאך נאכ'ן וואגען.

— וועה צו דיר, נארישער הונט! — האב איך געשמייכעלט צו איהם מיט א וועהטאג אין הארצען: — דו מיינסט, אז מ'פיהרט מיך דא אויף א סעודה? אין גלות פיהרט מען מיך — און דו לויפסט מיך נאך?! —

און א קינדערשער שמייכעל האט זיך בעוויזען אויף דעם געזיכט פונ'ם אלטען שמש; אט, ווי ווען די זאך וואלט איצט ערשט פארגעקומען, און ווי ווען עס וואלט אין דער אמת'ן געווען דערפון, וואס צו לאכען.

דערוויילע איז אונזער פוהר ארויף אויפ'ן שפיץ בארג. מיר האבען זיך ארויסגעזעצט אויפ'ן וואגען און אנגעהויבען דריקען און קוועטשען איינער דעם אנדערן.

דער אלטער האט א בליק געווארפען אויף זיין זוהן, וואס איז איהם געזעסען אנטקעגען, א בליק פול מיט ווייכקייט און מיטלייד, וואס האט זיך ארויסגעוויזען פון אונטער לאנגע פערפלאנטערטע ברעמען. שוין האט זיך אבגעשפיגעלט דער מילדער בליק אויף דעם הארטען געזיכט: דאס האט א הארטער טאטע געקוקט מיט די אויגען פון א מילדער מאמען.

ער האט זיך צורעכטגעמאכט זיין געזעס, האט זיך געמאכט בעקוועם און איז אנטשוויגען געווארען.

V.

— איך לאז דיר דורך די אלע טעג, וואס זענען אריבערגעגאנגען ביז מיר זענען צוגעקומען צו א בעשטימטען ארט, —

האָט דער אַלטער ווידער אָנגעהויבן — די אַלע טעג, וועלכע זענען אַריבער אין פאָהרען... שטעהן... און ווידער פאָהרען.. און געהן צו-פוס... און געשוואָלענע פיס — דאָס אַל'ץ געהערט נישט צום ענין. אַמאָל פלעגט דער „פיהרער" הערען אויף אונז מלא חמה; דאַן פלעגט ער אונז שילטען און הרמ'ען און שלאָגען מיט'ן קאַנטשיק, שרייענדיג דערביי: „פערשאָלטענע זשידעס! וואָס בין איך שולדיג, פאַרוואָס דאַרף איך מיך עס אָנליידען פון אייך אַזוי פיעל?" אַביסעל איז ער טאַקע געווען גערעכט. וועלענדיג אָדער נישט וועלענדיג — צרות האָבען מיר דאָך איהם פערשאַפט. ווען מיר וואָלטען, למשל, געווען געשטאָרבען מיט אַ יאָהר פריהער אָדער אפילו דאַ באַלד — וואָלט ער גלייך אויסגעלייזט געוואָרען פון דער דאָזיגער צרה און וואָלט נישט געדאַרפט מעהר פיהרען קיין האַלב-שטומע קינדער און וואָלט נישט געדאַרפט אויסשטעהן די אַלע ענוים פון דער וועג און וואָלט נישט געדאַרפט פיהלען דעם שרעקליכען פיין פון יענעם, וואָס ס'איז נגזר געוואָרען אויף איהם, צו הערען שטענדיג דאָס ביטערע וויינען פון קליינע קינדער, וועלכע זענען אַרויסגעריסען געוואָרען פון די אָרעמס פון זייערע עלטערן. דו מיינסט, אַז ס'איז אַזאַ לייכטע זאַך צו זיין שטענדיג אַ זינדיגער און אַן אַכזר אין די אויגען פון קליינע קינדער? — ווען איך בין עלטער געוואָרען און מיר איז אויסגעקומען אויף „סלוזשבע" זאַכטונג צו געבען אויף קלענערע און נידריגערע פון מיר, האָב איך געשפירט די פערביטערטקייט פון יענעם „פיהרער" אונזערען.

איצט, ווען איך האָב שוין אַ סך דורכגעלעבט, ווען איך בין שוין געווען, ווי מ'זאָגט, „אין פייער און אין וואַסער", מוז איך דיר מודה זיין, אַז איך טראָג נישט אין האַרצען קיין שנאה צו יענע אַלע, וואָס איך האָב געליטען פון זיי. דו האָסט דיר אַ סך, למשל, פון די „בעדאַפטע", וואָס קלאָגען זיך אויף די „ריטער". דאָס איז אמת: פאַר יעדער קלייניגקייט, פאַר יעדען נישטפאָלגען, סיי דו האָסט נישט געוואָלט בעטען פאַר'ן צלם, סיי דו האָסט נישט געוואָלט עסען קיין „חזיר", סיי מ'האָט דיך געטראָפען זאָגענדיג אַ יודישע תפלה אָדער רעדענדיג אויף יודיש — פלעגט מען דיך שמייסען מיט די דאָזיגע ריטער: צוואַנציג שמיץ... דרייסיג... פערציג... און אַמאָל פלעגסטו טאַקע אַריינהאַפען די גאַנצע פופציג. אָבער בערעכען דיך אַליין: זיי האָבען דען געקאָנט מיט אונז

זיך אַנדערש בענעהמען? מ׳גיט איבער הונדערטער יודישע קינדער, וועלכע קאָנען אַפּילו אַ וואָרט רוסיש נישט אויסרעדען, אין די הענד פון אַ רוסישען „טשינאָווניק״, וואָס פערשטעהט נישט אַפּילו אַ האַלבען יודישען וואָרט. דער זאָגט אידעם: „ציה מיר אַראָב די שטיוועל״; און יענער געהט זיך אַבוואַשען די הענד. ווי בהמות, ווי שעפּסען זענען מיר געווען; נאָר די ריטער האָבען מיר גוט פערשטאַנען. די ריטער האָבען אונז אויסגעלערנט פערשטעהן דעם בעפעהל פון אונזערע הערשער מיט׳ן וואונק, מיט דעם מינדעסטען קעהר פון זײערע אויגען.

דאָס זעלבע ווידער קלאָגען זיך אַ סך פון די געוועזענע קאַנטאָניסטען (געהאַפּטע) אויף דער שרעקליכער באָד, וואָס מ׳פלעגט די רוסען „גיהנם״. אין פלוג איז דאָס טאַקי געווען אַ שרעקליכע זאַך: מ׳האָט אויסגעקליבען יענע „געהאַפּטע״ קינדער, וואָס האָבען געהאַט אויפ׳ן לײב וועלכען ס׳איז ריין אָדער געשוויר׳ל, מ׳האָט זײ אויסגעשמירט מיט סמאָלע און אַרויסגעפיהרט אויף דער אויבערשטער באַנק פון באָד, און אונטען אוועקגעשטעלט — אַ שורה סאָלדאַטען מיט ריטער אין די הענד. דער קעסעל קאָכט, די שטיינער גליהען, דער בעדער שעפּט אָן עמער׳ס קאָכעדיגען וואַסער און גיסט אויף די שטיינער אָהן אַ אויפהער. די היץ ווערט שטאַרקער, זעצט אַרויף אין דער הויך, דרינגט אַרונטער אונטערן לײב און שטעכט, שטעכט און ברענט. שרעקליך איז דער וועהטאָג. דער אָטעם ווערט פערהאַפּט. עס בריהט... עס ברענט... דער אָטעם ווערט פערשטיקט... וואָס — דו ווילסט זיך אַראָבקוילערן אונטען? מיט ריטער וועט מען דיך צוריק אַרויפיאָגען!

דאָס אַלץ איז טאַקע אמת; אָבער זײ האָבען עס דען געטאָן פון אכזריות? די זאַך איז גאַנץ אײנפאַך: מיר זענען יודישע קינדער געוועזען; פון דער מאַמע׳ס הענד האָט מען אונז צוגענומען; מיר זענען געוועהנט געווען, די מאַמע זאָל אונז יעדען פרײטאָג אַרומוואַשען, ריין מאַכען, אויסצוואָגען, וועש איבערטאָן און ריינע שבת׳דיגע מלבושים. און פּלוצלונג האָט מען אונז פערטריבען; טעג, וואָכען, חדשים גאַנצע האָבען מיר זיך אַרומגעוואַלגערט אין׳ם שטויב פון וועג, פערזונקען אין שמוץ און בלאָטע און זענען געשלאָפען ערגעץ אויף דר׳ערד; קײן וועש האָבען מיר נישט איבערגעטאָן, קײן שפּריץ וואַסער איז אויף אונזער לײב נישט געקומען, מיר זענען קרעציג

געוואָרען און האָבען געמוזט דורכגעהן יענע באַד, וואָס מ'האָט איהר גערופען: „גיהנם".

פון דעם קענסטו דיר שוין פאָרשטעלען דאָס איבריגע.

בקצור וועל איך דיר דערצעהלען:

א סך פון אונז האָט מען צושיקט אין פערשיעדענע ערטער; א סך זענען קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען אין וועג, א סך זענען איינגעטיילט געוואָרען אין די דערפער צווישען די פויערן, זיי זאָלען זיי אויסהאָדעווען ביז זיי וועלען פעהיג זיין צום „דינסט". איך בין געווען פון די לעצטע. נאָך א סך וואנדערונגען און גלגולים פון שטאָדט צו שטאָדט און פון דאָרף צו דאָרף, וואָס איך ווייס נישט, וויפיעל חדשים — און אפשר יאָהרען — זיי האָבען זיך געצויגען, בין איך איבערגעגעבען געוואָרען אינ'ם דאָרף ג. צו פיאָטה סעמיאָנאָוויץ הלאָפּאָוו און זיין ווייב אנא פעטראָוונא.

דער דאָזיגער פיאָטר איז געווען א גוי נישט קיין אלטער און נישט קיין יונגער, נישט קיין פראָסטער פויער און קיין וויכטיגער פריץ. א שרייבער איז ער געווען אין דער קאַנצעלאַריע פון דאָרף. אין יענע צייטען איז דאָס געווען א ריינע און לייכטע מלאכה, וואָס האָט געגעבען חיונה בכבוד.

קיין זיהן האָט ער נישט געהאַט, נאָר איין טאָכטער — מאַריוסע האָט זי געהייסען, א מעדעל פון א יאָהר דרייצעהן, אָדער פיער-צעהן, א שענע, א פרעהליכע און א ווילדע.

מיר, די קאַנטאָניסטען פון די דערפער, האָבען געדאַרפט יעדען טאָג זיך צוזאַמענקלייבען פאַר'ן שטוב פון אונזער אָפי-ציער, וואָס האָט געוואוינט אין דעם דאָרף, און אונז צוגעגרייט צו דער „סלוזשבע". נאָר איך בין פטור געווען דערפון צוליעב דער בקשה פון מיין בעשיצער, הלאָפּאָוו, וועלכער האָט געהאָפט צו גע-פינען אין מיר א שטיקעל שטיצע ביי דער ארבייט אין פעלד און אין שטוב. פון דעסטוועגען האָב איך געמוזט קומען אויפ'ן פלאַץ צוזאַמען מיט אלע איינמאָל אין וואָך.

זכות אבות איז מיר ביגעשטאַנען, וואָס איך בין אַריינגעפאַלען צו די הלאָפּאָווס. פיאָטר פלעגט גאַנץ וועניג זיין אין דערהיים. דעם גרעסטען טייל פון טאָג פלעגט ער זיצען אין קאַנצעלאַריע ביי דער ארבייט, און די איבריגע צייט — אין שענק פון דעם איינציגען יודען אין דאָרף, פון „אונזער משה'קע" — אזוי פלעגען אלע

די חלאַפּאָוס רופֿען. די עטליכע שעה, וואָס ער פֿלעגט זיין אין שטוב פֿלעגט ער פֿערברענגען מיט מיר און בכלל האָט ער אַרויסגעוויזען בנוגע צו מיר אַ סך פֿריינדליכקייט. בעזונדער פֿלעגט ער עס טאָן דאַמאָלס, ווען ער פֿלעגט קומען פֿון שענק אַביסל מבושמדיג; אפשר איז עס געווען דערפֿאַר, וואָס ער האָט קיין זכרים ניט געהאַט, און ער האָט געטראַכט צו מאַכען מיך פֿאַר אַ זוהן. ער פֿלעגט מיר בעליעבט מאַכען די „סלוזשבע": „אַז דו וועסט אויפֿוואַקסען — פֿלעגט ער מיר זאָגען — וועסטו ווערן אַ אָפֿיציער; און אפשר נאָך גרעסער, ווי אַנ׳אָפֿיציער. אַ שווערד וועסטו טראָגען; סאָלדאַטען וועלען שטעהן פֿאַר דיר גלייך, וועלן דיר אָבגעבען „טשעסט". דו וועסט ווייזען גבורות אין אַ מלחמה און זוכה זיין צו שטעהן פֿאַר׳ן קיסר".

און מעשיות האָט ער מיר דערצעהלט, מעשיות פֿון מלחמות אין דער רוסישער שפּראַך, וועלכער איך האָב שוין אָנגעהויבען אַביסל צו פֿערשטעהן. די דאָזיגע מעשיות האָבען מיר אויסגעזעהן שוין אויף וויפֿיעל איך האָב זיי פֿערשטאַנען, און נאָך מעהר — אויף וויפֿיעל איך האָב זיי נישט פֿערשטאַנען, ווייל דאַמאָלס האָסטו די מעגליכקייט זיי זיך צו ערקלערן, ווי דו ווילסט אַליין, זיי אויסצופֿילען און צו ענדיגען, ווי דיר געפֿעלט. אויב דו האָסט ליעב מעשיות, פֿאָלג די עצה פֿון אַזאַ אַלטען נאַר, ווי איך: זאָלסט דיך קיינמאָל נישט אומקוקען אויף אַזעלכע מעשיות, וואָס גיעבען דיר אַלץ פֿאַרטיג באַלה אין אָנהויב. דו הויבסט אָן צו לייענען אָדער צו הערען — און דו ווייסט שוין דעם סוף, וואָס מוז קומען, און דו הויבסט אָן געגעצען און אַ שלאָף פֿאַלט אויף דיר אָן. מיינע טעכטער לייענען מיר אַמאָל פֿאָר אַזעלכע מעשיות — און איך ווער גלייך אַנטשלאָפֿען. מעשיות זענען שען נאָר אַזוי, ווי פֿיאָטר חלאַפּאָו פֿלעגט זיי דערצעהלען; דאָס געהערט אָבער נישט צום ענין.

בקצור: ער איז געוועזען צו מיר זעהר פֿריינדליך.

אַנאַ אָבער איז געוועזען גאָר אַנ׳אַנדערע; דאָס איז געוועזען אַ שוויגערין און אַ ווייב אַ מרשעת: זי איז שטענדיג אין שטוב געזעסען. קיינמאָל איז זי נישט אַריינגעגאַנגען צו אידהרע שכנות און אידהרע שכנות פֿלעגען אויך נאָר גאַנץ זעלטען אַריינקומען צו אידהר. מ׳האָט געמורמעלט אויף אידהר אין דאָרף, אַז זי האַלט זיך גרויס און איז אַ צבועיאַטשקע. ניכטערערהייד האָט פֿיאָטר געציטערט פֿאַר

איהר, ווי פאר א קלפה. די גאנצע קראפט איז איהר געלעגען אין די אויגען: פלעגט זי א ווארף טהון א קוק אויף דעם דאזיגען העלד, וואס האט אהן א גרענעץ געהערשט איבער דעם גאנצען דארף, — אזוי פלעגט ער גלייך ווערן א שוואכע, שטילע טייבעלע. ס'האט זיך געדאכט: אט נאך א רגע — און פון די אויגען וועט ארויסשפרינגען עפעס א רוח און וועט מאכען א איבערקערעניש אין שטוב. איהר זענט יונג, איהר האט נאך די וועלט נישט געזעהן. אבער איך זאג אייך: ס'זענען פערהאן אזעלכע אויגען, וואס אז דו קוקסט אויף זיי, זענען זיי גארנישט; נאר אז דו דערצערנסט זיי, שפריצט פון זיי ארויס א העלישעם פייער. דו האסט געזעהן מיין רבקה'ס אויגען? פאר אויגען זאלט איהר וויסען זיך צו היטען.

און אט די אנא האט געווארפען אויף מיר א שלעכט אויג. קיינמאל האט זי מיך נישט גערופען מיט'ן נאמען. „זשידיאנאק“— האט זי מיר כסדר גערופען, און דער נאמען „זשידיאנאק“ פלעגט זיך ארויסקייקלען פון איהרע ליפען עפעס גאר אויף א בעזונדער אופן, — מיט א אפענעם שמייכעל און א בעהאלטענער שנאה.

צווישען די פערבאטען, וואס מיר האבען געהאט צו היטען, זאבען זיך געפונען אויך די: „נישט צו רעדען קיין יודיש, נישט צו זאגען קיין יודישע תפלות, צו בעטען אלע טאג פאר'ן בילד פון דער הייליגער מוטער און פאר'ן צלם, און זיך נישט צו היטען פון עסען טרפות“.

די ערשטע פערזאגען האט אנא געזעהען, איך זאל פינקטליך מקיים זיין; נאר בנוגע צום לעצטען האט זי זיך נישט וויסענדיג געמאכט. זי האט מיר געשפייזט אין קיך מיט ברייט און קערנער פשוט, פאר קארגשאפט. ס'איז געווען אמאל א מעשה, אז זי האט מיר געגעבען א שטיקעל פלייש און איך האב נישט געוואלט עסען. האט זי אויסגעגאסען אויף מיר איהר גאנצען כעס און געוואלט גיהן זיך קלאגען אויף מיר פאר'ן אפיציער, נאר פיאטאר האט איהר אבגעהאלטען פון דער אכזריות. ער האט א שאקעל געטאן אויף מיר מיט'ן האנד און געזאגט: „ער וועט אונטערוואקסען וועט ער קליגער ווערען“.

פון דאמאלס אן האט זי אנגעהויבען כסדר מיר צו דערלאנגען פליישיגע מאכלים — און אזוי ווי איך האב זיך געהאלטען ביי מיינס

און נישט געגעסען, האט זי ווידער געוואלט דערצעהלען אויף מיר דער אדמיניסטראציע. גראד איז אין יענער צייט געהאפט געווארען ביי דעם חטא אנאנדער קאנטאגיסט פון דעם דארף, וואס איך האב אידם נישט געהאט געקענט ביז אהער – יעקב האט ער געהייסען. זיין בעשיצער האט זיך געקלאגט אויף אידם, אז ער דאווענט אויף יודיש און וויל קיין פלייש נישט עסען. איז ארויס אויף אידם דער גזר, צו קריגען צוואנציג שמיץ, און אלע קאנטאניסטען האבען ערהאלטען דעם בעפעהל, צו קומען זעהען די עקזעקוציע פון דעם דאזיגען פערברעכער.

שפעטער זענען מיר שוין צוגעוועהנט געווען צו אזעלכע מעשיות; דעם ערשטען מאל אבער האט דאס אונז אויסגעזעהן שרעקליך. שטעל דיך פאר: א יונגעל פון זיבעצעהן יאהר. מ׳טוט אידם אויס נאקעט, מ׳לעגט אידם אוועק מיט׳ן פנים אראב, איינער זעצט זיך אידם אויף די פיס, איינער אויפ׳ן קארק, צוויי שטעהען איבער אידם איינער אנטקעגען אגדערן און האלטען אין די הענד בינדלעך מיט ריטער. צעהן מאל דארפען זיי אויפהויבען און אראבלאזען אויף אידם די ריטער, כדי עס זאל צוזאמען זיין צוואנציג.

איך האב געקוקט אויפ׳ן פנים פונ׳ם ליגענדען און געזעהען, אז ער איז וויים, ווי קאלך. מיט די ליפען האט ער געשעפטשעט עפעס א לחש; אפשר האט ער געזאגט „והוא רחום“.

ס׳זענען אויפגעהויבען געווארען די ריטער... א שרעקליך געשריי... בלוט... שטיקלעך הויט.. געשריען מ׳צעהלט: איינס, צוויי, דריי... א געשריי... א פלוצלונגע שטילקייט... ווידער א געשריי ווידער שטיל... פיער, פינף... שטעה!

דער אויפזעהער איז געווען אויף אזוי פיעל גוטהערציג, אז ער האט צוטיילט די שטראף אויף צוויי מאל, ווייל דער געשמיסענער האט געחלשט. מ׳האט אוועקגעטראגען יעקב׳ן פון פלאץ אין שפיטאל. ס׳איז פערשריבען געווארען אויף אידם, אז ער דארף קריגען נאך צעהן שמיץ, נאכדעם ווי ער וועט געזונד ווערן און איך בין אוועק אהיים.

ווען אנא וואלט מיר געבען אין יענעם אבענד חזיר-פלייש צו עסען, ווייס איך נישט, וואס איך וואלט געטאן. ביינאכט האב איך געזעהן דעם רב אין חלום. מיר האט זיך געדאכט, אז ער שטעהט פאר מיר מיט אנאיינגעבויגענעם קאפ און טרערען פאלען אידם פון די אויגען.

איך געדענק שוין נישט, ווי מאריוסע האט זיך בעצויגען צו מיר אין די ערשטע צייטען. איך געדענק נאר דעם ערשטען בליק, וואס זי האט געווארפען אויף מיר אין דער ערשטער מינוט פון מיין אריינקומען צו זיי אין שטוב. ס'זענען דיר פערדאן א סך נארעשע זאכען, וועלכע דו געדענקסט אויף דור-דורות. דאס איז געווען א פרעהליכער, ווילדער און רעדעוודיגער בליק; א בליק, וואס מ'קען איהם מיט קיין ווערטער נישט איבערגעבען. ס'האט אויסגעזעהן, ווי זי האט געוואלט מיר זאגען: „ברוך הבא! גוט האסטו געטאן, וואס דו ביזט געקומען! איך דארף דיך טאקע האבען — איך האב נישט מיט וועמען צו פערברענגען די לעדיגע שעה'ען!"

זי האט טאקע געדארפט האבען אזא יונגעל, ווי איך, ווייל מיט די מעדלעך פון דארף האט זי זיך נישט געח'ברט. דאס דאזיגע שענע, פרעהליכע מעדעל — פלעגט אפט אריינפאלען אין א „מרה-שחורה", און ס'האט געריסען ביים הארצען קוקענדיג אויף איהר. בשום אופן האט די מאמע איהרע נישט געקענט דאמאלס ארויסרייסען פון איהר מויל אפילו איין ווארט. איך האב מיך דאן גוט איינגעקוקט אין איהר פנים און מיר האט זיך געדאכט, אז זי איז גאר אינגאנצען אנאנדערע. צומיעל איז איהר פנים דאמאלס ענהליך געווען צו דעם פנים פון איהר מאמען, אט ווי זי וואלט אין איין מינוט עלטער געווארען מיט א סך יאהרען. אויף איהר געזיכט האט זיך דאמאלס אויסגעגאסען עפעס אזא זאך, וואס האט איהר אנדערש געמאכט פון אלע מענשען, און דעריבער אפשר אויך מיך דערנעהנטערט צו איהר.

איך האב געדארפט אין אזעלכע מינוטען נאר אויפשטעהן און ארויסגעהן — און איך בין שוין זיכער געווען, אז זי וועט אויך ארויסקומען און פערברענגען מיט מיר עטליכע שעה אין קינדערשע שמועסען; און דאמאלס האט איהר ווילדקייט און פרעהליכקייט פאר זיך גאר קיין גרענעץ נישט געהאט. אזוי בין איך ביסלעכווייז איינגעוועהנט געווארען מיט איהר און אין שווערע מינוטען פון בענקשאפט און עלענדקייט, האב איך אליין שוין אויך אנגעהויבען שפירען א ציהעניש צו איהר.

אויף צומארגענס, נאכדעם, ווי איך האב צוגעזעהן די עקזעקוציע איבער יעקב'ן, איז אויף מיר אנגעפאלען עפעס א רוח שגעון און, ווי מ'זאגט, „איך האב מיר קיין ארט נישט געפונען". איך האב

געמײנט, אַז דאָס האַרץ װעט מיר צופּלאַצן. שאלות זענען מיר געבוירען געװאָרען אין קאָפּ: „װאָס טהו איך דאָ? צו װאָס בין איך אַהער געקומען? װאָס זענען פאַר מיר אָט די אַלע בעשעפעניש'ן?״ — ריכטיג, װי װען איך װאָלט ערשט נעכטין אַהער געקומען און געקומען מיט'ן אײגענעם װילען!...

מאַריוסע האָט מיך אָנגעקוקט. איך װײס נישט: אפשר האָט זי דערקענט דעם טרויער בײַ מיר אויפ'ן פּנים. מיר האָט זיך פערװאָלט אויסגיעסען פאַר איהר דאָס האַרץ, און איך בין אַרויסגעגאַנגען אין גאָרטען הינטערן שטוב. גלײַך איז זי מיר נאָכגעקומען. איך האָב פאַר איהר אויסגעװײנט מײַן פּײַן און דערצעהלט איהר, װאָס איך האָב נעכטין געזעהן. זי האָט געהערט און איז אַ פערציטערטע געװאָרען.

— פאַרװאָס האָט מען איהם געשמיסען? — האָט זי געפרעגט און אַ ציטער האָט זיך געהערט אין איהר שטימע.

— װײַל ער האָט געדאַװענט אויף יודיש און נישט געװאָלט עסען קײן פלײש.

— און פאַרװאָס האָט ער נישט געװאָלט עסען?

— מ'טאָר נישט.

— מ'טאָר נישט?? פאַרװאָס?

איך האָב געשװיגען.

זי האָט אויך געשװיגען. דערנאָך האָט זי אַרויסגעלעגט אויף מיר איהר האַנד, און מיט איהר געװעהנליכער פרײַליכקײט געזאָגט:

— דיך װעט מען נישט שמײַסען.

— פון װאַנען װײסטו?

— דער אָפיציער איז אונזערער אַ גוטער בעקאַנטער.

— און אויב דײַן מאַמע װעט מיך פערמסר'ן?

— אויב מ'װעט דיך פערמשפּט'ן צום שמײַסען, װעל איך געהן אַנשטאָט דיר.

און בײַ די װערטער האָט זי זיך הילכיג פונאַנדערגעלאַכט. דאָס געלעכטער האָט געװירקט אויף מיר אויך. מיר האָבען בײדע געלאַכט, נישט װיסענדיג פון װאָס.

איך בין אַרײַן אין שטוב — „אַנ'אַנדער מענש״. פון דאַמאָלס אָן האָב איך מיך געפיהלט זעהר נאָהענט צו דעם מעדעל.

אין א געוויסען טאג — איך געדענק נישט, אין וועלכע צייט: דער חשבון פון דער צייט איז אין יענע טעג אינגאנצען פערווישט געווארען פון מיין זכרון — נאר דאס געדענק איך, אז איך האב שוין געקענט דאמאלס אויף אזוי פיעל רעדען רוסיש, מיינע הער'ערס זאלען מיר פערשטעהן, אז איך בין שוין פעהיג געווען צו א סך ארבייטען אין שטוב און אין פעלד, און האב שוין געקענט מיין בעשייצער צופריעדען שטעלען. און איך געדענק, אז אין יענעם טאג האב איך זיך בעמיהט, צו טאן אלץ נאך זיין געשמאק. איך האב געוואלט האטש איינמאל אויסגעהמען ביי אנא'ן. איך האב געבענקט נאך דעם נחת-שמייכעל פון א מאמע'ן. —

אנא איז ארייגעגאנגען און ארויסגעגאנגען און האט זיך געמאכט ריכטיג, ווי זי וואלט מיך גארנישט בעמערקט. איך בין געזעסען אויפ'ן שוועל עלענד, און מיין הונט קיקט אויף מיר מיט אויגען— מיר דאכט, אז טרערען האבען זיך פון זיי געגאסען. איך מוז דיר בעמערקען, אז דער גורל פון מיין הונד איז געווען גאר אנ'אנדערער. אין אנהויב, גלייך ווי ער איז ארייגעקומען אין פיאטערס הויף, זענען אויף איהם אנגעפאלען די היימישע הינט און געוואלט איהם אויף שטיקער צורייסען. איז ער ארייגעלאפען זיך בעהאלטען אין קיך — האט מען איהם פון דארטין מיט שטעקענס פערטריבען: „פון וואנען האט ער זיך דא גענומען"? — האט מען זיך געוואונדערט. האט מיין „בילער" געזעהען, אז ער האט נישט דערוויל אויף וועמען צו האפען — און פערלאזענדיג זיך אויף זיינע ציינער האט ער מלחמה געהאלטען מיט די הינט פון הויף און זיי צובלוטיגט. דאן האבען מיינע בעלי-בתים געזעהען זיינע הינטישע פעהיגקייטען און פערשטאנען, אז ער קען זיי צו-ניץ קומען. האבען זיי איהם מקרב געווען און געגעבען צו עסען.

דער הונט איז געהאלפען געווארען, זיין הילף אבער איז איהם נישט בעקומען: מיט זיין בעווונדער הויש האט דער הונט געפיהלט, אז איך, זיין גלות-חבר, בין עלענד און אונגליקליך; און דעריבער האט ער נישט געגלויבט וועדר שטארק אויך אין דער רויערהאפטיגקייט פון זיינע רוהיגע טעג. שטענדיג, ווען איך בין געזעסען עלענד און פערזונקען אין אומעטיגקייט, פלעגט ער זיך אויסציהען פאר מיר און מיר ארייגקוקען אין די אויגען מיט א ויכערן און פערוואונדערטען בליק. איך גלויב, אז ער האט מיך געוואלט פרעגען:

— פאַרוואָס? פאַרוואָס ווערסטו דאָ אויך נישט אַזאַ תּושב, ווי איך?

אַנאַ איז ווידער אַרויסגעגאַנגען און האָט אַ וואָרף געטאָן אויף מיר אַ בליק:

— פוילער זשידעק! זיצט זיך לעדיג און דו געה אַרבייט, גרייט איהם אָן צום פרעסען, און ער וועט קומען צום גרייטען.

איך בין אויפגעשטאַנען פון אָרט און האָב אָנגעהויבען זיך אַרומקוקען אין אַלע זייטען, כּדי צו געפינען זיך עפּיס אַן׳אַרבייט.

— געה האָפּ אָן דעם קליינעם הזיר׳ל און ברענג איהם אַהער — האָט זי מיר בעפעהלען.

די אַרבייט האָט מיר נישט געשמעקט; איך האָב שוין נעכטין נאָך געהערט אַנאַ׳ן רעדענדיג וועגען דעם, אַז מ׳דאַרף קוילען דעם קליינעם הזיר׳ל, און איך האָב איהם רחמנות געהאַט: אמת טאַקי אַ הזיר, אָבער ס׳איז דאָך פאָרט אויפגעהאָדעוועט געוואָרען דאָ.

מיר איז שווער געווען ווערן אַ שותּף צו דער דאָזיגער אַרבייט; ס׳איז אָבער גענוג געווען איין געשריי פון אַנאַ׳ס מויל — און מיין האַנד איז שוין געלעגען אויף דאָס קליינע בעשעפעניש, וואָס איז געווען צוגעוועהנט צו מיר און האָט געהאַט צוטרוי צו מיר. אַנאַ האָט מיר געגעבען אַ שטריק איהם צו בינדען און איך האָב איהר געפאָלגט. דאָס קליינע בעשעפעניש האָט שרעקליך געשריען, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז עס שרייט: „זשידעק! מיר טוסטו עס אַזוי?! —

אַנאַ האָט מיר געגעבען אַ מעסער אין האַנד, האָט מיר אָנגעוויזען דעם אָרט, וואו צו שניידען... דאָס הזיר׳ל האָט זיך בעגאָסען מיט בלוט און אָנגעהויבען האָרהלען מיט׳ן האַלז.

אַנאַ האָט מיר געהייסען ברענגען האָלץ, אָנלעגען אַ פייער און אַרויפלעגען אויף איהם דעם הזיר׳ל. איך האָב אַלץ געטאָן.

מיין הונט זעדט, קוקט אויף מיר און וואונדערט זיך. און דאָס הזיר׳ל האָרהעלט מיט׳ן האַלז... און דאָס פייער פלאַמט אויף און סמאַליעט עס אַרום — דער הונט פערדרייסט דעם קאָפּ און בילט.

ביינאַכט האָט זיך מיר געדאַכט אין הלום, אַז איך און מיין ברודער דער שוחט שטעהען אויפ׳ן הימעל פאַר׳ן מדת-הדין, און פערשידענע בעשעפענישען שטעהען און קלאָגען זיך אויף אונז; נאָר אויף איהם קלאָגען זיך נענז, טויבען און נאָך כּשר׳ע עופות

אויף לשון-קודש: „האסטו עפעס א סך הנאה געהאט פון די אלע, וואס דו האסט אויסגעשאכטען?!“... און אויף מיר האט געהאלט א הדר מיט אזעלכע הריקערייען און געשרייען, וואס קיין מענש פערשטעהט זיי נישט.

אויף צו מארגענס איז אנא אויפגעשטאנען פריה, האט מיך אהעקגעשטעלט פאר דער „הייליגער מוטער“ און פארגעזאגט מיר „איהר ברכה“; און צו מיטאג האט זי מיר אוועקגעזעצט ביים טיש נעבען פיאטרן, האט מיר דערלאנגט א געבראטען שטיקעל חזיר און פון דעם די אויגען נישט אראפגענומען.

איך גלויב, אז די אלע הכנות האט זי געמאכט נאר, אום מיך צו ברענגען דערצו. איך האב געזעהען, אז זי וויל אנרייצען אויף מיר דעם מבושם'דיגען פיאטער'ן, האב איך זיך דערשראקען און אנגעהויבען עסען. איך קיי, און הער דאס הריקען פון א חזיר... פון זיך אינוועניג הער איך דעם קול... און וואונדער זיך אויף די דערביייאיגע מענשען, וועלכע הערען נישט דאס הריקען און קייען רוהיג דעם ביסען אין מויל... עפעס א שטיק האט זיך מיר אוועקגעשטעלט אין האלז... עס שטיקט... שטויסט צום ברעכען.. — און דא האט מיר געטראפען א מאוס'ע מעשה: איך האב פערשמוצט דעם גאנצען טיש... אלע האבען זיך א רוק געטאן אויף הינטען מיט כעס און עקעל. איך האב בעגעגענט מאריוס'עס אויגען און זיך געשעמט צו קוקען אין זיי. אנא איז אויפגעשפרונגען פון טיש א צופרעגעלטע פון כעס, האט מיך אנגענומען פאר די אויערען און ארויסגעשלעפט אין דרויסען.

— וואן ארויס, זשיד פערשמוצטער! זאלסט נישט וואגען נאכאמאל אין שטוב אריינצוקומען!

זי האט מיך ארויסגעטריבען. פיאטר און מאריוסע האבען געשוויגען.

א בעליידיגטער האב איך זיך אוועקגעזעצט אויפ'ן שוועל הינטערן שטוב, און מיין הונט ליעגט אויסגעצויגען פאר מיר און קוקט מיך אן. איך האב אנגעהויבען טענה'ן צו מיין עלענדען חבר: „דו זעהסט, הונד! מ'טרייבט אונז ארויס! עס וואלט זיך פאסען, אז מיר זענען דא אליין געקומען מיט'ן אייגענעם ווילען; מ'האט דאך אונז געבראכט אהער איבער געוואלט — טא וואס טרייבט מען אונז איצט?“ —

מיר האט זיך געדאכט, אז דער הונט פערשטעהט מיינע טענות, לאזט ארויס פון האלז א פערשטיקטען טאן און שלינגט איהם איין.

און א געדאנק האט זיך מיר ארייגעקוועטשט אין קאפ: „אפשר איז אין דער אמת'ן געקומען פאר מיר די צייט צו אנטלויפען? אויב מ'וועט מיך נאכיאגען אין האפען, וועל איך זיך פערענטפערן און זאגען, אז מיין בעשיצער האט מיך ארויסגעטריבען פון שטוב. דער דאזיגער געדאנק האט זיך צו מיר צוגעטשעפעט, ווי א קלפה: „אהיים! צו דיינע עלטערן!" עס האט מיר געקלעכערט אין הארצען דער יתוש: „אויב מ'האט דיך ארויסגעטריבען, ביזטו דאך פריי!" — אבער זעה, ווי גרויס עס איז די קראפט פון דער רוט: איך האב געוואוסט בעשטימט, אז ביז וואנען מיין בעשיצער וועט זיך דערוויסען, ביז ער וועט געבען צו וויסען דעם אפיציער און ביז יענער וועט שיקען יאגען נאך מיר, וועל איך שוין זיין ווייט פון דעם דארף. מיינע חושים זענען שוין געוועזן אזוי פערהארטעוועט, אז איך האב שוין נישט מורא געהאט זיך צו בעהאלטען אין וועלדער; פאר קלפות און שדים האב איך שוין אויך קיין מורא נישט געהאט, ווייל איך האב שוין געהאט איינגעזעהען, אז קלפות קענען נישט פייניגען דעם מענשען מעהר, וויפיעל עס פייניגט איהם דער מענש — און פון דעסטוועגען, ווען איך האב מיך דערמאנט אן דער רוט, וואס הויבט זיך אויף און לאזט זיך אראב אויפ'ן נאקעטען לייב; אן די בלוט-שפריצען; אן די שטיקער הויט און אן די געשרייען, וואס העלפען נישט — איז אויף מיר א פחד אנגעפאלען. ניין! דאס איז נישט געווען קיין פחד. דאס איז געווען א מין הכנעה, א מין אונטערטעניגקייט. ווען א רוט וואלט ליגען נעבען מיר אין יענער מינוט, וואלט איך זי געקושט פון מורא. מיר איז שווער דאס אייך איבערצוגעבען: איהר, יונגווארג, זענט נישט פעהיג דאס צו פערשטעהן.

בין איך אזוי געזעסען פערזונקען אין טרויער און כעס, און האב גאר נישט געפיהלט, ווי די זון איז דערווייל אונטערגעגאנגען און ווי ס'איז נאכט געווארען. די פינסטערניש איז געווארען אזוי שטארק, אז איך האב נישט געקענט אונטערשיידען מיט'ן אויג דעם הונט, וואס איז געלעגען פאר מיר. ערשט פלוצלונג דערפיהל איך עפעס א גלעט און א רודער איבער די האר... אט ווי דאס פארכען זיך פון א יאשטשערקע און פון א נאכטפויגעל... איך האב א טאפ געטאן מיט'ן האנד,

אזוי ווי וועלנדיג עס אפטרייבען פון זיך. דער פויגעל אבער איז אבגעשפרונגען פון דאנען און האט זיך מיר אוועקגעשטעלט אויפ'ן האלז. איך האב אויסגעצויגען די האנד אנצוכאפען דעם פויגעל, וואס קיצעלט מיר אין האלז, און זי איז אנגעכאפט געווארען פון א ווייכער אוןווארעמער הענדטיל. איך בין א פערציטערטער געווארען און אבגעשפרונגען אויף הינטען: פאר מיר איז געשטאנען מאריוסע מיט אנ'אראבגעלאזענעם קאפ. איך האב געוואלט אויפשטעהן, זי אבער האט מיר צוגעהאלטען מיט'ן האנד. זי האט זיך געזעצט נעבען מיר און געדריקט מיין האנד מיט איהרע ביידע פויסטען.

— פארוואס זיצטו דא?

— דיין מאמע האט דאך מיר ארויסגעטריבען?

— ס'איז גארנישט! דו קענסט איהר דען נישט? זי איז שוין אזוי!

— שטענדיג פערשעמט זי מיך: זי רופט מיר „זשידיאנאק".

— איז וואס? דו ביזט דען נישט קיין יוד? וואלט איך דען אין כעס געווארען אויף דיר, ווען דו וואלסט מיר גערופען קריסטין?!

איך האב איהר נישט געהאט, וואס צו ענטפערן. איך האב געטראכט אין יענער מינוט: איך פערמאוס זיך דאך אליין, ווען איך געפין זיך בעליידיגט מיט דעם נאמען „זשידיאנאק". אמת, זי מיינט דערמיט מיך צו רייצען און צו בעליידיגען; אבער הענגט דאס דען אב פון איהר?

— און וואס קלערסטו איצט צו טאן?

— איך וויל אנטלויפען.

— אהין מיין וויסען?

זי האט אויף מיר אנגעשטעלט איהרע ביידע אויגען. איך האב מיך געפיהלט דאמאלס, ווי ווען זי וואלט ארויפלאזען אויף מיר צוויי שטראמען ווארעמקייט. מיינע אויגען, וועלכע זענען ביז ליכווייז צוגעוועהנט געווארען צו דער פינסטערניש, האבען געהאפט יעדע בעוועגונג פון איהר קערפער. דאס לייכטע שמייכעלע פון איהרע ליפען האט פערטריבען פון מיר דעם אומעט. איך האב פלוצלונג דערשפירט, אז איך האב אין דעם הויז א פריינד, א גוטען חבר, א גוטע חבר'טע, א גוטע, שענע חבר'טע. —

איך בין געריהרט געווארען און האב אנגעהויבען וויינען,

און די האָט מיר געגלעט דעם קאָפּ, דאָס האַלז און דעם פּנים. גוט האָט זי געטאָן, וואָס זי האָט מיר געלאָזן וויינען. נאָכ'ן וויינען איז מיר לייכטער געוואָרען. זי האָט געוואָלט אַרויסנעמען איהרע האַנד, איך האָב זי אָבער נישט אָבגעלאָזען!...

— איז וואָס, וועסטו אַנטלויפען אָהן מיין וויסען?

— ניין — האָב איך געענטפערט פערשטיקט.

און אַז איך וועל דיך רופען „זשידיאָנאָק" וועסטו אין כעס ווערן אויף מיר?

— ניין.

— און אַז איך וועל דיר געבען הזיר צו עסען?

— סיי ווי סיי האָב איך מיך שוין פערמאוס'ט דעם מויל מיט דעם פליישׁ.

— בין איך דען פערמאוס'ט דערמיט, וואָס איך עס הזיר?

— ניין — האָב איך געענטפערט אַ בעזיעגטער.

— אויב אַזוי ביזטו אַ וואויל יונגעל, האָב איך דיך ליעב.

איך האָב געשפירט אויפ'ן האַלז די בעריהרונג פון וואַרעמע ליפען, און האָב פערמאַכט די אויגען, כדי עס זאָלען נישט קוקען אויף מיר דער שוואַרצער הימעל און די פינקלענדע שטערען. ווען איך האָב דערנאָך בערעכענט, וואָס דאָ איז געשעהן, האָב איך מיך געשעמט פאַר זיך אַליין.

זי איז נעלם געוואָרען און גלייך צוריקגעקומען מיט אַ וועקעלע אין האַנד.

— דער טאַטע האָט געהייסען, דו זאָלסט אַרויסגעהן די נאַכט מיט די פערד אויפ'ן „פּאַשע". דאָ האָסטו דעם וועקעלע. דאָ איז פערהאַן ברויט מיט פליישׁ. שטעל דיך אויף און געה.

זי האָט גערעדט געשווינד און מיט דעם געוועהנליכען נוסח פון אַלע בעל-הבתי'שע טעכטער, אַזוי ווי ווען דאָס אַלץ, וואָס איז פאָרגעקומען פריהער, וואָלט זיין נישט מעהר, ווי אַ חלום.

דאָס געהן בייניאַכט מיט די פערד איז געווען אַ בעזונדער סאָרט געהן, וואָס דו האָסט געוויס דערפון קיין השגה נישט און איך מוז עס דיר ערקלערן: אַ גאַנצען טאָג אַרבייט די בהמה אין פעלד, און די בעלי-בתים מוזען איהר דעריבער געבען עסען. ביי-נאַכט אָבער טוט זי דאָך גאָרנישט, פאַרוואָס זאָלען זיי איהר געבען עסען? געהט מען מיט איהר אין אַ פרעמד פעלד. דער האָזיגער

פרעמדער האט אויך בהמות; ביי איהם זענען אויך פערהאן פערד, וואס טרוגען גארנישט ביינאכט און האבען נישט פארוואס צו בעקומען עסען. וואס טוט ער? שיקט ער בגנבה זיינע פערד אין דעם פעלד פון זיין שכן. קומט אויס, אז דעמ'ס בהמות פאשען זיך אינ'ם שכנ'ס פעלד; און דעם שכנ'ס בהמות — אין דעמ'ס פעלד, און ביידע פרעהען זיך. האפט מען דעם גנב ביי דער גנבה, קריגט ער „שמיץ". פון דעסטוועגען הייסט עס אבער פארט נישט קיין גנבה: עס פיהרט זיך שוין אזוי פון קדמונים אן. מסתמא האבען די בעלי־בתים באלד פאראויס אויסגערעדט: אויב דו וועסט האפען מיין גנב, בין איך דיר מוחל פאר די קלעפ, וואס דו וועסט אין איהם אריינלעגען; דערפאר זאלסטו מיר מוחל זיין פאר די קלעפ, וואס איך וועל געבען דיין גנב.

און נאך אלעמען האב איך גאנץ ליעב געהאט צו געהן אויף דער „פאשע". איך האב ליעב געהאט די נעכט אין פעלד ווען די לבנה לייכט גאנץ שוואך. אויסער דיינע די אמות קענסטו גארנישט אונטערשיידען, און זעהסט נישט קיין זאך, וואס זאל דיר דערמאנען דעם ארט, אין וועלכען דו געפינסט דיך, און בעגרענעצען דיין איינבילדונג. דו האסט ארום זיך נאר דעם געוועלב פון הימעל אויבען, וואס דיין טאטע און דיין מאמע געפינען זיך אויך אונטער איהם; און דו קענסט דיך איינרעדען, אז דער טאטע שטעהט פאר'ן טהיר און איז גראד איצט מחדש די לבנה; און די מאמע קוקט אויף יענעם בלישצעדיגען שטערן, וואס דו קוקסט אויף איהם — ביידע קוקט איהר אויף דעם זעלביגען פונקט. און הויבסט אן וויינען, און שטעלסט דיך פאר, אז די מאמע וויינט אויך איצט; און עס הערט די נאכט, און עס הערען דיך די שטערענס, די זשאבעס קוואקען. דו ווילסט? קענסטו גלויבען, אז זיי וויינען מיט דיר, אז זיי זיפצען פאר דיר. די אלע זאכען זענען נישט מעהר, ווי נארעשקייטען און איינבילדונגען. אמאל אבער, דאמאלס, ווען דו האסט נישט קיין „ממשות", האסטו פערגניגען פון די דאזיגע נארעשקייטען; און א שטיל ווינטעל טראגט זיך דורך פערביי דיר דרינגט אריין אין דיר און פרישט דיך אב; און דו הויבסט אן גלויבען, אז נישט אייביג וועסטו געפאנגען זיין, אז ס'וועט קומען א טאג און דו וועסט בעפרייט ווערן; און דאמאלס, אין אזעלכע מינוטען, ליעג מיט'ן פנים צום הימעל און שלאף איין. און אויב

עס וועט דיך נישט אויפוועקען די רויט פונים בעל־הגית פון פעלד, וועסטו זעהען אזעלכע שענע הלומות, וואס קיין מויל קאן זיי גאר נישט איבערגעבען.

איך האב גענומען דאס זעקעלע, און בין ארויסגעגאנגען מיט די פערד אינים ברייטען, פרייען פעלד, וואס ציהט זיך און ליעגט פערזונקען אין דער נאכט־פינסטערניש. איך ווייס נישט, צי אויף צו־להכעיס מיין בעל־הבית, צי איך האב עס גלאט אזוי געטאן, נאר דאס מאל בין איך נישט געגאנגען פאשען די פערד אין פרעמדע פעלדער; איך האב מיך אראבגעלאזען טיעף אין דער ניעדער, אין יענעם שטיקעל פעלד, וואס פאטער האט געלאזען אויף צו שניי־דען היי, און האב מיך אויסגעצויגען אויף דער גוטער ערד און אויף איהר ווייכען גראז.

מיר האט זיך פערוואלט ארויסברענגען אין זכרון דעם טאטען מיט דער מאמען, און שמועסען מיט זיי אין געדאנק; דאס מאל אבער האט זיך מיר דאס נישט איינגעגעבען. דאס בילד פון דעם אלטען רב שוועבט מיר פאר די אויגען. מיר דאכט זיך, אז ער קוקט אויף מיר א ברוגזער. ער דערצעהלט מיר א מעשה מיט יוסף הצדיק, וועלכער איז געזעסען ביי פוטיפרע'ן אין שטוב און האט געלעבט מיט טרוקענע קערנער.

און ווען איך האב מיך דערמאהנט אן יוסף הצדיק, בין איך שטארק געפאלען געווארען ביי זיך צוליעב דער מעשה מיט מאריו־סען. איך האב נישט געקענט אפלייקענען זיך אליין, אז די דאזיגע יונגע „גויע" געפעלט מיר, און אויב זי וועט מיר געבען חזיר צו עסען אפילו צעהן מאל א טאג, וועל איך איהר אויך נישט פערזאגען און עסען. און אויסער דעם בין איך אליין זיך נאך משתדל מלמד זכות צו זיין אויף איהר. דעם גאנצען חטא נעהם איך אויף זיך; איך בין גרייט צו גלויבען, אז נישט זי איז געקומען צו מיר, נאר איך האב איהר געזוכט.

איך האב מיך זעהר זינדיג געפיהלט, און האב אפילו חיינען נישט געקענט. מיר האט זיך געדאכט, אז דער הימעל איז היינט שווארצער, ווי נעכטען, און די שטערען בלישטשען גארנישט היינט,— און א פערזונקענער אין טרויעריגע, טריבע מחשבות בין איך אנטשלא־פען געווארען.

עפעס א שטימע האט מיך אויפגעוועקט פון שלאף... עפעס

עהנליך צו א געוויין... נישט ווייט פון דאנען... עס טראגט זיך די שטימע און שוועבט אינ'ם איר פון טהאל... איך בין א דערציטערטער געווארען. און די שטימע געהט און גיעסט זיך... קלינגט און ציהט דאס הארץ... און געהט אהער, גלייך צו מיר...

א צוצאפעלטער בין איך אויפגעשטאנען און האב מיך געלאזען געהן נעהנטער צו דעם ארט, פון וואנען די שטימע האט זיך געטראגען. און ארום, און אויבען, און אונטען — איז פינסטער, שטאק־פינסטער: די לבנה איז שוין פערגאנגען. איך בין אבגעגאנגען עטליכע טריט — און איך דערזעה שוין נישט מיינע פערד. באלד האב איך אנגעהויבען האפען ווערטער אין דער שטימע; ווערטער, וואס פרעסען, פרעסען דאס הארץ, ווי מיט צוואנגען... ווערטער פון תהלים:

„כי יודע יי דרך צדיקים, ודרך רשעים תאבד".

איך האב אויפגעהערט מיך צו שרעקען, און האב אנגעהויבען צו שטוינען: „פון וואנען קומען די ווערטער דא אין גלות?"

איך האב אנגעהויבען צווייפלען, צי דאס איז נישט איינגאנצען א חלום.

„למה רגשו גוים... ולאמים יהגו ריק...!"

דאן האב איך אויך אנגעהויבען אויפ'ן קול:

„יתיצבו מלכי ארץ..."

ס'איז שטיל געווארען די שטימע, און איך האב געהערט טריט.

— ווער איז דארט? — פרעגט א קול אויף יודיש,

— איך! און ווער איז דארט?

— מיר! — ענטפערן א סך שטימען פאר א מאל.

— קאנטאניסטען?

— א קאנטאניסט?

און אין מיטען די שאלות האבען מיר זיך בעגעגענט.

דאס זענען געווען דריי קאנטאניסטען, וואס האבען זיך אויפגעהאלטען אין דארף ווייט פון פיאטער'ס הויז, און איך האב זיי נישט געקענט. זיי זענען אויך ארויס בייננאכט אויף דער „פאשע" מיט די בהמות פון זייערע בעלי־בתים און האבען זיך בעגעגענט אין דעם טהאל.

מיר איז אנגענעם זיי אנצורופען מיט די נעמען: דער

גרעסטער פון זיי איז געוועזן „יעקב", דער, וואס איך האב דיר שוין דערצעהלט פון איהם, און די אנדערע צוויי — סימאן און רובין; דארט אין פעלד אבער האבען זיי זיך אנגערופען מיט זייערע יודישע נעמען, ווי מ'האט זיי גערופען אין דערהיים: יענקעל, שמעילע און ראביק.

ווי איך בין דערנאך געוואהר געווארען, האט זיי דער טהאל געדיענט פאר א שטענדיגען פלאץ, זיך צוזאמען צו קומען אלע מאל. דאס איז געוועזן א בעזונדער סארט קלויז, וואס מ'האט איהם געקענט רופען „ר' יענקעל'ס קלויז".

ער, יענקיל, איז געוועזן א יונגעל פון פופצעהן יאהר, וואס מ'האט איהם צוגענומען פון דערהיים, ווען ער איז שוין געוועזן „אנגעשטאפט" מיט תורה. מיר אלע האבען שוין געהאט פערגעסען דעם חשבון פון די טעג; דער דאזיגער יענקיל אבער האט זיך בעריהמט, אז ער געדענקט די טעג לויט זייער אויסזעהן און לויט זייער ריח, און בעזונדער — די פרייטאגטיגע טעג. זיינע חברים האבען עדות געזאגט אויף איהם, אז ער נארט נישט אב; און בעריהמט האט ער זיך, אז ער האט אויפ'ן רעכנונג אלע טעג פון יאהר, אזוי אז ער האט קיין איין יום־טוב נישט דורכגעלאזען.

אין די יום־טוב'דיגע נעכט קומען זיי זיך צוזאמען דא, אין דעם טהאל.

לויט יענקיל'ס השבון איז אין יענער נאכט אויסגעפאלען „תשעה באב" און זיי זענען זיך אהער צוזאמענגעקומען, ווי זייער שטייגער איז געווען.

— אויב אזוי — האב איך זיך געוואונדערט צו זיי מיט א שאלה — טא וואס זאגט איהר עפעס תהלים? זאגט בעסער קינות!

— קינות קענען מיר נישט אויסווענדיג — האט מיר יענקיל ערקלערט, ווי אן עלטערער בעל־הבית, וואס מ'רופט איהם ר' יענקיל — מיר קענען אויף אויסווענדיג נאר עטליכע קאפיטלען תהלים און זיי זאגען מיר אלע יום־טוב; און אין תוך אריין רעדענדיג, זענען דען די ווערטער דער עיקר? סיי־ווי־סיי זענען דאך די ווערטער לשון קודש'דיגע! דער עיקר איז די כונה; אזוי האט מיר געלערנט דער טאטע, עליו השלום: „אלץ געהט נאך דער כונה פון הארצען! אויב דו ווילסט, איז דער פשט פון „למה רגשו גוים" — „אתה בחרתנו מכל העמים"; און אויב דו ווילסט — „איכה ישבה בדד"

דער יודישער לשון, וואס איך האב שוין לאנג נישט געהאט זיך בענוצט מיט איהם, האט אויף מיר א בעזונדער ווירקונג געמאכט: אט בין איך אין א יודישער סביבה! א יודישער קבוץ, יודען, אזעלכע, ווי דער טאטע און די מאמע. איך האב געפיהלט א שטארקע התבטלות פאר דעם „למדן מופלג“, פאר יענקיל'ען, וואס ווייס אלץ, ווי א „תנא“. איך האב געזעהען אין איהם א מין קליינעם „רבי“ איבער דער דאזיגער קליינינקער קהלה!

די בעגעגעניש מיט זיי האט נאך מעהר פערשטארקט מיין טרויער. איך האב אויסגעזעהן ביי זיך אין די אויגען, ווי דער רשע פון שטאדט, וואס עסט חזיר און טוט א סך הארבע עבירות. איך טאר זיך גארנישט מצרף זיין צו די דאזיגע פרומע יודען.

דערווייל האט דער קליינער ראובע'לע א טאפ געטאן מיין זעקעל און געפונען דארט א מציאה.

— קינדער! עסען! — האט דער קליינער אויסגעשריען פון דתפעלות.

הכרה האט דערהערט עסען, און איז לעבעדיג געווארען. אזוי זענען שוין די קאנטאניסטען געוועהנט געווען, זיך צו דערפרעהען מיט יעדען עסען אפילו זאטערהייד. נישט שטענדיג אפילו האבען מיר זיך געקענט קלאגען אויף אונזערע בעלי־בתים בנוגע צום שטילען דעם הונגער; אממערסטענטייל פלעגען זיי אונז געבען עסען צו דער זעט. אזוי אבער ווי זיי פלעגען אונז נישט געבען צום עסען דאמאלס, ווען עס האט זיך אונז געהונגערט, נאר ווען ס'איז אויסגעקומען לויט זייער רעכנונג, האבען מיר זיך צוגעוועהנט צו עסען מיט אפעטיט אפילו אויך דאמאלס, ווען דער בויך איז אונז פול געווען. „עס, ווען דו האסט, וועסטו נישט דארפען הונגערן, ווען דו וועסט נישט האבען!“ — דאס איז געווען א בעקאנט שפריכווארט ביי אונזערע ברידער.

זיי האבען אנגעהויבען זוכען אין מיין זעקעל, און איך בין אנגעצינדענער געווארען פון הרפה, וויסענדיג, אז אט באלד וועלן די דאזיגע ערליכע יודען געפינען ביי מיר אין זעקעל — חזיר־פלייש.

איך האב אנגעהויבען וויינען און זיך מתודה זיין אויף מיינע זינד.

— איך בין געשטרויכעלט געווארען — האב איך קוים געקענט ארויסרעדען זיפצענדיג — חזיר־פלייש... איך האב נישט געקענט ביישטעהן דעם נסיון.

מיר האָט זיך געדאַכט, אַז יענקיל איז מײַן „בית־דין“, און די צווײ קלײנע — מײַנע עדות, וואָס האָבען מיר געהאַפּט בײַ דער עבירה. יענקיל האָט אויסגעהערט די אָבגעריסענע ווערטער פון מײַן ודוי. די עדות האָבען אײַנגעגראָבען זײערע פּנימ׳ער אין דר׳ערד, ווי זײ וואָלטען זײַן די בעשולדיגטע; און איך — איך ווײן און דפּץ.

— הער נאַר, קלײנער, — האָט זיך יענקיל געווענדעט צו מיר — איך ווײס נישט צו דו ביזט דורכגעגאַנגען די אַלע מדרגות פון גיהנום, וועלכע מיר זענען דורכגעגאַנגען. מ׳האָט דיך אויסגעשמירט מיט סמאָלע און אַרויפגעפירט אויף דער אויבערשטער באַנק אין באָד, וואו די היץ ברענט און שטיקט? מ׳האָט דיך געשמיסען מיט ריטער דערפאַר, וואָס מ׳האָט דיך געטראָפען מורמלענדיג „מודה אני“? מ׳האָט דיך אַוועקגעשטעלט אויף די קניע צווישען שפּיציגע שאַרפע שטײנער, דערפאַר, וואָס דו האָסט נישט געוואָלט קושען דעם צלם? מ׳האָט דיך געטראָפען אַמאָל קושענדיג בגנבה די ציצית פון „אַרבע־כנפות“ און אָבגעמשפּ׳ט אַזוי פיעל ריטער, וויפיעל פעדים ס׳זענען פאַרהאַן אין די ציצית? אויב דו האָסט עס אַלץ נישט איבערגעטראָגען — טהו אַ קוק אויף אונזער לײַב און צעהל איבער די געשווירען און די בלוטיגע וואונדען, וואָס זענען דאָרט איבערגעבליבען. און דערצו קענסטו צורעכ׳נען אויך די שמיץ, וואָס איך דאַרף נאָך קריגען, ווײַל מײַן קלײן קערפּעריל האָט נישט געקענט אַריבערטראָגען די גאַנצע צאָהל שמיץ מיט אַמאָל. — און נאָך דעם אַלעמען, איז נאָך נישט איבערגעגאַנגען קײן אײן טאָג, מיר זאָלען נישט זאָגען קײן „מודה אני“; און פון הזיר־פלײש האָבען מיר זיך אַזוי לאַנג אָבגעהיט, ביז זײ האָבען אינגאַנצען אויפגעהערט אונז דערפאַר צו שלאָגען, נאָר, פּשוט, נישט געגעבען אונז קײן אַנדער זאַך צום עסען, אויסער הזיר־פלײש. צווײ גאַנצע מעת־לעת האָבען מיר געפאַסט: נישט קײן ברויט און נישט קײן וואַסער איז אין אונזער מויל געקומען. דו זעהסט אָט דעם קלײנעם שמעו׳לען? די גראָזען פון דער ערד האָט ער דאַמאָלס געפּרובט עסען. און אין דער דריטער נאַכט פון אונזער תענית האָב איך געזעהן דעם טאַטען אין חלום. ער איז געווען אָנגעטאָן אין זײַנע יום־טוב׳דיגע מלבושים און אין האַנד האָט ער געהאַלטען אַחומש. ער האָט אָנגעהויבען צו לערנען מיט מיר און מיר אײַנצוחזר׳ן דעם פּסוק „ונשמרתם

לנפשותיכם". און פלוצלונג האָט זיך די ערד געעפענט: ס'איז אַרויס דער מלאך־המות... אין דער רעכטער האַנד האָט ער געהאַלטען ריטער און אין דער לינקער — חזיר־פלייש, און ער האָט עס דערלאַנגט מיר צום מויל. איך קוק אויפ'ן טאַטען מיט אַ ציטערניש... און ער לאַכט. דאָס גאַנצע אָרט האָט געלויכטען פון זיין געלעכטער, און ער האָט געזאָגט: „דו עסט עס דען מיט'ן גוטען ווילען?" דער טאַטע האָט אָנגעהויבען אַרויפצושוועבען אין דער הויך, און פון דערווייטענס האָט ער צו מיר געשריען: „זאָג דיינע „געהאַפטע" ברידער, אַז זייער שכר איז זעהר גרויס! יעדער איינציגער פון זייערע זיפצען ווערט גערעכענט פאַר אַ תפלה; יעדע גוטע מחשבה ווערט פערעכענט פאַר אַ מעשה, און אויב איהר וועט אויסגעהן פון הונגער, וועט איהר זיין אין גן־עדן". איך האָב מיך אויפגעהאַפט. און פון דאַמאָלס אָן האָבען מיר אָנגעהויבען עסען חזיר־פלייש און טרפה עסענס. דער עיקר איז, מיר זאָלען בלייבען יודען; איך בין זיכער, אַז גאָט וועט אונז דערפאַר נישט שטראָפען.

אַ שטיין האָט זיך מיר אַראָבגעקוילערט פון האַרצען; איך האָב אָנגעהויבען וויינען פון שמחה. און אַזוי ווי איך האָב שוין אָנגעהויבען דערצעהלען, האָב איך שוין בעשלאָסען צו דערצעהלען איהם מיין אַנדערן חטא אויך. איך האָב געהאָפט צו קריגען פון יענקלען אַ היתר אויף מאַריוסען, אָט אַזוי, ווי איך האָב עס געקריגען פון איהם אויף חזיר־פלייש.

דערווייל האָט שמעולע אַרויסגענומען פון מיין זעקעל ברויט און פלייש.

— פרעסער! — האָט יענקל אויף איהם בייז אַ געשריי געטאָן — דו האָסט פערגעסען? היינט איז דאָך „תשעה באָב"!

אַ פערשעמטער האָט שמעולע אַלץ צוריק אַריינגעלעגט און איז אָבגעגאַנגען אָן אַ זייט.

איך האָב דערצעהלט יענקלען אַלץ, וואָס ס'איז פאָרגעקומען צווישען מיר מיט מאַריוסען, און גאָרנישט טראַכטענדיג וועגען דעם האָב איך מיר משתדל געווען צו געפינען פאַר איהר אַ זכות. מיר דאַכט, אַז איך האָב דאַמאָלס אַ סך מגזם געווען און לעגען געזאָגט בנוגע צו דער ליעבע, וואָס זי פיהלט צו יודען.

— און וואָס איז דער סוף געווען? — האָט יענקל געפרעגט אַ

דערשראָקענער — זי האָט זיך טאַקע ממש געקושט?

יעדערער פון דער קאָמפּאַניע האָט איבערגעפרעגט די זעלביגע שאלה.

איך האָב אַראָבגעלאָזען די אויגען צו דר'ערד און — געשוויגען.

— זי איז אַ יפת־תואר?

איך שווייג.

— איך האָב פערגעסען — ווי רופט מען דיך?

— שמואל.

— הער, שמואל, דאָס איז אַ האַרבע ענין! נאָך האַרבער ווי עס שטעהט ביי יוסף הצדיק! דו פערשטעהסט? איך ווייס נישט, ווי דאָס דיר צו דערקלערען. ס'איז אַ סכנה פאַר אונז צו געפינען דאָ... אין גלות... צווישען אונזערע שונאים... אָמת'ע און ערהר־ליכע גוטע פריינד.

— פאַרוואָס? — האָב איך מיך געוואונדערט.

— איך ווייס נישט. איך פיהל דאָס. עלענד און געפייניגט זענען מיר אַרויסגעגאַנגען, און עלענד און געפייניגט מוזען מיר זיך אומקעהרען. די צרות און די גערעכטיגקייט געהערען צו אונז. מיר מוזען זיי היטען, ביז מיר וועלען זיי צוריק ברענגען אַהיים.

— איך פערשטעה נישט.

ער האָט אויסגעשטעלט אויף מיר זיינע אויגען און געזאָגט:

— וועה, איך זאָג דיר אָן! אַנטלויף פון איהר!

זיינע ווערטער זענען מיר אַריין טיעף אין דער נשמה. איך האָב איינגעבויגען דעם קאָפּ פאַר איהם מיט אונטערטעניגקייט און מורא. דאָס איז געווען זיין כח נישט נאָר איבער מיר, נאָר אויך איבער אַלע אַנדערע הברים: פלעגט ער אויף אימיצען אַ קוק טאָן, איז שוין יענער געוואָרען זיין שקלאַף. איהם האָט מען נישט געקענט נישט פאָלגען.

איך בין געוואָרען גאָר אַנ'אַנדער מענש: אַ משא פון צוויי עבירות איז מיר אַראָבגענומען געוואָרען פון האַרצען. אויף איינער האָב איך בעקומען אַ היתר, און אויף דער אַנדערער בין איך געוואָרען אַ בעל־תשובה. מיט אַ פרעהליך האַרץ בין איך צוגעשטאַנען צום עולם, און מיר האָבען ווידער אָנגעהויבען זאָגען די ערשטע קאַפּיטלען פון תהלים, אַנשטאַט קינות. צום סוף האָב איך פאַר־

געלעגט, מיר זאלען זאגען „על נהרות בבל", וואס איך האב געקענט אויף אויסווענינ.

מיין פארשלאג איז אנגענומען געווארען.

א עדה פון פיער קליינע יודעלעך איז געשטאנען אויף פיאטער הלאפאווס לאנקע, בעהאלטען פון די ארומיגע בערג און איינגע-הילט אין די שאטענס פון דער נאכט. „גנבים" אויף יענעם רעכ-נונג און „קלאגערס" אויף דעם אייגענעם רעכנונג — און האבען געשריען פון טיעפען הארצען:

„על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון".

מיר האבען געשריען, מיר זיינען געזעסען און געוויינט, זיך דערמאהנענדיג, וואס מיר האבען איבערגעלעבט — און וואו מיר געפינען זיך.

דער אלטער שמואל האט זיך א האפ געטאן אין מיטען דער-ציהלען. ס'איז דונקעל געווארען און ער האט זיך דערמאהנט, אז ער האט נאך קיין מנחה ניט געדאווענט.

ער איז אראבגעגאנגען, האט געוואשען די הענד אינים וואַ-סער פון דער בלאטע, איז צוריק ארויף און פערזונקען געווארען אין דאווגען.

VI

ווען דער אלטער האט געענדיגט דעם דאווגען זיצענדיג אויפ'ן וואגען, האט ער נישט געווארט, איך זאל איהם דערמאהנען: ער האט זיך אליין אומגעקעהרט צו דעם ארט, וואו ער האט זיך אבגעשטעלט, פונקט ווי ער וואלט דארפען אבגעבען מיר דין וחשבון פון אלץ, וואס ער האט איבערגעלעבט. די לעצטע פארנאכטיגע שטראהלען זענען פערלאשען געווארען. א ווינטערדיגער אבענד האט אונז איינ-געהילט אין א געדיכטער פינסטערניש.

דער אלטער האט געענדיגט זאגען „עלינו לשבח" און בעטאנט פון דער פינסטערניש ארויס די ווערטער: „לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך... ביום ההוא יהיה אדוני אחד ושמו אחד". די ווערטער האבען זיך געשלענגעלט אין דער נאכט-פינ-סטערניש, ווי זיי וואלטען העלן איהר שפאלטען, צושטרייען; זיי זענען אבער איינגעשלינגען געווארען אין איהר און האבען נאך זיך קיין שום סימן נישט איבערגעלאזען.

אין גלות קיין גוט'ס נישט האָבען, און האָב מיט'ן גאַנצען האַרצען חרטה געהאַט איף דער פערגאַנגענהייט, ביז — איך בין ווידער גע־קומען צו איהר.

— איך רעכען יענעם טאָג, אין וועלכען איך האָב זיך בעקאַנט מיט יעקב'ן, — האָט דער אַלטער זיך צוגעאײַלט און אָנגעהויבען די פאָרטזעצונג פון זיין ערצעהלונג — פאַר אַנ'אָנהויב פון אַ נייעם לעבען. איך בין צוגעוועהנט געוואָרען, צו קוקען אויף איהם, ווי אויף אַ גרויסען מענשען, וואָס זיינע מעשים דאַרפען אונז דיענען פאַר אַ ביישפיעל. וואָס יעקב האָט געזאָגט, איז דאָס געווען געזאָגט, נישט ווי קיין השערה און קיין ספק, נאָר ווי אַ בעשטימט אָבגעפּסקענטע זאַך. דאָרט וואו ער אַליין איז נישט זיכער געווען האָט איהם דער פאָטער פותר געווען זיינע שאלות אין חלום. מיר האָבען געוואוסט צו פאָלגען נאָר איהם און זיינע חלומות.

איך בין געוועהנט געווען איהם צו זעהן עסענדיג טרפות מחלל שבת זיין און עובר זייענדיג אויף דער גאַנצער תורה אָהן אַ שום צווייפעל; און פון דעסטוועגען זאָגט ער אונז שטענדיג אָן, מיר זאָלען זיך לאָזען שלאָגען און אויסשטעהן אַלע מיני צרות, אייִדער בוגד צו זיין אין יודישקייט; און דעריבער האָב איך מיר פאָרגע־שטעלט אין געדאַנק, אַז דאָס יודישקייט איז נישט קיין תפלה און נישט קיין אָבגעהיטקייט פון פערשיעדענע מינים עברות, נאָר עפּעס גאָר אַנ'אַנדער ענין, וואָס איך ווייס נישט זיין נאָמען און קאָן נישט אָנווייזען אויף איהם מיט'ן פינגער. יעקב — ווייס עס זיכער. איך פיהל דאָס נאָר. אַנאַ פיהלט דאָס אויך: וואָרום ווען נישט וואָלט זי דאָך מיר נישט גערופען שטענדיג „זשידיאָנאָק" און וואָלט דאָך מיר נישט אַזוי פיינד געהאַט, נאָכדעם, ווי זי דאָס שוין געזעהן, אַז איך בין עובר אויף אַלע מצוות פון דער תורה.

אַמאָל פלעגט טרעפען, אַז איך האָב געקוקט אויף זיך און אויף מיינע חברים, ווי אויף די קאָמאַנדירען פון דעם אויבערשטען'ס סאָלדאַטען. אַלץ, וואָס ער האָט פערבאָטען, האָט ער פערבאָטען נאָר די סאָלדאַטען. די סאָלדאַטען זענען פראָסט, זיי דאַרפען שטעהן גלייך און פאָלגען, וואָס מ'הייסט זיי. די קאָמאַנדירען אָבער זענען שוין גאָר אַנ'אַנדערע זאַך. אונז האָט דער אויבערשטער פבּיכּון

מרמז געווען אין יעקב'ס הלומות: פאר אייך איז פערהאַן אַנ־ אַנדער יודישקייט; איהר וועט שוין אליין פערשטעהן, וואס און ווען מ'מעג, וואס און ווען מ'טאר נישט.

מיר האט זיך אפט אויסגעדוכט, אז איך בין מקיים מיין יודישקייט דערמיט, וואס איך וועל ביישטעהן דעם נסיון פון שטן אין דער געשטאלט פון מאַריוסען: אויב איך וועל זיך אויף איהר נישט אומקוקען, קויף איך זיך עולם הבא אין איין מינוט.

איך האב מיך בעוואפענט געגען איהר מיט אלע מיני כלי־דין, און ביי מיר איז פעסט בעשלאסען געווארען, אז ווען זי וועט מיר געבען שטילערהייד עפעס צו'ם עסען, זאל איך עס איהר אין פנים אַ שלײַדער טהון; און טאמער וועט זי אַרויפלעגען אויף מיר די האנד, וועל איך זי אבשטויסען פון זיך. איך וועל איהר זאגען, אז איך בין אַ יוד, און זי איז — גארנישט.

איך האב געקעמפפט מיט איהר שאטען און האב איהם מנצח געווען, אזוי לאנג ווי איך האב איהר נישט געזעהן; ווי אבער זי האט זיך מיר אַ וויז געטהון פאר די אויגען, זענען מיינע כלי־דין קאליע געווארען. אזוי ווי פערשכורט האט זי מיך. איך האב נישט געקאנט ביישטעהן נישט קעגען דעם פייער פון איהרע ווילדע אויגען, נישט געגען — איהר אינגאנצען. אליין אין איהר איז געווען עפעס נישט מעשה־קלפה, נאר פשוט — עס האט דיר געצויגען, געצויגען אהן דיין ווילען. און ווען זי האט אויף מיר ארויפגעלעגט איהר ווייכע הענדטעל, האב איך איינגעבויגען דעם קאפ און מפקיר געווען זיך אינגאנצען, זי זאל טהון מיט מיר, וואס איהר הארץ גלוסט; און זי האט געטהון: — וואו ס'האט מיר געפעהלט אַ קנעפּיל — האט זי צוגענעהט; וואו מיין בגד איז צוריסען געווען — האט זי געלעגט אַ לאטע; אַ קליינע מאמעלע איז זי פאר מיר געווען, און עסען און גוטע זאכען האט זי מיר געבראכט, און האט מיר געהייסען עסען, און איך האב איהר געפאלגט. זי האט פון מיין זכרון אינגאנצען אויסגעמעקט יעקב'ן מיט זיין תורה.

פלעג איך אבער צוזאמענקומען זיך מיט יעקב'ן — פלעג איך אן איהר פערגעסען, און זיין תורה זיך איינ'חזר'ן, אז מ'טאר

9. שטיינבערג.

צחוי כהות האָבען אין מיר מלחמה געהאַלטען.

און מיט יעקבין פלעג איך זיך טרעפען גאַנץ אָפט; פון יענער נאַכט אָן, וואָס לויט יעקב'ס השבון איז עס געווען תשעה־באָב, האָבען מיר זיך כמעט אַלע נאַכט געטראָפען אויפ'ן לאָנקע, און ס'איז אַזוי חייט געקומען, אַז מיר האָבען זיך שיער ניט צוקריגט: איך האָב בשום אופן ניט דערלאָזען, אַז אַלע זאָלען ברענגען זייערע בהמות אהער זיי זאָלען אַרומעסען דעם גאַנצען היי פון מיין בעל־הבית'ס לאָנקע; שמעון און ראובן חידער האָבען אויך נישט געלאָזען, אַז איך זאָל ברענגען מיינע פערד אויף זייערע פעלדער. און עס האָט געהאַלטען דערביי, מיר זאָלען אינגאַנצען איבערייסען אונזער חבר'שאַפט; דאַן אָבער האָט זיך יעקב געווענדעט צו אונז מיט זיין בעפעהלענדער מיינונג:

— „קינדער! איהר דאַרפט וויסען, אַז דאָס „פאַשען" ביי נאַכט איז אינגאַנצען אַ ענין פון גנבה. אמת די גנבה איז נישט אונזערע; קוים אָבער האָט מען דאָס איבערגעגעבען אונז אין די הענד, דאַרפען מיר זיך פיהרען דערביי מיט יושר און גערעכטיגקייט. לאָמיר איבערצעהלען, וויפיעל פערד יעדערער פון אונז האָט? און לויט דער צאָהל פון די פערד, וועלען מיר איינטיילען די נעכט, און בייטען די „פאַשע": ווער עס האָט מעהר פערד, ביי דעם אויפ'ן פעלד וועט מען מעהר מאָל פאַשען, און די גנבה וועט האָטש זיין מיט יושר".

דער פראָיעקט איז אָנגענומען געוואָרען, אַזוי ווי עס זענען אָנגענומען געוואָרען אַלע זיינע פראָיעקטען, נישט ווי פראָיעקטען, נאָר ווי גזרות, ווי בעפעהלען; און פון דאַמאָלס אָן האָבען מיר אָנגעהויבען פראַווען די „גנבה מיט יושר".

די בעלי־בתים אונזערע זענען זיך געשלאָפען אין דערהיים, האָבען זיך געפרעהט מיט דער גנבה און ס'האָט זיי נישט געשאָדט; האָט זיך אָבער איינמאָל מיט אונז מתחבר געווען אַ גוי'שער שגץ, סערגיי איוואַנאָוויטש, דער זוהן פון פיאָטער הלאָפּאָחס אַ שוואָגער, וועלכער פלעגט אויך אַמאָל געהן אויף דער „פאַשע". אין אָנהויב האָט דער דאָזיגער שגץ געמוזט מקבל זיין אויף זיך יעקב'ס גזרה; נאָר אויף צומאָרגענס האָט ער אויסגעזאָגט די גאַנצע מעשה.

די בעלי־בתים זענען אין כעס געוואָרען. יעקב האָט גענומען די גאַנצע זאַך אויף זיך, און געקריגען געשלאָגען פאַר אונז אַלע־

מען. און פון דאמאלס אָן איז יעקב'ס קלויז פערמאַכט געוואָרען; מ'האָט אונז אויסגעהערט צו שיקען ביינאַכט אויף דער „פּאַשע".

צווישען זיך רעדענדיג, זענען זיי אַביסעל גערעכט געווען: דורך אונז זענען זיי אָבגענאַרט געוואָרען. יעדער איינער פון די דאָזיגע בעלי-בתים האָט געגלויבט, אַז זיין פערד בּרענגט איהם אַ געוויסען רוח יעדע נאַכט, ד. ה. אַזוי פיעל, וויפיעל עס בּעטרעפט די פּאַשע פון אַ נאַכט. זיעבּען נעכט — זיעבּען מאָל אַזוי פיעל; אין אַ חודש — דרייסיג מאָל אַזוי פיעל, פלוצלונג דערוויסען זיי זיך, אַז יעדען איינעמ'ס פערד פּאַשעט זיך אויף דעם רעכענונג פון זיין אייגענעם בעל-הבית — הייסט דאָך עס, אַז מיר האָבען זיי גורם געווען אַ גרויסען שאָדען מיט איין מאָל.

אַי וואָס? אַ גנבה — וועסטו זאָגען? וואָס אַרט עס דיר, יודישער שנעק? מ'גנב'ט דען דיינ'ס?!

אַ בּעקאַנטער קריסט האָט מיר אַמאָל געזאָגט: „דאָס איז שוין דער איינציגער חסרון פון אַ יודען, וואָס ער רוקט זיך אַריין דאָרט, וואו מ'בעט איהם גאָרנישט". און אָט דעם דאָזיגען חסרון האָט דערשמעקט אין אונז אויך סערגיי איוואַנאָוויטש און ער האָט אונז כסדר אויסגעוואָרפען איהם.

יעקב'ס קלויז איז פערמאַכט געוואָרען; מיר האָבען זיך אָבער אָבגעזוכט אַנדערע ציטוויילינע ערטער, און האָבען אָנגעהויבען אָפּט אַריינקומען איינער צו'ם אַנדערן — אונזערע בעלי-בתים האָבען נישט מקפיד געווען אויף דעם.

איך ווייס נישט, ווער עס האָט מאַריוס'ען איינגערוימט אין אויער, וואָס'רע מין נפש אָט דער יעקב איז און וואָס'רע מיינונג ער האָט וועגען איהר? — זי האָט פיינד געקריגען גלייך פון דער ערשטער מינוט, וואָס ער איז אַריינגעקומען צו מיר: „פּראָ-אָדם" האָט זי איהם גערופען.

— איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געזעהן אַזאַ יודען! — האָט זי מיר געזאָגט — איך האָב פּשוט מורא פאַר איהם, — פאַר זיינע אויגען האָב איך מורא, און קאָן איהם נישט אָנקוקען.

ווען ער איז אַריינגעקומען צו מיר, איז די אַרויס פון צימער און נישט אַריינגעקומען פריהער, בּיז ער איז אַוועק; און איך בּין דערפון צופריעדען געווען: מיר איז פּשוט אומנעגליך געווען זיך צו געפינען אין איין צייט אונטער דער השפעה פון זיי בּיידע.

אזוי האָב איך אָבגעלעבט טעג און וואָכען אין מיין נייער סביבה: פּיאָטער פלעגט מיר אָפט אַרויסווייזען סימנים פון פריינד־שאַפט; אַנאַ האָט מיר פערטיילט ביטערע צרות; מאַריוסע האָט מיר ליעב געהאַט, ווי אַ אייגענעם ברודער און געוואַרעמט מיט דעם גלות פון אירע אויגען. יעקב האָט מיר נישט אויפגעהערט צו לעהרנען, אַז אין גלות טאָר מען די מינדעסטע הנאה נישט האָבען פון אַזאַ, וואָס איז נישט אין גלות, און אַז מיר דאַרפען מלחמה האַלטען פאַר אונזערע יודישקייט. סערגיי איוואַנאָוויטש איז מיר געוואָרען אַ שונא פון דער צייט אָן, וואָס ער האָט דערצעהלט פאַר אַלעמען, וועגען „דער גנבה מיט יושר", און דער אָפיציער האָט מיר געלעהרנט די „סלוזשבע" און האָט געהאַט ערפאָלג.

איך אַליין בין, דאַכט זיך, גאָרנישט געוועזען.

אזוי איז אַריבער דער זומער און דער גרעסטער טייל פון ווינטער.

דערוויל איז אָנגעקומען עפּעס אַ יום־טוב'דיגער טאָג ביי די הלאָפּאָוו'ס. איך געדענק נישט, וואָס'רע יום־טוב דאָס איז געוועזען. די דאָזיגע ערב־יום־טוב'דיגע טעג זענען געווען פאַר אונז אין גלות די סאַמע שרעקליכסטע: ווי אַנאַ פלעגט נאָר אָנהויבען זיך עוסק'ן מיט די הכנות לכבוד יום־טוב, פלעגען מיר אַרויף אויפ'ן רעיון די ערב־שבת'ן אין דערהיים, די שבת'ים אין קלויז, די יודישע יום־טובים און די אַלע אַנדערע זאַכען, וועלכע זענען אַזוי ליעב יעדען יודישען יונגעל, — און אַ פּיינערדיגע בענקעניש פלעגט זיך צופלאַקערן ביי מיר אין האַרצען. אין יענע טעג פלעגט מיר נישט העלפען אַפילו מאַריוס'עס נאָהנטקייט און די טרערען פלעגען אויך נישט לעשען דעם דאָזיגען פייער. ווי גליהענדע קוילען פלעגען זיי זיך מיר אָנלעגען דאָ אויפ'ן האַרצען.. דו האָסט שוין אַמאָל פערזוכט דעם טעם פון אַזאַ מין פייער? דיר ווילט זיך דאַמאָלס ליעגען אויף דר'ערד, זיך וואַלגערן, צודריקען דאָס האַרץ צו עפּעס אַ שווערע זאַך. עס פאַלט דיר פלוצלונג איין אַ משוגעת אין קאָפּ: טאַנצען, זינגען, זיך שלאָגען, וויינען, לאַכען, — אַפילו שמיץ וואָלסטו דאַמאָלס געוואָלט קריגען, אַבי דו זאָלסט דיר אַרויסשלאָגען יענע זכרונות, יענעם פייער.

הלאָפּאָוו איז אַוועקגעגאַנגען און האָט זיך געזוימט מעהר, ווי געוועהנליך. מאַריוסע האָט בעמערקט, אַז זי האָט איהם גע־

װעהן געהענדיג אין שענק.

האָט אַנאַ אָנגעהויבען שילטען דעם שענקער — „אונזער משה׳קע׳ן.

— העֶר, מאַמע, — האָט זיך מאַריוסע אַריינגעמישט — װאָס איז דאָ משה׳קה שולדיג? ער שלעפּט דען דעם טאַטען מיט געוואַלד? ער גיט איהם דען צו טרינקען?

אַנאַ איז אין כעס געוואָרען און האָט אָנגעהויבען זידלען דער טאָכטער.

איך ווייס נישט, וואָס מיט מיר איז אין יענער מינוט געוואָרען. מיינע פויסטען האָבען זיך צוזאַמענגעביילט, דאָס בלוט אין מיר האָט געקאָכט; איך האָב נישט געקאָנט גלייכגילטיג צוזעהן ווי מ׳באַליידיגט מאַריוס׳ען. דאָס איז געווען אַ געפעהרליכע מינוט — איך האָב געוואָלט אָנפאַלען אויף אַנאַ׳ן און איהר ממית׳ן, און האָב נישט געוואוסט, אַז מאַריוסע קוקט מיר נאָך, און זעהט, וואָס דאָ טהוט זיך מיט מיר.

אין דער מינוט האָט זיך געעפענט די טהיר און הלאַפּאַת איז אַריינגעקומען אמבושמדיגער. ער האָט זיך געוויעגט פון איין זייט אין דער אַנדערער און מיט אַ יום־טוב׳דיגער פרעהליכקייט אויפ׳ן געזיכט איז ער געגאַנגען אונטערשפּרינגענדיג. הלאַפּאַוו, ווען ער איז געווען מבוסמ׳דיג, איז איהם די נשמה אַרויסגעשפּרונגען פון איהר בעהעלטעניש און האָט זיך איהם אַוועקגעלעגט אויפ׳ן פּנים. אין יענע מינוטען האָט ער קיין אַנדער זאַך נישט געקאָנט טהון, ווי נאָר אָדער האַלזען, קושען און ווייגען אָדער שילטען, שלאָגען און שמייכלען. נישט אומזיסט האָט ער זיך נוהג געווען אַרומצוגאַלען זיך איננאַנצען פאַר יום־טוב; דאָס איז געװען, כדי צו געבען אַ ברייטען און פרייען פּלאַץ זיין ברייטער נשמה. אין דעם ליעגט דער אונטערשיעד צווישען אַ יודישער נשמה און צווישען דער נשמה פון נישט קיין יודען. די נשמה פון אַ יודען איז איננאַנצען „רוחניות״, זי ציהט זיך איין און געפינט זיך אַנ׳אָרט אפילו אויפ׳ן שפּיץ נאָז. די נשמה אָבער פון אַ גוי פערנעהמט, כביכול, אַ ברייטען אָרט, אַזוי ווי אַ „גשמיות״.

ער האָט זיך אָנגעהויבען צו שפּיעלען מיט מיר און מיט מאַריוס׳ען, האָט אונז געגעבען גוטע זאַכען, אבי נאָר מיר זאָלען טאַנצען מיט איהם.

אַנאַ אָבער האָט איהם אויפגענומען מיט אַ װיערער מינע.

— שוין װידער שכּור?

אַנאַ'ס אויגען האָבען אין יענע מינוטען נישט געווירקט אויף הלאָפּאָװ'ען.

אַ װאָרט פאַר אַ װאָרט — און חלאָפּאָװ האָט זיך נישט גע־קאָנט מעהר איינהאַלטען, האָט ער זיך אַװעקגעשטעלט און אַ געשריי געטהון אויף איהר:

— זשידאָװקאַ!

איך האָב אַ קוק געטהון אויף אַנאַ'ן און האָב געזעהן, אַז זי איז אַ אָנגעצונדענע געװאָרען; איך האָב געזעהן, װי מאַריוסע איז רויט געװאָרען; איך האָב אַ קוק געטהון אויף הלאָפּאָװ'ען און האָב געזעהן, װי זיין נשמה הויבט זיך אָן איינצוציהען און קעהרט זיך צוריק אום אין איהר בעהעלטעניש. אַנאַ איז אַװעק אין איהר צימער. דער גאַנצער סדר איז געשטערט געװאָרען.

איך בין אָבגעשפּרונגען הינטער זיך אַ ערשטוינטער: „זשי־דאָװקאַ" — װאָס בעדייט עס?

איך האָב רחמנות געקריגען אויף הלאָפּאָװ'ן, אויף דער דער־שראָקענער מאַריוס'ען, אויף דער װיינענדער אַנאַ'ן, אויף דעם גאַנ־צען יום־טוב, װאָס איז צושטערט געװאָרען צוליעב דעם איינציגען װאָרט: „זשידאָװקאַ"; און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז אַ גרויסער טייל פון דער שולד פאַלט אויף מיר. װאָרום אין דער אמת'ן: צו װעמען דען האָט דאָרט געהאַט אַ שייכות דאָס װאָרט „זשידאָװקאַ" מעהר, װי צו מיר? צו הלאָפּאָװ'ען אפשר?!

דעם אַלטענ'ס ערצעהלונג איז דאָ איבערגעריסען געװאָרען דורך אַ הילכיגען הירזשען פון די פערד, צװישען װעלכע עס איז פאָרגעקומען אַ קליין געשלעג: דאָס פאָדערשטע פערד האָט זיך גרויס געהאַלטען מיט זיין ביסעל פרייהייט און אַ ביס געטאָן דעם מיטעלסטען שכן. יענער האָט איהם נישט געקענט אָבגעבען, װייל ער איז געגאַנגען צוגעבונדן מיט שטריק, און האָט זיך אויפגעשטעלט אויף זיינע הינטערשטע פיס. דער פוהרמאַן האָט דאַן אויסגעהוי־בען אויף זיי דעם בייטש און זיי האָבען צװישען זיך שלום געמאַכט.

— זייט זיך מטריח, — האָט אונז דער בעל־עגלה אַ עצה־טובה געגעבען — קריכט אַראָב פון װאָגען און געהט צו ביז יענעם

באַרג, איהר זאָלט נישט פערגליווערט ווערען ביצענדיג!
אַ בעל-עגלה אין וועג דאַרף מען זיך נישט לאָזען בעטען.
און מיר האָבען געטאָן, וואָס ער האָט אונז געהייסען.

VII

אויף צומאָרגענס, — האָט דער אלטער ווייטער דערצעהלט —
איז מיר די זאַך אביסעל קלערער געוואָרען. מאַריוסע האָט מיר אויסגעזאָגט, אַז אין דאָרף מורמעלט מען אויף איהר מאַמען, בכן זי זאָל זיין אַ „געשמאַדטע זשידאָווקע". זי וויים נישט אויף וויפיעל דאָס איז אמת... אַמאָל טרעפט, אַז דער טאַטע רופט זי „זשידאָווקא" דאָס איז אָבער נאָר פון שכרות, און זי ווייסט נישט, צי ער זאָגט עס אליין, צי ער הורט נאָר איבער די פלוידערייען, וואָס ער הערט וועגען איהר אין דאָרף. ווען זי פרעגט דער מאַמען וועגען דעם, ווערט זי אין כעס. דער טאַטע האָט ליעב יודען, נאָר די מאַמע האָט זיי פיינד. זי אליין האָט ליעב דעם טאַטען מעהר פון דער מאַמען. זי האָט אויך ליעב יודען. זי חבר'ט זיך מיט די קינדער פון „אונזער משהק'ען" אָהן דער מאַמעס וויסען. זי קען נישט פערשטעהן, פאַרוואָס די מאַמע האָט אַזוי פיינד יודען? און דערווייל האָט זי מיר פערשוואוירען, איך זאָל איהר זאָגען דעם אמת: „ווי זענען די יודען דאָרט אין זייערע ערטער? אַזעלכע, ווי דער ווילדער יעקב, צי אַזעלכע, ווי איך?"

איך האָב שוין מעהר נישט געהערט איהרע ווייטערדיגע פלוידערייען, ווייל איך בין געווען פערנומען מיט דעם איין געדאַנק: אויב ס'איז אמת, וואָס מ'זאָגט, איז דאָך מאַריוסע האַלב אַ יודישע! איך האָב זיך איינגעאַנצען איבערגעגעבען דאָס: אויסצוגעפינען דעם סוד. דאָס איז אויך אַ בעקאַנטע זאַך ביי אַלע קאַנטאָניסטען, וועלכע זענען געווען מוטיג, ווי אָדלער'ס און שטאַרק, ווי לייבען צו ערפילען דעם פערלאַנג פון זייערע בעלי-בתים, און קלוג, ווי פוקסען, צו געפינען אַנ'עצה אין אַ נויטיגער מינוט. דאָס האָט שוין עדות געזאָגט אויף אונז דער פאַלקאָווניק אונזערער פאַוועל אַקימאָוויטש — אין גן-עדן זאָל ער זיין צווישען אַלע חסידי אומות-העולם! — אַ פלינקער סאָלדאַט, אַ ניכטערער אָפיציר און אַ גוטהערציגער בעשיצער איז ער געוועזן, אָט דער פאַוועל! ווי אַ לייב האָט ער זיינע קליינע

לייבעלעך, אזוי פלעגט ער אונז היטען און בעשיצען. און ער פלעגט אזוי זאגען:

—דו האסט נישט קיין בעסערן סאלדאט אין א נויטיגער מינוט פון א יודען; גאר וואס דען? דו דארפסט וויסען, ווי זיך צו בעגעהן מיט איהם. גיעב נישט דעם יודישען סאלדאט קיין אויספיהרליכע, אויסגעטייטשטע „פריקאזען", ווייל דאמאלס נעהמט ער צו פון איהם די מעגליכקייט אויסצונוצען זיין טאלאנט, אויסצוגעפינען א עצה; — און דערמיט פערליערסטו א סך. דו זאג איהם גאר בקצור, וואס דו ווילסט און וואס דו דארפסט, און דאמאלס קענסטו שוין זיכער זיין, אז פון גיהנם אפילו וועט ער דיר אויך דיינס ברענגען!

קוים האב איך זיך איינגעזעצט אויסצוגעפינען דעם סוד וועגען אנא'ן, האב איך אנגעהויבען זוכען פלענער און האב געפונען:

דאס איז געווען אין אנהויב פריהלינג. חלאפאח איז אוועק אין די נאהנטע דערפער, וואס האבען זיך געפונען אונטער זיין רשות, איינצומאהנען פאדאטקעס פון די פויערן, און האט זיך געזוימט אין וועג עטליכע טעג.

יענעם גאנצען טאג האט מיר אנא געפייניגט, אויף איהר שטייגער: ארומגעשיקט מיר כסדר מיט איבריגע שליחות'ען, גע־פאדערט פון מיר צוויי ארבייטען פאר איין מאל, און בכלל גע־שריען, געשאלטען, געשטויסען, געריסען פאר'ן אויער — זי איז שוין געווען איין מאל א בריה אויף צו פייניגען און דעם טויט צו מאכען. ביינאכט בין איך געלעגען אויף מיין געלעגער אין פארהויז. דאס איז געווען מיין שטענדיגער ארט צום שלאפען. אנא האט זיך געלייגט אויף איהר געלעגער און איז נאך נישט אנטשלאפען געווארען. מאריוסע אבער האט שוין גוט געהראפעט. דערווייל האט זי זיך דערמאהנט, אז זי האט פערגעסען די טהיר פון שטוב צו פערשליסען, און האט מיר גערופען, איך זאל אויפשטעהן און פערשליסען. איך האב מיך געמאכט שלאפענדיג און האב אנגעהויבען הראפען. זי רופט און איך הראפע. פלוצלונג האב איך אנגעהויבען שרייען פון שלאף מיט א ציטערדיגער שטימע און אויף יודיש:

— הוי, מאמע! לאז אב אנא'ן! זי איז דאך א מאמע פון קינ־דער! ס'איז א רחמנות אויף איהר פאמיליע!

אנא איז שטיל געווארען. איך עסען עטוואס די אויגען, און קוק אריין דורך דער אפענער טהיר צו איהר אין צימער. אויפ'ן טיש געבען איהר בעט ברענט א ליכט. איך טהו א קוק אויף איהר — זי טרייסעלט זיך און האלט אנגעשטעלט די אויערן. איך הער איבער נאכאמאל מיינע געשרייען מיט א שטיקעל שגוי:

— איך בעט דיך, אמע! וואס איז זי שולדיג? זי גיט דאך מיר עסען! זי איז אויך א מאמע! — און הויב אן וויינען פון שלאף.

— אווי? — רוף איך אויס פערוואונדערט און וויינענדיג—אנא! א יודיש קינד?

איך זעה, אז אנא בויגט זיך איבער צו מאריוס'עס בעטעל, אזוי ווי זי וואלט מורא האבען, טאמער וועט מאריוסע הערען דאס, וואס זי דארף נישט הערען. זי האט אנגעטאן א קלייד, איז ארא ב-געגאנגען צו מיר, און אנגעהויבען מיך וועקען שטילערהייד:

— דו שלאפסט? שטעה אויף! שטעה אויף!

איך האב מיך אויפגעהאפט און אויסגעשטעלט א דערשרא-קענעם פנים.

— וואס האסטו געוויינט?

— איך האב געהאט א שווערען חלום.

— וואס האט זיך דיר געחלומ'ט?

איך שווייג.

דערצעהל, דערצעהל!

— איך האב געזעהען דער מאמען!

— זי לעבט נאך?

איך האב איהר אבגענארט און געזאגט, אז זי איז שוין לאנג געשטארבען.

— און וואס האט זי דיר געזאגט?

— זי האט געזאגט, אז... אז...

— דערצעהל, דערצעהל!

— איך קען נישט אויף רוסיש.

— דערצעהל אויף יודיש!

איך קוק איהר אן מיט א געמאכטער פערוואונדערונג.

— זי האט געזאגט, אז אויב אנא וועט מיר אנטאן צרות, וועט זי קומען ביינאכט און איהר דערשטיקען.

די פארבען אין אנא'ס געזיכט האבען זיך געביטען.

— און נאָך האָט זי געזאָגט, אַז אַנאַ דאַרף רחמנות האָבען אויף יודישע קינדער, ווײל... ווײל זי איז אויך אַ יודישע טאָכטער.

— — — — — — — — — —

מײן אײנפאַל איז ניט געווען אינגאַנצען לבטלה: פון דאַמאָלס אָן איז די בעציהונג פון אַנאַ'ן צו מיר געוואָרען גאָר אַן אַנדערע.

מײן לאַגע איז ניט נאָר געענדערט געוואָרען, נאָר פשוט איבערגעקעהרט געוואָרען פון עק צו עק. מיר דאַכט, אַז זי האָט זיך געפרעהט, ווען זי האָט געקענט בלײבען אַלײן מיט מיר אין שטוב און פּלוידערן מיט מיר. דו דאַרפסט וויסען, אַז איהר לאַגע אין דאָרף איז געווען ניט זעהר קײן גוטע. קײן סך בעקאַנטע האָט זי ניט געהאַט און בעסער וואָלט זײן, ווען זי וואָלט זײ גאָרניט האָבען. קוים פלעגען זײ אַרײנקומען צו איהר, האָט זיך אַ שותּפות'דיגער פּערדאַכט געזעהען אין זײער רעדען און אין זײער זיצען. צופיעל כבוד האָבען זײ זיך אײנע די אַנדערע אָבגעגעבען, צופיעל פרײנדשאַפט האָבען זײ זיך אײנע די אַנדערע אַרויסגעוויזען — ניט, ווי ס'פיהרט זיך בײ מענשען. ס'איז קאָנטיג געווען, אַז יעדע אײנע וויל מיט איהרע ווערטער פערטויבען דאָס, וואָס זי טראַכט און פיהלט. יעדער שמועס זײערער פלעגט זיך אָנהויבען מיט וואָס ס'איז און ענדיגען מיט אַ רכילות וועגען פרויען, וועלכע זענען ניט אָבגעהיט אין די ענינים פון דער „צערקאָוו"; און ווי זײ פלעגען צוקומען דערצו, פלעגט אַנאַ רויט ווערען פון שרעק, טאָמער וועט זי רויט ווערן; און ווען זי האָט געפיהלט, אַז זי איז אינגאַנצען רויט, ווי פײער, האָט זי אָנגעהויבען פּלוידערן און בעהאַלטען איהר צוטומעלטקײט און אַרויסגעוויזען איהר ליעבשאַפט און צוגעבונדענקײט צו דעם נײעם גלויבען.

אַוועקגעהן פון איהר פלעגען די דאָזיגע גוטע בעקאַנטע איבערוואַפענדיג זיך מיט היטרע בליקען, און אַנאַ וואָלט געדאַרפט זײן אָדער אַ צו-גרויסער נאַר אָדער אַ צו גרויסע חכמה, אום ניט צו פיהלען דעם גיפטיגען ביס פון די דאָזיגע בליקען.

די בעציהונגען פון פיאָטער'ן צו איהר זענען געווען גאַנץ גוטע. ווען זײ פלעגען זיך צײטענווײז קריגען איז אַממעהרסטענטײל זי שולדיג געווען אין דעם. אַזוי געדענק איך, למשל, אײן מאָל, נאָכדעם, ווי איך האָב שוין געוואוסט איהר סוד, ווען איך בין געלעגען אויפ'ן בעט און האָב ניט געקענט אַנטשלאָפען ווערן. פונם שלאָפ-

צימער האָט זיך געהערט א קריגעריי צווישען מאַן-און-ווייב. זי איז אָנגעפאַלען אויף איהם דערפאַר, וואָס ער האָט פערגעסען צו ברענגען עהל צו דער „לאַמפּאַדע". דאָס איז א יום-טוב-טאָג געווען און הלאַפּאָוו האָט פערגעסען אָן דעם אָדער ער האָט זיך סתם נישט וויסענדיג געמאַכט. אין די ענינים פון דער אמונה איז הלאַפּאָוו בכלל געווען א קל שבקלים, און אַנאַ פלעגט שטענדיג האָבען פּרעטענזיעס צו איהם פאַר זיין פריקייט. זי האָט איהם אַזוי דערעסען מיט איהרע טענות, אַז ער האָט פערלוירען דאָס גערולה און איהר אַ זאָג געטהון:

— ווען איך וואָלט זיין אַזוי פרום, ווי דו ווילסט, וואָלט איך אפשר געזעהען התונה צו האָבען אויך מיט א פרוי, וואָס איז...
א... א פרומע קריסטין.

ס'קען זיין, אַז ער האָט נישט געמיינט, איהר צו בעליידיגען און צו דערמאָהנען דאָס, וואָס זי האָט געוואָלט פערגעסען; ס'קען זיין, אַז דאָס איז געווען ביי איהם א גערעכטע טענה; אַנאַ אָבער האָט זיך געפונען בעליידיגט און אָנגעהויבען וויינען.

דאָס איז געווען אַנאַ'ס חסרון, איהר שטענדיגער פעהלער כמעט, וואָס איהר געפיהל איז געווען צו-איידעל, זי האָט געפיהלט נישט נאָר דאָס, וואָס מ'האָט געזאָגט וועגען איהר, נאָר אויך דאָס, וואָס מ'האָט געקענט פערשטעהן אונטער די ווערטער, און יעדען בעליידיגונגס-וואָרט, וואָס איז צופעליג געזאָגט געוואָרען סתם אין דער עלט אריין, איז זי געוויינט געווען אָנצונעהמען אויף איהר רעכנונג. אויב דו ווילסט, קענסטו דעם זעלביגען מיט געפינען ביי אַלע „געהאַפטע" כמעט: איך האָב געדיענט מאָל אין לידדיס'ס אַרמעע. אין מיין פּאָלק זענען געווען א מאַסע טאַטאַרען, אַביסל קאַראַאימער און א שפּאָר ביסל יודען. אין פלוג — דאַכט זיך, גאָרנישט. ס'איז אָבער געווען גענוג אַיין סאָלדאַט זאָל א געשריי טאָן: „אַנטיכריסט"— און די יודען זענען גלייך אויסגעטרייסעלט געוואָרען, און נאָר די יודען! די טאַטאַרען און די קאַראַאימער פלעגען נאָך אדרבא זיך אַליין בענוצען מיט דעם נאָמען אויף איבערצורופען מיט איהם זייער'ן א חבר, אפילו א קריסט. דאָס איז עס, וואָס איך האָב דיר געזאָגט: יודען פיהלען צו-פיהל.

בקצור, אַנאַ'ן האָט זיך נישט יום-טוב'דיג געלעבט. זי איז עלענד געווען צווישען אַנ'עם-רב. זי איז א שווייגערין געוואָרען, ווייל זי האָט עס געטווס ווערן, און דאָס איז א גרויס אונגליק פאַר די

האַזיגע נפשות. הײַנער האָבען ליעב צו פּלוידערן, און געהמסטו זיי צו די מעגליכקײַט צו פּלאַפּלען מיט'ן צונג, פערשאַפסטו זיי דערמיט גרויס צער.

פון דעם טאָג אָן, וואָס איך בין דערגאַנגען אידר סוד, בין איך געוואָרען אידר מיטרעדער. זי האָט איצט אָבגענומען פאַר דער גאַנצער צײַט, וואָס זי איז געניט געווען צו שווײַגען און געהאַלטען אין איין פּלוידערן מיט מיר. און פּלוידערנדיג האָט מיר דערצעהלט פריהער איינס און שפּעטער ריכטיג דעם היפוך דערפון: זי האָט מיר דערצעהלט, אַז זי בענקט נאָך אידר שטעדטעל און נאָך אידרע קרובים, און אַז זי האָט זיי פײַנד, ווי דעם טוידט. ס'קען אפילו זײַן, אַז בײדע זאַכען זענען אמת געווען: מיר ווייסען, אַז מ'האָט פײַנד נאָר דאָס, וואָס ברענגט צער און שאָדען. זי האָט פײַנד געהאַט אידרע קרובים, ווײַל זיי האָבען אידר אַ סך צער פערשאַפט: דעם צער פון חרטה, דעם צער פון בענקשאַפט און אפשר אויך דעם צער פון חרפה און נאָך אַזוינס.

און ווי נאָר ס'האָט זיך אויסגעגעבונדען בײַ אַנאַ'ן דאָס קניפּעל פון די „צעהן מאָס" האָט עס זיך שוין צוריק נישט פערבונדען. זי האָט זיך נישט געהיט צו רעדען יודיש נישט פאַר מאַריוסע'ן און נישט פאַר יעקב'ן, וועלכער פלעגט אָפט אַרײַנקומען צו מיר. אַנאַ האָט אידם אָנגעהויבען אויפנעהמען מיט אַ צופריעדענעם פּנים. נאָר מאַריוסע פלעגט אויסמײַדען די געלעגענהײַט צו רעדען מיט אידם. זי האָט אידם פּשוט פײַנד געהאַט.

אַנאַ'ס שטוב איז ביסלעכווײַז געוואָרען אַ מין יודישע קאָ־לאָניע, אָדער, אויב דו ווילסט: אַ יודישער קלויז, בעזונדער ווען פאָטער איז אין דערהיים נישט געווען. מיר פלעגען זיך דאָרט צוזאַמענקומען און רעדען יודיש, אָט אַזוי, ווי מיר רעדען איצט אין אַ קלויז. בײַ אַנאַ'ן אין שטוב האָבען מיר זיך געפיהלט פרײַ. זי איז געוואָרען די מאַמע פון די קאַנטאָניסטען אין גלות, און מאַריוסע האָט אויך אָנגעהויבען פּלאַפּלען יודיש.

יעקב האָט געפיהלט, אַז אונזער קהלה געדט איבער פון זײַן רשות אין דעם רשות פון אַנאַ'ן, און דאָס האָט אידם פערדראָסען; ער האָט נישט פערשטאַנען, אַז אמת טאַקע ער אַליין געדט איבער און ווערט פערשלינגען אין אַלע, אין דער נײַער קהלה; ער גיט אָבער דעם עולם גופא, אין וועלכען ער ווערט אײַנגעשלונגען אַ נײַע

געשטאַלט, אַ געשטאַלט, אויף וועלכער ס׳ליגט זיין באַזונדער שטעמפּעל. אַנאַ האָט איהם אַרויסגעוויזען מעהר פריינדשאַפט, ווי אונז אַלעמען; זי האָט איהם געשעצט, און אָפט פלעגט זיך דאַכטען, אַז זי האָט מורא פאַר איהם.

דו דאַרפסט וויסען, אַז אָט די אַנאַ האָט אין דער אמת׳ן נישט אָפּגעקעהרט פון איהר ערשטען גלויבען, נאָר זי האָט אויף זיך גענומען די האַרבקייט פון ביידע גלויבענס. זייענדיג אַ יודישע טאָכטער האָט זי מורא געהאַט פאַר דעם יודישען גיהנום — איצט איז איהר צוגעקומען די מורא אויך פאַר דעם גוישען גיהנום. איך בין איהר חושד, אַז זי האָט נאָך געקענט „ויהי נעם" זאָגען אויף אויסוועניג; און חלומות האָט זי געגלויבט — אין דעם זענען דאָך אַלע פרויען גלייך — און זעהען פלעגט זי חלומות גאַנץ אָפט. יעקב ווידער האָט זיך איינגערעדט, אַז ער קען פּותר זיין חלומות און ער פלעגט איהר אויסטייטשען און באַשיידען יעדען חלום איהרען.

מיר זענען שוין אַזוי צוגעוועהנט געוואָרען דערצו, מיר האָבען זיך שוין אַזוי פיעל ערלויבט אין דעם הויז, אַז איינמאָל האָבען מיר זיך אַריינגעלאָזען אין אַ טיפען יודישען שמועס, און האָבען גאָרנישט באַמערקט, ווי פּיאָטער איז אַריינגעקומען אין שטוב. ער האָט זיך אָפּגעזעצט צווישען אונז, האָט זיך אָנגעהויבען אַריינמישען אין אונזער שמועס, און זיין שטענדיגער שמייכעל איז איהם געלעגען אויפ׳ן פּנים. ער פרעגט און מיר ענטפערן; מיר פרעגען, און ער ענטפערט — אויף ריין יודיש, ווי מיר וואָלטען כסדר אַזוי רעדען מיט איהם, דאַמאָלס האָט זיך מאַריוסע אַ האָפּ געטאָן און אויסגעשריען מיט אַ פרעהליכער פערוואונדערונג:

— טאַטע! דו קענסט אויך רעדען יודיש?

מיר האָבען זיך אַלע אַ צאַפּעל געטאָן, ריכטיג, ווי ווען מ׳וואָלט אונז דאָ געהאַפּט ביי אַ גנבה.

זיין שמייכעל איז נאָך ברייטער געוואָרען, האָט זיך צוגאָסען איבער זיין גאַנצען פּנים — און ער האָט געזאָגט:

— וואָס דען האָסטו געמיינט? איך קען נישט? הלואי וואָלסטו אַזוי געקענט, ווי איך!

די דאָזיגע מעשה האָט אַרויסגערופען ביי מיר אין האַרצען אַ חשד אויף פּיאָטער׳ן, אַז ער איז אויך אַ געשמד׳טער און איך האָב באַשלאָסען צו פרעגען אַנאַ׳ן וועגען דעם.

זי האָט מיר ערקלערט דעם טעות:

פּיאָטער איז פון קינדווייז אויף ערצויגען געוואָרען אין א ידישער שטאָדט. ער איז דאָרט אויך געווען א שרייבער אין מאַגיסטראַט, און האָבענדיג שטענדיג עסקים מיט יודען, האָט ער זיך אויסגעלערנט רעדען יודיש. דערווייל האָט זי מיר דערצעהלט, אַז ער האָט ליעב יודען און איז א זעלטענער מענש. ווען נישט דאָס, וואָלט זי קיינמאָל נישט געטאָן אזא נאַרעשקייט, ווי שמדען זיך — און אַוועק מיט איהם.

— ווי הייסט די שטאָדט, וואָס איהר זאָגט? — פרעג איך פון נייגיעריגקייט וועגען.

זי האָט אָנגערופען דעם נאָמען פון דער שטאָדט, און א שוידער איז מיר דורכגעלאָפען איבער'ן לייב.

— און ווי האָט געהייסען אייער טאַטע? — פרעג מיט א ציטערדיגען קול.

— בענדעט.

— ער איז א שענקער געווען?

— יאָ. פון וואַנען ווייסטו? דאָס איז אפשר דיין שטאָדט?

איך האָב איהר געזאָגט, ווער מיין טאַטע איז — און ביידע האָבען מיר א פּאַטש געטאָן מיט די הענד. — —

אין מיטען דעם, ווי דער אַלטער האָט געהאַלטען אין דערצעהלען, איז די פינסטערניש צושוואומען געוואָרען. איך האָב אויפגעהויבען די אויגען אין דער הויך — און איבער אונזער וואַגען איז געווען אויסגעשפּרייט א פינסטערער הימעל, קיילעכדיג געוועלבט, מיט מיליאָנען צו-וואָרפענע שטערען. איך האָב מיך דערמאָהנט דאַמאָלס אָן דער הבטחה פון גאָט ברוך הוא צו אברהם אבינו: „און איך וועל מעהרען דיינע קינדער, ווי די שטערען אין הימעל" — און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך זעה אין הימעל קליינע יודישע קבוצים'לעך; א סך פון זיי זענען פערטרייבענע און א סך — פערשפּאַרט אינ'ם דונקעלען מילך-פּאַס; מיר שיינט אָבער, אַז אפילו צווישען די איינציגע, די ווייטע, די פערטרייבענע, איז אויך פערהאַן א געוויסע צוזאַמענפּאַסונג, א געוויסע האַרמאָניע. דאָס איז אויך א קבוץ פון ליכטיגע שטערענס, וועלכע זענען אַ וועגס אַ גאַהנגט פון אונז.

VIII

ס'האָט אַ בלאָז געטאָן אַ קאַלטער ווינט. מיר האָבען זיך צוזאַמענגעקוועטשט איינער אין אַנדערן, אום זיך צו דערוואַרעמען. דער אַלטער האָט זיך איינגעהילט אין זיין אַלטען האַלאַט און ווייטער דערצעהלט:

אונזער קליינער קבוצ'על, האָטש ער האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם עול פון תורה און מצוות, און דעם עול פון אַ נייער תורה האָט ער אויך נישט געוואָלט אַרויפנעהמען אויף זיך — אין פונדעסטוועגען פאָרט נישט געבליבען אַט אַזוי איינגאַנצען הפקר. מיר האָבען אַזוי שטאַרק געבענקט נאָך דעם, וואָס מיר האָבען נישט געטאָרט, אַז מיר האָבען זיך בעשאַפען אַ אייגענע תורה מיט אייגענע מצוות.

אַזוי, צום ביישפּיעל, האָבען מיר שטרענג מדקדק געווען אין דעם, נאָך איידער מיר האָבען זיך געמאַכט אונזער קלייזעל ביי אַגאַ'ן, זיך צוזאַמענצוקומען יעדען שבת און ריידען וועניגסטענס עטליכע מינוט יודיש; האָטש נאָר צוויי דריי ווערטער — אַבי מיר זאָלען יוצא זיין אונזער חוב. דאָס איז געווען ביי אונז פון יענע זאַכען, וואָס מיר זענען מחויב זיך איינצושטעלען פאַר זיי אין אַ סכנה.

„מודה אני" פלעגען מיר נישט זאָגען, ווייל מיר האָבען מורא געהאַט, אונזערע בעלי־בתים זאָלען אונז נישט כאַפּען דערביי — און דערפאַר פלעגט מען אונז צופּסק'ענען „שמיץ". מיר פלעגען דעריבער די דאָזיגע ברכה נאָר טראַכטען אין האַרצען; ביי דעם דאָזיגען טראַכטען אָבער, פלעגען מיר מוזען שטעהן אומגעקעהרט מיט'ן פנים צו יענער זייט, וואָס אונז האָט זיך געדאַכט, אַז דאָרט איז אונזער היים און פון דאָרט זענען מיר געקומען.

אַ שטיקעל פון „אַרבע כנפות" האָט זיך געפונען ביי יעקב'ן. די ציצית זענען שוין לאַנג אָבגעריסען געוואָרען פון איהם, כדי מ'זאָל איהם נישט בעמערקען און מיר זאָלען נישט קריגען דערפאַר קיין שמיץ; נאָר דאָס דאָזיגע שטיקעל איז געווען ביי אונז בעהאַלטען בחדרי הדרים, און מיר פלעגען עס קושען, ווען מ'דאַט נאָר געקענט ריכטיג, ווי אַ ספר־תורה.

איין שעה אין דעם שבת'דיגען טאָג און אין די טעג, וואָס לויט יעקב'ס חשבון זענען זיי געווען יום־טובים, — האָבען מיר גע־

דאַרפֿט רוהען און קיין אַרבייט ניט טאָן. איין שעה חידער אין די זונטאָגדיגע טעג און אין די גוי'שע הנאות האָבען מיר געדאַרפֿט טאָן עפּעס אַ מלאכה — לכל הפּחות הייסען פּאַפּיער אָדער ברע־נגען פּייער.

און נאָך אַ סך אַזעלכע מצות, וואָס מיר האָבען זיי נישט אויסגעטראַכט פֿון קאָפּ אין איין טאָג. זיי זענען פֿון זיך אליין אויסגעאַרבייט געוואָרען, יעדערע אין איהר צייט און זענען אַזוי שטאַרק פֿערהייליגט געוואָרען ביי אונז, אַז מיר האָבען זיי נישט אויפֿגעהערט מקיים צו זיין אפילו שפּעטער, ווען מיר האָבען שוין געהאַט אונ־זער קליינעל ביי אַנאַ'ן אין שטוב.

צו דעם אַלעמען איז נאָך יעקב אָנגעשטאַנען אויף מיר מיט זיין תורה, אַז „דער, וואָס איז אין גלות, טאָר קיין שום הנאה נישט האָבען פֿון דעם, וואָס איז נישט אין גלות“, און האָט גאָרנישט געשפּירט, אַז ער אַליין זינקט אַלע מאָל טיעפֿער אין די טובות, וואָס אַנאַ טוט איהם און אין די פֿערגעניגענס, וואָס זי פֿערשאַפֿט איהם. וואו ער האָט מיר געזעהן שטעהענדיג מיט מאַריוס'ען, איז ער אַריין אין מיטען און אָבגעזוכט אַ תרוץ מיר אָפּצוטרעהמען פֿון איהר. אין האַרצען בין איך דערפֿאַר אין כעס געוועזען אויף איהם; זאָגען איהם אָבער עפּעס און זידלען איהם, האָב איך נישט געקענט. די זאַך איז געקומען אַזוי ווייט, אַז ביי מאַריוס'ען האָט געפּלאַצט דאָס געדולד, און זי האָט אויסגעלאָזען איהר גאַנצען כעס צו מיר: זי האָט זיך אינגאַנצען דערווייטערט פֿון מיר.

דאָס איז געווען אַ אומגליק פֿאַר מיר. ביז דאַן האָב איך גאָר־נישט געוואוסט, ווי שטאַרק איך בין צוגעבונדען צו דעם מעדעל. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז ביי מיר אין האַרצען איז עפּעס פּלוצלונג לעדיג געוואָרען. איך בין אינגאַנצען פֿרעמד געוואָרען אין שטוב. אַלע רעדען, לאַכען, און איך שווייג, ווי אַן אָבל. איך האָב זי געזוכט, איך האָב זיך געיאָגט נאָך אַ בליק פֿון איהרע אויגען, איך האָב געוואָלט זי זאָל מיך אָנקוקען, אונזערע בליקען זאָלען זיך בעגעגענען — זי איז אָבער אַנטלאָפֿען פֿון מיר. ניין! זי איז נישט אַנטלאָפֿען, נאָר פּשוט — זי זעהט מיך נישט, זי ווייס נישט, אַז איך בין פֿערהאַן אין שטוב.

איינמאָל האָב איך געפּאַקט יעקב'ן אַליין און האָב איהם אָנ־געהויבען זידלען; פֿון זיין שוואַכער זייט בין איך צו איהם צוגעגאַנגען:

„מיך קוקסטו נאָך, — און דו — וויפיעל טובות דאָסטו פון אַנאַך? דו האָסט אפשר געקריגען אַהיתר אויף איֵדר פון דיין טאַטען אין חלום?"

יעקב אָבער האָט מיר געענטפערט רוהיג און געלאַסען: „ראשית איז דער משל נישט גלייך צום נמשל; דו און מאַריוסיע — ביידע זענט איהר יונג... און צווייטענס, לאָמיר אָננעהמען, אַז איך פּטר דיך אויך נישט אָרענטליך. ביזטו דאָך שולדיג: דו דאַרפסט מיך נישט דערלאָזען דערצו, אַזוי ווי איך דערלאָז דיר נישט; שטעל דיך פאָר, אַז איך אַליין האָב אויך צער דערפון!"

און איך — איך בין גרייט געווען איהם מוחל צו זיין זיין חטא, אַבי נאָר ער זאָל מיר מוחל זיין מיינעם. — — — —

— — — — — — — —

דאָס איז פאָרגעקומען שבת. מיר זענען אַרויסגעגאַנגען צו די פּראָבעס פון שיסען. איך בין געשטאַנען אין דער ערשטער רייהע און אין דער צווייטער רייהע, ריכטיג הינטער מיינע פּלייצעס, איז געשטאַנען יעקב.

די פּראָבעס זענען דאַמאָלס געווען אונגעהויער-שווערע, יענע, וואָס מ'האָט „דריי מאָל נעהמען". דער סאָלדאַט האָט געדאַרפט אויסציהען זיין לינקען פוס אין אַגלייכער ליניע און אויסגעבויגען אַזוי, אַז די שפּיצען פינגער האָבען זיך געדאַרפט עטוואָס נאָר אָנרירען אָן דר'ערד. דאָס איז אונגעוועהנליך שווער, ווייל דו בלייבסט שטעהן אינגאַנצען אויף איין פוס און די אַנדערע פוס איז פאַר דיר אַן איבריגע משא. אַזוי דאַרפסטו שטעהן ביז דו הערסט דעם געשריי צו „נעהמען דאָס צווייטע מאָל". דאַמאָלס מוזטו אין דער רגע זיך אַוועקשטעלען אויף דער אויסגעצויגענער פוס, און איינבויגען די רעכטע אויפ'ן קניע. ביים דריטען מאָל נעהמען דאַרפסטו אַרויסשטעלען פאָרנט די איינגעבויגענע פוס.

דאָס מאָל האָט מען מיך ביים ערשטען נעהמען צו לאַנג געהאַלטען. מיינע אָדערן האָבען אָנגעהויבען ציטערן. אונטערן לייב פון די פיס האָב איך געפיהלט אַזוי ווי שטעכעדיגע נאָדלען. מיר האָט זיך פלוצלונג געדאַכט, אַז די פוס אונטען איז מיר אָבגענומען געוואָרען, און איך הענג אין דער לופטען. איך בין אומגעפאַלען.

דאָס איז געווען מיין ערשטער חטא אין דעם טאָג. וואָס דערווייל האָט זיך דער אונטער-אָפיציער געמאַכט נישט זעהענדיג איהם,

און איך האב מיך געטרייסט, אז דאס וועט אריבערגעהן גלאט.

דער אונטער-אפיציער איז געווען פערנומען מיט דעם לעצטען פון דער רייהע. איהם איז נישט געפעלן געווארען זיין שטעהן. דערווייל איז אין מיר אריין א מין עקשנות'דיגע קלפה: מיר האט זיך פערוואלט מקיים זיין די מצוה פון „רעדען יודיש". איך האב מיך איבערגעבויגען אויף הינטען צו יעקב'ס אויער און איינגערוימט איהם: „דעם גאנצען טאג וועט ער מיך מאטערן; ווען וועלן מיר האלטען שבת?"

אין דער מינוט גראד איז דער אונטער-אפיציער פערביינגעגאנגען צווישען די רייהען, און איז צוגעקומען פון הינטען נעבען מיר. ער האט מיך געהערט רעדענדיג יודיש, — אלע קאמאנדירען האבען לעכער אין די אויערן — און דאס איז געווען אזא מין חטא, וואס מ'האט איהם קיין קאנטאניסט בשום אופן נישט מוחל געווען. דערפאר האט מען געמוזט אבקומען נאר מיט „שמיץ".

ביי מיר האבען זיך צוזאמענגעפארט צוויי חטאים; און אין דערהיים בין איך שוין נישט געקומען לעדיג: איך האב דערהאלטען א בעפעהל, צו קומען מארגען קריגען צוואנציג שמיץ.

איך האב אויפגענומען דעם בעפעהל מיט דער געוועהנליכער סאלדאטישער דיסציפלין און קאלטבלוטיג — אין פלוג.

דאס איז שטארק געפעלן געווארען מיין אונטער-אפיציער. ער איז געווען א עכטער סאלדאט מיט לייב און זעל און האט פיינד געהאט די שרעקעדיגע און די וויינעדיגע, ווי דעם טויט.

ער האט מיר געוויזען א פריינדליכען פנים און געזאגט:

אזוי ווי דו ביזט א גוטער סאלדאט, וועל איך דיר פערגרינגערן דיין שטראף: די ברירה איז ביי דיר און דו קענסט צוטיילען די צוואנציג שמיץ אויף צוויי מאל: צעהן וועסטו קריגען מארגען און צעהן קענסטו אבליגען אויף ווען דו ווילסט.

די דאזיגע פערגרינגערונג פלעגט זיך פראקטיצירען ביי די קאנטאניסטען, ווען מ'האט בעטראכט איינעמ'ס קערפער און איינגעפונען, אז ער וועט נישט קענען אויסהאלטען די גאנצע צאהל שמיץ פאר איין מאל; אדער ווען מ'האט איינגעפינען, אז דער זינדיגער פערדיענט, מ'זאל איהם פערגרינגערן די שטראף. דאס איז געווען א פערגרינגערונג נאר אין פלוג; אין דער אמת'ן אבער איז די דאזיגע פערגרינגערונג נאך ערגער געווען, ווי די שטראף אליין. ס'איז דיר

שווער געוואָרען צו עסען, צו טרינקען, צו שלאָפען — צו לעבען אויף דער וועלט איז דיר שווער געוואָרען, ווען דו האָסט זיך דערמאָהנט אין יעדער רגע, אַז דיינע פּליצעס זענען ביי דיר נאָר געליהענע; אַז ווען ס'איז וועסטו דיך דאַרפען אויסציהען אויף דר'ערד, האַלטען איין ריטער אויפ'ן האַלז און דעם אַנדערן — אויף די פיס און ריטער וועלן זיך אויפהויבען און אַראָבלאָזען איבער דיין לייב איינס... צוויי... דריי...

און שרעקליך איז דער וועהטאָג. דו פיהלסט, אַז מ'האָט פון דיר אַ שטיק פלייש אָבגעריסען... און אַ פרישער שמיץ לאָזט זיך אַראָב אויף דעם צוריסענעם אָרט און רייסט אויף אַ פרישע שטיק פלייש... און אַ שמיץ נעבען אַ שמיץ.. און אַ שמיץ איבער זיי ביידע... און שרייען ווילסט דו, נאָר דו האָסט דיך דעם האַלז צוריסען... און מיט די נעגעל גראָבסטו די ערד אונטער דיר, די נעגעל אָבער זענען שוין וויך געוואָרען... און בייסען דיין אייגען לייב הילט זיך דיר, נאָר דיין לייב איז נישט ביי דיר אין דיין רשות, און דיין האַלז וויל זיך נישט אַ דרעה טאָן אַהין אָדער אַהער, אַזוי לאַנג ווי מ'זיצט און מ'רייט אויף איהם.

שווער איז געווען אָבצוקומען די דאָזיגע שטראָף; נאָך שווערער אָבער איז געווען דאָס וויסען, אַז דו דאַרפסט אָבקומען אַזאַ שטראָף. דאָס איז ריכטיג, ווי ווען מ'וואָלט דיך כסדר געשמיסען.

ס'האָט זיך דעריבער געטראָפען דאַמאָלס ביי מיר דאָס מויל און איך האָב געזאָגט:

— וואַשע בלאַגאָראָדיע! איך בין גרייט זיך צו לאָזען געבען בעסער פינפאונצוואַנציג שמיץ פאַר איין מאָל, איידער צוויי מאָל צו צעהן.

— פאַרוואָס?

— ווייל אַ רוסישער סאָלדאַט האָט נישט קיין צייט צו פיהרען אַזעלכע חשבונות, וועלכע האָבען אַ שייכות נאָר צו זיינע אייגענע פּליצעס: ער טאָר אפילו איין מינוט נישט פערגעסען די "סלוזשבע" זיינע!

דער אונטעראָפיציער האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן מיט אַ פריינדליכער מינע און אומגעביטען די צוואַנציג שמיץ אויף צעהן.

דאַן האָט זיך יעקב אָוועקגעשטעלט פאַר איהם און אָבגעבענדיג איהם "טשעסט" האָט ער געזאָגט:

— וואָשע בלאַגאָראָדיע! נישט ער איז דאָ שולדיג, נאָר — איך. איך האָב עס גערעדט צו אים. ער האָט געשוויגן. און פריהער ביים אומפאַלן בין איך אויך שולדיג געווען; איך האָב אים פערטשעפּעט די פיס. איך בין גרייט זיך צו לאָזן שמייסן פאַר אים.

דער אונטער-אָפיציר האָט אַ וואָרף געטאָן אויף אים אַ פרעהליכן בליק און געזאָגט:

— דיין כונה איז זעהר גוט, ווען דו ווילסט דיך איבערגעבן פאַר דיין שולדיגן חבר; דו קענסט דינען אלס ביישפּיעל פאַר אַלע יונגע סאָלדאַטן. רעביאַטאַ! איהר הערט? אַלע וואָלט איהר זיך אַזוי ליעב האָבן איינער דעם אַנדערן, ווי יעקב האָט ליעב זיין שולדיגן חבר. דו זאָלסט אָבער וויסן, אַז דעם אונטעראָפיציער קען מען נישט אָפּנאַרן. דיינע אויגן זעהען אין אַלע זייטן. ער האָט געזעהן און ווייס ווער דער שולדיגער איז!

איך בין געגאַנגען אַהיים נישט אומעטיג און נישט פרעהליך. מיר דאַכט, אַז איך האָב זיך אינגאַנצן נאַרנישט געשפּירט. מיין גאַנצער גוף האָט מיר אויסגעזעהן, ווי נישט מיינער קיין איי־גענער, נאָר אַ געליהענער אויף עטליכע שעה.

אַ סך מאָל האָב איך מיך אין יענער נאַכט אויפגעכאַפּט. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז שלאַנגען קריכן אַרום איבער מיין לייב.

אויף צומאָרגענס בין איך אויפגעשטאַנען פריה און אַרויס־געגאַנגען. מאַריוסע איז נאָך געלעגן אויפ'ן געלעגער האַלב דרימ־לענדיג.

— וואוהין? — האָט מיר אַנאַ איבערגעשלאָגן דעם וועג.

איך בין אַ ווייַלע געשטאַנען שטיל. נאָר דערנאָך האָב איך אויס־געגעסענט פאַר איהר מיין גאַנץ האַרץ און איהר אַלץ דערציילט.

אַנאַ האָט מיטליידיג געשאָקעלט איבער מיר מיט'ן קאָפּ און טרערן האָבן געבלישטשעט אין איהרע אויגן:

— עלענדער! איז וואוהין געהסטו?

— צום אונטער-אָפיציער; אָבנעהמען מיינס. אויב ס'איז שוין אַזוי גזר געוואָרן — זאָל עס האָטש געשעהן, וואָס פריהער.

— אויפ'ן ניכטערן האַרצן?

— ס'אַלץ איינס — האָב איך אַ מאַך געטאָן מיט'ן האַנד און מיך געלאָזן געהן טריט ביי טריט.

איך האָב אָנגעטראָפן בעקאַנטע מענשען און האָב זיי קיין „גוט

מאָרגען״ ניִשט געזאָגט. מענשען זענען מיר געגאַנגען פון הינטען און האָבען מיר איבערגעיאָגט — איך האָב מיך אויף זיי ניִשט אומגעקוקט. איך האָב אין יענער צייט קיין אַנדער זאַך ניִשט געפיִהלט אויסער מיינע פּלייצעס און די ברענענדע ריִמער.

דאָס האַרץ איז מיר דאָס מאָל אַזוי צוזאַמען געוואָרען, ווי ווען מיין לייב וואָלט אין דער אמת׳ן זיין זיידענס, און מיינע פּלייצעס — גלאָז! ווי ווען איך וואָלט גאָר קיין קאָנטענטיסט ניִשט זיין! מיר האָט זיך פּלוצלונג פערוואָלט וויינען, ווי אַ בן־יחיד. די טרערען האָבען מיר געשטיקט דעם האַלז.

דער אונטער־אָפיציער האָט געוואָהגט צוויי שעה גאַנג חיים פון חלאפּאָוו׳ן, און ווען איך בין צוגעקומען צו דיין שטוב, בין איך געשטאַנען פאַר׳ן טהיר און האָב געוואַרט, ער זאָל אַרויסגעהן.

מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך הער פון אינווענינג עפּעס אַ בעקאַנטען קול... ניִשט קיין פרעמדען... טענות.. וכוחם הער איך; איך קען אָבער ניִשט האַפען די ווערטער. און איך וויל זיי גאָרניִשט האַפען אויך. ס׳האָט ביי מיר געפּלאַצט דאָס געדולד. איך האָב געוואָלט, דער אונטער־אָפיציער זאָל שוין אַרויסגעהן, זאָל אָבטאָן, וואָס ער האָט צו טאָן, און מ׳זאָל מיך שוין אַוועקטראָגען אין שפּיטאָל, און פערבאַנדאַזשירען ווי ס׳איז, און ס׳זאָל ווערן נאַכט און ווידער טאָג, און טעג זאָלען אַריבערגעהן, און איך וועל צוריק געזונד ווערען. און אין דער זעלביגער צייט ווידער האָב איך געוואָלט, ער זאָל אַרויסקומען וואָס שפּעטער, כדי מיין וועהטאָג זאָל זיך אויך נאָך פערציהען אַביסעל. מיין האַרץ איז צוטיילט געוואָרען אויף צווייען: איך האָב געוואָלט אין איין מינוט אַי דאָס, אַי דעם היפּוך דערפון.

ס׳האָט זיך געעפענט די טהיר. אויפ׳ן שוועל האָט זיך געוויזען — רבונו של עולם! וואָס איז דאָס?... מאַריוסע?

זי איז אַרויסגעגאַנגען צוזאַמען מיט׳ן אונטער־אָפיציער; מיט איין האַנד גלעט ער איהרע צעפּ און אין דער אַנדערער האַנד האַלט ער איהרע ביידע הענד. ער האָט זיך געווענדעט צו מיר:

— הורהויץ! דאָס דאָזיגע שענע מעדעל בעט פאַר דיר! עס פּאַסט ניִשט פאַר אַ מיליטער־מענש, ניִשט צו ערפילען די בקשה פון אַזאַ אַנשטענדיגער פרוילין. צוליעב איהר איז דיר אַלץ פערגעבען. געה צוריק אהיים!

איך בין גרייט געווען אין דער רגע זיך צו לאָזן געבן פיערציג שמיץ, אבי נאָר איך זאָל אַראָבנעמען פון איהר די הענד פון אָט דעם סאָלדאַט.

ווען איך בין צוריקגעגאַנגען, האָב איך זיך אומישנע פערהאַלטען אין וועג, כדי מאַריוסע זאָל מיר אָניאָגען. איך האָב געהאָפט, אַז איצט וועניגסטענס וועט זי רעדען מיט מיר. איך האָב איהר געוואָלט פרעגען, ווי אַזוי זי איז געקומען אַהער, און פאַרוואָס איך האָב איהר נישט געזעהען געהענדיג אין דער לענג פון דעם גאַנצען וועג?

יעדע מינוט איז ביי מיר געווען אַ שעה, יעדע שעה — אַ טאָג. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז זי וועט שוין קיינמאָל פון דאָרט נישט אַרויסגעהן. אַ נאַרעשקייט איז מיר איינגעפאַלען אין קאָפּ, זיך אומצוקעהרען צוריק און געוואָהר צו ווערען, וואָס עס טוט זיך דאָרט מיט מאַריוסע'ן. נאָך אַלעמען, וואָס קען ער מיר מעהר טאָן, ווי שמייסען?

די שמיץ זענען מיט אַמאָל געוואָרען ביי מיר אין די אויגען — אַ גאָרנישט. מיר האָט זיך איצט געדאַכט, אַז עס טוט גאָרנישט אַזוי וועה, אַז דאָס איז אַ צער, וואָס געהט באַלד איבער, און ס'איז גאָרנישט כדאי צו מאַכען אַזאַ וועזען דערפון. איך גלויב, אַז אין יענער מינוט האָט מיין לייב אינגאַנצען פערלוירען די הרגשה. מ'האָט מיך געקאָנט דאַמאָלס שלאָגען — איך וואָלט געוויס דאַמאָלט גאָרנישט געשפירט.

איך האָב מיך אומגעקעהרט.

צום גליק האָב איך מיך נישט געדאַרפט איינשטעלען אין געפאַהר און צוגעהן ביז דעם אונטער-אָפיציערס שטוב: איך האָב בעגעגענט מאַריאַן אין וועג. זי איז אַריבערגעגאַנגען פערביי מיר, האָט איינגעראָבען איהרע אויגען אין די זייטיגע פעלדער, אָט ווי איך וואָלט זיין נישט מעהר, ווי אַ שטיין, וואָס וואַלגערט זיך אויפ'ן וועג.

— מאַריוסע! — רוף איך איהר פון הינטען.

זי געהט זיך ווייטער, ווי גאָר נישט הערענדיג.

— אַזוי טוסטו מיר אָב, מאַריוסע! מיר וואָלט דאָך שוין אַ סך בעסער געווען, ווען דו וואָלסט מיך לאָזען שמייסען!

זי האָט זיך אויף אַ סעקונדע אָבגעשטעלט, ווי זי וואָלט עפּעס אַ טראַכט טאָן. דאָס טיכעל איז איהר אַרויסגעפאַלען פון איהר

האַנד; זי האָט זיך איינגעבויגען, אויפגעהויבען עס און איז ווידער אַוועקגעגאַנגען אין איהר וועג.

אַ עלענדער האָב איך מיך אומגעקעהרט צוריק אין דאָרף. אַנאַ איז מיר אַנטקעגען געקומען מיט טרערען פון שמחה אין די אויגען. איך האָב אויך אָנגעהויבען וויינען, נישט ווייסענדיג פאַרוואָס. מיינע בליקען האָבען זיך בעגעגענט מיט די בליקען פון מאַריוסען, און איך האָב נישט פערשטאַנען זייער בעדייטונג. —

— — — — — — —

די פערד פון אונזער וואָגען האָבען דערשפירט אַ באַרג אַראָב אונטער זייערע פיס, און זיי האָבען אָנגעהויבען לויפען אַראָב, אין דער נידער, און האָבען אויפגעוועקט דעם בעל-עגלה, וואָס איז איינגעשלאָפען אויפ'ן קעלניע זיצענדיג. דער בעל-עגלה האָט זיך אויפגעהאַפּט — און אַ הויב געטאָן דעם בייטש. אַזוי איז שוין דער שטייגער פון די בעלי-עגלות, סיי זיי פאָהרען באַרג-אַרויף, סיי — באַרג-אַראָב. פראָביר אויפוועקען אַ בעל-עגלה פון שלאָף אַפילו יום-כפור ביינאַכט אין שול — די ערשטע זאַך וועט ער אַ הויב טאָן די האַנד. דער בייטש איז זיין שפּראַך, מיט וועלכער ער בענוצט זיך אויף צו רעדען מיט די פערד. אַפילו גוטע, ליעבליכע ווערטער דריקט ער אויך אויס מיט'ן בייטש. די פערד האָבען אָנגעהויבען מאַכען שנעלערע און ברייטערע טריט, און פון דער נידער האָבען זיך דערטראָגען צו אונזערע אויערען בילערייען פון הינד, וואָס האָבען אָנגעזאָגט דעם ישוב פון אַ דאָרף. פון דערווייטענס קלינגט עס דיר, ווי אַ איינלאַדונג און ווי אַ פריינדליכע אויפנאַהמע פון גאַסט-פריינדליכע בעלי-בתים; וואָס נעהנטער אָבער דו קומסט צו צו זיי, אַלץ מעהר דערקענסטו דאָס בילען פון הונד, און הערסט אין דעם אַזעלכע אויסרופען, ווי: „אַוועק פון אונז!" „וואָן פון דאַנען!" „קיין פרעמדער טאָר דאָ נישט אַריינשמעקען!" און נאָך אַזעלכעס. עס האָט אַ בלאָז געטאָן אויף אונז אַ וואַרעמער ווינט, עטוואָס אַ פערדומפּטער, און אַ אָנגעזאַפּטער מיט דעם רויך פון מיסט און דעם ריח.... פון מענשען. נאָך אַ ווײַלע און פייערלעך האָבען זיך אונז אַרויסגעוויזען פון צוזאַמענגעשטופּטע און פונאַנדערגעוואָרפענע הייזער, טרייסטענדע פייערלעך ווינקענדע און ציהענדע. דיר דאַכט זיך, אַז דאָס דאָרף בעריהמט זיך געגען הימעל און זאָגט: דאָס איז מיין גרויסקייט און מיין קראַפט: האָטש איך ליעג איינגעגראָבען

אין אַ פינסטערן טהאָל, האָטש איך בין פערזונקען אין ליים און בלאָטע, קאָן מען פון דעסטוועגען פּאַרט געפינען אין מיר פייערלעך און שטערנס.

דאָס גאַנצע דאָרף האָט זיך איינגעצויגען אין זיינע ד' אַמות, הנאה האָבענדיג דערפון, וואָס רע קאָן זיך רוהען במנוחה און דאָרף נישט וואַלגערן זיך אין דערוועגענס, און שטאָלצירענדיג מיט דער דאָזיגער הנאה.

דער בעל-עגלה האָט זיך אָבגעשטעלט.

XI

נאָכדעם, ווי מיר האָבען זיך אָנגעשפּייזט מיט אַ ביסעל וואַרעמקייט אין שענק, זענען מיר ווידער אַרויף אויפן וואָגען. דער בעל-עגלה האָט אָנגעהויבען זיך דורכצושמועסען מיט זיינע פערד, און דער אַלטער האָט זיך אומגעקעהרט צו זיין ערצעהלונג:

איך בין אַרויסגעגאַנגען אַ „נשאר חיבי" צו צוויי שווערע בעלי-חובות. יעקב האָט זיך געוואָלט לאָזען שמייסען פאַר מיר, נאָר ער האָט דאָס נישט געפּועל'ט; און מאַריוסע האָט זיך בעמיהט פאַר מיר מיט אַ גאַנג פון צוויי שעה, האָט אָנגעבעטען דעם אונטער-אָפיציער און מיך מציל געווען. ביידע בין איך שולדיג געווען. נאָר די טובה פון דעם ערשטען האָב איך מיך בעמיהט קלענער צו מאַכען אין מיינע אויגען, כדי איך זאָל איהם נישט שולדיג זיין קיין דאַנק און קענען פּטור ווערען פון איהם, ווייל זיין תורה איז פאַר מיר צו שווער געוואָרען; און די אַנדערע וויל פון מיר מיין דאַנק נישט אָננעהמען.

אין יענער צייט האָב איך שוין אָנגעהויבען זעהען און פיהלען אין זיך אַ יונגען סאָלדאַט, וועלכער האָט זוכה געווען צו אַ צופריעדענער און אַ פריינדליכער פערהאַלטונג פון דער אַדמיניסטראַציע. דער אונטער-אָפיציער האָט מיר שוין אין- און אונטער די אויגען אַ סך מאָל גערופען „מאָלאָדיעץ". איך האָב געפיהלט מיין ווערט, און מיליטערישע ניגונגען האָבען מיר אָנגעהויבען שטאַרק צו פערנעהמען. איך האָב מיך געזעהן אין חלום אַמאָל פאַר אַ — אָפיציער און אַמאָל נאָך גרעסער... איך בעוויין וואונדער... דערצו נאָך האָט מען אין יענער צייט אָנגעהויבען רעדען צווישען די סאָל-

ראטען וועגען די טערקען. איך האב וועגען דעם שטענדיג געפידערט וכוחים מיט יעקב'ן: ער האט מיר אויסגעוויזען, אז די טערקען זענען אייניקלעך פון אונזער פעטער ישמעאל — און איך האב נישט געגלויבט; איך האב עס בשום אופן נישט געוואלט גלויבען. ער האט געזאגט, אז זיינע ישמעאלים זענען גבורים, — און איך האב געזאגט: „גיעט מיר צעהן טערקען, וועל איך זיי מיט איין קול דורכשיסען!" די דאזיגע וכוחים האבען אונז אנגעהויבען דערווייטערן איינעם פון אנדערן. איך האב איהם נישט געקענט פערטראגען מיט זיינע הודרות, מיט זיינע וכוחים, מיט זיין רעדען.

ס'איז געוועזען א מעשה. מיר זענען געשטאנען ביי די פראבעס פון שיסען. יעקב האט זיך געצילט אין דעם סאמע מיטעלסטען ציעל גאנצע צוועלף מאל און אלע צוועלף מאל ריכטיג געטראפען. דאס מאל האט ער זיך אויסגעצייכענט פון אלע זיינע חברים. איז צוגעגאנגען צו איהם דער אפיציער, האט איהם ארויפגעלעגט די האנד אויפ'ן אקסעל און מייענדיג איהם א פריינדליכען פנים, האט ער אויסגערופען:

— בראווא, יעקב! דו וועסט מיט דער צייט ווערן אן אפיציער. אויב דו האסט עפעס צו בעטען, בעט! איך וועל דיין בקשה ערפילען.

האט זיך יעקב אװעקגעשטעלט און געבעטען, מ'זאל איהם לאזען אלע טאג זאגען א יודישע תפלה און שבת זאל ער זיין פריי פון די „פראבעס".

א שמייכעל האט זיך בעוויזען ביי דעם אונטער-אפיציער אויפ'ן פנים, און ער האט ממלא געווען זיין בקשה.

דו דארפסט וויסען, אז דאמאלס האט זיך שוין די אדמיניסטראציע לאנג געהאט מיאש געווען פון איהר האפנונג אונז צו מאכען פאר גוים. זי האט געזעהען, אז די אלע פייניגונגען און די אלע מיטלען האבען אונז נישט אבגעריהרט אפילו אויף א האר פון אונזער יודישקייט. די אדמיניסטראציע האט שוין איצט פערשטאנען, אז ווען מיר שטעהען אין דערפריה פארן צלם און זאגען די עטליכע ווערטער, פרוען מיר עס נאר דערפאר, וואס מ'צווינגט אונז דערצו, און די האט עס אינגאנצען מבטל געווען. יעקב'ס בקשה איז דעריבער נישט שווער געווען ממלא צו זיין.

פון דאמאלס אן איז יעקב געווארען א שרעקליכער שונא פון די

מערקען. ווי „קארליקעס" האט ער זיי איצט פארגעשטעלט, און זיין בעל-הבית'ס הונד האט ער גערופען „טוראק".

בכלל איז קענטיג געווען, אז אין איהם איז פארגעקומען עפעס א שנוי, וואס וועהען וועהט מען איהם נישט, נאר מ'פיהלט איהם.

ס'איז געווען דאמאלס א שרעקליכער ווינטער. אפילו די וועטערן פון יאהר האבען זיך אויך געביטען און וועגען היינט שוואכער, ווי אמאל. יעדער דור מיט זיינע מענשען, יעדער דור — מיט זיינע וועטערן. פאר-א-יאהרען ווינטער האב איך געזעהן דעם רב'ס שנור ארויסגעהענדיג אין גאס מיט'ן הוילען קאפ; און דא זומער האט זי געטרונקען טהיי און זיך פערקיהלט די ציינער. דאס איז עס, וואס איך האב דיר געזאגט: א פערקעהרטע וועלט וועהסטו היינט! אמאל פלעגט א אשה נישט אבדעקען דעם קאפ אפילו פאר'ן מאן, און ווינטער איז געזען א סכנה ארויסצוגעהן מיט'ן הוילען קאפ אפילו פאר א מאנספערזאן, און זומער פלעגט מען זיך נישט פערקיהלען. פאר-א-יאהרען האב איך געטראפען סאלדאטען ציטערנדיג פון קעלט. אין אונזערע צייטען איז געווען א חרפה פאר א סאלדאט, דער פראסט זאל איבער איהם א שליטה האבען. יעדער דור מיט זיינע סאלדאטען, יעדער דור מיט זיינע וועטערן.

בקצור, ס'איז געווען א שרעקליכער ווינטער. בערג שניי...

די וועגען פערשאטען... האבען די פויערן פון דארף נישט געקאנט ארויספאהרען אין ערגעץ און זענען געזעסען אין דערהיים; און נישט האבענדיג וואס צו טאן, האבען זיי געפראוועט תתונות. ווי דער מנהג איז, זענען אלע געגאנגען זעהן די תתונות. איך בין אויך געגאנגען. מיר האט דער אפיציער געשענקט עטליכע בעזונדערע פראוועס און האט מיר געפטר'ט פון א סך אזעלכע פראבעס, וועלכע זענען פאר מיר אין דער אמת'ן איבריג געווען; איך האב מיך שוין געהאט אויסגעפרובט אויף אלע זייטען, און געהאט א סך צייט אויף צו געהן זעהן די תתונות. דער אפיציער האט שטארק ליעב געהאט כמעט די אלע אונטערגעוואקסענע קאנטאניסטען, ווייל זיי זענען באמת געווען אויסגעצייכענטע סאלדאטען; און וואס איז דען די גאנצע האפנונג פון א אונטער-אפיציער? אז עס וועט קומען דער פאלקאווניק אויספראבירען די סאלדאטען, וועט ער אויסשרייען: „בראווא, אונטער-אפיציער!", אט אזוי ווי ער שרייט אויס צו אונז: „בראווא, רעביאטא!"

און די דאזיגע התונה איז געוועזען ניט ביי א פראסטען פויער, נאר ביי א רייכען, ביי איינעם פון יענע, וואס זענען זיך משתדל ארויסצודראפען פון זייער פויערשאפט. און סערבעטען איז אויף דער התונה געוועזען די גאנצע „סמעטענע" פון דארף: די עטליכע טשינאווניקעס, דער „גאלאווא", דער שרייבער פון קאנצעליאריע און אזוי ווייטער.

אונזער אונטער–אפיציער איז געוועזען א פרעהליכער סאלדאט: האט ליעב געהאט פרעהליך צו זיין און פרעהליך צו מאכען. א בעזונדער שוואכקייט האט ער אפט געהאט פרעהליך צו מאכען זיינע סאלדאטען; שטענדיג אבער איז ער געוועזען דער ערשטער, וואס האט אנגעהויבען לאכען פון זיינע אייגענע הכמות; און געקענט האט ער לאכען ביז צום טויט, און דאמאלס איז אונמעגליך געוועזען, דו זאלסט אויך נישט מיט-לאכען, אויב נישט פון זיינע הכמות, איז וועניגסטענס האטש — פון זיין פולען געלעכטער. ער איז א גוטער מענש געוועזען. זאל ער אויך זיין צווישען די חסידי אומות העולם אין גן-עדן! און דו זאלסט נישט קוקען אויף דעם, וואס ער פלעגט אונז גאנץ אפט שלאגען און שמייסען: אזוי איז שוין געוועזען דער מנהג-העולם דאמאלס. און ער אליין איז אויך אויפגעוואקסען און דערהויבען געווארען, קריגענדיג שמיץ נאך אפשר מעהר פון אונז. אט, למשל, ווי דו נעהמסט דעם בעל-עגלה: ער שלאגט טאקע זיינע פערד; ווייסטו דען זאגען, אז ער האט זיי נישט ליעב?

ער האט ליעב געהאט אפט א געשריי צו טאן; זיין געשריי אבער פלעגט אויך ווירקען אויף איהם מעהר, ווי אויף די סאלדאטען. ער אליין פלעגט בעת-מעשה אויסזעהען, ווי א „געהארכזאמער סאלדאט". היציגע סאלדאטען פלעגען זאגען אויף איהם, אז ער שטעלט זיך אויף אלע אין דערפריה ביי זיך אין צימער, און גיט אב „טשעסט" דעם כונדיר זיינעם, וואס הענגט דארט אויפ'ן וואנד...

און ער האט ליעב געהאט צייטענווייז זיך אויסצומישען מיט'ן המון און פרעהליך צו מאכען דעם עולם; און דאמאלס איז אויך ער אליין מעהר פרעהליך געוועזען, ווי ער האט פרעהליך געמאכט אנדערע.

עס פערשטעהט זיך, אז ער איז אויך געוועזען פון די טענצערס אויף דער דאזיגער התונה.

מאריוסע איז אויך געוועזען פון די געבעטענע געסט, און דאס איז

געוועזן בײַ איהר אַ נײַעס, ווײַל זי איז דערבײַ גאָרנישט געוועהנט געווען. זי פלעגט אויסמײַדען אַלע תּנועות און פרעהליכקײַטען, און האָט טאַקע גוט געטאָן; די אומעטיגקײַט פון איהר פּנים פלעגט זיך שטאַרקער אַרויסווײַזען, ווען זי האָט זיך געפונען צווישען אַנדערע מעדלעך. אומעטיגקײַט? נײן! אַ פרעמדע איז זי געווען, אַ פרעמדע און אַנ׳עלענדע צווישען אַלעמען. ווען זי האָט געשוויגען, האָט זיך איהר שווײַגען געפיהלט אין די רוישיגע פלוידערײַען, און כמעט ווי עפּעס אַ קול האָט דאָס דאָזיגע שווײַגען געדאַט; האָט זי ווידער געפלוידערט צוזאַמען מיט אַלע, האָט איהר קול זיך אויסגעטײלט און זיך געהערט באַזונדער פון אַלע. איהר קלײדונג האָט זיך אַרויסגעוויזען פון צווישען אַלע קלײדונגען, האָטש אין פלוג זענען זײ געווען אַלע די זעלבּיגע, דאָרפישע. איהר געהן, זיצען און זי אינגאַנצען, זענען געווען עפּעס אַ מין זאַך פאַר זיך, און פון איהר אַרײַנקומען ביז איהר אַוועקגעהן, האָט זי זיך געפונען אונטער אַ רעגען פון אויגען־פײַלען,, וואָס האָבען איהר דורכגעשטאָכען און געמאַכט איהר גאַנצען גוף, ווי אַ זיפּ...

איך האָב מיך דאַמאָלס אײַנגעקוקט אין איהר, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איהר געזיכט איז לענגער געוואָרען, דאָס מויל — אײַנגעצויגענער, די אויגען העכער און טיפער אַרײַנגעזעצט אין ווײַטערע ראַהמען און זי אינגאַנצען — עפּעס אַזוי ווי אײַנגעקאָרטשעט. זי האָט מיר דערמאָהנט אַ ביסעל מײַן מאַמען אום תּשעה־באָב בײַנאַכט, ווען זי איז געזעסען צווישען איהרע פראָסטע שכנות און געלײענט פאַר זײ: „איכה ישבה בדד“.

יענע גאַנצע נאַכט האָט דער אונטער־אָפיציער געטאַנצט מיט מאַריוסען. די איבעריגע מעדלעך האָבען זיך אין אָנהויב אָבגעזאָגט צו טאַנצען מיט די פראָסטע קאַוואַלערען: זײ האָבען געדאַכט, ווײַזט אויס, אַז סוף־כּל־סוף וועט דער אונטער־אָפיציער צו זײ אויך צוגעהן. איז וואָס געוואָרען דער סוף? דער סוף איז געווען, אַז די קאַוואַלערען זענען אין כּעס געוואָרען אויף די מעדלעך, די מעדלעך אויף מאַריוסען און איך אויפ׳ן אונטער־אָפיציער.

אין דער צײַט, ווען מ׳האָט זיך אָבגערוהט, איז פאָרגעקומען אַ שענדליכע זאַך: דער קאַוואַליער סערגײ איוואַנאָוויטש, דעם גאַלאַוואַ׳ס זוהן און מײַן אײביגער שונא — איז צוגעגאַנגען צו מאַריוסען פון הינטען, און האָט איהר אַ זאָג־געטהון מיט אַ משונה־דיגען קל[illegible]

— „זשידאָווקאַ!"

אַ ניפּטיגער געלעכטער האָט זיך אַרויסגעריסען פון די אָנגעבלאָזענע מעדלעך.

מאַריוסע איז רויט געוואָרען און האָט זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען. אידרע אויגען האָבען זיך פריהער אָבגעשטעלט אויף דעם אונטער־אָפיציער, וועלכער האָט זיך געדרעהט די וואָנסען, און געמאַכט כלומרשט אַ פערדראָסיגע מינע.

מאַריוסע האָט אָבגעווענדעט פון איהם אידרע אויגען, און אידר בליק האָט זיך אָנגעשטויסען אָן מיינעם.

מיין מעסטיל איז פול געוואָרען; איך האָב זי געמוזט אויסלעדיגען.

מיט איין שפּרונג האָב איך זיך אַוואָרף געטהון אויף דעם בעליידיגער, האָב איהם צוגעשלעפּט ביז מאַריוסע'ן, אַריינגעפּאַדרען איהם איינס און צוויי אין ביידע באַקען און זיין האַלז איינגעשלאָסען פון הינטען אין מיין פויסט.

— ענטשולדיג זיך! — האָב איך איהם בעפעהלען.

דו האָסט נישט נאָך אַזאַ פאָלגעדיג קינד, ווי אַ בן־נח איז, ווען ער פידלט איבער זיך אַ שטאַרקע קראַפט: ער האָט זיך נישט געלאָזט בעטען, און ענטשולדיגט זיך פאַר אידר, ווי איך האָב איהם געהייסען.

דער אונטער־אָפיציער האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ צופריעדענעם פנים, ווי איינער זאָגט: „דו האָסט גוט געטאָן!" און דאָס האָט מיך מציל געווען פון די קלעפּ, וואָס איך האָב געקענט קריגען דערפאַר פון די איבריגע קאַוואַליערען. מאַריוסע איז אַרויסגעגאַנגען און איך נאָך אידר.

אין דרויסען האָט זי זיך בעגאָסען מיט טרערען. זי האָט געברומט און אַרויסגערעדט פון וויינען האַלבע ווערטער, איך האָב זי אָבער נישט פערשטאַנען; ס'איז קאָנטיג געווען, אַז זי האָט פּרעטענזיעס צו אימיצען. צו וועמען? מיר דאַכט, אַז צו דער מוטער. איך האָב אידר געוואָלט טרייסטען און נישט געוואוסט, מיט וואָס — זענען מיר געגאַנגען ביידע שווייגענדיג.

אַ האַרטער שניי האָט זיך אונז געפּרעסט אונטער די פיס, אַזוי ווי צום טאַקט. פון ד״ר התונה האָבען זיך דערטראָגען צו אונזערע אויערן אָבגעריסענע קריעגערייען, זינגערייען און קולות פון דער

מוזיק. ס׳האָט זיך געדאַכט, אַז די דאָזיגע קולות יאָגען אונז נאָך און שרייען אויף אונז:

— „זשידעס!"

ס׳האָט זיך אין מיר פּלוצלונג צוואַרעמט דאָס האַרץ, אַזוי ווי איך וואָלט ווערן אַ גוטער מליץ פאַר יודען, און איך האָב אַרויס־גערעדט:

— אויב עס איז אַזוי שווער איבערצוטראָגען איין איינציגע באַליידיגונג פון וועלכען ס׳איז שנץ, וואָס דער מאַמעס מילך ליגט איהם נאָך אויף די ליפּען, — טאָ ווי שווער איז שוין איבערצוטראָגען די באַליידיגונגען פון גאַנצע טעג, וואָכען, חדשים און יאָהרען!

זי האָט אויסגעשטעלט אויף מיר אַ פּאָר בלישטשענדע אויגען. ס׳האָט אויסגעזעהן, אַז זי האָט אָנגענומען מיינע ווערטער אויף דעם רעכנונג פון איהר ברודער־זיין און זי האָט מיך געוואָלט איבערבעטען.

— יאָהרען?! — האָט זי זיך געוואונדערט — און וואָס טהו איך דיר? איך וויל נישט דו זאָלסט שטענדיג פאָלגען יעקבן. ער איז אַ שלעכטער מענש! ער האָט מיר פיינד! שטענדיג זוכט ער, אונז פונאַנדערצושיידען!

— ער האָט מורא, איך זאָל זיך נישט שמדען.

זי האָט אויף מיר אַ וואַרף געטהאָן איינעם פון יענע בליקען, וואָס מען האָט נישט געקענט ביישטעהן געגען זיי, — אַ בליק פון אַ מאַמען, פון אַ גוטע שוועסטער.

— ניין! — האָט זי אָבגעהאַקט און געזאָגט — איך וועל דיר נישט לאָזען דאָס טאָן; אומגליקליך וועט איהר זיין, דו און דיינע קינדער, דעם גאַנצען לעבען. דו ווייסט, איך האָב בעשלאָסען ביי זיך, קיינמאָל נישט חתונה צו האָבען. איך ווייס, אַז מיינע טעכטער וועט מען אויך רופען „זשידאָווקעס".

מיין אָננעהמען זיך פאַר יודען איז מיר אָבגעקיהלט געוואָרען אין האַרצען, און איך האָב שוין איינגאַנצען הרטה געהאַט אויף דעם שמועס, וואָס איז דאָ פאָרגעקומען צווישען אונז.

זי איז אַנטשוויגען געוואָרען. דערנאָך האָט זי זיך ווידער געווענדעט צו מיר מיט אַ שאלה:

— פאַרוואָס האָט די מאַמע אַזוי פיינד יודען? זי קען דאָך זיי בעסער פון׳ם טאַטען!

— מסתמא דערפֿאַר, ווײַל זי האָט מורא מ׳זאָל אײַך אויך נישט רופֿען „זשידאָווקע״, אַזוי ווי מ׳האָט דיך גערופֿען.

— און צו וואָס האָט זי אַרויפֿגעשלעפּט אויף זיך אַזאַ צרה?

— פֿרעג איר, אפֿשר וועט זי דיר ענטפֿערן אויף דעם.

וואָס ס׳איז געווען דערנאָך — בין איך שוין צו פֿױל איצט, אויס איבערצוגעבן דיר אַלץ מיט אַלע פּיטשעלעך, אַזוי ווי דער מנהג איז פֿון די, וואָס שרײַבן מעשה־ביכלעך. ס׳איז גענוג פֿאַר דיר צו וויסען, דאָס, אַז די פֿערהעלטניסען צווישען אונז האָבען זיך אַלץ מעהר פֿערפּלאָנטערט. מאַריסע איז צוגעבונדען געוואָרען צו מיר; זי איז מײַנע אַ שוועסטער געוואָרען.

יעקב איז געריכט געווען, ווען ער האָט משער געווען פֿאָרויס, אַז עס וועט אַזוי זײַן. איך האָב מיך געפּוּדלט אײַנגעפּלאָנטען אין אַ פּלאָנטער, און האָב קיין זאַך נישט געטאָן, אום זיך אַרויסצופּלאָנטערן. אדרבא: ווילענדיג אָדער נישט ווילענדיג האָב איך זיך אַלץ מעהר פֿערפּלאָנטערט.

דעם גלטענס אויגען האָבען געבלישטעט אין דער נאַכט־פֿינסטערניש, און אַ... האָט זיך מיר געדאַכט, אַז אַ יונגער־מאַן פֿון 18 יאָהר זיצט מיר אַנטקעגען. איך בין דאַנקבאַר געווען דער פֿינסטערניש, וואָס האָט פֿערשטעלט פֿון מיר זײַן ווײַסע באָרד, וועלכע האָט גאָר נישט געשטימט מיט דער בהורישער וואַרעמקייט פֿון זײַן ערצעהלונג. ער איז אויף עטליכע מינוט אַנטשוויגען געוואָרען.

X

אַ שווערען לעבען האָט אַנאַ פֿערבראַכט — האָט דער אַלטער ווידער אָנגעהויבען דערצעהלען, — אָבער פּיאָטער׳ס גורל איז אויך נישט געווען קיין איבעריג גוטער. איך ווייס נישט, ווי עס פֿירט זיך הײַנט: כ׳האָב דאָך דיר שוין געזאָגט, אַז הײַנט איז אַ נײַער דור מיט נײַע מענשען און נײַע מנהגים; אין אונזערע צײַטען אָבער האָט מען נישט געזעהען, אַז אַ יודיש מעדעל פֿון וועלכער קלאַס ס׳איז, זאָל זיך „אָנהענגען״ אָן אַ „יונגען פּריץ״ און אים זאָגען: „איך שמד זיך, אַבי דו זאָלסט התונה האָבען מיט מיר!״ ווי ס׳איז דאַמאָלס דער שטייגער געווען, האָט יעדער מעשה פֿון שמד׳ן זיך געמוזט האָבען פֿריהער עפּעס אַ „ליבע״. אַ מעדעל האָט זיך גע־

שמדט כדי תתונה צו האבען דערנאך — דאס איז אבער נישט געטאן געווארען אהן איינרעדענישען פון זיין זייט. איבערגערעדען און צוזאגען מעהר, וויפיעל ס'איז מעגליך צו ערפיהלען — דאס האט געמוזט פארקומען פריהער, איידער א יודישע טאכטער האט זיך גע'שמד'ט; און אזוי איז געוועזען די מעשה אויך מיט הלאפאוו'ען, ווי איך האב מיך דערנאך דערוואוסט פון אנא'ן.

אנא, אדער ווי מ'האט איהר גערופען אויף יודיש, חנה, איז געוועזען א יודיש מעדעל, וואס האט זיך געפונען אין געפענגעניש ביי א שטיפ-מאמען. פיאטר איז געוועזען א יונגער מאן, וואס האט פערדינט א סך געלד פון זיין שטעלע אין מאגיסטראט. ער פלעגט אריינקומען אפט אין שענק פון חנה'ס פאטער, בענדעט, און איז געוועזען א גרויסער „מבין" אויף דער שענקייט פון יודישע מעדלעך בכלל און פון חנה'ן בעזונדער.

האט פיאטר אויסגעזעהען חנה'ן ווי א מלאך הגואל. ער וויל איהר אויסלייזען פון דער שטיפמאמע'ס הענד און נעהמען פאר א ווייב, ער [illegible] איהר צו „גאלדענע פאלאצען" און דעם גאנצען „גן-עדן" אויף [illegible]ער וועלט — די גאנצע „עולם הזה"! נאר איין קלייניגקייט שטעהט דא אין וועג: זי דארף זיך שמד'ען. האט זי נישט געוואלט. און די שטיפ-מאמע פייניגט, ווי מענשען קענען אמאל פייניגען, און דער מצב פון בענדעטען ווערט אלע מאל שוואכער; ס'איז פאר חנה'ן קיין האפנונג נישטא אויסגעלעזט צו ווערען אזוי געשווינד פון דער שטיף-מאמע'ס הענד און איבערצוגעהן אין די הענד פון א מאן. און פיאטער הלאפאוו האלט אין איין רעדען מיט איהר, און איינרעדען איהר. זאגט איהם חנה, אז זי האט מורא, אז נישט קיין גליק, נאר א אונגליק וועט זיין פאר איהר דאס נייע לעבען. זי וועט זיך פיהלען פרעמד אין דער סביבה, אין וועלכער ער וויל איהר אריינברענגען. וועט זי זיין ערגער פון די אנדערע ווייבער — וועלען זיי איהר בעליידיגען; וועט זי זיין בעסער פון זיי — וועלען זיי איהר מקנא זיין און פיינד קריגען. אזוי ווי דו נבואה וואלט פון איהר ארויסגערעדט. פערזיכערט איהר פיאטער, אז זי איז די בעסטע פון אלע ווייבער אין דער וועלט, און אז ער וועט זי שיצען פון אלע צרות. זאגט זי איהם, אז זי האט מורא דערפאר, ער אליין זאל אויך אין איהר קיין גליק נישט געפינען: ער וועט דארפען א סך מלחמות בייסטעהן. זיינע עלטערען וועלען געוויס נישט מסכים

זײַן; זײַנע קרובים װעלען זיך דערװײַטערן פון איהם; ער װעט זײַן אָבגעזונדערט, עלענד, אײנזאַם. לאַכט ער פון איהר און זאָגט, אַז דאָס אַלץ איז נישט מעהר, װי אַ חלום פון אַ עלענד מײדעל, װעלכע גלויבט נישט אין איהר שפּעטערדיגען גליק, און אַז נישט אַלע װײַבער פון אַלע אומות זענען אַזעלכע, װי איהר שטיף־מאַמע... שלאָגט זיך הנה מיט דער דעה און לאָזט זיך בעטען. געהמט ער און פאַלט אָן אויף איהר מיט אַ בעזונדער כלי־זין: ער מאַכט זיך קראַנק און שיקט איהר אַרײַן אַ צעטעלע, אַז אויב ער װעט שטאַרבען, װעט זײַן בלוט פאַלען אויף איהר קאָפּ. און אויב ער װעט נישט שטאַרבען, װעט ער זיך אַלײן דאָס לעבען נעהמען, און אַרויסלאָזען זײַן לעצטען אָטעמצוג מיט דער איבערצײַגונג, אַז יודישע טעכטער זענען מערדערינס און פרעהן זיך, װען זײ געלונגט צו פּײַניגען אַ קריסט.

נו, האָט זיך הנה געלאָזט איבערעדען, האָט אָבגעטאָן, װאָס ער האָט געװאָלט, און בעקומען דעם נאָמען — אַנאַ. —

דערנאָך אָבער האָט זיך אַרויסגעװיזען, אַז מעהר נאָך, װיפיעל הנה האָט געזעהן בנבואה, האָט אַנאַ געפונען אין איהר נײַעם לעבען: די װײַבער פון דאָרף האָבען זיך דערװײַטערט פון איהר צוליעב אַ סך טעמים. דער װיכטיגסטער טעם איז געװען דאָס, װאָס אַנאַ איז קײנמאָל אין שענק נישט געקומען, און אין דערהײם האָט זי אויך אַלײן נישט געטרונקען און נישט מכבד געװען אידרע געסט מיט קײן שום משקה; דו האָסט נישט קײן שום זאַך, װאָס זאָל אַזוי שטאַרק מקרב זײַן די דאָזיגע בריות אײנע צו דער אַנדערער, װי — דער „טרונק“, די מענער האָבען איהר פײַנד געהאַט, װײַל זי האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פון דערהײם די אָבגעהיטקײט און דאָס צניעות. די מענער מיט זײ װײַבער צוזאַמען האָבען איהר פײַנד געהאַט, װײַל זײ האָבען מקנא געװען הלאָפּאָװס שטוב, װאָס איז געװען געבענטשט מיט אַלעם גוטען, צוליעב אַנאַ׳ס שפּאָרזאַמקײט. אָט די אַלע טעמים און נאָך אַ סך אַזעלכע, האָבען זיך אויסגעדריקט אין דעם אײן נאָמען „זשידאָװקאַ“. דו קענסט אין דעם נאָמען הערען אַלץ, װאָס דו װילסט נאָר. און פּיאָטערס ברידער און קרובים האָבען נישט נאָר זיך ערװײַטערט פון איהם, נאָר זענען איהם, נעװאָרען אָפענע און בעהאַלטענע שונאים.

פּיאָטער האָט זיך אַרומגעזעהן אין אַ צײַט אַרום, אַז הנה׳ס

שרעק איז געווען נישט קיין איינבילדונג און נישט קיין בייזער חלום, נאָר די נבואה פון אַ איבערגערעדט מעדעל, וואָס האָט פאַראויסגעזעהן איהר סוף, און דאָס האָט איהם שרעקליך געקרענקט. אפשר איז דאָס געווען די איינציגע סבה, וואָס האָט איהם אַזוי אָפט געצויגען צו משה'קען. ער האָט געוואָלט פערטויבען אין זיך די ביטערע איבערצייגונג און נישט שטענדיג האָט זיך עס איהם איינגעגעבען.

ער האָט געבענקט נאָך יענער צייט, ווען ער האָט געוואוינט צווישען אַנדערע; אָבער דאָס קאָן ער זיך שוין איצט נישט אומקעהרען.

דערווייל איז הלאָפאָח קראַנק געוואָרען און האָט זיך אַוועקגעלעגט. אַנאַ האָט געוואוסט, אַז ס'זענען נאָך געבליבען סכסוכים וועגען דער נחלה צווישען איהם און זיינע קרובים, און אַז עס זענען נאָך פאַראַן טענות און פרעטענזיעס אויף דעם טייל פעלד און שטוב, וואָס ער האָט גענומען ירושה. זי האָט שטענדיג מורא געהאַט דערפאַר, פיאָטער זאָל נישט שטאַרבען פריהער פון איהר, ווייל זי האָט געוואוסט, אַז די קרובים וועלען זיך בענוצען מיט די ראָזיגע פרעטענזיעס, איהר אַראָבצושטויסען פון דער נחלה, און זי מיט מאַרוסען וועלען בלייבען עלענד און נישט האָבען אַוואו דעם קאָפּ אַנידערצולעגען. אַ סך מאָל האָט זי איהם פאַרבייגעהענדיג דערמאָנט וועגען דעם; ער האָט עס אָבער נאָר אויסגעהערט שמייכלענדיג, ווי זיין שטייגער איז געווען, און אויף צו מאָרגענס האָט ער פערגעסען די גאַנצע מעשה און גאָרנישט געטאָן. דאָס איז שוין געווען פיאָטערס שוואַכקייט בנוגע צו אַלץ, וואָס מען האָט געדאַרפט טאָן און שרייבען צוליעב די ענינים פון שטוב; אַזוי פיעל האָט ער געמוזט אַרבייטען מיט דער פעדער און אַזוי פיינד האָט ער זי געקריגען, אַז איהם איז שווער געווען איהר אין האַנד צו נעהמען, אום אָנצושרייבען עפּעס. וואָס האָט נישט קיין שייכות צו זיין „אופּראַוולעניע". אַפילו אַ בריעף אָנשרייבען, פלעגט ער אויך מדחה זיין פון איין טאָג אויפ'ן אַנדערן. און ווער רעדט נאָך — שרייבען פּאַפּיערען, בכדי אויפצוווייזען קלאָר זיין זכות אויף דער נחלה. אַ ים מיט פּאַפּיערען און אַקטען וואָלט ער האַרפען איבערשרייבען, ווען ער וואָלט וועלען אָבגעבען זיך מיט דעם ענין, און ס'איז קיין וואונדער נישט, וואָס ער האָט עס אָבגעלעגט פון איין טאָג אויף דעם אַנדערן.

איצט האָט אַנאַ וויערער געדאַרפֿט רעדן מיט אים וועגן דעם, נאָר זי האָט נישט געפֿונען בײַ זיך קיין דרייסטקייט דערצו. איהר האָט זיך אָפּט געדאַכט, אַז זי איז דאָ אין דער אֶמת'ן אַ פּרעטרע. ווער איז זי אין דער אֶמת'ן, וואָס זאָל קומען און זיך בעזעצען אויף דער נחלה פֿון עפּעס אַניאַלטען, שוין לאַנג געשטאָרבענעם בעל-גוף, סעמיאָן חלאָפּאָוו?

זי האָט מיך געבעטען, איך זאָל מיט אים אַ רעד-טאָן וועגן דעם. בין איך אַרײַנגעגאַנגען צו איהם און האָב אָנגעהויבען שמועסען מיט איהם און זיך צוגעבויגען צו דעם „ענין" פּאָרזיכטיג, היטענדיג זיך, נישט צו דערמאָנען דעם קראַנקען זיין „יום המיתה". מיין פּאָרזיכטיגקייט איז אָבער איבריג געווען. ער האָט גערעדט וועגען דער מעגליכקייט פֿון זיין שטאַרבען רוהיג און גאַנץ קאַלט-בלוטיג, נאָר לויט זיין מיינונג איז אויסגעקומען, אַז ס'איז נישט אַזוי נויטיג צו אײַלען זיך דערמיט. עס וועט זיך מאַכען אַ געלעגענ-הייט, וועט מען עס טאָן.

דאָס איז אויך אַ גרויסער אונטערשיעד צווישען אַ יודען און נישט קיין יודען: אין פֿלוג דאַכט זיך — זיי זענען דען אַזעלכע שוטים?! דו געפֿינסט צווישען זיי אַ סך פּקחים, וואָס קאָנען דיר פֿערדרעהען דעם קאָפּ און צוּנאַרען אין זאַק! נאָר פֿונדעסט-וועגען בנוגע צו פֿערזאָרגען דעם מאָרגענדיגען טאָג, בנוגע צו דעם, וואָס עס דאַרף נאָך איצט קומען — זענען זיי אַביסעל פֿערשטאָפּט. זיי האָבען נישט יענעם קלאָרען געפֿיהל, וואָס דער יוד האָט. ווי-פֿיעל, למשל, מאַטער איך מיר, אום אָבצושפּאָרען אַ גדן פֿאַר מיין טאָכטער, וואָס הלואי זאָל זי תּתּונה האָבען אין צוויי יאָהר אַרום! וויפֿיעל שטרענג איך זיך אָן אויסצוצאָהלען אין ראַטעס מיין הוב אויף דער שטוב, כדי איך זאָל איבערלאָזען נאָך מיין טויט אַ ריינע נחלה מיינע קינדער! זאָג, וואָס דו ווילסט — איך האַלט זיך בײַ מיינס, אַז דער בן-נח פֿיהלט נישט אַזוי שטאַרק דעם „מאָרגען", ווי דער יוד פֿיהלט איהם. אין תּוך אַרײַן רעדענדיג, איז דאָך דעם יודענס גאַנץ לעבען נישט מעהר, ווי אַ רייהע געפֿיהלען פֿון דעם מאָרגען. אַ סך מאָל פֿערגעס איך דעם היינטיגער און מיר דאַכט, אַז איך האָב שוין געגעסען. וואָס עס געהערט אָבער צו דעם מאָרגען, צו דער שפּעטערדיגער צייט, — האָב איך נאָך קיינמאָל נישט פֿערגע-סען. איך ווייס נישט, ווי אַזוי דאָס דיר צו ערקלערען: אַמאָל קומט

מיר אויס, לויט מײַן שכל, וואָס איז פֿערשטאָפּט מיט דער וועלנערשער „קאַשע״, אַז דער יוד איז אינגאַנצען נאָר אַ בעשעפֿעניש פֿון „מאָרגען״.

פּיאָטער האָט מיך אויסגעהערט און פֿערשטאַנען, אַז מײַנע ווערטער האָבען אַ ממשות; נאָר ער האָט עס ניט געפֿיהלט, ער האָט נישט געשפּירט די נויטיגקײַט דערפֿון, און האָט עס אָבגעלעגט אויף שפּעטער.

און איך שטעל מיר פֿאָר, אַז ווען עס מאַכט זיך אַזאַ מין סכסוך צווישען אַ מאַן מיט אַ ווײַב, צווישען אַ בן־נח מיט אַ בת־ישראל, דאַרפֿען די רעזולטאַטען דערפֿון זײַן ווילדע, משונה־דיגע און יעדענפֿאַלס נישט קײן גוטע. דאָס איז אַ מין... ווי איז דאָס... וואָס ס׳שטעהט אין חומש — אַ מין דור הפּלגה, וואָס אײנער פֿערשטעהט נישט דעם אַנדערנ׳ס לשון: אויב פּיאָטער האָט געוואוסט, אַז אַנאַ האָט מיך געשיקט, איז ער געווים אין כעס געווען אויף איהר אין האַרצען און האָט געגלויבט, אַז איהר אַהרט נישט אַזוי הײַט זײַן טויט, ווי דאָס, וואָס זי וועט פֿערליערען די נחלה.

פּיאָטער האָט געקרענקט, געקרענקט — און אַזוי געשטאָרבען. דאָ האָט אַנאַ געדאַרפֿט בײַשטעהן אַזאַ נסיון, וואָס איז איהר פֿאָרגעקומען דאָס ערשטע מאָל אין דעם פֿערלויף פֿון איהר שמד־לעבען: די האָט געדאַרפֿט בעווײַנען דעם מאַן לויט דעם שטײַגער, ווי עס פֿיהרט זיך בײַ גוים.

איהר לעצטע שרעק איז אויך נישט געווען קײן אומזיסטע. דער „גאַלאָוואַ״ פֿון דאָרף, וועלכער איז געווען אײנער פֿון די נאָרע קרובים, האָט מערער געוועזן אויף דער נחלה אינ׳ם נאָמען פֿון די איבעריגע קרובים, וועלכע ער האָט אַרויסגעצאָהלט אַ קלײנע סומע געלד; און דער סוף איז געווען, אַז די שטוב מיט דער נחלה זענען איבערגעשריבען געוואָרען אויף דעם נאָמען פֿונ׳ם יונגען „סערגײ איוואַנאָוויץ״. אַנאַ׳ן מיט מאַריוסען האָט מען מפֿצה געווען מיט אַ קלײניגקײַט.

דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז אין דער זאַך איז געלעגען אַ טיעפֿערע כוונה. דער דאָזיגער שגץ, סערגײ איוואַנאָוויץ הײסט עס, האָטש ער האָט געהאַט טענות צו יודען, אַז זיי שטופּען זיך אַרײַן, וואו מ׳בעט זיי נישט; און האָטש ער האָט אויסגענוצט יעדע געלעגענהײַט אויף צו בעלײדיגען אַנאַ׳ן מיט איהר טאָכטער, —

האָט פֿונדעסטוועגן פֿאַרשטאַנען, אַז ס'איז בעסער צו האָבן פֿאַר אַ ווײַב מאַריוסען, איידער אַנאַנדער מיידל, און ער האָט געוואָלט חתונה האָבן מיט איהר. אַזוי זענען זיי אַלע: היינט שפּילען זיי און מאָרגען לעקען זיי!

ער האָט געוואוסט, אַז מיט גוטען ווילען וועט זי איהם ניט געהמען; נאָר דערנאָך, ווען ער האָט שוין געהאַט אַלץ אָבגעטאָן, האָט ער געשיקט צו איהר שלוחים, און פֿאַרזיכערט, אַז אויב זי וועט חתונה האָבן מיט איהם, וועט ער איהר און דער מאַמען אָבגעבען אַלץ צוריק. אַנאַ האָט אָנגעהויבען ביסלעכווייז מסכים צו זיין אויף דעם, און ווען מאַריוסע האָט געפֿרעגט ביי מיר אַנ-עצה, האָב איך אויך נוטה געווען צו אַנאַ'ס זייט.

— ליגנער! — האָט מאַריוסע אַ געשריי געטאָן אויף מיר.

זי איז גערעכט געווען. אין יענער מינוט בין איך טאַקע אַ ליגנער געווען. איך האָב ניט אָנגעהויבען וועלען, אַז מאַריוסע זאָל חתונה האָבן, און וואָס רעדט נאָך — מיט סערגיי איוואַנאָוויטש'ען. אָלא, וואָס דען, פֿאַרוואָס האָב איך מסכים געווען? ווייס איך ניט.

זי האָט אַוועקגעטריבען פֿון זיך דעם שדכן.

איך האָב גערעכענט ניט צו שיידען זיך אַזוי געשווינד מיט די דאָזיגע אונגליקליכע נפֿשות און זיי ניט צו פֿאַרלאָזען אין דער צייט פֿון זייער עלענדקייט. אויפֿ'ן הימעל אָבער איז אַנדערש נגזר געוואָרען.

די סעוואַסטאָפּאָלער מלחמה איז בעשלאָסען געוואָרען. אונזער פֿאָלק איז געוועזען פֿון די ערשטע.

איך בין צוגענומען געוואָרען אָהן מיין ווילען פֿון די ליעבע נפֿשות אין דער צייט, ווען זיי האָבען זיך אַזוי שטאַרק גענויטיגט אין מיר.

XI

פֿון איין ווינקעל אויפֿ'ן מזרח-זייט פֿון הימעל האָט זיך געזעהן אַ מיש-מאַש פֿון ליכט און פֿינסטערניש, ווי אַנ'אָבגלאַנץ פֿון אַ הייטער שרפֿה. דער אָבגלאַנץ האָט זיך פֿאַרשפּרייט אַלץ מעהר און מעהר. אַ סך שטערען זענען איינגעשלונגען און פֿאַרלאָשען געוואָרען אין איהם. ס'האָט זיך געדאַכט, אַז עפּעס אַ געבליבענער באַלקען פֿון אַ פֿאַרברענטער און אויסגעלאָשענער וועלט האָט זיך וויע-

דער פֿונאַנדערגעפּלאַקערט און אויפֿגעפּלאַמט. נײן! דאָס איז ניט קײן חורבן און נישט קײן שׂרפֿה! עפּעס אַ „נײַעס" װאַרפֿט זיך, טרײַפּעלט זיך און צאַפּעלט זיך דאָרט פֿאַר׳ן אַרויסגעהן. און נאָך דעם גאַנצען שטומען רעש, נאָך דעם דאָזיגען רעש פֿון ליכטיגקײַטען — איז אַרויסגעגאַנגען אַ לבֿנה נישט קײן גאַנצע און אַ ברוגזע.

פֿאַר דער שײַן פֿון דער לבֿנה האָט דער אַלטער אויסגעזעהן פֿרעמד און משונהדיג, װי עפּעס אַ בעשעפֿעניש פֿון װעלטען, װאָס זענען חרובֿ געװאָרען.

ער האָט װײַטער דערצעהלט:

פֿון דאַנען הױבט זיך װידער אָן אַ נײַע תּקופֿה אין אונזער לעבען. ביז אַהער זענען מיר געװען, װי מענשען, װאָס לעבען איבער געװאַלד, אָהן אַ שום רעיון און אָהן אַ שום תּכלית. מיר פֿלעגען אויפֿשטעהן אין דערפֿריה, װײַל מיר האָבען זיך נעכטען געלעגט; מיר פֿלעגען עסען, װײַל מיר זענען הונגעריג געװען; מיר פֿלעגען אַרויסגעהן אויפֿ׳ן פּלאַץ צו דער „אוטשעניע", װײַל מ׳האָט אונז אַזוי געהײסען; מיר האָבען זיך װידער געלעגט בײַנאַכט, װײַל מיר זענען מיעד געװען. מיר אינגאַנצען זענען בעשאַפֿען געװאָרען, נאָר כּדי צו „פֿאָלגען", און דאָס פֿאָלגען גופֿא איז זיך געװען אַ זאַך פֿאַר זיך. װי אָבער מ׳האָט אונז געגעבען צו װיסען פֿון דער מאָביליזאַציע און פֿון דער מלחמה — איז אונז גלײַך אַלץ קלאָר געװאָרען, צו װאָס מ׳האָט אונז געהאַפּט און געבראַכט אַהער, און פֿאַרװאָס מיר האָבען אַזוי פֿיעל געליטען ביז אַהער. ס׳איז אויסגעקומען ריכטיג, װי װען מיר װאָלטען אַ סך יאָהרען געבלאָנדזשעט אין אַ פֿינסטערער הײל, און פּלוצלונג איז אונז ליכטיג געװאָרען.

מיר האָבען זיך געפֿרעהט.

איך האָב בעגעגענט יעקבֿ׳ן — ער איז אויך פֿרעהליך. ער איז שוין אַ לאַנגע צײַט נישט פֿרעהליך געװען: פֿון יענעם טאָג אָן, װאָס ער האָט געקריגען רשות צו דאַװנען און צו האַלטען שבת — איז אויף איהם אַ „מרה־שחורה" אָנגעפֿאַלען. רוחות האָבען זיך אויף איהם אָנגעזעצט: ער האָט זיך געקלאָגט, אַז ער האָט אויפֿגעהערט צו פֿיהלען אין דאַװנען דעם זעלביגען טעם, װאָס פֿריהער. די מנוחה פֿון שבת איז פֿאַר איהם געװאָרען, װי אַ משׂא. דער טאַטע רעדט שוין נישט מיט איהם אין חלום. ער איז זיך מודה, אַז אַ סך מאָל

היפּערט ער איבער אין דאַווענען און איז שוין נישט אָבגעהיט אין די ענינים פון שבת. ער גלויבט, אַז אויך אין הימעל וועגען שוין זיינע תפילות נישט חשוב. נישט דאָס איז זיין ציעל. דאָס יודיש־קייט פון אַ קאָנטאָניסט בעשטעהט, לויט זיין מיינונג, נאָר אין דעם — אויסצושטעהן נסיונות.

די בשורה פון דער מלחמה האָט אָבער אויף איהם גוט געווירקט. ער איז געווען פרעהליך, ווי אַ קינד.

אין דערפריה האָבען מיר זיך אַלע פערזאַמעלט אויפ'ן פּלאַץ. מיך האָט מען אַריינגערופען צום אָפיציער.

— הערשיק! — האָט זיך צו מיר געווענדעט מיין גוטער אָפיציער, — דריי גוטע נשמות בעטען פאַר דיר, איך זאָל דיר געבען אַנ'אָרט אין דער פעריעגונגס־קאָמאַנדע, דו זאָלסט נישט דאַרפען געהן אין פייער. הילסטו — וועל איך ערפילען זייער פערלאַנג.

— וואַשע בלאַגאָראָדיע! — ענטפער איך איהם — אויב דו הייסט אַזוי, גיב איך מיר אונטער. נאָר אויב מיין הילען האָט אויך עפּעס אַ ווערט, וויל איך בעסער בלייבען זיין „ראָטע". זאָויב נישט דאָס — צו וואָס זענען געווען די אַלע פּראָבעס און מאַטערנישען, וואָס איך האָב פערבראַכט אויף זיי אַזוי פיעל יאָהרען?

אַ צופריעדענער שמייכעל האָט זיך אויסגעגאָסען אויף זיין פּנים.

— און אויב דו וועסט גע'הרג'עט ווערען אין דער מלחמה?

— וואַשע בלאַגאָראָדיע! איך וועל נישט גע'הרג'עט ווערען פריהער, איידער איך וועל הרג'ענען!

— פון וואַנען נעהמט זיך צו דיר אַזאַ זיכערקייט?

— איך ווייס נישט פון וואַנען, וואַשע בלאַגאָראָדיע, נאָר ס'איז גענוג פאַר מיר דאָס, אַז איך בין זיכער.

— איך שטים איין מיט דיר. מיר וועלען זעהן, וואָס דו וועסט בעווייזען מיט דיינע שענע ווערטער.

ער האָט געעפענט דאָס דערבייאיגע צימער, און ס'זענען אַריינגעקומען אַנאַ, מאַריוסע און זיין אייגענע ווייב. ס'האָבען זיך אָנגעהויבען די יכוחים. זיי האָבען זיך געהאַלטען ביי זייערס און איך ביי — מיינס.

— מיר וועלען צעהלען די שטימען, — האָט דער אָפיציער געפסק'ענט — איך גיב דיר צוויי שטימען. צוזאַמען מיט מיינער — איז געווען דריי געגען דריי.

איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מאַריוסען. זי האָט אַ ווײַלע געקלערט, און איז צוגעשטאַנען צו אונז. איצט האָבן מיר שוין גערעדט מער.

ווען איך בין אַרויסגעגאַנגען פון דאָרט, איז מיר מאַריוסע נאָכגעגאַנגען און האָט מיר איבערגעגעבן אַ קליין זעקעלע. איך האָב דאָרט שפּעטער געפונען צווישן אַנדערע זאַכן אויך: אַ קליין סדורל — דאָס האָט זי געווים גענומען בײַ „אונזער משה'קען" — און אַ קליין זילבערן צלמ'על, איך האָב אים דערקענט: אויפן האַלז פלעגט זי אים שטענדיג טראָגען.

מיר האָבן געקוקט איינער אויפן אַנדערן און געשוויגען. וואָס האָבן מיר דען געדאַרט צו רעדען?

ווען זי איז שוין געהאַט אָבגעגאַנגען עטליכע טריט, האָט זי זיך ווידער געווענדעט צו מיר, ווי איינער, וואָס האָט זיך אָן עפּעס דערמאָהנט:

— אויב דו וועסט זיך אומקערען? —

— וועל איך קומען צו אייך — איז געווען מײַן ענטפער.

און איך האָב אומגעקעהרט מײַן פּנים צו איהר; און ווידער זי — צו מיר; און ווידער איך צו איהר — ביז מיר האָבען זיך דערווײַטערט.

אַנאַ'ס גאָט האָט מקדים געווען די רפואה פאַר דער מכה און זי איז געבליבען דערווײַל בײַ דער שטוב און בײַ דער נחלה: סערגיי איז אין יענער צײַט אָבגעגעבען געוואָרען פאַר אַ סאָלדאַט און איז צוגעשריבען געוואָרען צו אונזער פּאָלק. מיר האָבען אין איין ראָטע געדיענט. דער פּראָצעס פון איבערשרײַבען די נחלה איז אויף דערווײַל אָבגעלעגט געוואָרען.

XII

הייסט עס, אַז די אַלע יאָהרען, וואָס מיר האָבען פערבראַכט אין לעהרנען זיך שטעהן ליעגענדיג, ליעגען שטעהענדיג, יאָגען, שפּרינגען און אַזוי ווײַטער און ווײַטער, זענען נישט קיין שפּיעל־כעל געווען — מיר גערהען אויף אַ מלחמה...

מײַן גלות־שותּף — דער הונט — האָט זיך נישט געוואָלט שיידען מיט מיר. איך שעם מיך אָנצורופען אים „מײַן איבערגעגע־

בעסער פריינד". מענשען אין א רוהיגער צייט זענען נישט דאנקבאר. אזוי האט זיי גאט בעשאפען. אין דער אמת'ן אבער זאלסטו וויסען, אז נאר א סאלדאט, א מענש אין גלות און א הונט קאנען ליעבען און בערגעבען זיין ביז צו מסירת-נפש. איך האב אידם אוועקגעטרי־בען — און ער איז מיר נאכגעלאפען; איך האב אידם געשלאגען — ער האט איינגענומען קלעפ און געלעקט מיר די הענד; איך האב אידם אראבגעלאזען איבער'ן פום דעם שטיל פון מיין ביקס — האט ער אנגעהויבען וויינען, שפרינגען אויף דריי פים און נישט אויפגע־הערט מיר נאכצולויפען. — האט גענומען מאריוסע און אידם פער־שלאסען אין שטאל און איך האב געמיינט, אז איך בין שוין פון אידם פטור — ער האט מיר אבער אנגעיאגט אין וועג, אין עטליכע שעה ארום, הינקענדיג אויף איין פום.

ס'איז נגזר געווארען אויף אידם איבערצוקומען מיט מיר צו־זאמען די אלע פיינען און צרות, וואס א סאלדאט מוז אויסשטעהן אין דער צייט פון א מלחמה.

מיין הונד איז א בעל-דרך-ארץ געווארען. דעם ערשטען טאג האט ער געקוקט אויפ'ן גאנצען עולם מיט חשד. אידם האבען אויס־געזעהן פערדעכטיג די בלישצענדיגע קנעפלעך מיט די בלויע מונ־דירען; מסתמא דערפאר, ווייל ער האט דאס געזעהן צוזאמען מיט שטילען פון ביקסען, — אט אזעלכע ווי יענע, וואס האט אידם הינקענדיג געמאכט אויף א פום. פון דעסטוועגען אבער האט ער אויסגעטיילט פון אלע מיך מיט יעקב'ן און שטענדיג זיך געדרעהט ארום אונז. אין ראטע האט מען געזאגט, אז ער האט ליעב יודען און דערקענט זיי. ס'קען זיין, אז ס'איז טאקע אזוי געוועזען. זיי האבען נישט געזאוסט, וויפיעל ברויט און פלייש דער דאזיגער הונט האט אויפגעגעסען פון יודישע הענד, ביז ער האט זיך דאס אויס־געלערנט.

און נייע חברים זענען אונז אויך צוגעקומען אין יענער צייט, און איינער פון זיי איז געוועזען וואסיל סטעפאנאוויץ זאגראבסקי, זיין נאמען זאל צום גוטען דערמאנט ווערען, האטש ער איז גע־וועזען א שונא-ישראל. א פאלאק איז ער געוועזען.

מיין ערשטע קאנטשאפט מיט אידם האט זיך באלד נישט אנגעהויבען גוט: דער דאזיגער וואסיל איז געוועזען א ארימער בעל־גאוה; אנ'ארימאן, וואס דארף א סך האבען און דערצו א שטארקע

רויכערער. איך האָב אויך געראויכערט, ווען איך האָב געהאַט אָנ־איבריגען גראָשען אין קעשענע; ער איז אָבער געווען צוגעבונדען דערצו. קוים האָט ער ניט געהאַט וואָס צו רויכערן, האָט ער געפאָדערט בײַ אַנדערע. אַזוי איז שוין זײַן נאַטור געווען: בעטען האָט ער ניט געקענט; ער האָט געקענט נאָר פאָדערן.

געשטאַנען זענען מיר וואַלבעדריט: איך, סערגיי און וואַגראַבסקי. סערגיי איז געווען אַ סאָלדאַט, וואָס האָט געלעבט ניט אָרים. ער האָט מיטגענומען פון דערהיים אַ שיינע סומע געלד, און די עלטערן האָבען אים אויך אַלע חודש געשיקט. שטענדיג האָט זיך בײַ אים געפונען גוטער טאַבאַק. ער האָט אויסגעפעגט זײַן טאַבאַק־פושקע צו פערוויקלען זיך אַ פאַפּיראָס. האָט עס געזעהן וואַגראַבסקי און אויסגעצויגען אַ האַנד צום נעהמען. אַזוי איז זײַן שטייגער געווען: וואָס ער האָט געזעהן אַ אָפענע טאַבאַק־פושקע — איז ער צוגעשטאַנען פאַר אַ שותף.

סערגיי אָבער איז געווען פון יענע דאָרפישע יונגען, וואָס נעהמען זיך אַרויס פון דעם גאַנצען פויערשען כלל און קענען ניט פערטראָגען אַזאַ מין הבר׳שאַפט מיט זיי, גאָך מעהר ווי די „פּריצים“. ער איז געגאַנגען דינען מיט דעם רעכנונג באַראויס — „זיך אַרויסשוקריגען“. אים האָט זיך געוואָלט ווערען אַנאָפיציער; ער האָט געהאָפט אויף דעם, אַז קומענדיג צוריק אַהיים, וועט אים דאָס גאַנצע דאָרף אָבגעבען „טשעסט“. און ווען ער האָט איצט געזעהן, ווי וואַגראַבסקי ציהט אויס די האַנד, האָט ער אים אָבגעמאָסטען מיט אַ קוק פון אויבען אַראָב און פערמאַכט זײַן טאַבאַק־פושקע.

איך האָב רחמנות געקריגען אויף דעם פּאָלאַק און אים פאָרגעלעגט מײַן טאַבאַק. ער האָט זיך ניט אָבגעזאָגט; נאָר נעהמענדיג האָט ער געזיגען צווישען די ציינער:

— זשיד!

איך האָב מיך אײַנגעקוקט אויף אים און געוואונדערט זיך: איך רעד רוסיש מיט דעם רעכטען טראָפּ, און ער פּלאַפּעלט און מישט אַ וואָרט רוסיש און אַ וואָרט פּויליש, הײַנט ווי אַזוי האָט ער עס גלײַך בעמערקט, אַז איך בין אַ יוד? דאָס איז דאָך אַ רעטעניש — איך האָב זיך אָבער אויף דעם ניט אָבגעשטעלט און מיט דער צײַט איז דאָס מיר אַרויס פון זינען. מיר זענען שוין גע־

שטאַנגען אויפ'ן „פלאַץ" און געוואַרט אויף אַ פרעהליכען אָנהויב. די דאָזיגע טעג האָבען אונז אויסגעזעהן, ווי אַ מין ערב־יום־טוב, וואָס ציהט זיך שרעקליך לאַנג, — אַזוי לאַנג, אַז עס הויבט שוין אָן ניט גוט צו ווערען.

דערווייל איז פאָרגעקומען אַ אומגעוועהנליכער פאַל. אַרום אונז איז געשטאַנען אַ לעבעדיגע קייט פון קאַראַאול־סאָלדאַטען, און ווייט, ווייט פון זיי האָט זיך געפונען דער לאַגער פון די „פאָדריאַדטשי־קעס". דאָס זענען געווען סוחרים, וואָס האָבען צוגעשטעלט פאַר'ן חיל עסענוואַרג און נאָך פערשיעדענע נויטיגע זאַכען. אָהן אַ בעזונדער ערלויבניש האָט קיין שום פאָדריאַטשיק ניט געקענט דורכגעהן די קייט פונ'ם קאַראַאול און אַריינקומען אין דער אַרמעע.

איינער פון די פאָדריאַטשיקעס, וואָס פלעגט אָפט אַריינגעהן און אַרויסגעהן, האָט אויסגעזעהן יעקב'ן פערדעכטיג, האָטש ער האָט ניט געוואוסט קלאָר, וואָס ער האָט צו איהם. דער מענש האָט איהם ניט אויסגעזעהן כשר און געטריי. און דעם הונט אפילו, דעם שטילען און ענייוותדיגען הונט, האָט אויך דער נפש אויסגעזעהן פערדעכטיג, און איין מאָל האָט ער זיך אַרויסגעוואָרפען אויף דעם דאָזיגען פאָדראַטשיק מיט אַזא רוגזה, — גאָרניט ווי זיין שטייגער איז געווען. צורייסען איהם אויף שטיקער האָט ער געוואָלט. און מיט צרות האָט איהם יעקב אַרויסגעראַטעוועט פון זיינע ציינער.

פון דאַמאָלס אָן האָט ער איהם אָנגעהויבען שטאַרקער נאָכקוקען. מ'האָט אונז געזאָגט אין יענעם טאָג, אַז דער גענעראַל ליגנרים דאַרף זיין ביי אונז, און יעקב איז געשטאַנען אויף „קאַראַאול". דער פערדעכטיגער פאָדראַטשיק האָט זיך איהם ווידער אַ חיי געטאָן, אַזוי ווי ער וואָלט פון דר'ערד אויסוואַקסען. יעקב האָט איהם אָנגעהויבען נאָכשפּיאָנירען, ערשט — ער זעהט, אַז ער בעהאַלט זיך אונטער אַ ערד־וואַל, נעהמט אַרויס פון קעשענע אַ רעוואָלווער און שטעלט איהם אָן אַנטקעגען דער לופטען. יעקב האָט קיין ספק ניט געקלערט, האָט אָנגעשטעלט זיין ביקס געגען דעם פאָדריאַטשיק און — באַץ! מיט איין קלאַפּ האָט ער איהם געלאָזען ליגען אַ טויטען. דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דאָס איז געווען אַ פּאָליאַק, וואָס האָט זיך פערגנב'עט אַהער, אָנצופאַלען אויפ'ן גענעראַל.

אין לאַגער האָט מען אָנגעהויבען שמועסען, אַז יעקב „שטיינט".

דער גענעראַל האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן אין פּלײצע און אויסגע־הופּען:

— מאָלאָדיעץ, אָפּיצער!

אין עטליכע טעג אַרום האָב איך געזעהן יעקבן, און ער איז געווען בלאַס, ווי אַ טויטער. דער שמייכעל אויף זײַן פּנים האָט אויסגעזעהען אין מײַנע אויגען ריכטיג, ווי דער פּערגליוווערטער שמייכעל אויף דעם געזיכט פון אַ גוסס. איך האָב אים דערצעהלט, אַז איך האָב געזעהען אין חלום, ווי ער באָדט זיך אין אַ טײַך פון עהל.

ער האָט מיר מגלה געווען בסוד, אַז ער האָט צוגעזאָגט דער אַדמיניסטראַציע זיך צו שמד'ען.

דעם נסיון פון גוטס איז שווערער בײַצושטעהן, ווי דעם נסיון פון טויזענדער שמיץ און פון דעם ביטערן קאַנטאָניסטען־לעבען. נישט אומזיסט פלעגט ער אונז שטענדיג הורען: „דער, וואָס איז אין גלות, טאָר קיין שום הנאה נישט האָבען פון אַזוינעם, וואָס איז נישט אין גלות". אַ שאָד.

אין אַ קורצע צײַט אַרום איז זאַגראַבסקי בעשטימט געוואָרען אויף דערוויילע צו בעדינען יעקבן. ער איז געקומען צו אים אין געוואָלט ריין מאַכען זײַנע קליידער און זײַן געוועהר; דאָס איז אָבער נישט געלעגען אין יעקב'ס נאַטור. ער האָט שטענדיג פײַנד געהאַט, אַנדערע זאָלען פאַר אים טאָן דאָס, וואָס ער קען אַליין טאָן, און אויך איצט האָט ער זאַגראַבסקין אַוועקגעשיקט פון זיך. יענער האָט זיך געלאָזען גיין און געזעגען צווישען די ציין:

— זשיד!

איך בין דערבײַ געשטאַנען, און האָב דאָס שוין נישט געקענט צוזעהען. האָב איך אים אָבגעשטעלט און אַ זאָג געטהון:

— הער נאָר דו. פּאַליאַק! איך פרעג דיך, פון וואַנען דערשמעקסטו דאָס אַזוי געשווינד, ווער ס'איז אַ זשיד? איך זעה אָן דיר, אַז דו קענסט אַפילו קיין רוסיש נישט רעדען, און דו האָלסט כסדר אין איין נאָכקוקען אַלעמען? איך געדענק: דו האָסט מיך אויך דערקענט נאָך דעם טאַבאַק מײַנעם, אַז איך בין אַ זשיד.

— גאַנץ איינפאַך! — האָט ער מיר געענטפערט — איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געזעהן אַזעלכע קריכערס, וואָס האָבען ליעב זיך אָנצוּוואַרפען מיט זייערע טובות, ווי יודען. איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געזעהן מענשען זאָלען זיך אַזוי אָבטרייסלען פון דעם

כבוד, וואָס זיי האָבען פערדיענט, ווי יודען. דעריבער האָט דאָך איך די אַדמיניסטראַציע אַזוי ליעב. דו ווילסט וויסען, וואָס אַ יוד איז? אַ יוד איז אַנ'אויסברענגער, אַ ליגנער, אַ קריכער, אַ רוט-קושער, און נאָכמעהר וויפיעל אַנדערע זענען איהם מפקיר, איז ער זיך אַליין מפקיר; ער ווערט אַ שקלאַף ביי אַלעמען, כדי אַלע זאָלען פערשקלאַפט זיין ביי איהם. איך האָב פיינד אַלע יודען, און בעזונדערה דעם, וואָס איך האָב פון איהם אַ טובה.

איצט בין איך גרייט מודה צו זיין, אַז אַ סך פון דעם, וואָס ער האָט געזאָגט איז אמת. די יודישע נאָכגיעביגקייט דאָרט וואו ס'שטעקט אַ גוי אין מיטען, דעם יודענס דיענען אַלעמען, דאָס, וואָס דער יוד לאָזט שטענדיג „זיינס איבערגעהן" — איז טאַקע ביז היינטיגען טאָג נאָך אַ רעטעניש פאַר יעדען גוי. דאָס ווייסט יעדערער, העכער ס'איז אויסגעהאָדעוועט געוואָרען צווישען זיי. און אַמאָל טרעפט, אַז זיי ערקלערען זיך דאָס אויף אַ משונה'דיגען אופן. ס'האָט אַ גוי געשעפטען מיט אַ יודען, און דער יוד לאָזט „זיינס איבערגעהן", טראַכט זיך דער גוי: „מסתמא פיהלט ער אַליין, אַז ער איז מיר מעהר שולדיג".

בקצור מיר זענען פון דאַמאָלס אָן געוואָרען נאָהנט און בעפריינדעט איינער מיט'ן אַנדערען. מיר האָבען גאָרניט געזוכט צו בעהאַלטען אונזער בעציהונג צווישען זיך: איך האָב געוואוסט, אַז ער איז מיר אַ שונא; און ער האָט געוואוסט אויף מיר, אַז איך צאָהל איהם אויך מיט דער זעלבער מטבע. און דאָס האָט זאַגראָבסקי ליעב געהאַט. מיר האָבען ליעב געהאַט די שנאה צווישען אונז ביידען. —

בשעת דיר ווילט זיך שילטען, זידלען, און פיינד האָבען, — איז דאָך דיר ליעבער אַ סך דער שונא דיינער, וועלכען דו האָסט געבאָטען, ווי הונדערט גוטע פריינד.

און ענדליך איז געקומען יענער טאָג, וועלכער האָט אונז אין איין רגע צוזאַמענגעבונדען אויף שטענדיג.

דאָס איז געווען אין דער נאַכט... אַ, פערשאָלטען זאָל זיין די דאָזיגע נאַכט, וועלכע האָט איינגעשלונגען אויך דעם טאָג, אויף צו-מאָרגענס!

אונז איז שוין מיאוס געוואָרען דאָס שפּיעל'ן זיך כסדר און דאָס אָבנאַרען: בעהאַלטען זיך, כדי אָנצופאַלען! אָנפאַלען כלומר'שט, כדי צו אַנטלויפען! אָדער, וואָס ס'איז נאָך מעהר לאַנגווייליג: שטעה

גלייך אין דער רייהע, ווארף קוילען אין דער לופטען, און דעם שונא וועהסטו נישט! א סאלדאט אין אונזערע צייטען האט פיינד געהאט אזעלכע מעשיות: „אדער געה און צושמעטער יענעם דעם מוח, אדער פאל אוועק אויפ'ן ארט!" — דאס איז געווען אונזער שטייגער און אזוי האבען מיר מנצח געווען. די קויל איז בלינק, בלינד און נאריש; די שפיז — בלינק און קלוג!" — אזוי האט געדרונגען אונזער גענעראל.

ענדליך האבען מיר שוין זוכה געווען צו הערען די שנעלע סיגנאלען און דאס אויפקאכענדע פויקען, וואס מיר זענען געוועהנט געווען צו הערען א סך יאהרען און וואס מיר האבען געפיהלט אין זייערע גליכעם הערצער, וואס דו פיהלסט אויסשרייענדיג פסח ביינאכט: „ווער ס'איז הונגעריג זאל קומען עסען!" מיר האבען געהערט די ראזיגע סיגנאלען און געווארפען זיך מיט די שפיזען אינ'ם הלל פון דרויסען, שטעכענדיג כלומר'שט אויף רעכטס און אויף לינקס מיט דעם „עס זאל זיין אנגענומען" ריכטיג, ווי דער שונא וואלט דיר געשטאנען אנטקעגען מיט זיין כלי-זין. די שדים און די רוחות האבען מיר געשטאכען און מנצח געווען — נישט מעהר. די ראזיגע סיגנאלען האבען ארויסגערופען ביי דיר אין הארצען א צופריעדענעם, שרעקליכען, ערהויבענעם געפיהל, — דעם סוד פון דער „סלווזשבע". עס זענען דיר ליעב געווען די ראזיגע סיגנאלען נאכדעם, ווי דו ביזט געקומען גאנץ פון די מאנעווערעס און האסט געטראכט וועגען זיי.

דאמאלס אבער, אין יענעם טאג... דאס זענען געווען סיגנאלען נישט אויף „צופלייסען"! פשוט: דער שונא שטעהט דיר „אין די אויגען" און גארט נאך דיין בלוט!

דא דערמאנסטו זיך א מינוט אן זיך אליין, אן דיין אייגענעם גוף, וואס קאן נישט פערטראגען דעם שטאך פון אנ'אייזערנע שפיז. דו דערמאנסט זיך, אז דו האסט נאך השבונות מיט דער וועלט, אז א סך זאכען האסטו אנגעהויבען און נישט גענדיגט, און א סך — דארפסטו נאך אנהויבען. און אן דיינע שונאים דערמאנסטו דיך, וואס דו דארפסט זיך נאך אן זיי נוקם זיין; און דיינע גוטע פריינד קומענדיר ארויף אויפ'ן רעיון, — דיינע גוטע פריינד, וועלכע דו האסט נאך קיין טובה נישט געטאן; און בכלל פיהלסטו, אז דו שטעהסט אין מיטען דער ארבייט, און אז די צייט איז גארנישט צוגעפאסט פאר דיר צום שטארבען.

דאס דויערט אבער אלץ נישט מעהר, ווי איין מינוט. די ווערסט

גלייך איינגעשלונגען און בטל אין די איינגעשטעלטע שורות סאל־
דאטען, וואס אלץ ווערט אין זיי איינגעשלונגען... דו ווערסט א
ניי בעשעפעניש. נייע געפיהלען בעהערשען דיך... איין ניי געפיהל
און איין נייע איבערציינונג... מיר איז שווער דאס איבערצוגעבען.
מ'דארף זיין א סאלדאט אויפ'ן שלאכט־פעלד, אום צו פיהלען דאס.
אויב דו ווילסט, איז ביי מיר רעכט אפילו צו גלויבען, אז אין א
שעת־מלחמה ניעדערען אראב די „שרים" פון ביידע אומות און גע־
העצן אריין אין די נשמות פון די סאלדאטען.

אין דער צייט ווערט איבערגעריסען אויך די לעבענס־געשיכטע
פון מיין הונט, פון בילערן. איך האב אידם געפונען אויף א בערגעל ערד
ליגענדיג א טויטען. דאס דאזיגע בערגעל איז געווען א מצבה אויף
דעם קבר פון די גבורים פון ערשטען טאג, וועלכע זענען ארויסגעגאנגען
אין דערפריה פול מיט קראפט און מיט האפנונג, מנצח צו זיין, און
ביינאכט האט מען זיי אריינגעווארפען אין א גרוב און פערשאטען מיט
ערד. די ערד ווייסט נישט אונטערצושיידען צווישען איין פאלק און
דעם אנדערן. זי האט נישט קיין בעזונדערע ווערים פאר יודען
און פאר נישט־יודען. דארט אין הימעל דערגעהט מען געוויס וועמעס
יעדע נשמה איז, און מ'שיקט איהר אב בעזונדער אויף דעם ארט,
וואס איהר קומט. מ'האט מיר געזאגט, אז יעקב ליעגט אויך דא.
ס'קען זיין. איך האב אין דער שטיל אבגעמורמעלט א קדיש איבער'ן
בערגעל — פון ספק וועגען. איך בין נישט אזוי נאריש, זיך אװעקצו־
שטעלען וויינען איבער דער נבלה פון א געמורמעטען הונט. נאר
פונדעסטוועגען — ס'איז פארט א רחמנות: א לעבעדיגער נפש איז
מיט מיר צוזאמען פערטריבען געווארען, האט מיט מיר צוזא־
מען געהונגערט און איז מיט מיר צוזאמען זאט געווען — אמאל
מיט ברויט, אמאל — מיט מכות — און עס האט דאך מיך ליעב געהאט.

אויף צו־מארגענס זענען מיר ווידער ארויס.

א מינוט לאנג האבען מיר זיך אנגעקוקט איין מענש דעם
אנדערן, איין שורה דער אנדערער, איין שונא דעם אנדערן. מיר
זענען צוגעצויגען געווארען איינער צום אנדערן מיט א מין ליעבע
צו האלזען און צו דערשטיקען, ממש אזוי ווי יענע צייהעניש, וואס
איך האב געפיהלט צו מאריוסען.

שיסערייען... בליצען... דונערן;;י אזוי שמועסען צווישען זיך
די שרים פון ביידע אומות. שלאגען פליהען און דרעהען זיך אין

דער הויך... שראַפּנעלען... באָמבעס... סאָלדאַטען שטערען: זיי! סאָלדאַטען ווערען איינגעבויגען... סאָלדאַטען ליגען — פּגרים... בלוט רינט פון זיי... שורות ווערען לעדיג... מ'בעגעגענט זיך... קולות גיסען זיך צוזאַמען... די רוסישע מוזיק הערט זיך העכער פון אַלע קולות, אומעטום מיט שטאַרקייט, מיט זיכערקייט, נאָר אַ... זי הערט זיך אַלע מאָל שוואַכער. וואו איז דער טראָמפּייט?.. ס'איז צו־בראָכען געוואָרען דאָס קול פון באַריטאָן... דער באַס איז איבער־געריסען געוואָרען אין מיטען; איין שטימע הערט זיך נאָך און ווערט אַלע מאָל שטאַרקער. מיט דאַכט, אַז זי שרייט: גם כי אלך בגי צלמות! (אפילו ווען איך גײה אין פינסטערן גרוב).

מענשען נעהמען זיך אַרום, שטעכען, ווערען דערשטאָכען, און דרגענען פאַלענדיג. איך אַרבייט אויף רעכטס און אויף לינקס און וואַרט אויף דער מינוט, ווען מ'וועט מיך שוין דערשטעכען; מיר האָט אָבער אַ נס געטראָפען: איך שטעה צווישען שפּיזען און שווערדען און זיי רירען מיך נישט אָן.

דאָס איז אַ געפעהרליכע מינוט געוועזען. לאַנג האָט עס נישט געקענט דויערן. איינער פון ביידע צדדים האָט געמוזט אָבטרעטען.

די רוסען אָבער האָבען דאָס נישט געקאָנט טהון, ווייל דער גלח פון אונזער פּאָלק איז געשטאַנען צווישען אונז, און אין זיינע הענד האָבען געפלאַטערט די בילדער פון דער הייליגער מוטער און פון דעם הייליגען קרייץ. סאָלדאַטען קוקען, נעהמען זיך אָן מיט פרישע כחות און ווייזען וואונדער. דאָס איז אַ מין „נחש הנחושת" (קופערנע שלאַנג). דו געדענקסט?... אין חומש?...

אַ קויל איז פערביינעפלויגען און דורכגעשניטען די לופט... דער גלח איז אומגעפאַלען. די בילדער בויגען זיך און פאַלען, פאַלען... סאָלדאַטען ווערען פערצווייפעלט, הויבען אָן אַנטלויפען.

אין יענער מינוט האָב איך מיך געפיהלט צוטיילט אויף דריי בעזונדערע מענשען; שטעל דיך פאָר: שמואל סאַר זיך, שמואל דער סאָלדאַט און שמואל דער יוד.

„שמואל פאַר זיך" האָט מיר איינגערוימט אין אויער:

— דו האָסט שוין דיינס אָבגעטאָן; אַלץ איז געענדיגט; אַלע וועגען זיך צולאָפען — לויף אויך!

„שמואל דער סאָלדאַט" האָט געזאָגט:

שעם דיך; וואו איז דיין העלדישקייט?; די בילדער פון דיין

פאַלק פאַלען! פראָביר דיך, אפשר וועסטו זיי ראַטעווען!

און „שמואל דער יודי" האָט געזאָגט:

דו וועסט געוויס ראַטעווען! אַ יוד דאַרף טאָן מעדר, וויפיעל מען הייסט איהם!

זאָגט ווידער „שמואל יפאַר זיך":

דו געדענקסט, וויפיעל שמיץ דו האָסט געקריגען צוליעב די דאָזיגע בילדער?

זאָגט ווידער „שמואל דער יודי":

דו ווייסט ווער ס'זענען די דאָזיגע בילדער און ווערעס זיי זענען אין דער אמת'ן?

אַ סך רעיונות זענען דורכגעלאָפען ביי מיר אין קאָפּ; דויערן אָבער האָט עס געדויערט אַלץ נישט מעדר, ווי איין סעקונדע.

אין דער מינוט בין איך געשטאַנען נעבען גלת. ער האָט נאָך געלעבט. ער איז פערוואונדעט געוואָרען אין האַנד. איך האָב איהם אַנידערגעשטעלט, געגעבען איהם די בילדער אין די הענד, אויפגעהויבען זיי אין דער הויך — און אונטערגעהאַלטען זיי.

„רוסען! צהער!"

איך געדענק נישט, ווער דאָס האָט געשריען. אפשר — איך? אפשר אַנאַנדערער? און אפשר — פון דער הויך?

דער סוף איז געווען, אַז „אונזערע" האָבען איינגענומען, נאָר איך בין נישט איינגעשטאַנען ביז דער לעצטער מינוט: אַ קול האָט מיר געטראָפען אין פוס און איך בין אומגעפאַלען.

איך ווייס נישט, וואָס ס'איז געווען מיט מיר אין יענע מינוטען. איך האָב מיך געפיהלט אַזוי ווי אין אַ זיסען חלום. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך בין אַ קינד און געפין זיך מיט'ן טאַטען צוזאַמען אין בית-המדרש יום-כפור ביינאַכט, וואו אַלע שרייען, זיפצען און וויינען, נאָר עמעס אַ חבר אַ שטיפער טרייבט קאַטאָוועס און שטעכט מיר מיט אַ נאָדעל אין פוס — דינינקע-דינינקע שטעכעלעך...

ווען איך האָב מיך אויפגעכאַפּט, האָב איך זיך געפונען אין אַ ים פון געשרייען, געוואַלדען און קרעכצען, וואָס האָט זיך געטראָגען פון דער ערד. מיר האָט זיך געדאַכט אין יענער מינוט, אַז איך געפין מיך אין גיהנום צווישען די רשעים, וואָס ווערען דאָרט געמשפט.

איך האָב צוריק-געקריגען מיין בעוואוסטזיין און האָב מיך דערמאָנט אָן אַלץ. איך האָב אומגעדרעהט דעם קאָפּ אויף הינטען,

און געזעהן זאַגראָבסקין ליגענדיג נעבען מיר אַ פערוואונדעטען און אַ זיפצענדען. ער האָט אַ עפען געטאָן אויף מיר איין אויג — שנאה און פריינדשאַפט האָבען זיך אין איהר געזעהן. „זשיד" — האָט ער געשעפּשעט מיט די ליפּען — און אַרויסגעלאָזען די נשמה.

שלאָף רוהיג, ליעבער שונא!

פון הינטען האָט זיך דערטראָגען צו מיינע אויערן אַ פולע שטימע, אַ צוועהטאָגטע און אַ זיפצענדע. איך האָב אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צו יענער זייט, און געזעהן סערגייען ליגענדיג אויף אַ זייט און זיפצענדיג. ער קוקט זיך אַרום אין אַלע זייטען, שטעהט אויף און לעגט זיך, שטעהט אויף און לעגט זיך.

דער דאָזיגער גנב האָט זיך געמאַכט אַ פשוט׳ן רעכנונג: סײַ־וויסײַ וועט ער דאָך פאַלען און זיפצען! צו וואָס זאָל ער נאָך וואַרטען ביז די קויל וועט איהם טרעפען? ס׳איז דאָך בעסער, ער זאָל זיך אַליין אַוועקלייגען מיט׳ן גוטען ווילען און זיפצען פאָראויס!

דער ממזר האָט געזעהן, וואָס איך האָב געטאָן, איידער איך בין געפאַלען; און אַ געדאַנק איז איהם איינגעפאַלען אין קאָפּ. ער האָט מיר געהאָלפען אויפשטעהן, פערבאַנדאַזשירט די וואונדען און דערנאָך האָט ער זיך געווענדעט צו מיר:

— הער, הורוויץ: דו האָסט אָבגעטאָן אַ גרויסע זאַך; פאַר דיר איז עס אָבער גאָרנישט ווערט. אַדרבה, ס׳איז נאָך פאַרהאַן אין דעם אַ סכנה: מ׳וועט דיך ווידער אָנהויבען מאַטערן, דו זאָלסט דיך שמד׳ן!

— נו, בכן איז וואָס?..

— דו ווילסט? זיי דו מיין עדות, אַז איך האָב אויפגעהויבען די בילדער. דער גלח וועט נישט דערקענען, און איך וועל דיר דערפאַר גוט בעצאָהלען.

אַזוי איז שוין מיין שטייגער פון אייביג אָן: איך האָב פיינד מציאות. אַ פרוטה, וואָס איך האָב נישט אויסגערעכענט און נישט געמאַכט קיין הכנות איהר צו פערדינען, איז נישט ווערט ביי מיר גאָרנישט. דאָס, וואָס איך האָב געטאָן מיט׳ן גלח, האָב איך דען געטאָן, ווייל איך האָב אויסגערעכענט צו פערדינען דערפון געלד אָדער כבוד? דאָס איז געוועזען ביי מיר אַ מין מציאה, און מציאות האָב איך פיינד! און אין דער אמת׳ן, ווער קען דאָס מיר טאַקע זאָגען, אַז מ׳וועט מיך ווידער נישט אָנהויבען מאַטערן, איך זאָל זיך שמד׳ען?

— און דו דאַרפסט עס האָבען, סערגיי! — ענטפער איך איהם
— דו ווילסט דיך אַרויפקריגען? דו חלומ'סט וועגען אַנ'אָפיציער
ווערען אָדער נאָך גרעסער, ווי אַנ'אָפיציער? גוט, שרייב מיר אונטער אַ פּאַפּיר, אַז אַנאַ'ם שטוב און איהר נחלה געהערען צו מאַריוסען.

— איך זאָג דיר צו.

— איך גלויב נישט אין קיין צוזאָגעכצען.

— טאָ וואָס דען זאָל איך טאָן?

אַ שטיקעל פּאַפּיער מיט אַ בליי-פּעדער האָסטו אין קעשענע?

— איך האָב.

איך בין געשטאַנען פאַר איהם אָנגעשפּאַרט אויף ביידע הענד און איין פוס. פאַר'ן טיש אויף דריי פיס האָב איך איהם געדיענט, און אויף מיינע פּלייצעס האָט ער דעם פּאַפּיער אָנגעשריבען און געחתמ'ט.

דאָס איז איבריג געווען. אָהן דעם אַלעמען וואָלט אויך סערגיי האַלטען וואָרט. ער האָט שמענדיג מורא געהאַט דערפאַר, טאָמער זאָג איך אויס דעם סוד. זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען, איך זאָל זיין פון יענע, וואָס בויען זיך פּאַלשע פּאַלאַצען.

מעהר ווייס איך נישט, וואָס ס'איז געוואָרען דער סוף פון דער מלחמה, ווייל מיך האָט מען אוועקגעפירט, פריהער אין אַ דערוויילינגען, און פון דאָרטען אין אַ שטענדיגען שפּיטאָל. אין וועג איז מיר בעפאַלען אַ שרעקליכע קרחת, און איך האָב נישט געוואוסט, וואָס ס'טהוט זיך מיט מיר.

איך ווייס נישט וויפיעל טעג און וואָכען איך בין אַזוי אָבגעלעגען. איך האָב מיך די גאַנצע צייט געפונען אין אַ... ווי זאָל איך עס דיר אָנרופען?... אין אַ מין „תהו ובהו". דער טאַטע... די מאַמע... די סלושבע... אַנאַ... געשחט'ענע שעפּסען... פיאָטער... קוילען... הייליגע בילדער... שמוץ... אַלץ איז געווען צוזאַמענגעמישט, און איך האָב מיך געפונען אין דעם דאָזיגען מישמאַש, ווי עפּעס אַזוינער, וואָס איז אָבגעזונדערט און אָבגעטיילט פון אַלעמען. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז מיין קאָפּ איז אויך אָבגעטיילט פון מיר. איך פיהל זיין וועהטאָג, און פונדעסטוועגען איז ער פאָרט נישט מיינער.

און נאָך אַלעמען האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט, אַז די מאַמע האָט מיך אויסגעבאָדען אין אַ וואַנע און אַ מילדע פייכטקייט האָט

זיך מיר אָנגעשטעלט איפּן לייב. דער קאָפּ איז מיר לייכטער געוואָרן.

איך פֿיהל, ווי אַ ווייכע האַנד גלעט מיר דעם שטערן, די באַקען, דעם האַלז....

איך האָב דאָס ערשטע מאָל אויפגעעפענט די אויגען. ערשט פאַר מיר שטעהט...

— מאַריוסיע!!

— יאָ־יאָ — לאַכט זי צו מיר מיט טרערען אין די אויגען — איך בין עס, מאַריוסע.

פון הינטער איהר קוקט אויף מיר עפּעס אַ בעקאַנט געשטאַלט.

— אַנאַ!!

— רוהיג, רוהיג! — וואָרנען זיי מיר — גאָט צו דאַנקען, דער קריזיס איז אַריבער!

איך האָב געצווייפעלט, צי דאָס אַלץ איז נישט אַמאָל אַ חלום.

דאָס איז אָבער קיין חלום נישט געווען. די זאַך איז גאַנץ איינפאַך: אַנאַ מיט מאַריוסען האָבען זיך אָנגעגעבען פאַר באַרמהערציגע שוועסטער, און איך האָב נישט געוואוסט דערפון.

— מאַריוסע — האָב איך אָנגעהויבען זיך בעטען — דערצעהל מיר, ווי אַזוי קים איך אַהער?

זי האָט אָנגעהויבען דערצעהלען, ווי אַזוי מ׳האָט מיך אַהער געבראַכט; ווי אַזוי מ׳האָט מיך אַראָפּגענומען פון וואָגען, ווי אַ שטיק האָלץ — און האָט נישט געקאָנט ענדיגען איהר ערצעהלונג: טרערען האָבען איהר געשטיקט. אַנאַ האָט געענדיגט, וואָס איהר טאָכטער האָט אָנגעהויבען.

— מאַריוסע! און וואו זענען מיינע קליידער?

— דאָ, ביי מיר.

— ברענג זיי מיר אַהער!

— צו וואָס דאַרפסטו זיי?

— דאָרט איז אַ צעטעל פאַרהאַן.

איך האָב איהר געבעטען און זי האָט מיר געבראַכט דעם צעטעל.

— לייען איבער, וואָס דאָ שטעהט, מאַריוסע!

זי האט איבערגעלייענט דעם שטר-מכירה פון איהר שטוב מיט איהר נחלה.

ביידע ווייבער האבען זיך אנגעקוקט איינע דער אנדערער דערפרעהט און פערוואונדערט.

— ווי אזוי האסטו דאס ארויסגעקריגען?

איך האב בעשלאסען ביי זיך, נישט צו ענטדעקען דעם סוד און אזוי האב איך געטהון.

— — — — — — —

ווען איך בין ארויס א געזונדטער פון שפיטאל האט זיך די מלחמה געהאט געענדיגט: ס'איז געשלאסען געווארען דער שלום. ווען מ'וואלט מיך פרעגען, וואלט איך זיך אויפ'ן שלום נישט אונטערגעשריבען.

XII

דער אלטער האט געמאכט א קורצע הפסקה. ס'האט אויסגעזעהען, אז ער איז א סך איבערגעשפרונגען אין זיין ערצעהלונג און האט דורכגעלאזען אזעלכע זאכען, וואס ער האט נישט געפונען פאר נויטיג, זיי צו דערצעהלען. ער האט זיי אנגערירט נאר אין געדאנק און האט אנגעהויבען אזוי ווי פון א מיטען ענין... אזוי אזוי. דו האסט דיר א סך ענינים ביי א מענשען, וואס קומען פאר גאר אהן זיין וויסען.. מיר האט זיך געדאכט די גאנצע צייט, אז איך בענק גארנישט נאך די עלטערען. געשריבען האב איך צו זיי נישט, פשוט, ווייל אין לשון-קודש בין איך קיינמאל נישט געווען קיין גרויסער כתבן. אודאי, ווען מ'וואלט חאפען נישט מיך, נאר מיין ברודער שלמה'ן, וואלט ער שרייבען צו זיי גאנץ אפט. ער, עליו השלום, איז געווען א ספרא רבא. אויף רוסיש ווידער, איז נישט געווען כדאי זיי צו שרייבען: ווען איך וואלט שרייבען צו זיי אויף רוסיש, וואלט עס הייסען ריכטיג ווי אנטרינקען א דארשטיגען מיט געזאלצען וואסער. איך האב מיך איינגעוואהנט נישט שרייבען — און פטור. און מיר האט זיך פארגעשטעלט, אז איך האב זיי שוין פערגעסען.

אבער — ניין! דאס איז אויך געווען נישט מעהר, ווי א געוואהנהייט. איך בין אזוי דורכגענומען געווארען מיט דעם בענקען, אז איך בין שוין געוואהנט געווען דערצו און האב עס שוין

נישט געפּיהלט. אזוי ערקלער איך מיר אליין די זאך.

ס'האט זיך ארויסגעוויזען, אז איין ווינקעל איז איבערגעבליבען ביי מיר אין הארצען, וואס איז געווען די גאנצע צייט פערמאכט און איצט האט עס זיך געעפענט. דאס בענקען נאך דער היים, און צוזאמען דערמיט — א שפּור פון דעם פערגאנגענעם כעס פאר דעם „בייט", וואס זיי, די עלטערען מיינע, האבען מיט מיר געמאכט.

איך פלעג חלומ'ען וואכעדיגערהייד. איך האב מיר פארגעשטעלט, ווי אזוי זיי וועלען מיך בעגעגענען: טרערען... קושען... דאלזען... חלש'ן... שכנים שכנות... איך האב געגלויבט, ווי א נאריש קינד, אז איך וועל נאך טרעפען אלע ביים לעבען; אז דער מלאך המות ווארט מיט זיי, ביז איך וועל קומען און פערשאפען זיי נחת פאר דעם צער, וואס זיי האבען געהאט פון מיר. ווארום איב נישט, איז דאך דאס א שרעקליכע עולה, פון רבונו של עולם! גוטע מענשען לעגען איין הימלען פאר מיר מיט זייערע געשרייען, און צום סוף זאלען זיי שטארבען אהן א טרייסט?

וואס נעהנטער אבער איך בין צוגעקומען צו מיין געבורטס-שטאט, אלץ קעלטער איז אין מיר געווארען די בענקעניש. עפּעס א מין פרעמדקייט האט איף מיר געבלאזען פון די דאזיגע אלע ערטער. ניין! נישט קיין פרעמדקייט, נאר עפּעס אנ'אנדער געפיהל, עפּעס א מין אלטע איבערצייגונג, וואס פערשאפט צער. איך ווייס נישט, ווי אזוי דיר אבצומשל'ען דעם דאזיגען צער. דאס איז געווען ריכטיג, ווי א שווערער חלום, וואס חלומ'ט זיך אנ'אלטען מאן פון זיינע יונגע יאהרען.

די צייט איז געווען עהנליך צו דער איצטיגער. די וועגען זיינען געווען שלעכט, די בלאטעס גרויס. זיץ אין וואגען, קוק איף דער בלאטע, וואס בלישצעט דיר אנטקעגען, ביז עס וועט דיר מאוס ווערען, און צעהל די טריט פון די פערד: איינס... צוויי... דריי... ס'איז שוין בעסער איינגאנצען אראבצוקריכען פון וואגען און געהן צו-פוס, איידער פאהרען אין אזא צייט.

און איך האב טאקע אזוי געטהון. איך בין שוין געווען נאהענט פון מיין שטעדטעל — נאר איין בארג נאך, און נאך איהם איין טהאל. דארט הויבט זיך אן דער בית-עולם פון שטאדט.

דאָס איז דאָס ערשטע, וואָס ווייזט זיך דיר שטענדיג, אריינקומענדיג אין אַ יודיש שטעדטעל.

די פערד האָבען זיך קוים געשלעפּט און איך האָב זיי איבערגעיאָגט געדענדיג מיט דעם קורצען וועג, וואָס צווישען די גוי׳שע פעלדער. איך האָב מיר אַליין גענומען אַ בעזונדער זכות דאָס צו טאָן, ווייל איך האָב נאָך געטראָגען אויף זיך דעם „מונדיר״ און די קנעפּ אויף איהם האָבען געבלישטשעט פון דער ווייטען.

ווען איך האָב אָנגעהויבען אַראָבגעהן אין דער ניעדער, איז מיר איינגעפאַלען דורכצוגעהן דורכ׳ן בית עולם, כדי זיך איינצושפּאָרען וועג.

דער וואָגען איז נאָך געווען ווייט הינטער מיר, און איך בין געגאַנגען טריט-ביי-טריט אַזוי, אַז אַרויסגעהענדיג פון בית-עולם זאָל איך ריכטיג טרעפען דעם וואָגען, און נישט דאַרפען וואַרטען אויף איהם.

צווישען מצבות בין איך געגאַנגען, אַ ביסעל — טונקעלע, איינגעבויגענע צו דר׳ערד, ווי זיי וואָלטען זיך צוהערען צו די שמועסען פון די טויטע; און אַ ביסעל ווייסע, גלייך-אויפגעשטעלטע אַנטקעגען הימעל. אין אַ שטומער וועלט בין איך אַריין. ס׳איז שווער איבערצוטראָגען די שטילקייט פון אַ בית-עולם. דאָס איז אַ רעדעוודיגע שטילקייט! נישט אומזיסט זאָגט מען, אַז די טויטע רעדען צווישען זיך אין קבר. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז די דאָזיגע מצבות קוקען אויף מיר ביז דערפאַר, וואָס איך האָב פערשוועכט די הייליגקייט פון דעם אָרט מיט מיינע בלישטשענדיגע קנעפּ.

מיט צרות איז מיר אָנגעקומען איבערצולייענען די אויפשריפטען אויף די מצבות: איך ווייס נישט, צי דאָס איז געווען דערפאַר, וואָס איך האָב שוין געהאַט אַ ביסעל פערגעסען דעם יודישען כתב, צי דערפאַר, וואָס די אויפשריפטען אויף די מצבות לייענען זיך שווער.

„פּה נטמן הישר באדם... עניו... חסיד... הר״ר שמחה שו״ב. . :

(דאָ ליעגט בעהאַלטען דער ערליכער מענש... דער עניו... דער חסיד... ר׳ שמחה שוחט...)

אַ שידער איז מיר דורכגעלאָפען איבער׳ן לייב: אונטער דער מצבה ליעגט בעגראָבען מיין ברודער!

מיר האָט זיך געוואָלט וויינען, די טרערען אָבער האָבען מיר

ניט ליכט געפאלגט. איך ליגן איבער די מצבה נאכאמאל, און ווען ליכט געפאלגט. איך ליגן איבער די מצבה נאכאמאל, און ווען איך קום צו צו די שבחים: „עניו, חסיד" — ברום איך עפעס צו זיך אליין אונטער דער נאז. עפעס פיהל איך אין די ווערטער א מין ביטערניש, ענליך צו דעם געפיהל פון קנאה און כעס.

מיר האט זיך געדאכט, אז די מצבה האט זיך א רוהער געטאן... אז די ערד האט זיך געריהרט פון ארט... אז די לופט האט געציטערט... ווי זיי וואלטען מיר איינגערימען אין אויער: „ענטשולדיג"...

ניט מיינע אויערן — מיין הארץ האט געהערט דאס דאזיגע ווארט.

איך האב פערשטאנען, אז מיין ברודערס נשמה בעט בי מיר ענטשולדיגונג פאר דעם „בייט" און איצט ערשט האבען זיך די טרערן ארויסגעריסען פון מיינע אויגען. איך האב מורא געהאט צו לייענען ווייטער די אויפשריפטען אויף אנדערע מצבות, טאמער וועל איך דארט דערזעהען אזוינס, וואס איך האב ניט געוואלט זעהען: דער טאטע מיט דער מאמען זענען מיר צריך אויפ'ן רעיון. —

ווען איך בין אריינגעקומען צו זיי אין שטוב האב איך זיי קוים דערקענט. די קנייטשען, די איינגעפאלענע באקען און זייער איינגעבויגענקייט האבען זיי אינגאנצען פערענדערט. דער טאטע האט געקוקט אויף מיינע קנעפ, האט אראבגענומען דאס היטעל און איז געשטאנען פאר מיר מיט'ן הוילען קאפ; די מאמע איז געשטאנען ביים אויווען, און האט אנגעהויבען רעדען מיט'ן טאטען אויף א געמישטען לשון — האלב יודיש און האלב לשון-קודש:

— מסתמא — עפעס א פאראטעק! ס'פעהלט מיר מערה ניט!

מיר איז איינגעפאלען א משוגעת זיך צו פארשטעלען פאר א פרעמדען.

— אלטע! — הויב איך אן צו רעדען מיט זיי אויף יודיש — א גרוס האב איך אייך געבראכט פון אייער זוהן שמואל!

ווי דער טאטע האט דערהערט א יודיש ווארט — איז ער צוגעלאפען צום פענסטער, האט א רייב געטאן די האנד אן די

פערטויטע שויבען, איז צוגעגאנגען צו מיר און דערלאנגט מיר די האנד:

— שלום עליכם, יונגערמאן!

די מאמע איז ארויסגעגאנגען פון איהר בעהעלטעניש און האט זיך אוועקגעשטעלט אנטקעגען מיר.

דער טאטע האט דערווייל געגומען הלכן איפן טיש זיינע ברילען רעדענדיג מיט מיר:

— א גרוס — זאגט איהר? פון מיין זוהן? וואו האט איהר איהם געזעהען?

— וואו האט איהר איהם געזעהען? — פרעגט איבער די מאמע מיט א ציטערנדער שטימע.

איך טראכט אוים פאר זיי עפעס א ארט און א צייט.

— וואס מאכט ער? אין דער מלחמה איז ער געוועזן? ער איז געזונד? אהיים וויל ער נישט קומען?

זיי האבען מיר פערווארפען מיט שאלות, און דערווייל האט זיך דער טאטע צוגעבויגען מיר צום אויער און געפרעגט:

— און וואס הערט זיך... מכח... אין דעם ענין פון דת?...

א קליפה איז אריין אין מיר און מיך אנגערעדט, מצער צו זיין די עלענדע אלטע לייט. גאט ברוך הוא זאל עס מיר נישט רעכענען פאר קיין זינד!

— אוודאי, ווען ר' שמחה שוחט וואלט זיין אויף זיין ארט, וואלט ער אפשר בייגעשטאנען דעם נסיון!

— האט?! געשמדט?!!

איך שווייג. די אלטע האבען אנגענומען מיין שווייגען פאר א סימן פון צושטימונג; היבען זיי צראכגעלאזען די קעפ און איך געשוויגען.

דערנאך האט ער זיך ווידער געווענדעט צו מיר:

— וואס — ער האט גענומען א ערלית? ס'זענען שוין פאראן קינדער?

איך האב געשוויגען.

די אלטע, האב איך געהערט, וויינט שטילערהייד. דאס האט מיר גענומען ביים הארצען. איך האב אבער זיך איינגעהאלטען און — געשוויגען... נאר איך האב געשפירט, ווי עפעס א מין מכה

שטיקט מיר אין האלז... איך האב מיך געשטארקט און עס אראפ־געשלונגען.

— אוי, אוי, רבונו של עולם, טאטע אין הימעל, דערבארעמדיגער הארציגער טאטע! — האט די מאמע געוויינט און געשאקעלט מיט׳ן קאפ, ווי זי וואלט מקבל זיין אויף זיך דעם גזר־דין און אין דערזעלבער צייט זיך קלאגען אויף איהם.

און דער אלטער איז דערווייל אויפגעשטאנען, די בארד האט איהם געציטערט און מיט׳ן האנד האט ער א מאך געטאן קאלט און פערצווייפעלט:

— עט! ברוך דיין אמת!

און אין דער מינוט, וואס ער האט ארויסגענומען דאס מעסערל פון קעשענע און געוואלט „קריעה" רייסען, האט זיך צו מיינע אויערען דערטראגען פון דעם דערבייאיגען חדר א אבגעריסענער און צובראכענער קול, א קול פון אן אנדער זקן — א שכן, מסתמא— וואס זאגט תהלים מיט דעם נגון, וואס פרעסט דאס הארץ און ברענט איהם:

„כי יודע אדני דרך צדיקים...".

ס׳האבען זיך אין מיר אויפגעוואכט די זכרונות פון דער פערגאנגענהייט און דאס הארץ איז מיר ווייכער געווארען.

איך האב זיי געזאגט, ווער איך בין.

— — — — — — —

אזוי פון דעסטוועגען — האט שמואל זיך ווידער אומגעקעהרט צו זיין ערצעהלונג נאך א הפסקה פון טראכטען — האבען זיי נאך אלץ געצווייפעלט. זיי האבען חושש געווען, טאמער האב איך זיי אבגענארט. און ווען נישט רוהיג געווארען פריהער, ביז זיי האבען מיר חתונה געמאכט מיט מיין רבקה׳ן כדת משה וישראל.

ס׳זענען אריבער צוויי יאהר נאך דער חתונה, האבען מיר אנגעהויבען, נישט פאר דיר געדאכט, די ציייהן וועה צו טאן. אזוי איז שוין דער שטייגער פון א יודען, ווי נאר ער נעהמט א ווייב און הויבט אן האבען קינדער, הויבט ער אן באלד זיך ארומצוטראגען מיט פערשיעדענע „מיחושים".

דערווייל האט מען גערעדט אין שטאדט, אז אין דעם שטאדטישען שפיטאל איז פארהאן א פעלדשערין, וואס איז א מומחה׳טע

צו צייהן-ווערטאג, און צו נאך א סך קראנקהייטען, מעהר פון א דאקטאר.

געה איך אריין אין שפיטאל און פרעג:

— וואו איז די פעלדשערין?

איז ארויסגעקומען א יונג ווייבעל.

— מאריוסע?!

— שמואל?!

ביידע זענען מיר אנגעשפרונגען הינטער זיך.

— וואו איז דיין מאן, מאריוסיע? — האב איך זי געפרעגט, ווען איך בין צו זיך געקומען.

— און דו, סאמואיל, האסט חתונה געהאט?

— יא.

— איך בין נאך א מעדעל.

דאס איז א גוטע נשמה געווען! זי איז שוין געשטארבען... הלואי זי זאל זוכה זיין צו האבען א גוטען חלק אין גן-עדן!

דער אלטער האט איבערגעריסען זיין ערצעהלונג אין מיטען מיט א טיעפען זיפץ. דערנאך האט ער א ווארף געטאן א בליק אויף זיין זוהן, וועלכער איז אנדרעמעלט געווארען און האט זיך געווארפען אהין און אהער, האט א שאקעל געטאן אויף איהם מיט'ן קאפ און אויסגערופען:

— אזוי, אזוי! ס'זענען געווען צייטען! ס'זענען געווען סאלדאטען! היינט איז אלץ אנדערש! אנדערע צייטען, אנדערע מענשען, אנדערע סאלדאטען — היינט איז דאך אלץ נישט מעהר, ווי „איך צו פלייסען"...

אינהאלט:

יהודה שטיינבערג, א קריטיש־ביאגראפיש ארטיקעל.	I–XVIII
גדליה	3–10
פון דער נאהנטער פערגאנגענהייט	11–14
כותל מערבי	15–20
דער תם	21–23
דער סאסובער צדיק	24–29
דער אלטער און זיין איניקעל . . .	30–34
דער אלטער אברהם מאיר	35–40
ודוי	41–44
א אונרוהיגע נאכט	45–50
געפלאצט דאס נעדולד	51–53
פאליטיק	54–60
מיט וואס?	61–67
ני מוז שווייגען.	68–72

אין יענע צייטען — — — — — — — — — — — — 3–105